



İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**“Yuan Tüzüğü Maliye Nazırlığı Bölümü” Işığında
Kubilay Hanlığı’nda Malî Yapı (1260-1368)**

Doktora Tezi

Şirinay Aziz

Haziran 2024



İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**“Yuan Tüzüğü Maliye Nazırlığı Bölümü” Işığında
Kubilay Hanlığı’nda Malî Yapı (1260-1368)**

Doktora Tezi

Şirinay Aziz

Danışman

Prof. Dr. Hayrunnisa Alan

Haziran 2024

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Şirinay Aziz tarafından hazırlanan “ ‘Yuan Tüzüğü Maliye Nazırlığı Bölümü’ Işığında Kubilay Hanlığı’nda Malî Yapı” başlıklı bu Doktora Tezi, Tarih Anabilim Dalı’nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Hayrunnisa Alan
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Doç. Dr. Ertuğrul Ökten
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Doç. Dr. Nilgün Dalkesen
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi. Feyzullah Uygur
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Konuralp Ercilasun
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 27/ 06/ 2024

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığında yazılan bu tezin İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun Chicago kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Hayrunnisa Alan

Etik İlkeler Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Şirinay Aziz

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	vi-ix
ÖZET.....	x-xi
ABSTRACT.....	xii-xiii
TABLolar LİSTESİ.....	xiv-xv
HARİTALAR LİSTESİ.....	xvi
RESİMLER LİSTESİ.....	xvi
KISITLAMALAR LİSTESİ.....	xvii
GİRİŞ.....	xviii-lxix

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KUBİLAY HANLIĞI (YUAN HANEDANI) DÖNEMİNDE MALİYE NAZIRLIĞI'NIN ÜST KURUMU OLARAK MERKEZ SEKRETERLİĞİ

1.1. Kubilay Han Öncesi Moğol İmparatorluğu'nda Malî Yapı	1-5
1.2. Kubilay Han Döneminde (1260-1294) Merkez Sekreterliğin Kurulması ve Ona Bağlı Nazırlıklar	5-9
1.2.1. Maliye Nazırlığı	9
1.2.2. Kamu İşleri Nazırlığı	9-10
1.2.3. Tören Nazırlığı	10
1.2.4. Harbiye Nazırlığı	10
1.2.5. Adalet Nazırlığı	10-11
1.2.6. İşgücü Nazırlığı	11

İKİNCİ BÖLÜM

2. KUBİLAY HANLIĞI DÖNEMİ MALİYE NAZIRLIĞI

2.1. Maliye Nazırlığı'nın Görevleri	12-13
2.2. Maliye Nazırlığı'nda Yer Alan Personeller	13-16
2.3. Maliye Nazırlığı'na Bağlı Birimler	16
2.3.1. Kıymetli Mallar Hazinesi İdaresi	17-18
2.3.2. Değerli Eşyalar Hazinesi İdaresi	18
2.3.3. Saten Hazinesi İdaresi	18-19
2.3.4. İpek Hazinesi İdaresi	19
2.3.5. Dört Hazine İdaresi Arşiv İdaresi	19-20
2.3.6. Refah Hazinesi İdaresi	20
2.3.7. Muhtelif Bölgeler Kâğıt Para İdaresi	20-21
2.3.8. Kâğıt Para Genel İdaresi	21
2.3.9. Kâğıt Para Basım İdaresi	21-22
2.3.10. Doğu ve Batı Kâğıt Para İmha İdaresi	22
2.3.11. Kâğıt Para Takas İdaresi	22-24
2.3.12. Hanbalık Ticaret Vergisi İdaresi	24-25
2.3.13. Hanbalık Şarap Vergisi İdaresi	25-26
2.3.14. Kâğıt Üretim Bürosu	26
2.3.15. Ticaret Ruhsatı Basım Dairesi	26-27
2.3.16. Hanbalık ve Çevresi Suyolu Nakliyecilik İdaresi	27-31
2.3.17. Merkez Nakliyecilik İdaresi	31-34
2.3.18. Tan, Jing vb. Yerlerdeki Maden İşletme ve Demir Eritme İdaresi	34-35

2.3.19. Hanbalık, Hejian vb. Yerlerdeki Tuz Nakliyecilik İdaresi	35-36
2.3.20. Shandong Doğu Bölgesi Tuz Nakliyecilik İdaresi	37
2.3.21. Hedong, Shanxi vb. Yerlerdeki Tuz Nakliyecilik İdaresi	38-40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KUBİLAY HANLIĞI'NDA PARA REJİMİ

3.1. Kubilay Hanlığı'nda Tedavüle Koyulan Kâğıt Paralar	40-56
3.2. Kubilay Han Halefleri Döneminde Tedavüle Koyulan Kâğıt Paralar	56-59
3.3. Kâğıt Para Sahtekarlığı ve Verilen Cezalar	59-64

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KUBİLAY HANLIĞI DÖNEMİNDE GELİRLER

4.1. Vergi Mükelleflerinin Tespiti: Nüfus Sayımı	65-72
4.2. Vergiler	72-77
4.2.1. Şahıs Vergisi	77-79
4.2.2. Arazi Vergisi	79-80
4.2.3. Tahıl Vergisi	80-83
4.2.4. Tütün Vergisi	83-89
4.2.5. Alım Satım Vergisi	89-93
4.2.6. Deniz Ticaret Vergisi	93-102
4.2.7. Hayvan Vergisi	102-104
4.2.8. Diğer Vergiler	104-111

4.2.9. Angaryalar	111-114
-------------------------	---------

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. DEVLET TEKELİNDE OLAN ÜRÜNLER VE BUNLARLA İLİŞKİN DÜZENLEMELER

5.1. Tuz	115-121
5.2. Çay	121-124
5.3. Şarap ve Sirke	124-127
5.4. Madenler	127-134

ALTINCI BÖLÜM

6. KUBİLAY HANLIĞI DÖNEMİNDE GİDERLER

6.1. Komutan ve Bürokrat Maaşları	135-142
6.2. Maaş Karşılığı Arazi Tahsisleri	142-147
6.3. Yıllık Pîşkeşler	147-150
6.4. Posta ve Elçi Masrafları	150-155
6.5. Satın Almalar ve Kiralamalar	156-159
6.6. Olağanüstü Giderler (İçtimai Yardım)	159-182
6.7. Diğer Masraflar	182
6.7.1. Zanaatkârlar İçin Harcamalar	182-183
6.7.2. Ordu ve Asker İçin Harcamalar	183-184
6.7.3. Tören Masrafları	185

SONUÇ.....	186-193
BİBLİYOGRAFYA.....	194-203

ÖNSÖZ

Mali yapının sistematik işleyişi bir devletin ayakta kalabilmesinin ve gelişmesinin önemli faktörlerinden bir tanesidir. Konargöçer ve yabancı bir kavim olarak Moğolların orta çağ döneminde tarım ekonomisine dayalı olan Çin’de yaklaşık 100 yıl boyunca hakimiyet kurabilmesi onların Çin üzerinde oluşturduğu malî yapının işlevselliğini kanıtlamaktadır. Kubilay Hanlığı dönemi (1260-1368) malî yapıyı bütünsel olarak incelemek hanlığı tam manasıyla anlayabilmek açısından önem arz etmektedir. Bu konuda Herbert Franke (1949), Herbert Franz Schurmann (1956), İsenbike Togan (1973), Chen Gaohua 陳高華 (2007) gibi isimler başta olmak üzere Kubilay Hanlığı dönemi malî yapısının belli yönleri üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bütün bu çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada maliye teşkilatını bütüncül olarak görebilmeyi hedefledik. Yönetim organizasyonu içinde malî yapıyı, en başındaki görevliden (nazır) başlayarak memuriyetler, bu memurların görevleri, devletin gelir ve giderleri ile para rejimi gibi konuları bir bütün olarak inceledik ve sistematik bir malî yapı olduğunu tespit ettik.

Toplam altı bölüm olarak ele aldığımız tezimizin I. bölümünde Kubilay Hanlığı (Yuan Hanedanı) döneminde Maliye Nazırlığı’nın üst kurumu olarak Merkez Sekreterliği hakkında araştırdık. II. bölümü Kubilay Hanlığı dönemi Maliye Nazırlığı’nın görevlerine, nazırlıkta yer alan personellere ve nazırlığa bağlı alt birimlere ayırdık. III. bölümde Moğol İmparatorluğu döneminden itibaren Kubilay Hanlığı’nın sonuna kadar tedavüle koyulan kâğıt paralar üzerinde durduk. IV. bölümde Kubilay Hanlığı döneminde devletin önemli gelir kalemleri olan çeşitli vergilere değindik. V. bölümde hanlığın diğer önemli gelir kalemleri olan devlet tekelindeki ürünler ve onlarla ilgili düzenlemelerin neler olduğunu ortaya koyduk. VI. ve son bölümde ise Kubilay Hanlığı döneminde devletin önemli gider kalemleri hakkında bilgilere yer verdik. Ayrıca konunun daha iyi takip edilebilmesi ve değerlendirilebilmesi için çalışmamızda konuyla ilgili tablolar oluşturduk.

Kubilay Hanlığı dönemi malî yapı incelenirken Kubilay Han’ın neslinden olan imparator Cudibala döneminde 1322-1323 tarihleri arasında derlenip basılan “Yuan

Tüzüğü” adlı eserin “Maliye Nazırlığı” bölümü tezimizin en önemli kaynağını oluşturmaktadır. Fakat malî yapıyı incelerken sadece “Yuan Tüzüğü” ile sınırlı kalmayıp, “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı” gibi Çince ve Reşîdüddin’in “Câmiu’t-Tevârih” gibi Farsça kaynak eserlerle diğer dillerdeki araştırma eserlerini de kullandık. Bu veriler çerçevesinde konuyu analiz etmeye çalıştık. Fakat çalışmamız boyunca Çince kaynak eserleri incelerken bazı bilgilerin çelişkili olduğunu tespit ettik. Özellikle de “Yuan Yıllığı”nın bir bölümünde bahsi geçen bir bilginin yıllığın diğer bir bölümünde geçerken özellikle de kişi adı, yer adı veya olayın gerçekleştiği tarih başta olmak üzere zaman zaman örtüşmediğini gördük. Bu bir kaynak eserdeki bilgilerin kendi içinde çelişkili olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra aynı içerikli bir bilgi farklı kaynak eserlerde bahsi geçerken de bu bilgilerde de tutarsızlıklar olduğunu görmekteyiz. Örneğin, “Yuan Yıllığı”nda bahsi geçen bir bilginin aynısı “Yuan Tüzüğü” ve “Yeni Yuan Yıllığı” gibi diğer eserlerde de bahsi geçerken özellikle de kişi adı, yer adı veya olayın gerçekleştiği tarihte uyumsuzluklar mevcuttur. Çalışmamız boyunca tespit ettiğimiz bu gibi çelişkileri ve uyumsuzlukları metin içinde ve dipnotta belirttik. Kanaatimizce bu tarz çelişkilerin olması muhtemelen “Yuan Yıllığı”nın 1369-1370 tarihleri arasında kısa bir sürede derlenmesinden kaynaklanmaktadır. Biz malî yapı hakkında bir çerçeve oluşturmaya çalıştığımızdan bu uyumsuzluklar tez konumuz açısından büyük bir sorun oluşturmadı.

Çalışmamız boyunca pek çok Çince kişi isimleri, coğrafi yer adları, unvanlar, kurumlar ve özel isimler ile karşılaştık. Dolayısıyla çalışmamızda geçen Kubilay Hanlığı dönemi unvan ve kurumların çevirisinde Charles O. Hucker, *A Dictionary Of Official Titles In Imperial China* (Taipei: Southern Materials Center, 1985) baskısı ile Yu Lunian 俞鹿年, *Çin Bürokrasisi Büyük Sözlüğü-Zhongguo Guanzhi Dacidian* 中国官制大辞典 (Haerbin 哈尔滨: Heilongjiang Renmin Chubanshe 黑龙江人民出版社, 1992) baskılarını esas aldık. Bazı kurum adları oldukça uzun olduğundan bu adlarının sadece Çince karakterlerini vermekle yetindik, Pinyin okunuşunu ise vermedik. Ayrıca eserlerde yer alan unvan ve kurumlarla ilgili açıklamaları dipnotlarda gösterdik. Fakat bunların Türkçe karşılıkları konusunda zorlandık. Zira “defterdar” dediğimizde Osmanlı malî yapısını ifade etmektedir. Aynı anlamda Çince bir kelimeyi kullandığımızda ise Türkiye’deki okuyucu için anlam kaybı

olmaktadır. Bu nedenle “defterdar” kelimesi yerine “nazır”, “sekreter”, “bakan” gibi kelimeleri kullanmayı tercih ettik. Ancak tezimiz bir tarih tezi olduğu için okuyucuyu rahatlatmak adına bazen “nazırlık”, “eyalet”, “sancak”, “kaza”, “âlâ”, “edna”, “evsat” ve “pîşkeş” gibi eski kelimeleri de kullanmayı tercih ettik. Yine aynı endişeyle terminolojiyi de dikkatli kullandık. Örneğin, Çin kaynaklarında Cengiz Han ve devleti için imparatorluk (Diguó 帝國) imi kullanılırken, Kubilay Han’ın Çin’de kurduğu Moğol devleti içinse bundan farklı olarak hanedan (Cháo 朝) veya sülale (Dài 代) imi kullanılmıştır. Biz tezimizde Kubilay Han sahasına odaklandığımız için “Kubilay Hanlığı” veya “Kubilay ulusu” ifadesini kullanmayı tercih ettik. Bu şekilde isimlendirmenin Cengiz oğulları tarafından kurulan diğer yapılarda Cuci ulusu, Çağatay ulusu veya Çağatay Hanlığı örneklerinde olduğu gibi kullandığını görmekteyiz. Bu kullanımların yaygınlığı bizi “Kubilay Hanlığı” veya “Kubilay ulusu” gibi kullanım konusunda cesaretlendirmektedir.

Yer adlarının çevirisinde ise Qiu Shusen 邱树森, *Yuan Yıllığı Sözlüğü-Yuanshi Cidian* 元史辞典 (Shandong 山东: Shandong Jiaoyu Chubanshe 山东教育出版社, 2002) baskısını esas aldık. Çalışmamızda geçen Çince özel isimleri günümüzde daha yaygın olarak kullanılan Pinyin 拼音 transkripsiyon sistemine göre hazırladık ve Çince karakterleri de gösterdik. Metinde geçen kişi isimleri ve yer adlarının önce Türkçesini arkasından Pinyin’i ile birlikte Çince karakterlerini verdik. Sonradan tekrarlanan kişi isimleri, yer adları, unvan, kurum ve özel adların sadece Türkçesini kullandık. Kullandığımız kaynak metinler geleneksel Çince karakterler ile yazıldığından bunları takip etmekte kolaylık sağlamak amacıyla bütün çalışmamızda klasik Çince karakterlerini kullandık.

Çalışmam sürecinde yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Hayrunnisa ALAN’ın bana gösterdiği her türlü desteği, ilgisi ve katkıları için teşekkür ediyorum. Tezimde kullanmak üzere bazı yayınlara ulaşmamda desteği olan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden Dr. Öğr. Üyesi Ali AHMETBEYOĞLU’na teşekkürlerimi sunuyorum. Yüksek lisans tezimde ikinci tez danışmanım olan İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dilbilimi bölümünden Doç. Dr. Hakan AYDEMİR hocamdan tez esnasında Çince karakterlerin Türkçeye çevrilirken nasıl yazılacağı yönünde kendisinden pek

çok şey öğrenmiştim. Öğrendiklerimi bu doktora tezimde de kullanmaya devam ettim. Bu katkılarından dolayı sayın hocam Hakan AYDEMİR'e şükranlarımı sunarım.

şirinay Aziz

ÖZET

“Yuan Tüzüğü Maliye Nazırlığı Bölümü” Işığında Kubilay Hanlığı’nda Malî Yapı (1260-1368)

AZİZ, ŞİRİNAY

Doktora Tezi, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Hayrunnisa Alan

Haziran 2024

Kubilay Hanlığı’nın (1260-1368) malî yapısı ile ilgili şimdiye kadar pek çok çalışma yapılmışsa da bu çalışmaların daha ziyade “Yuan Yıllığı” temelli olduğu görülmüştür. Ayrıca daha önce yapılan çalışmaların yıllığın bir bölümüne dayalı olarak devlet gelirleri, verilen yıllık pîşkeşler ve para rejimi gibi belli başlı konuları ele alan veya hanlığın sosyoekonomik hayatına dair yapılmış çalışmalar olduğunu görüyoruz. Tezimizde “Yuan Yıllığı” ile birlikte “Yuan Tüzüğü”, Vassâf’ın “Târîh-i Vassâf” ve Reşîdüddin’in “Câmiu’t-Tevârih” gibi Farsça kaynakları da kullanarak Kubilay Hanlığı’nın maliye teşkilatını ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamızın asıl hedefi Moğolların Çin’de kurduğu Kubilay Hanlığı’nın malî yapısının kurumsal olarak şemasını ortaya çıkarmak olmuştur. Kubilay Hanlığı dönemi malî yapı incelenirken Kubilay Han dönemi (1260-1294) ve onun halefleri dönemlerini ele aldık. Malî yapıyı ana hatlarıyla inceleyebilmek için Kubilay Hanlığı döneminde devletin en üst idari birimlerinden biri olan Merkez Sekreterliği’ne bağlı nazırlıklardan söz edip bunlardan biri olarak Maliye Nazırlığı’nı ele aldık. Maliye Nazırlığı’nın görevleri, personeli, Maliye Nazırlığı’na bağlı olan alt birimler, iş akışı ve büroların bünyesinde yer alan memurların işleyişini inceledik. Malî yapı derken devletin önemli gelir ve gider kalemleri olduğunu gördük. Bu gelir kalemleri arasında yer alan vergiler, tekeller ve angaryalar üzerinde durduk. En önemli gider kalemlerinden maaşlar, arazi tahsisleri, içtimai yardımlar, elçi ve posta masrafları ile yıllık pîşkeşler vb. kalemlerin üzerinde durduk.

Kubilay Hanlığı döneminin malî yapısını incelerken dönemin ana kaynaklarının yanı sıra Çince, İngilizce ve Türkçe başta olmak üzere farklı dillerde yayınlanan araştırma eserlerini de kullandık. Bütün bu bulguların ışığında devletin malî yapısını sadece belli başlı bir konuyla sınırlandırmayıp daha kapsamlı ve bütünsel bir çerçeve çizmeye çalıştık. Malî yapıyı bu yapının bürokrasisi, gelir kaynakları, giderleri ve istisnai uygulamalarıyla ortaya koymaya çalıştık. Dolayısıyla çalışmamızın bu boşluğu doldurmasını ve Türkiye’deki Asya tarihi araştırmalarına katkı sağlamasını amaçladık.

Anahtar Kelimeler: Kubilay Hanlığı (Yuan Hanedanı), Maliye Nazırlığı, Kâğıt Para, Gelirler, Giderler, Tuz Tekeli, Çay Tekeli

ABSTRACT

Economic Structure of the Khublai Khanate (1260-1368) in the Light of “Yuan Dianshang for the Ministry of Revenue”

AZİZ, ŞİRİNAY

Ph. D. Thesis, Department of General Turkish History

Supervisor: Prof. Dr. Hayrunnisa Alan

June 2024

Although many studies have been done on the economic structure of the Khublai Khanate (1260-1368) so far, these studies are mostly based on the “Yuan Shih” (History of Yuan). We also see that there are studies based on the historical work that deal with topics such as income, gifts, money regime and the socioeconomic life. However, in our thesis, we tried to reveal the economic structure by using the “Yuan Shih” along with the “Yuan Dianshang” and Persian sources such as Vassâf’s “Târîh-i Vassâf” and Reşîdüddîn’s “Câmiu't-Tevârih”.

The main goal of our study was to reveal the economic structure and institutional scheme of the Khublai Khanate established by the Mongols in China. To examine the economic structure of the Khanate, we have discussed the Ministry of Revenue affiliated with the Central Secretariat, which was one of the highest administrative units of the state during the Khublai Khanate period. We studied the duties of the Ministry of Revenue, its personnel, the sub-units affiliated with the Ministry of Revenue, the workflow, and the functioning of the civil servants within the offices. The economic structure of the Khanate was primarily divided into two sections: income and expense. The income of the government was dependent on taxes, monopolies and corvee. Whereas the expenses included salaries, land allocations, social aid, ambassador and postal expenses, annual grant, etc. While examining the economic structure of the Khublai Khanate, our main focus is on Khublai Khan’s period between (1260-1294), but we also discussed the examples of Khublai Khan’s

successors to compare the changes in the economic structure that occurred during the period of his successors.

While examining the economic structure of the Khublai Khanate, we used research works, especially in Chinese, English, Turkish, and the main sources of the period. In light of all the findings, we tried to draw a more comprehensive and holistic framework and not just limiting to the economic structure of that era. We tried to reveal the economic structure, including its bureaucracy, sources of income, expenses, and exceptional practices. Therefore, we aimed to fill this gap in our study and contribute to Asian history research in Turkey.

Keywords: Khublai Khanate (Yuan Dynasty), Ministry of Revenue, Paper Money, Revenues, Expenses, Salt Monopoly, Tea Monopoly

TABLÖLAR LİSTESİ:

Tablo 1: Kubilay Han’a Kadar Moğol Hanları	xlvi-xlvii
Tablo 2: Kubilay Hanlığı İmparatorları	lxii-lxiii
Tablo 3: Kubilay Hanlığı’nda Çıkarılan Yasalar	lxviii-lxix
Tablo 4: “Yuan Yıllığı”na Göre Hanedanın Nüfus Sayısı (1236-1330)	71-72
Tablo 5: “Yuan Tüzüğü”ne Göre Kubilay Hanlığı Döneminde Farklı Eyaletlerde Bulunan Vergi İdareleri	76-77
Tablo 6: “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”na Göre 10 Eyaletten Toplanan Tahıl Vergisi	83
Tablo 7: “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”na Göre Kubilay Hanlığı Döneminde Toplanan Tütün Vergisi	88-89
Tablo 8: “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”na Göre İmparator Tok Temür’ün Tianli Saltanatı Dönemi 1328-1330 Yılları Arası Farklı Eyaletlerden Alınan Alım Satım Vergisi Miktarı	92-93
Tablo 9: “Yuan Yıllığı”na Göre Kubilay Hanlığı’nda Deniz Ticaretinin Durumu.....	94-95
Tablo 10: “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”na Göre İmparator Tok Temür’ün Tianli Devresinin İlk Yılı (1328) Farklı Bölgelerden Alınan Diğer Vergi Miktarları	104-108
Tablo 11: “Yuan Yıllığı” ve “Yuan Tüzüğü”ne Göre Hanedan Döneminde Tuz Ruhsatı Fiyatları (1230-1360)	117-118
Tablo 12: “Yuan Yıllığı”na Göre Kubilay Hanlığı Döneminde Çay Ruhsatı Fiyatları ve Çaydan Elde Edilen Gelirler (1276-1360)	123-124
Tablo 13: “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”na Göre İmparator Tok Temür’ün Tianli Saltanatı Dönemi 1328-1329 Yılları Arası Farklı Eyaletlerden Alınan Şarap ve Sirke Vergisi Miktarı	127

Tablo 14: “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”na Göre Kubilay Hanlığı’nda Maden Üretim Yerleri	128
Tablo 15: “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”na Göre İmparator Tok Temür’ün Tianli Devresinin İlk Yılı (1328) Farklı Eyaletlerden Alınan Maden Vergisi Miktarı	132-134
Tablo 16: “Yuan Yıllığı”na Göre Kubilay Han’ın Zhiyuan Devresinin 22. Yılı (1285) İdarî Memurların Aylık Maaşları	137-138
Tablo 17: “Yuan Tüzüğü”ne Göre Kubilay Han’ın Zhiyuan Devresinin 22. Yılı (1285) Komutanların Aylık Maaşları	138-139
Tablo 18: “Yuan Yıllığı”na Göre Kubilay Han’ın Zhiyuan Devresinin 3. Yılı (1266) Kuzey Çin’de Taşra Memurlarına Taksim Edilen Arazi Miktarı	143-144
Tablo 19: “Yuan Yıllığı”na Göre Kubilay Han’ın Zhiyuan Devresinin 21. Yılı (1284) Güney Çin’de Taşra Memurlarına Taksim Edilen Arazi Miktarı	145-146
Tablo 20: “Yuan Yıllığı”na Göre Kubilay Han (1260-1294) Döneminde Toplam Verilen Yıllık Pîşkeş Miktarı	149
Tablo 21: “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”na Göre Devlet Tarafından Halka Fayda Sağlayan İlaç Bürosu İçin Ayrılan Bütçe Miktarı	161-162
Tablo 22: “Yuan Yıllığı”na Göre Kubilay Hanlığı Döneminde Yaşlı, Sakat, Dul ve Öksüzlere Sağlanan İçtimai Yardımlar	162-163
Tablo 23: “Yuan Yıllığı”na Göre Kubilay Hanlığı Döneminde Doğal Afetler Nedeniyle Halka Sağlanan İçtimai Yardımlar	165-181

HARİTALAR LİSTESİ:

Harita 1: Cengiz Han'ın Ortaya Çıkışından Önce Asya	xxxix
Harita 2: XIII. Yüzyılda Kubilay Hanlığı ile Eşzamanlı Mevcut Olan Devletler	lvi
Harita 3: Kubilay Hanlığı döneminde tesis edilen eyaletler	76

RESİMLER LİSTESİ:

Resim 1: Çin Ulusal Müzesi'nde Bulunan Kubilay Han Döneminde Tedavüle Koyulan Zhongtong Kâğıt Parası	45
Resim 2: Çin Ulusal Müzesi'nde Bulunan Kubilay Han Döneminde Tedavüle Koyulan Zhiyuan Kâğıt Parası	50
Resim 3: İmparator Kayşan'ın Zhida Devresinde Tedavüle Koyulan Madeni Paralar	58

KISITLAMALAR LİSTESİ:

a.g.e.: Adı geçen eser

a.g.m.: Adı geçen makale

a.g.t.: Adı geçen tez

Bkz: Bakınız

c: Cilt

çev: Çeviren

ed: Editör

haz: Hazırlayan

s: sayfa

S: Sayı

vol: Volume

Yuan Tüzüğü: Büyük Yuan'ın Kutsal Devlet Tüzüğü (Dayuan Shengzheng Guochao Dianzhang 大元聖政國朝典章)

Kapsamlı Düzenlemeler: Büyük Yuan Hanedanı'nın Kapsamlı Düzenlemeleri (Dayuan Tongzhi Tiaoge 大元通制條格)

Yuan Yıllığı: Yuan Yıllığı (Yuanshi 元史)

Yeni Yuan Yıllığı: Yeni Yuan Yıllığı (Xin Yuanshi 新元史)

At Yönetim Kayıtları: Büyük Yuan'ın At Yönetim İdaresi Kayıtları (Dayuan Mazhengji 大元馬政記)

GİRİŞ

Kubilay Han tarafından 1260 tarihinde kurulan Kubilay Hanlığı 1368 tarihine kadar varlığını sürdürdü. Yaklaşık 100 yıllık bu tarihi süreç içerisinde Moğollar hem Kuzey Çin'i hem de Güney Çin'i hakimiyet altına aldılar. Böylece hem Kuzey Çin hem de Güney Çin ilk kez Çinli olmayan bir yabancı kavim olan Moğollar tarafından tek bir çatı altında birleştirildi. Moğollar Çin'de hakimiyetini sağlarken idarî, askerî ve malî açısından bir dizi düzenlemeleri yürürlüğe koydu. Özellikle de çalışmamızın ana konusu olarak malî yapı açısından Kubilay Hanlığı Çin'e hükmederken Moğol bozkır ekonomisini Çin'de zorla uygulamaya çalışmamıştır. Aksine Çin'de mevcut olan yapılara müdahale etmeyip bozkır kültürü ile tarım kültürünün birbirini tamamlamasına özen göstermiştir. Kubilay Hanlığı'nın Çin'i idaresi altına aldığı yıllarda merkezden taşraya kadar uzanan ve geniş yelpazede sistematik işleyen malî yapısıyla hem kurumsal hem de ekonomik açıdan Çin'in gelişmesini sağlamıştır.

Kubilay Hanlığı döneminde maliye ile ilgili kurumlar tesis edilerek malî açıdan bir hiyerarşik yapı oluşturuldu. Böylece Kubilay Hanlığı döneminde malî yapı Moğol İmparatorluğu dönemine nazaran çok daha sistematik hale geldi. Kubilay Hanlığı döneminde malî yapı devletin idaresinde önemli bir yere sahipti. Bu dönemde devletin tüm maliye işlerinden sorumlu büro Maliye Nazırlığı idi. Ancak Maliye Nazırlığı ise devletin en üst idari bürolarından biri olan Merkez Sekreterliği'nin idaresi altında bulunuyordu.

Maliye Nazırlığı; nüfus sayımı yapmak, ayni ve nakdi vergi işleriyle tarım ve toprak işlerini düzenlemek, haraç ve vergileri toplayıp harcamak, para akışını düzenlemek, hükümete gelen tüm malları almak ve bunlara değer biçmenin yanı sıra bunların nakliyesinden ve dağıtılmasından da sorumluydu. Ayrıca Maliye Nazırlığı'nın idaresi altında; altın, gümüş ve yeşim taşı gibi kıymetli mallarla ipek ve saten kumaşlar, kâğıt paralar, vergiler ile devlet tekelinde olan tüm ürünlerin düzenlenmesi ve nakliyesinden sorumlu toplam 21 alt birim bulunuyordu.

Malî yapı söz konusu olduğunda devletin gelirleri ve giderleri önem arz etmektedir. Kubilay Hanlığı döneminde devletin gelirlerini vergiler, angaryalar ve devlet tekelinde olan ürünler oluşturmaktaydı. Devletin gelirleri olduğu gibi doğal olarak

giderler de vardı. Kubilay Hanlığı döneminde devletin önemli giderleri ise komutan ve bürokrat maaşları, maaş karşılığında tahsis edilen araziler, yıllık pîşkeşler, posta ve elçi masrafları, satın almalar ile kiralamalar, içtimai yardımlar ve diğer masraflardı.

BİRİNCİL KAYNAKLAR:

“Zhiyuan¹ Yeni Nizamnamesi” (Zhiyuan Xinge 至元新格): Bu eser hükümet tarafından Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 28. yılı (1291) mayıs ayında tamamlanıp yürürlüğe koyulan yasal belgelerden oluşan bir kodekstir. “Zhiyuan Yeni Nizamnamesi”, Kubilay Hanlığı döneminde uygulanan en eski yasal kodekstir. İmparator Cudibala’nın Zhizhi 至治 devresinin 3. yılında (1323) “Büyük Yuan’ın Kapsamlı Düzenlemeleri” (Dayuan Tongzhi Tiaoge 大元通制條格) adlı yeni kodeksin yürürlüğe koyulmasıyla birlikte “Zhiyuan Yeni Nizamnamesi” yürürlükten kaldırılmıştır. Bu nizamname toplam 32 sene yürürlükte kalmıştır. Eserin tam metni günümüze kadar ulaşamamıştır, ancak araştırmacılar “Büyük Yuan’ın Kapsamlı Düzenlemeleri” ve “Yuan Tüzüğü” (Yuan Dianzhang 元典章) adlı kodekslerde yer alan bilgilerden yola çıkarak “Zhiyuan Yeni Nizamnamesi” ile ilgili 10 başlık altında toplam 96 maddeyi derlemişlerdir. Bu 96 madde, Paul Heng-chao Ch’en tarafından kaleme alınan “Chinese Legal Tradition Under the Mongols: The Code of 1291 as Reconstructed” (Princeton: Princeton University Press, 2015) adlı eserinde Çince ve İngilizce tercümesi ile verilmiştir. Biz tezimizde de bu baskıyı kullandık.

Yuan Tüzüğü (Yuan Dianzhang 元典章): Çalışmamızın başlıca ana kaynaklarından biri olan “Yuan Tüzüğü”nün tam adı “Büyük Yuan’ın Kutsal Devlet Tüzüğü” (Dayuan Shengzheng Guochao Dianzhang 大元聖政國朝典章) olup,

¹ Çin tarih yazımında her hükümdarın saltanat dönemi kaç yıl olduğuna bakılmaksızın bir veya birkaç farklı isim ile anılır. “Zhiyuan 至元” Kubilay Han’ın saltanat devri için kullanılan isimdir. “Yüce” anlamına gelmektedir. Saltanat dönemleri aynı zamanda tarih gösterme biçimini belirlediğinden önemlidir. Mesela Kubilay Han’ın 1260-1264 arası saltanatı için kullandığı isim “Zhongtong 中統”dur. Bu kelime “Çin’de nesiller boyunca hüküm sürecektir imparatorluk” anlamına gelmektedir. Kubilay Han’ın Zhongtong devresinin 2. yılı (1261) dendiğinde belirtilen tarih ile Kubilay Han’ın 1264-1294 arasındaki saltanat devri için kullandığı Zhiyuan devresinin 2. yılı (1265) dendiğinde karşılık gelen tarihler farklı olmaktadır. Bu nedenle tezimizde hükümdarların saltanat isimlerini özellikle göstermeye dikkat ettik.

“Yuan Tüzüğü” bunun kısaltması ve genel adıdır. “Yuan Tüzüğü”, Kubilay Hanlığı imparatoru Cudibala’nın döneminde 1322-1323 tarihleri arasında derlenip basılmıştır. “Yuan Tüzüğü” iki ana başlıktan oluşmaktadır. Birinci ana başlık eserin başlığıyla aynı olarak “Büyük Yuan’ın Kutsal Devlet Tüzüğü”dür. Bu başlık kısaltılarak “Ön Koleksiyon” (Qianji 前集) olarak adlandırılmıştır. İkinci ana başlık ise “ ‘Büyük Yuan’ın Kutsal Tüzüğü’nün Yeni Koleksiyonu Zhizhi Kodeksi” (Dayuan Shengzheng Dianzhang Xinji Zhizhi Tiaoli 大元圣政典章新集至治條例) olup, kısaltılarak “Yeni Koleksiyon” (Xinji 新集) veya “Zhizhi Kodeksi” (Zhizhi Tiaoli 至治條例) olarak adlandırılmıştır. Tüm eserde toplam 2637 resmî belge yer almaktadır. Eserde yer alan bu belgeler imparatorluk fermanları, yönetmelikler, yayınlanan yasa ve düzenlemeler, mahkeme kararları, yargılanan davaların derlenmesinden oluşmaktadır. Eserin “Ön Koleksiyon” başlığında yer alan belgeler umumiyetle Kubilay Han’ın Zhongtong devresinin ilk yılından (1260) imparator Ayurbarwada’nın Yanyou devresinin 7. yılına (1320) kadar olan yasal belgeleri içermektedir. Bu koleksiyonda, 10 farklı başlık altında toplam 60 alt bölüm derlenmiştir. Bunlar şu şekildedir: 1) İmparatorluk fermanları (Zhaoling 诏令), 2) Kutsal yönetim (Shengzheng 圣政), 3) Mahkeme ilkeleri (Chaogang 朝纲), 4) Sansür ilkeleri (Taigang 台纲), 5) Kamu İşleri Nazırlığı (Libu 吏部), 6) Maliye Nazırlığı (Hubu 户部), 7) Tören Nazırlığı (Libu 禮部), 8) Harbiye Nazırlığı (Bingbu 兵部), 9) Adalet Nazırlığı (刑部), 10) İşgücü Nazırlığı (Gongbu 工部)’dır. “Yeni Koleksiyon” başlığı ise bölümlere ayrılmamıştır. Bu başlıkta yer alan belgeler imparator Cudibala’nın Zhizhi devresinin 2. yılına (1322) kadar olan yasal belgeleri içermektedir. “Yeni Koleksiyon”da yer alan belgeler ise sekiz farklı başlık altında toplanmıştır: 1) Devlet tüzüğü (Guodian 國典), 2) Mahkeme ilkeleri, 3) Kamu İşleri Nazırlığı, 4) Maliye Nazırlığı, 5) Tören Nazırlığı, 6) Harbiye Nazırlığı, 7) Adalet Nazırlığı, 8) İşgücü Nazırlığı’dır.

“Yuan Tüzüğü”nde yer alan tüm belgeler kronolojik bir şekilde düzenlenmemiştir. Eserde yer alan belgeler daha ziyade Kubilay Hanlığı dönemine odaklanmış olarak görünse de eseri incelediğimizde belgelerin Cengiz Han’ın kurduğu Moğol İmparatorluğu döneminden (1206) başladığını tespit etmekteyiz. Bu eser Moğol İmparatorluğu ve Kubilay Hanlığı’nın siyasi, ekonomi, askerî, hukuki ve içtimai

hayatının yanı sıra dönemin dilini araştırmak açısından da son derece önemli bir birincil kaynak eser niteliğindedir.

Çalışmamızın esas odak noktası malî yapı olduğundan biz “Yuan Tüzüğü”nde sadece “Maliye Nazırlığı” bölümlerini ele aldık. “Maliye Nazırlığı” bölümü eserin hem “Ön Koleksiyon” hem de “Yeni Koleksiyon” olmak üzere her iki başlık altında da yer almaktadır. Bunlardan “Ön Koleksiyon”nun içinde yer alan “Maliye Nazırlığı” kısmı eserin 15. bölümünden 27. bölümüne kadar toplam 13 bölümde 15 alt başlık altında verilmiştir. Bu 15 alt başlık şöyledir: 1) Maaş (Lulin 禄廩), 2) Taksimat (Fenli 分例), 3) Nüfus sayımı (Huji 户計), 4) Evlilik (Hunyun 婚姻), 5) Arazi ve ev/taşınmaz mülk (Tianzhai 田宅), 6) Kâğıt para sistemi (Chaofa 鈔法), 7) Ambar (Cangku 倉庫), 8) Para ve tahıl vergisi (Qianliang 錢糧), 9) Vergiler (Kecheng 課程), 10) Çiftçilik ve ipekböcekçiliği (Nongsang 農桑), 11) Arazi vergisi (Zushui 租税), 12) Angarya ve vergiler (Chaifa 差發), 13) Angarya (Fuyi 賦役), 14) Çeşitli angaryalar (Keyi 科役), 15) Para ve borç (Qianzhai 錢債)’tur. Bu 15 alt başlıkta toplam 514 resmî belge yer almaktadır. Ancak “Yeni Koleksiyon” başlığında yer alan “Maliye Nazırlığı” bölümü tek bir bölüm şeklinde yer almıştır. Bu bölümde yer alan toplam 54 resmî belge 10 farklı alt başlık altında sunulmuştur: 1) Maaş, 2) Evlilik, 3) Arazi ve ev/taşınmaz mülk, 4) Kâğıt para sistemi, 5) Ambar, 6) Para ve tahıl vergisi, 7) Vergiler, 8) Angarya, 9) Para ve borç, 10) Vergi ödenmesinin teşvik edilmesi (Quanke 勸課) gibi konulardır.

“Yuan Tüzüğü”nün günümüze kadar ulaşmış iki nüshası bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Shen baskısı (Shen Keben 沈刻本)’dır. Bu baskı Qing Hanedanı (1644-1912) dönemi hukukçularından Shen Jiaben 沈家本 (1840-1913) tarafından dönemin imparatoru Guangxu 光緒 devresinin 34. yılında (1908) ele alınmıştır. Onun ele aldığı bu baskı Hangzhou’daki tanınmış bir kitap koleksiyoncusu olan Ding Bing’in 丁丙 (1832-1899) evinde bulunan eserin kopyasına dayanarak tekrar kopyalanmış bir nüshadır. Shen baskısında hatalar ve eksikler mevcut olmakla birlikte bazı cümleler ve hatta bir tam sayfanın eksik kalma durumları dahi mevcuttur. Shen baskısı Wenhai Basımevi (Wenhai Chubanshe 文海出版社) tarafından 1964 tarihinde ve

Zhongguo Kitapevi (Zhongguo Shudian 中國書店) tarafından 1990 tarihinde yeniden basılmıştır.

“Yuan Tüzüğü”nün bir diğer nüshası ise Kubilay Hanlığı döneminde gayri resmî olarak Jianyang basımevi tarafından basılan Fang baskısı (Fang Keben 坊刻本)’dır. Eserin bu nüshası, Ming Hanedanı’nın son zamanlarında Changshu’da² 常熟 yaşayan edebiyatçı ve kitap yayıncısı olan Mao Jin’nin 毛晉 (1599-1659) özel kütüphanesi olarak bilinen Jiguge (汲古閣) kitaplığına aittir. Bu nüsha daha sonra Qing Hanedanı sarayına getirilmiş olmalıdır ki, 1925 tarihinde Qing Hanedanı sarayında bulunmuştur. Ayrıca Qing Hanedanı dönemine gelindiğinde de isminde değişiklik yapılarak Yuan baskısı (Yuan Keben 元刻本) adıyla muhafaza edilmiştir. 1930’larda Çin ve Japon kuvvetleri arasında yaşanan savaş nedeniyle imparatorluk sarayı ve kütüphanesindeki birçok eser güneye nakledilmiştir. Çin’deki Milliyetçi Hükümet bu eserleri Tayvan’a göndermiş ve gönderilen bu eserler içinde “Yuan Tüzüğü”nün bu baskısı da yer almıştır. Eserin bu nüshası günümüzde Tayvan’ın Taipei Ulusal Saray Müzesi’nde (Guoli Gugong Bowuyuan’a 國立故宮博物院) muhafaza edilmektedir. Müze 1972 tarihinde eserin foto reproduksiyonunu yayınlamıştır. Eser, 1976 tarihinde müze tarafından üç cilt halinde tekrar yayınlanmıştır. Ayrıca 1998 tarihinde Çin Radyo Yayınevi (Zhongguo Guangbo Chubanshe 中國廣播出版社) tarafından 1972 yılının foto reproduksiyonuna dayanarak bir baskısı daha yayınlanmıştır. 2002’de Shanghai Klasik Eserler Yayınevi (Shanghai Guji Chubanshe 上海古籍出版社) tarafından “Dört İmparatorluk Koleksiyonunun İlavesi” (Xuxiu Siku Quanshu 續修四庫全書) adlı eser yayınlanmıştır. Bu eserde birçok tarihi eserin yanı sıra “Yuan Tüzüğü”nün “Yuan baskısı” nüshasına da yer verilmiştir. Kubilay Hanlığı tarihi araştırmacılarından Chen Gaohua, Zhang Fan, Liu Xiao ve Dang Baohai tarafından eserin bu nüshasına noktalama işaretleri ve açıklamalar ilave edilmiştir. Eser, 2011’de Zhonghua Kitapevi (Zhonghua Shuju 中華書局) ile Tianjin Klasik Eserler Yayınevi’nin (Tianjin Guji Chubanshe 天津古籍出版社) iş birliğinde toplam dört

² Günümüz Çin’in Shanghai yakınlarında yer almaktadır. Bkz. Qiu Shusen 邱树森, *Yuan Yıllığı Sözlüğü-Yuanshi Cidian* 元史辞典 (Shandong 山东: Shandong Jiaoyu Chubanshe 山东教育出版社, 2002), s. 742.

cilt halinde yayınlanmıştır. Eser, tarihçi Hong Jinfu tarafından noktalama işaretleri ve açıklamalar ilave edilerek 2016’de yayına sunulmuş ve Tayvan’da bulunan Academia Sinica Tarih ve Filoloji Enstitüsü (Zhongyang Yanjiuyuan Lishi Yuyan Yanjiusuo 中央研究院歷史語言研究所) tarafından dört cilt halinde tekrar yayınlanmıştır. Elimizde eserin 1976, 2011 ve 2016 tarihli baskıları mevcuttur. Tezimizde eserin en yeni baskısı olan 2016 yılı baskısını kullandık.

“Yuan Tüzüğü”nün derlenmesi hakkında araştırmacılar arasında iki farklı görüş ileri sürülmektedir. İlk görüşe göre eser, hükümet tarafından görevlendirilen devlet memurlarınca hazırlanmış bir resmî hükümet yayınıdır. Çünkü eserin hacimli ve devlet yönetimi ile ilgili olması bazı bilim adamları tarafından eserin devletin resmî emri ile derlendiği varsayımlarına neden olmuştur. İkinci görüşe göre ise “Yuan Tüzüğü” bir resmî hükümet yayını değildir. Çünkü resmî belgelerden oluşan bu eser, hükümet arşivlerine erişebilen devlet yetkilileri veya yereldeki seçkinler tarafından derlenmiş ve bu belgeleri Jianyang’da³ 建陽 bulunan bir ticari matbaa kuruluşu olan Jianyang Basımevi (Jianyang Shufang 建陽書坊) ile birlikte basıma sunmalarından kaynaklanmıştı. Çinli tarihçilerden Chen Gaohua ve Zhang Fan bu ikinci görüşü desteklemektedir.⁴ Çünkü Kubilay Hanlığı’nın ilk dönemlerinde düzenlenmiş sistemli bir yasa yoktu. Hükümet kurumları dava işlerine bakarken genelde imparator fermanlarına, yasalara veya dava örneklerine başvuruyordu. Böylece farklı devlet kurumlarında görevli olan memurlar imparatorun fermanlarını, yasalarını, kurallarını ve dava örneklerini derleyip gerektiğinde örnek olarak kullanmışlardır. Öbür taraftan sivil halk da devletin koyduğu yasa ve kurallar hakkında yeterince bilgi sahibi olmalı ve kendilerini de suç işlemekten alıkoymalıydı. Hem halkın isteği hem de kâr elde edebilmek için basımevi tarafından bu eser yayınlandı.

“Yuan Tüzüğü” hakkında çalışmaları bulunan batılı tarihçi Bettine Birge de eserin devlet destekli bir yayın olmadığını ifade etmektedir. Bettine Birge’ye göre bunun

³ Çin’in Fujian 福建 eyaletinde yer almaktadır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 631.

⁴ Chen Gaohua 陳高華, “‘Yuan Tüzüğü Maliye Nazırlığı’ Üzerine Kısa Bir Tartışma-‘Yuan Dianzhang. Hubu’ Jianlun 《元典章. 户部》簡論”, *Zhongcong Wenshi Luncong 中叢文史論叢*, No. 2 (2008), s. 29-31. Zhang Fan 张帆, “‘Yuan Tüzüğü’ Hakkında Derlemelerin Gözden Geçirilmesi ve Geleceğine İlişkin Tahminler-‘Yuan Dianzhang’ Zhengli De Huigu Yu Zhanwang 《元典章》整理的回顾与展望,” *Wang Kuancheng Jiaoyu Jijinhui Xueshu Jiangzuo Huibian 王宽诚教育基金会学术讲座汇编* (Shanghai 上海: Shanghai Daxue Chubanshe 上海大学出版社, 2008), s. 77.

sebebi eserin basımında kullanılan kâğıdın düşük kaliteli olması yanı sıra Çince karakterlerin küçük formatlarla sayfalara sıkıca yerleştirilmesidir. Devlet tarafından finanse edilen bir resmî yayında karakterler, umumiyetle orta veya büyük formatta olmakla birlikte, eşit aralıklarla daha az yerleştirilmiş olmalıdır. Buna bağlı olarak kâğıt da muhtemelen daha yüksek bir kalitede olacaktı. Ayrıca eserde müellif bilgilerinin eksik olmasıyla imparatorluk tarafından basılan eserlerde mutlaka olması gereken imparatorluk fermanının veya eserin hazırlanma sebebinin olmayışı da onun resmî bir hükümet yayını olmadığını diğer kanıtlardır. Bu yüzden “Yuan Tüzüğü” devlet destekli bir resmî hükümet yayını değildir.⁵

Eseri incelediğimizde eserde yer alan tüm belgelerin göze çarpan özelliği dil ve üslup bakımından çeşitlilik göstermesidir. Bu yazı stilleri üç farklı türü içermektedir. İlk tür, diğer hanedanların yasal yazılarında kullanılan edebi ve bürokratik olan Çince’dir. İkinci tür, konuşma dili tarzındaki gündelik Çince’dir. Bu yazım türü çoğunlukla davacıların ve tanıkların ifadelerini kaydetmek için kullanılmıştır. Üçüncüsü ise “sesçevrimi”⁶ (Yingyiwen 硬譯文) olarak adlandırılan, Moğolca veya diğer kökten olan kelimelerin seslendirilmesine göre doğrudan Çince karakterlerle yazılan bir yazı stilidir. “Yuan Tüzüğü”nde yer alan belgeler bu yazı stilleri ile yazıldığı için eser geleneksel Konfüçyüs bilim adamları tarafından aşağılanmıştır. Bir bilgin “Yuan Tüzüğü”nü şöyle eleştirir: “ *‘Yuan Tüzüğü’nde kaydedilen her şey bürokratik belgeler tarzındadır ve belgelerin onda yedisi ila sekizinde konuşma diliyle yaygın sözler ve kaba ifadeler yer almaktadır. Ayrıca eserin biçimi karışıktır, tasarlama ve düzen olmadığından gevşektir.*”⁷ Qing Hanedanı döneminin seçkin bir bilgini olarak Yao Nai 姚鼐 (1731-1815) de “Yuan Tüzüğü”nde önemsiz, kaba ve kafa karıştırıcı

⁵ Bettine Birge, *Marriage and the Law in the Age of Khubilai Khan: Cases from the Yuan Dianzhang* (Cambridge: Harvard University Press, 2017), s. 59-60.

⁶ “Sesçevrimi” yani transkripsiyonu, birebir çeviri veya motamot çeviri diyebileceğimiz yazı stilidir. Bu “Yuan Tüzüğü”nde yer alan Moğolca veya diğer kökten olan özel isimler, unvanlar, kişi isimleri, yer adları vb. kelimelerin seslendirilmesinin doğrudan Çince karakterlerle yazılmış yazı stilidir. Örneğin, Belge (Bielige 別里哥. Yuan Tüzüğü/s. 616); Ulakçı (Wulachi 兀剌赤. Yuan Tüzüğü /s.616); Darugacı (Daluhuachi 達魯花赤. Yuan Tüzüğü /s. 604); Kadı (Hadi 哈的. Yuan Tüzüğü /s. 1536); Uygur (Weiwuer 畏吾兒. Yuan Tüzüğü /s. 634); Fatma (Faduma 法都馬. Yuan Tüzüğü /s. 680) vb. Bkz. Anonim, *Yuan Tüzüğü-Yuan Dianzhang* 元典章, haz. Hong Jinfu 洪金富 (Taiwan Taipei 臺灣台北: Zhongyang Yanjiuyuan Lishi Yuyan Yanjiusuo 中央研究院歷史語言研究所, 2016).

⁷ Paul Heng-chao Ch’en, *Chinese Legal Tradition Under the Mongols: The Code of 1291 as Reconstructed* (Princeton: Princeton University Press, 2015), s. 32.

ifadelerin kullanıldığını ileri sürerek eseri aşağılayıcı bir şekilde eleştirmiştir.⁸ Ancak diğer bir Qing Hanedanı bilgini ve Kubilay Hanlığı tarihçisi olarak bilinen Qian Daxin 錢大昕 (1738-1804) ise “Yuan Tüzüğü”nün değerini takdir etmekle beraber, uzun yıllar arayış sonrası eserin bir kopyasını elde etmenin sevincini “*bir hazineye sahip olmak*” olarak ifade etmiştir.⁹ Kanaatimizce Kubilay Hanlığı’nda devlet yönetiminde bulunan Moğollar başta olmak üzere başka etnik kökenli yönetici ve memurların oynadığı rolü ve etkisini göz önünde bulundurduğumuzda “Yuan Tüzüğü”nde yer alan belgelerde konuşma dilinden ve Moğolcadan direkt Çinceye ses çevirisinin kullanılması makbul görülmektedir. Bunun yanı sıra “Yuan Tüzüğü”nde yer alan Moğol İmparatorluğu ve Kubilay Hanlığı dönemine ait değerli bilgilerin dönemin diğer kaynak eserlerinde yer almaması ve birçok eserin revizyonu için “Yuan Tüzüğü”ne kaynak eser niteliğinde başvurulması, bu eserin dönemin tarihini araştırmak açısından hayati önem taşıdığını göstermektedir. Dolayısıyla “Yuan Tüzüğü”nün daha çok araştırılmaya değer olduğunun kanaatindeyiz.

“Yuan Tüzüğü” hakkında başta Çin olmak üzere diğer ülkelerde de akademik çalışmalar devam etmektedir. Japonya’da “Yuan Tüzüğü” hakkında 1940 ve 1950 arasında başlamış olan çalışmalar günümüze kadar devam etmiştir. 1964 ve 1972 tarihlerinde ise Yancunren 岩村忍 ve Tianzhong Qianren 田中謙二 tarafından “Yuan Tüzüğü”nün “Adalet Nazırlığı” bölümleri noktalama işaretleri ilave edilerek iki cilt halinde Çince-den Japoncaya çevrilip yayınlanmıştır. 1986-1990 yılları arasında Japonya Tohoku Üniversitesi’nden Sitian Longxin 寺田隆信 ve Xiong Benchong 熊本崇 tarafından “Yuan Tüzüğü”nün “Harbiye Nazırlığı” bölümleri yine Çince-den Japoncaya çevrilip yayınlanmıştır. 2007-2008 tarihlerinde Kyoto Üniversitesi Beşerî Bilimler Araştırma Enstitüsü’nden (Jinbun Kagaku Kenkyūsho) Yuan Hukuku Araştırma Grubu, Jin Wenjing 金文京 ve Yanjing Maoshu 岩井茂樹 liderliğinde “Yuan Tüzüğü”nün “Tören Nazırlığı” bölümleri aynı şekilde Çince-den Japoncaya çevrilip yayınlanmıştır. Batıda ise Güney California Üniversitesi’nde görevli Prof. Bettine Birge, 2017’de “Yuan Tüzüğü”nün “Maliye Nazırlığı” bölümünde yer alan alt başlıklardan biri olarak “Evlilik” kısmını Çince-den

⁸ Bettine Birge, *Marriage and the Law*, 32.

⁹ Bettine Birge, *Marriage and the Law*, 73.

İngilizceye çevirmiş ve bu kısmı “Marriage and the Law in the Age of Khubilai Khan: Cases from the Yuan Dianzhong” başlığı altında kitap olarak yayınlamıştır.

“Büyük Yuan Hanedanı’nın Kapsamlı Düzenlemeleri” (Dayuan Tongzhi Tiaoge 大元通制條格): Bu eser hükümet tarafından imparator Cudibala’nın Zhizhi devresinin 3. yılı (1323) şubat ayında tamamlanıp yürürlüğe koyulan yasal belgelerden oluşmuş bir kodekstir. Toplam 88 bölüm ve 2539 yasal belgeden oluşan eserin günümüze kadar sadece 30 bölümü ulaşabilmiştir. Bu eser, Kubilay Hanlığı’nın siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel tarihini inceleme açısından değerli bir birinci elden kaynak malzemedir. Eserin en erken neşri 1930 tarihinde Pekin Kütüphanesi (Beijing Tushuguan 北京圖書館) tarafından yayınlanan baskısıdır. Eserin 1986 tarihinde Huang Shijian 黃時鑑 tarafından “Kapsamlı Düzenlemeler” (Tongzhi Tiaoge 通制條格) başlığı altında işaret noktaları konularak hazırlanmış baskısı Zhejiang Klasik Eserler Yayınevi (Zhejiang Guji Chubanshe 浙江古籍出版社) tarafından yayınlanmıştır. Eserin diğer bir baskısı Guo Chengwei 郭成偉 tarafından işaret noktaları konularak hazırlanmış ve bu baskı Kanun Yayınevi (Falü Chubanshe 法律出版社) tarafından 1999 tarihinde yayınlanmıştır. Eserin Fang Linggui 方齡貴 tarafından aynı şekilde işaret noktaları koyularak hazırlandığı baskısı 2001 tarihinde Zhonghua Kitapevi (Zhonghua Shuju 中華書局) tarafından yayınlanmıştır. Çalışmamızda eserin Guo Chengwei tarafından hazırlanmış 1999 tarihli baskısını kullandık.

“Dünyayı Yönetmek İçin Büyük Kodeks” (Jingshi Dadian 經世大典): Eserin tam adı “Hanedanlığın Dünyayı Yönetmesi İçin Büyük Kodeks” (Huangchao Jingshi Dadian 皇朝經世大典)’dir. Eser, imparator Tok Temür’ün Zhishun 至順 devresinin 2. yılı (1331) mayıs ayında tamamlanıp yürürlüğe koyulan yasal belgelerden oluşmuştur. Toplam 880 bölümden oluşan bu kodeks, Kubilay Hanlığı’nın siyasi, sosyal, ekonomik, teknolojik ve askerî tarihinin araştırılması açısından önemli bir kaynak eserdir. Kodeksin büyük bir kısmı kaybolduğundan eserin tam metni günümüze kadar ulaşmamıştır. Günümüze kadar ulaşan bölümleri ise Kubilay Hanlığı’nın devlet adamlarından ve tarihçilerinden Su Tianjue 蘇天爵 (1294-1352) tarafından kaleme alınan “Yuan Edebi Türleri” (Yuan Wenlei 元文類) adlı eserin

yanı sıra Ming Hanedanı (1368-1644) imparatoru olan Ming Chengzu'nun 明成祖 (1360-1424) emriyle 1407 tarihinde hazırlanmış “Yongle Büyük Kodeksi” (Yongle Dadian 永樂大典) adlı eserde yer almaktadır. Biz çalışmamızda 1938 tarihinde Ticaret Yayınevi (Shangwu Yinshuguan 商務印書館) tarafından üç cilt halinde yayınlanmış olan “Yuan Edebi Türleri” adlı eseri kullandık. 1334 tarihinde Su Tianjue tarafından kaleme alınan bu eser toplam 70 bölümden oluşmaktadır. Eserde Ögeday Kaan döneminden itibaren başlayan Kubilay Hanlığı imparatoru Ayurbarwada'nın Yanyou devresinin orta dönemlerine kadar olan toplam 162 yazarın eserlerinden oluşmuş nazım ve nesir şeklindeki kasideler, şarkılar, münazaralar, mezar yazıtları vb. yer almaktadır. Çalışmamızda eserin 40., 41. ve 42. bölümlerinde yer alan “Dünyayı Yönetmek İçin Büyük Kodeks Hakkında Kayıtlar” (Jingshi Dadian Xulu 經世大典序錄) adlı başlığa odaklandık.

Yuan Yıllığı (Yuanshi 元史): Çin'in 24 resmî hanedan yıllıklarından biri olarak “Yuan Yıllığı”, Ming Hanedanı'nın kurucusu Ming Taizu'nun 明太祖 (1328-1398) emriyle saray tarihçisi Song Lian 宋濂 (1310-1381) önderliğindeki heyet tarafından 1369 tarihinde derlenmeye başlanmış ve 1370 tarihinde de tamamlanmıştır. Eserin 47 bölümü imparatorlar monografisinden (Benji 本紀), 58 bölümü notlardan (Zhi 志), sekiz bölümü tablolardan (Biao 表) ve 97 bölümü Tezkerelerden (Liezhuo 列傳) oluşmak üzere toplam 210 bölümden oluşmaktadır. Eserde Moğol İmparatorluğu'nun kuruluşundan başlayıp Kubilay Hanlığı'nın son imparatoru Togan Temür'ün 1368'deki hakimiyetine kadar Moğol döneminin imparator ve imparatoriçeleri, prens ve prensesleri, önemli vezir ve generallerinin biyografilerinin yanı sıra hanlığın siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel yapıları hakkında da çeşitli bilgileri içermektedir.

“Yuan Yıllığı”nın pek çok nüshası bulunmaktadır. Eserin ilk nüshası 1370'te Ming Hanedanı imparatoru Ming Taizu saltanatı devrinde yayınlanan nüshası olup bu nüshaya “Hongwu nüshası” (Hongwuben 洪武本) denilmektedir. Daha sonraki yıllarda “Hongwu nüshası”na dayanarak eserin bir diğer nüshası olan “Jian nüshası” (Jianben 監本) kaleme alınmıştır. Bu nüsha Ming Hanedanı imparatoru Ming Shizong'un 明世宗 (1507-1567) Jiajing 嘉靖 devresinin 11. yılında (1532) “Güney Jian nüshası” (Nanjianben 南監本) ile imparator Ming Shenzong'un 明神宗 (1563-

1620) Wanli 萬曆 devresinin 34. yılında (1606) “Kuzey Jian nüshası” (Nanjianben 北監本) olmak üzere iki nüsha şeklinde yayınlanmıştır. Qing Hanedanı dönemine gelindiğinde bu eserin pek çok nüshasının yayınlandığını görmekteyiz. Örneğin, imparator Qianlong 乾隆 (1711-1799) devresinin 4. yılı (1739) yayınlanan “Dian nüshası” (Dianben 殿本), Qianlong devresinin 46. yılı (1781) yayınlanan “Qianlong devresinin 46. yılı nüshası” (Qianlong Sishiliunian Ben 乾隆四十六年本), imparator Daoguang 道光 devresinin 4. yılı (1824) yayınlanan “Daoguang nüshası” (Daoguangben 道光本), imparator Tongzhi 同治 saltanatı döneminde (1861-1875) beş tane hükümet yayınevinin iş birliği neticesinde yayınlanan “beş yayınevi nüshası” (Wujuben 五局本) ve imparator Guangxu saltanatı döneminde (1871-1908) yayınlanan “taş matbaa nüshası” (Shiyinben 石印本)’dır. 1935’e gelindiğinde Ticaret Yayınevi “Hongwu nüshası” ile “Güney Jian nüshası”nı birlikte neşretmiş ve bu nüshaya “ihya nüshası” (Bainaben 百衲本) adını vermiştir. 1976 yılında Zhonghua Yayınevi “Yuan Yıllığı”nın “ihya nüshası”na dayanarak ve diğer nüshalar ile mukayese ederek eserin yeni bir baskısını yayınlamıştır. Biz de bu çalışmamızda eserin 1976 tarihli baskısını kullandık.

Yeni Yuan Yıllığı (Xin Yuanshi 新元史): Ming Hanedanı döneminde kaleme alınan “Yuan Yıllığı”nın kısa bir süre içerisinde tamamlanması, eserde yer alan bilgilerin eksik ve hatalı olmasından dolayı “Yuan Yıllığı”nın tekrardan derlenmesine ihtiyaç olmuştur. Bu nedenden dolayı Qing Hanedanı döneminin son yıllarında Ke Shaomin 柯劭忞 (1848-1933) adlı tarihçi ömrünün yaklaşık 30 senesini vererek Yuan, Ming ve Qing Hanedanlıkları döneminde yazılan tüm eserler başta olmak üzere batıda Kubilay Hanlığı tarihi ile ilgili çalışmalardan da istifade ederek “Yeni Yuan Yıllığı”nı derlemiştir. Eserin 26 bölümü imparatorlar monografisi, 70 bölümü notlar, yedi bölümü tablolar, 154 bölümü ise tezkereler olmak üzere toplam 257 bölümden oluşmaktadır. Eserde Moğol İmparatorluğu döneminden başlayıp, Kubilay Hanlığı’nın son imparatoru Togan Temür’ün 1368’deki hakimiyetine kadar olan siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel bilgiler yer almaktadır. Eserin derlenmesi 1920 yılında tamamlanmıştır. 1921’de dönemin Çin Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Xu Shichang’ın 徐世昌 (1855-1939) emriyle “Yeni

Yuan Yıllığı” Çin’in resmî yıllığı kategorisine dahil edilerek, 25 resmî yıllıktan biri olarak kabul edilmiştir. Eser 1922 tarihinde ise müellifi tarafından yayınlanmıştır. 1930 yılına gelindiğinde eser, müellifi tarafından tekrar gözden geçirilerek yayınlanmıştır. 1935 tarihinde Kaiming Kitapevi (Kaiming Shudian 開明書店) “25 Yıllık”ı (Ershiwu Shi 二十五史) yayınlarken, Ke Shaomin’in ailesinden eserin telif hakkını alarak yayına sunmuştur. Ayrıca eser, 1969 tarihinde yine aynı yayınevi tarafından tekrar yayınlanmış ve 1988’de ise Çin Kitapevi (Zhongguo Shudian 中國書店) tarafından yayına sunulmuştur. Çalışmamızda eserin 2018 tarihli Şangay Klasik Eserler Yayınevi (Shanghai Guji Chubanshe 上海古籍出版社) tarafından yayınlanan baskısı kullanılmıştır.

Yuan Tarihi Olaylarının Kayıtları (Yuanshi Jishi Benmo 元史紀事本末):

“Geçmiş Hanedanın Tarihi Olay Kayıtları” (Lidai Jishi Benmo 歷代紀事本末) adıyla da bilinen bu eser Ming Hanedanı devlet adamı ve tarihçisi olan Chen Bangzhan 陈邦瞻 (1567-1623) tarafından kaleme alınmıştır. Eserde Kubilay Hanlığı’nın 1280 tarihinden başlayarak hanlığın yıkılış tarihi olan 1368 yılına kadar ki siyasi olaylarla ilgili bilgiler yer almaktadır. Eser 1606 tarihinde tamamlanmış ve toplam 27 bölümden oluşmuştur.

Eserin 1955 tarihinde Zhonghua Kitapevi tarafından ilk baskısı neşredilmiş ve 1966 yılında başka bir yayınevi olan Sanmin Yayınevi (Sanmin Shuju Yin行) tarafından da yayınlanmıştır. Eserin Zhonghua Kitapevi tarafından 1979, 2015 ve 2018 tarihlerinde yeniden baskıları yapılmıştır. Çalışmamızda eserin 2015 tarihli baskısını kullandık.

“Büyük Yuan’ın At Yönetim İdaresi Kayıtları” (Dayuan Mazhengji 大元馬政記):

Anonim olan bu eser Moğol İmparatorluğu’ndan başlayıp Kubilay Hanlığı’nın yıkılışına kadar olan at yönetimine ilişkin imparatorluk fermanları ve kararnamelerinin bir koleksiyonudur. Eser Qing Hanedanı döneminde Hanlin Akademisi’nde (Hanlinyuan’de 翰林院) muhafaza edilmiştir. “Yeni Yuan Yıllığı”nın müellifi olan Ke Shaomin, bu eserin sonuna: “ ‘Yuan Tüzüğü’nde yer alan ata ilişkin bilgiler kısa ve eksiktir. Dolayısıyla bu eksiklikleri telafi etmek için

bu eserden yararlanmak oldukça zevk vericidir.” olarak not düşmüştür.¹⁰ Eserde Kubilay Hanlığı’nda at satın alma, at toplama, hayvan vergisi, ülke çapında farklı bölgelerden toplanan ve satın alınan at sayıları ile fiyatları vb. ile ilgili detaylı bilgiler verilmiştir. Eser 1937 tarihinde Wendiang Kitapevi (Wendiang Shuzhuang 文殿閣書莊) ve 1972 tarihinde Guangwen Kitapevi (Guangwen Shuju 廣文書局) tarafından yayına sunulmuştur. Çalışmamızda ise eserin 1937 tarihli baskısını kullandık.

“Yuan Hanedanı İdarecilerinin Biyografileri” (Yuanchao Minchen Shilüe 元朝名臣事略): Eser, Kubilay Hanlığı devlet adamı ve tarihçisi Su Tianjue tarafından 1329 tarihinde kaleme alınmıştır. Eserde Moğol İmparatorluğu ve Kubilay Hanlığı’nın devlet adamları, generalleri, bilginleri ve diğer önemli şahısları olmak üzere toplam 47 kişinin biyografisi yer almaktadır. Toplam 15 bölümden oluşmakta bu eserin ilk dört bölümde Moğol ve Semu/renkli gözlüler (Semu 色目) sınıfına ait olan 12 kişinin biyografisine yer verildiği gibi, diğer 11 bölümde ise Çinli menşeli olan 35 kişinin biyografisine yer verilmiştir. Eser mezar taşları, kitabeler, anıtlar, aile biyografileri ve diğer kaynaklardan yararlanarak hazırlanmıştır. Eser, çalışmamızda Moğol İmparatorluğu ve Kubilay Hanlığı’nda yaşayan önemli şahısların biyografilerini incelememiz açısından önem arz etmektedir. Eser 1936 ve 1949 tarihlerinde Ticaret Yayınevi tarafından, 1996 ve 2019 yıllarında da Zhonghua Kitapevi tarafından yayına sunulmuştur. Çalışmamızda eserin 1936 tarihli baskısını kullandık.

“Yuan Hanedanı Şahıslarının Biyografileri” (Yuanchao Renwu Lüe 元朝人物略): Eser Ming Hanedanı’nın sonu ve Qing Hanedanı’nın başlangıcında Sun Chengze 孫承澤 (1592-1676) tarafından kaleme alınmış, fakat bölümlere ayrılmamıştır. Eserde toplam 62 kişinin biyografisi yer almaktadır. Adı geçen bu eserde “Yuan Hanedanı İdarecilerinin Biyografileri”ne benzer şekilde Moğol İmparatorluğu ve Kubilay Hanlığı’nın devlet adamları, generalleri, bilginleri ve diğer önemli şahısların biyografileri bulunmaktadır. Eser 1974 tarihinde Wenhai Yayınevi

¹⁰ Anonim, *Büyük Yuan’ın At Yönetim İdaresi Kayıtları-Dayuan Mazheng Ji 大元馬政記* (Beiping 北平: Wendiang Shuzhuang 文殿閣書莊, 1937), s. 52.

(Wenhai Chubanshe 文海出版社) tarafından neşredilmiş olup, çalışmamızda bu baskısı kullanılmıştır.

“Moğol Tarihi Kayıtları” (Mengwuer Shiji 蒙兀兒史記): Eser Qing Hanedanı devlet adamı ve bilgini Tu Ji 屠寄 (1856-1921) tarafından Guangxu devresinin 18. yılı (1892) kaleme alınmıştır. Eser Çin yıllıklarının yazma stiline benzer şekilde kaleme alınmış, eserin 18 bölümü imparatorlar monografisi, bir bölümü notlar, 12 bölümü tablolar ve 129 bölümü Tezkereler olmak üzere toplam 160 bölümden oluşmaktadır. Eser Moğol İmparatorluğu döneminden başlayıp Kubilay Hanlığı’nın son imparator Togan Temür dönemine kadar olan Moğol Hanlığı’nın imparator ve imparatoriçeleri, prens ve prensesleri, önemli vezir ve generallerinin biyografileri başta olmak üzere farklı coğrafyalar hakkında da bilgilere yer vermektedir. Fakat eserde yer alan bilgiler, “Yuan Yıllığı” veya “Yeni Yuan Yıllığı” kadar detaylı değildir. Çalışmamızda eserin 1934 tarihinde Piling Tushi Yayınevi (Piling Tushi 毗陵屠氏) tarafından toplam 28 cilt halinde neşredilen nüshası kullanıldı.

“Moğolların Gizli Tarihi”: Anonim olan bu eserin 1240 tarihinde kaleme alındığı izah edilmektedir. Eserin Uygur harfleri ile yazıldığı tahmin edilen asıl ve tam metni henüz bulunamamıştır. Günümüz araştırmalarına esas teşkil eden nüshası ise Çinceye çevrilen nüshasıdır. Eserin Çince adı “Yuan Hanedanı’nın Gizli Tarihi” (Yuanchao Mishi 元朝秘史), Moğolca adı ise “Manghol-un Niuça Tobça’an”dır. Eserde Moğollar hakkındaki efsanevi menşeden başlayıp Ögeday Kaan dönemine kadar olan tarihi bilgiler yer almaktadır. Eserin Prof. Dr. Ahmet Temir tarafından çevrilen ilk baskısı Türk Tarih Kurumu Basımevi tarafından 1948’de neşredilmiştir. Çalışmamızda eserin 1986 tarihinde neşredilen 2. baskısını kullandık.

“Tarih-i Cihan Güşa”: İlhanlı Devleti devlet adamı ve tarihçisi Alaaddin Ata Melik Cüveynî (1226-1283), bu eseri 1252-1253 tarihlerinde yazmaya başlayıp 1260 tarihinde tamamlamıştır. Eserde Cengiz Han’ın ortaya çıkışından başlayıp, Hülagü Han’ın İran’a gelişinden sonraki faaliyetleri hakkında genişçe bilgiler yer almaktadır. Eser 1912-1937 yılları arasında İranlı âlim Mirza Muhammed Kazvînî (1877-1949) tarafından üç cilt halinde Leiden’de neşredilmiştir. Eserin İngilizce, Türkçe, Arapça ve Moğolca tercümeleleri yayınlanmıştır. Eserin Türkçe çevirisi ise Mürsel Öztürk

tarafından yapılmıştır. Eserin bu çeviri nüshası Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları tarafından 1988’de önce üç cilt halinde, on yıl sonra 1998’de tek cilt halinde Türk Tarih Kurumu tarafından basılmıştır. Çalışmamızda eserin 2013 tarihinde Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan baskısı kullanıldı.

“Câmiu’t-Tevârih”: Eser İlhanlı Devleti devlet adamı, tabip, âlim ve tarihçi Reşîdüddin Fazlullah Hemedânî (1247-1318) tarafından kaleme alınmıştır. Müellif bu eseri İlhanlı hükümdarı Gazan Han’ın isteği üzerine yazmaya başlamıştır. Farsça ilk umumi tarih metni olarak kabul edilen bu eser, ilkçağdan orta çağa kadar olan Asya ve Avrupa kıtalarındaki muhtelif kavim ve milletlerin, kurmuş oldukları devletlerin tarihinden bahsetmektedir. Eser, çalışmamızda Moğol İmparatorluğu ve Kubilay Hanlığı’nın tarihini araştırmamız açısından büyük bir önem arz etmektedir. Çalışmamızda eserin farklı dillere tercüme edilen nüshalarını mukayese ederek kullandık. Bunlardan eserin Muhammed Ruşen ve Mustafa Musevi tarafından İran’da neşredilmiş Farsça nüshası (Tahran: Neşr-i Elburz, 1373 [1994]), İlhanlı tarihi uzmanı John Andrew Boyle tarafından “The Successors of Genghis Khan” (New York and London: Columbia University Press, 1971) başlığı altında İngilizceye çevrilen baskısı ve Çinli Moğol tarihçilerinden Yu Dajun 余大钧 ve Zhou Jianqi 周建奇 tarafından Çinceye çevrilen “Câmiu’t-Tevârih/Shiji 史集” (Pekin: Ticaret Yayınevi, 1983) baskılarını karşılaştırarak kullandık.

“Moğol Tarihi ve Seyahatnâme”: Eser Papa İnnocentius (IV) tarafından Moğollar ile ittifak teşebbüsünde bulunmak için elçi olarak gönderilen Johann de Plano Carpini tarafından kaleme alınmıştır. Moğol istilasını Müslüman Doğu dünyasında olduğu kadar Hristiyan Batı dünyasını da korku içinde bırakmıştır. Batılılar istila karşısında tedbirler düşünmeye başlamış, Moğol dünyasını keşfetmek ve Moğollar ile dostane ilişkiler kurmak için Moğol topraklarına Batı’dan misyonerler göndermişlerdir. Gönderilenlerden biri de Johann de Plano Carpini’dir. Moğol topraklarına gelen Carpini’yi 1246 tarihinde Moğol Hanı Güyük Han huzuruna kabul etmiştir. Carpini eserini elçilik görevi sonrası yazmış olup, eserinde kendi gözüyle gözlemlediklerini yani Moğolların siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel tarihinin yanı sıra Moğol tehlikesine karşı Batılıların nasıl tedbirler alması gerektiğine dair somut öneriler de yer vermiştir. Carpini’nin kaleme aldığı bu seyahatname ilk defa Richard

Hakluyt tarafından 1598’de basılmış ve daha sonra eserin çeşitli dillerde tenkitli bir neşri ve tercümesi de yapılmıştır. Eserin 1930’da Dr. Frederich Risch tarafından yapılan Almanca tercümesi Leipzig’de yayınlanmıştır. Çalışmamızda bu bahsi geçen Almanca tercümesinin 2001’de Yrd. Doç. Dr. Ergin Ayan tarafından Türkçeye çevrilmiş ve Derya Kitapevi tarafından yayına sunulmuş baskısı kullanıldı.

“Moğolların Büyük Hanına Seyahat”: Bu eser Fransa kralı tarafından 1253 tarihinde Moğol İmparatorluğu’na elçi olarak gönderilen Wilhelm von Rubruck tarafından kaleme alınmıştır. Rubruck, Möngke Kaan’ın ziyaretinde bulundu. Rubruck eserinde Moğolların ülkeleri, tarihleri ve sosyal hayatları hakkında bilgileri kendi gözlemlediklerine göre kaleme almıştır. Rubruck’un kaleme aldığı bu seyahatname ilk defa Richard Hakluyt tarafından 1598’de basılmıştır. Eser daha sonra çeşitli dillere de tercüme edilmiştir. Eserin 1984’te Hans D. Leicht tarafından yapılan Almanca tercümesi Stuttgart’da yayınlanmıştır. Çalışmamızda bu bahsi geçen Almanca tercümesinin 2012’de Ergin Ayan tarafından Türkçeye çevrilmiş ve Ayışığı Kitapları yayınevi tarafından yayına sunulmuş baskısı kullanıldı.

“Marco Polo Seyahatnamesi”: Venedikli Marco Polo’nun babası Nicolò ve amcası Mafeo, İran ve Çin arasındaki geniş coğrafyalarda ticaretle uğraşan tüccarlardı. Onlar 1260-1269 yıllarındaki seyahatlerinde Pekin’e ulaşmış ve Kubilay Han ile görüşmüşlerdir. Ülkelerine döndükten sonra Papa Gregorio tarafından tekrar Çin’e gönderilen bu kardeşler 1271 tarihinde Venedik’ten başlayan seyahatinde Marco Polo’yu da yanlarına alıp götürmüşlerdir. Onların bu seyahati İpek Yolu’nu izleyerek Orta Doğu, Ermenistan, Gürcistan, Anadolu ve İran üzerinden Türkistan, Hindistan ve Çin’e kadar uzanmıştır. Marco Polo, eserinde geçtiği tüm coğrafyaların siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatlarıyla ilgili çok önemli bilgiler vermiştir. Çin’e ulaştıklarında ise Çin topraklarına egemen olan Moğol imparatoru Kubilay Han ile tanışma ve onun hizmetinde bulunma şerefini elde etmişlerdir. Ayrıca Uzak Doğu ülkelerini de gezme fırsatına sahip olan Marco Polo buralarda gördüklerini Han’a anlatmıştır. 1295’te Venedik’e döndükten sonra Marco Polo 1298’deki Curzola Savaşı’nda Cenevizlilere esir düşmüştür. Cezaevinde bulunduğu dört yıl içinde seyahat anlatısını koğuş arkadaşı Pisalı Rustichello’ya anlatmış ve Rustichello 1299’daki tahliyelerinden sonra eseri kaleme almıştır. 1324’te ölen Marco Polo, San Lorenzo Bazilikası’na defnedilmiştir. Eserde Kubilay Han dönemi ile ilgili olan

bölüm araştırmamız açısından önem arz etmektedir. Eserin günümüze kadar pek çok dilde tercümeleri bulunmaktadır. Çalışmamızda Henry Yule tarafından hazırlanan “The Book of Ser Marco Polo: The Venetian Concerning The Kingdoms and Marvels of the East” (London: John Murray, 1903) İngilizce baskısının yanı sıra Ömer Güngören tarafından hazırlanan “Marco Polo’nun Geziler Kitabı” (İstanbul: Yol Yayınları, 1985), Işık Ergüden ve Z. Zühre İlkelen tarafından hazırlanan “Dünyanın Hikâye Edilişi” (İstanbul: Ötüken Neşriyatı A.Ş., 2019) ve Aslı Ümmüs Bahadırlı tarafından hazırlanan “Kubilai Han Üzerine Notlar” (İstanbul: Fabula Kitap, 2016) baskılarını mukayese ederek kullandık.

“İbn Battûta Seyahatnâmesi”: XIV. yüzyılın önemli gezginlerinden biri olan Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî (1304-1368) Fas’ta dünyaya geldi. Henüz 22 yaşındayken hac niyetiyle 1325 tarihinde Tanca şehrinden seyahatine başladı. Eserinde, toplam 28 yıl süren seyahati boyunca Mısır, Arap Yarımadası, Irak, İran, Deşt-i Kıpçak, Orta Asya, Hindistan, Çin ve diğer bölgelerin tarihi, siyasi, ekonomik ve kültürel yaşamları hakkında önemli bilgiler aktarmaktadır. Eserinde yer alan Çin kısmında Çin bürokrasisinin yanı sıra kâğıt para, Müslüman tüccarlar, ticaret limanları, ticari etkinlikler, dış ticaret, posta teşkilatı ve diğer hususlardaki önemli bilgiler çalışmamız açısından önem arz etmektedir. Çalışmamızda eserin A. Sait Aykurt tarafından Türkçeye çevrilen ve 2000 yılında Yapı Kredi Yayınları tarafından iki cilt halinde yayınlanan baskısını kullandık.

Araştırma Eserler:

Günümüze kadar Moğol tarihi ile ilgili pek çok araştırma eserleri kaleme alınmış ve bu yönde çalışmalar hala devam etmektedir. Bu araştırma eserleri içerisinde tezimize ışık tutabilecek eserler de mevcuttur. Dolayısıyla Moğol İmparatorluğu’nun özellikle de Kubilai Hanlığı’nın malî yapısını konu edinen araştırma eserlerini derlemeye çalıştık. Çalışmamızda faydalandığımız araştırma eserlerinin çoğu Çince kaleme alınan eserlerdir. Bu araştırma eserlerinin başında özellikle de Kubilai Hanlığı tarihçisi Chen Gaohua’nın çalışmaları yer almaktadır. Yazarın çoğu çalışmasının içinde istifade ettiğimiz eserleri ise “Çin Ekonomisinin Umumi Tarihi: Yuan

Hanedanı'nın Ekonomisi"¹¹ adlı kitabı ve "Yuan Hanedanı'nın Alım Satım Vergisi Üzerine Bir Ön Araştırma"¹² adlı araştırma makalesidir. Tarihçi Chen Gaohua "Çin Ekonomisinin Umumi Tarihi: Yuan Hanedanı'nın Ekonomisi" adlı eserinde daha ziyade Kubilay Hanlığı'nın sosyal ve ekonomik hayat üzerinde durduğunu görüyoruz. Ancak malî yapıyla ilgili olarak bir teşkilat şeması hakkında detaylı bilgilere rastlayamıyoruz. Çalışmamızda bu eserden farklı olarak Kubilay Hanlığı dönemi malî yapıyı ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamızda yararlandığımız Kubilay Hanlığı ekonomisini konu edinen diğer çalışmalar ise Wu Hui 吴慧 tarafından kaleme alınan toplam beş cilt halinde yayınlanan "Çin Ticaretinin Umumi Tarihi"¹³ adlı eserinin 3. cildi, Bai Shouyi 白寿彝 tarafından kaleme alınan toplam 22 cilt halinde yayınlanan "Çin Umumi Tarihi" adlı eserinin 13. ve 14. ciltleri "Orta çağ Yuan Hanedanı Dönemi",¹⁴ Zhao Yunqi 赵云旗 tarafından kaleme alınan toplam 12 cilt halinde yayınlanan "Çin Maliyesinin Umumi Tarihi" adlı eserinin 6. cildi "Liao, Jin ve Yuan Hanedanı",¹⁵ ve Xu Han 徐寒 tarafından kaleme alınan toplam 12 ciltten oluşan "Çin Tarihi Ansiklopedisi"¹⁶ adlı eserlerdir.

Bu eserler yanı sıra Kubilay Hanlığı malî yapı hakkında batıda yapılan önemli araştırma eserleri olarak şunları söyleyebiliriz. Bunlardan ilki Herbert Franke tarafından Almanca olarak kaleme alınan "Geld und Wirtschaft in China unter der

¹¹ Chen Gaohua 陈高华, Shi Weimin 史卫民, *Çin Ekonomisinin Umumi Tarihi: Yuan Hanedanı Ekonomisi-Zhongguo Jingji Shi: Yuandai Jingji 中国经济通史: 元代经济* (Beijing 北京: Zhongguo Shehui Kexue Chubanshe 中国社会科学出版社, 2007).

¹² Chen Gaohua 陈高华, "Yuan Hanedanı'nın Alım Satım Vergisi Üzerine Bir Ön Araştırma-Yuandai Shangshui Chutan 元代商税初探", *Zhongguo Shehui Kexueyuan Yanjiushengyuan Xuebao 中国社会科学院研究生院学报*, vol. 1 (1997).

¹³ Wu Hui 吴慧, *Çin Ticaretinin Umumi Tarihi-Zhongguo Shangye Tongshi 中国商业通史*, vol. 3 (Beijing 北京: Zhongguo Caizheng Jingji Chubanshe 中国财政经济出版社, 2005).

¹⁴ Bai Shouyi 白寿彝, *Çin Umumi Tarihi: Orta Çağ Yuan Hanedanı Dönemi-Zhongguo Tongshi: Zhonggu Shidai. Yuan Shiqi 中国通史: 中古时代. 元时期*, vol. 8 (Shanghai 上海: Shanghai Renmin Chubanshe 上海人民出版社, 2012).

¹⁵ Zhao Yunqi 赵云旗, *Çin Maliyesinin Umumi Tarihi: Liao, Jin ve Yuan Hanedanı-Zhongguo Caizheng Tongshi: Liao, Jin, Yuan 中国财政通史: 辽, 金, 元*, vol. 6 (Beijing 北京: Zhongguo Caizheng Jingji Chubanshe 中国财政经济出版社, 2006).

¹⁶ Xu Han 徐寒, *Çin Tarihi Ansiklopedisi-Zhongguo Lishi Baike Quanshu 中国历史百科全书* (Jilin 吉林: Jilin Daxue Chubanshe 吉林大学出版社, 2004).

Mongolen-Herrschaft. Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte der Yüan-Zeit”¹⁷ adlı eseridir. Eser başlığının Türkçeye çevirisi “Moğol Yönetimi Altındaki Çin’de Para ve Ekonomi. Yuan Döneminin Ekonomik Tarihine Katkıları”dır. Ancak başlıktan da anlaşılacağı üzere eser Kubilay Hanlığı dönemi para ve finans konularını ele almıştır. Diğer konular hakkında detaylı bilgilere yer verilmemiştir. Bu eser diğer tarihçiler tarafından Kubilay Hanlığı malî yapısının daha kapsamlı bir şekilde tanımlanmasına yönelik bir ilk adımı temsil edebileceği ileri sürülmüştür.

Herbert Franz Schurmann tarafından kaleme alınan “Economic Structure of the Yuan Dynasty: Translation of Chapters 93 and 94 of the Yuan Shih”¹⁸ adlı eser çalışmamız açısından önem arz etmektedir. Bu eserde Kubilay Hanlığı’nın ekonomik yapısını anlatan “Yuan Yıllığı”nın 93. ve 94. bölümleri “Finansal Ekonomi 1 ve 2 (Shihuo 食貨)” bölümlerinin Çince’den İngilizce’ye metin çevirisi ve analizi yapılmıştır. Ancak “Finansal Ekonomi” bölümü toplam beş bölümden oluşmaktadır. Schurmann çalışmasında sadece 93. ve 94. bölümlerinin çevirisi ve açıklamasına odaklanmıştır. Diğer 95., 96. ve 97. bölümleri olan “Finansal Ekonomi 3, 4 ve 5” bölümleri üzerinde hiç durulmamıştır. Ayrıca bu çalışmada değerlendirilen “Yuan Yıllığı”nın 93. ve 94. bölümleri Kubilay Hanlığı döneminin malî yapısından daha ziyade malî yapı içindeki devletin önemli gelir kalemleri hakkında bilgileri içermektedir. Dolayısıyla bu çalışmada hanlığın malî yapısını bütünsel olarak göremiyoruz. Çalışmamızda Schurmann’ın çalışmasından farklı olarak “Yuan Yıllığı”nda yer alan “Finansal Ekonomi” bölümlerinin tamamını değerlendirdik ve Kubilay Hanlığı malî yapıyı bütünsel olarak ortaya koymaya çalıştık. Bunun için “Yuan Yıllığı”nın 85. bölümü “Muhtelif Memuriyetler 1 (Baiguan 百官)” bölümü yanı sıra yıllığın diğer bölümlerini de kullandık. Ayrıca “Yuan Yıllığı” haricinde “Yuan Tüzüğü”, “Yeni Yuan Yıllığı”, “Büyük Yuan Hanedanı’nın Kapsamlı Düzenlemeleri”, “Dünyayı Yönetmek İçin Büyük Kodeks” vb. önemli eserlerden de istifade ettik.

¹⁷ Herbert Franke, *Geld und Wirtschaft in China unter der Mongolen-Herrschaft. Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte der Yüan-Zeit* (Leipzig: Otto Harrassowitz, 1949).

¹⁸ Herbert Franz Schurmann, *Economic Structure of the Yuan Dynasty: Translation of Chapters 93 and 94 of the Yuan Shih* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1956).

Son olarak İsenbike Togan'ın "Moğollar Devrinde Çin'de Ticaret ve 'Ortak' Tüccarları"¹⁹ adlı araştırma makalesi ve özellikle de "The Chapter on Annual Grants in the Yüan Shih"²⁰ adlı doktora tezi Kubilay Hanlığı malî yapının araştırılması açısından önemlidir. Hocanın yaptığı bu doktora çalışmasında "Yuan Yıllığı"nın 95. bölümü "Finansal Ekonomi 3" olan "Yıllık Pîşkeş" bölümü Çince'den İngilizceye tercüme edilmiş ve metin analizi yapılmıştır. Çalışmada yıllık pîşkeşlerin verildiği kişilerin isimleri, unvanları, tarihleri ve miktarları detaylı bir şekilde yer almaktadır. Ancak bu çalışmada Kubilay Hanlığı malî yapı içindeki devletin önemli gider kalemlerinden sadece bir tanesi olan yıllık pîşkeşlerin değerlendirildiğini görüyoruz. Aynı şekilde çalışmada hanlığın malî yapısını bütünsel olarak göremiyoruz. Çalışmamızda Kubilay Hanlığı malî yapıyı bütünsel olarak değerlendirmeye çalıştık. Dolayısıyla hocanın çalışmasından farklı olarak çalışmamızda "Yuan Yıllığı"nın "Kubilay Han Monografisi" bölümlerinden yola çıkarak onun dönemine ait olan yıllık pîşkeşlerin verildiği tarihler, türler ve toplam miktarlar hakkında bilgiler verdik. Ayrıca çalışmamızda "Yıllık Pîşkeş" başlığını malî yapının içinde devletin önemli gider kalemlerinden biri olarak da değerlendirdik.

1. MOĞOL İMPARATORLUĞU'NUN SİYASİ TARİHİ

1.1. Cengiz Han'ın Ortaya Çıkışı ve Moğol İmparatorluğu'nun Kuruluşu

Cengiz Han'ın ortaya çıktığı dönemde yani XII. yüzyılda Asya sahasının kuzeyinde Proto-Moğol bir sülale olan Kıtınlar/Hıtaylar tarafından kurulan Liao 遼 Hanedanı (907-1125) Cürçenler tarafından yıkıldı ve bu sülaleye mensup olan grupların bir kısmı Orta Asya'ya geldi. Böylece Karahıtay veya Batı Liao (Xiliao 西遼; 1124-1211) adında Budist bir devlet kuruldu. Cürçenler ise yıktıkları Liao Hanedanı'nın yerine Jin 金 Hanedanı'nı (1115-1234) kurdular.²¹ Çin'in kuzeybatı kısmında

¹⁹ İsenbike Togan Arıcanlı, "Moğollar Devrinde Çin'de Ticaret ve 'Ortak' Tüccarları", *Toplum ve Bilim*, S. 25/26 (1984).

²⁰ İsenbike Togan Arıcanlı, "The Chapter on Annual Grants in the Yüan Shih," (PhD Dissertation, Harvard University, 1973).

²¹ İsenbike Togan, "Onikinci Yüzyılda Hakimiyet Mücadelesi: Çin, Orta Asya ve Yakın Doğu'da," *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, haz. Metin Özarslan ve Özkul Çobanoğlu (Ankara: TDV, 1998), s. 94. Ali Ahmetbeyoğlu, "Moğollar ve Komşuları," *Türk Moğol Tarihi*, ed. Kürşat Yıldırım (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2018), s. 83.

günümüzdeki Gansu 甘肅 bölgesi ve Ordos bölgelerinde Tibet bağlantılı Tangutlar tarafından kurulan Batı Xia (Xixia 西夏; 1038-1227) Hanedanı bulunuyordu. Çin'in güneyinde ise başkenti Hangzhou 杭州 olan Güney Song Hanedanı (Nansong 南宋; 1127-1279) yer alıyordu.²² Bu yüzyılda Çin'in kuzeybatısında Turfan merkezli Koçu Uygar Devleti bulunuyordu.²³ Almaliğ'da kendi kendini hükümdar ilan eden Özer/Buzar vardı.²⁴ Müslüman Karluklar bugünkü Kazakistan'ın doğu taraflarında bulunuyordu.²⁵ Orta Asya'nın batısında ise Hârizmşahlar yer alıyordu.²⁶ İran ve Azerbaycan taraflarında ise Bâtıniler bulunuyordu.²⁷ Geri kalan kısımda Bağdat merkezli Abbasiler, Suriye ve Mısır'da Eyyubi Sultanları ve Anadolu bölgesinde ise Selçuklu Devleti yer alıyordu.²⁸

“Moğol” adı bu tarihte henüz Moğolların ortak adı olarak kullanılmıyordu. Ancak ayrı ayrı kabileler şeklinde yaşamalarına rağmen coğrafya, dil, yaşam tarzı ve teşkilatlarında büyük benzerlikler mevcuttu. Bu kabilelerden Tatarlar Buyır Gölü civarlarında, Merkitler Baykal Gölü'nün güney ve güneydoğusunda, Oyratlar Baykal Gölü'nün batısında, Kreitler Selenga'nın güneyi ile yukarı Orhun, Tula ve Ongkin nehirleri üzerinde, Naymanlar ise İrtiş boylarından Selenga'ya uzanan bölgede yaşıyorlardı.²⁹ Büyük Çin Seddi civarında ise Öngüt kabilesi ile Tatarların arasında yaşayan Kongrat kabilesi bulunuyordu. Bu kabilelerin arasında en büyüğü, en kalabalığı ve askerî olarak en güçlüsü Tatarlar olduğundan “Tatar” adı çok yaygındı, hatta Rusya ile batıda bütün Moğollar için “Tatar” adı kullanılmaya başlandı. “Moğol” adı Cengiz Han dönemine gelindiğinde millet ve imparatorluk adı olarak kullanılmaya başlandı. Cengiz Han'ın ortaya çıktığı ve daha sonra Moğol adı altında

²² İsenbike Togan Arıcanlı, “Cengiz Han Devleti'nin Kuruluş Safhaları ve Devlet Geleneği,” *Tarihte Türk Devletleri II* (Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1987), s. 530-531. Ali Ahmetbeyoğlu, a.g.m., 83-84.

²³ İsenbike Togan Arıcanlı, “Cengiz Han Devleti'nin Kuruluş Safhaları”, 531.

²⁴ Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013), s. 115.

²⁵ İsenbike Togan, “Orta Asya'da Bir Geçiş Dönemi: 14-15. Yüzyıllar,” *İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına. Prof. Dr. Gülçin Çandarhoğlu'na Armağan*, ed. Hayrunnisa Alan, Abdolvahap Kara, Osman Yorulmaz (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2008), s. 292.

²⁶ İsenbike Togan, “Onikinci Yüzyılda Hakimiyet Mücadelesi”, 94.

²⁷ Ali Ahmetbeyoğlu, a.g.m., 85.

²⁸ Michal Biran, *Chinggis Khan* (England: Oneworld Publications, 2007), s. 26

²⁹ Ahmet Temir, *Türk-Moğol İmparatorluğu ve Devamı* (Ankara: Türk Dünyası El Kitabı, 1975), s. 912. İsenbike Togan Arıcanlı, “Cengiz Han Devleti'nin Kuruluş Safhaları”, 531. Ali Ahmetbeyoğlu, a.g.m., 85.

birleşen kabileler Tula'nın doğusu, Onon ve Kerulen nehirlerinin civarında göçebe hayat sürdürüyorlardı.³⁰

Harita 1: Cengiz Han'ın Ortaya Çıkışından Önce Asya:³¹



Cengiz Han'ın çocukluk adı Temuçin (demirci) olup, 1154 tarihinde³² Onon Nehri kıyısında Borçiginlerin Kiyat boyundan Yesügey ve Hoelun'un oğlu olarak dünyaya geldi. Yesügey Bahadır, Tatarlara karşı yaptığı bir seferde iki Tatar esiri getirmişti. Bunlardan cesur olanın adı Temuçin olduğundan Yesügey, oğluna bu adı vermişti. Yesügey'in Tatarlar tarafından zehirlenmesi sonucu Temuçin, babasına tabi olan kabileler tarafından terk edildi ve çetin bir çocukluk dönemi geçirdi.³³ Babasının

³⁰ İlyas Kemaloğlu, "Büyük Moğol İmparatorluğu," *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizogulları*, haz. Hayrunnisa Alan ve İlyas Kemaloğlu (İstanbul: Ötüken Neşriyat A. Ş., 2016), s. 30.

³¹ Michal Biran, *Chinggis Khan*, 24.

³² Cengiz Han'ın doğum tarihiyle ilgili farklı kayıtlar mevcuttur. "Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarih Kayıtları" adlı eserde Temuçin'in doğum tarihi mavi it yılı 1154 olarak kayıtlıdır. Bkz. Peng Daya ve Xu Ting, *Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarih Kayıtları: Meng Ta Pei Lu ve Hei Ta Shi Lu*, çev. Ankhayar Danuu (İstanbul: Ötüken Neşriyatı, 2012), s. 46. "Yuan Yıllığı"nda ise Cengiz Han'ın doğum tarihi 1162 olarak kayıtlıdır. Bkz. Song Lian 宋濂, *Yuan Yıllığı-Yuanshi* 元史 (Beijing 北京: Zhonghua Shuju 中華書局, 1976), s. 25.

³³ Thomas Allsen, "The Rise of the Mongolian Empire and Mongolian Rule in North China," *The Cambridge History of China*, vol. 6 (New York: Cambridge University Press, 1994), s. 333-334. Gaye Yavuczan, *Kubilai Han* (İstanbul: Selenga Yayınları, 2021), s. 15-16. Ahmet Temir, *Türk-Moğol İmparatorluğu*, 914. İlyas Kemaloğlu, a.g.m., 32.

ölümünden sonra dağılmış olan kabilesini birleştirmek için harekete geçen Temuçin, ilk olarak Kreit, Merkit ve Nayman Krallığını itaat altına aldı. Bunun ardından Timuçin 1206 tarihinde düzenlenen kurultayda “Cengiz Han”³⁴ unvanını aldı. Böylece tüm kabileler “Moğol” adıyla tek bir hakimiyet altında birleştirdi ve Moğol İmparatorluğu teşkil etmenin ilk adımları atılmış oldu.³⁵

Askerî seferleri devam ettiren Cengiz Han 1207 yılında büyük oğlu Cuci’yi orman halklarına karşı gönderdi. Cuci; Oyrat, Buriyat, Burhun, Urust (Ruslar), Habhanas, Hanghas, Tuba ve Kırgızları kendine tabi kıldı.³⁶ Moğollar 1209 tarihinde Batı Xia Devleti olan Tangutlar’ın üzerine bir sefer düzenleyerek güneybatı kısımlarını emniyet altına aldı ve onları vergiye bağladı.³⁷ Aynı tarihte Koçu Uygur Devleti hükümdarı İdikut Barçuk Art Tegin, Karahitaylar hakimiyetinden kaçarak Cengiz Han’a elçiler gönderip tabiyetini bildirdi. Bu durumdan memnun kalan Cengiz Han, kızı Altun Beki’yi onunla evlendirerek kendisini beşinci oğlu yapmak istedi. Ancak Art Tegin’in ölümü üzerine evlilik gerçekleşmedi.³⁸ Koçu Uygur Devleti’nin ardından 1211 tarihinde başkenti Kayalık olan Karluk bölgesinin hükümdarı Arslan

³⁴ “Cengiz” adı “Yeni Yuan Yıllığı”nda Çince “Chengjisi 成吉思” olarak geçmektedir. Çince “Cheng 成” imi “güçlü”, “Jisi 吉思” imi ise “çokluk” anlamında olup, “Chengjisi” adı “çok güçlü” anlamına gelmektedir. Bkz. Ke Shaomin 柯劭忒, *Yeni Yuan Yıllığı-Xin Yuanshi 新元史* (Changchun 长春: Jilin Renmin Chubanshe 吉林人民出版社, 1995), s. 13. Bunun yanı sıra 1221 tarihinde Moğollara elçi olarak giden Çin elçisi Zhao Gong’un 趙珙 “Moğol Tatarlarının Umumi Tarihi/Meng Ta Pei Lu” adlı eserinde “Cengiz” isminin “tanrının takdiriyle yaratılmış” anlamına geldiğini ifade eder. Bkz. Peng Daya ve Xu Ting, a.g.e., 47. Reşidüddin’in “Câmiu’t-Tevârih” adlı eserinde “Cengiz” ismi “güçlü ve kudretli hükümdar” olarak aktarılmıştır. Bkz. Reşidüddin Fazlullah Hemedâni, *Câmiu’t-Tevârih*, haz. Muhammed Ruşen, Mustafa Musevi, c. 2 (Tahran: Neşr-i Elburz, 1373 [1994]), s. 421. Ancak kimi tarihçilere göre “Cengiz” ismi “hanlar hanı, şamanlar tarafından tapılan nurani bir ruh” anlamı ifade ettiğini ileri sürerken, kimilerine göre ise bu ismin “deniz” kelimesinden gelmekte olduğunu ileri sürerek kelime anlamının “okyanusun kıyılarına hâkim olan yani cihanşümul hükümdar” olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Osman Turan, “Çingiz Adı Hakkında”, *Belleten*, c. 5, S. 19 (Ankara 1941), s. 268-272.

³⁵ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 13. Wilhelm von Rubruck, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*, çev. Ergin Ayan (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2012), s. 14. Morris Rossabi, *Kubilay Han: Yaşamı ve Dönemi*, çev. Özgür Özol (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), s. 6. Gaye Yavuczan, *Kubilay Han*, 17. İlyas Kemaloğlu, a.g.m., 33.

³⁶ Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, çev. Ahmet Temir (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986), s. 160. V. V. Barthold, *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, haz. Hakkı Dursun Yıldız (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990), s. 417. İlyas Kemaloğlu, a.g.m., 34.

³⁷ Henry H. Howorth, *History of the Mongols: From the 9th to the 19th Century*, vol.1 (London: Longmans, Green, and Co., 1876), s. 66. Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 6. İlyas Kemaloğlu, a.g.m., 34.

³⁸ Anonim, *Gizli Tarih*, 159. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 14. Henry H. Howorth, *The Mongols*, vol.1, 66. Shang Yanbin, *Yuan Sülalesi Döneminde Uygurlar Hakkında Tetkikat*, çev. Ablet Nurdun, Ebey İmin, Muhammedcan Hoşur (Pekin: Milletler Neşriyatı, 2012), s. 68-69. İlyas Kemaloğlu, a.g.m., 34.

Han ³⁹ ve Almalığ'ın hükümdarı olan Özer/Buzar Karahıtaylar hakimiyetini reddederek Cengiz Han'a tabiyetini bildirdi.⁴⁰

Cengiz Han 1215'te Jin Hanedanı'na (1115-1234) sefer düzenleyerek Zhongdu 中都 (Orta Başkent) şehrini hakimiyeti altına aldı.⁴¹ Böylece Çin sınırları güvence altına alınarak buradan gelen tehlikeler ortadan kaldırılmış oldu ve batıya doğru güvenli bir şekilde sefer düzenleme imkânı sağlandı. 1218 tarihinde Cengiz Han'ın Hârizmşahlar Devleti'ne gönderdiği 450 kişilik ticaret kervanının casus zannedilerek Otrar valisi İnalçık tarafından katledilmesi olayı Cengiz Han'ın batı seferini düzenlemesine sebep oldu. Fakat Cengiz Han'ın Hârizmşah'tan intikam almadan önce Balasagun merkezli Karahıtayları ortadan kaldırması gerekiyordu.⁴²

1204'te Cengiz Han ve müttefiklerinin Nayman Krallığı'na yaptığı sefer sonucu bu krallık hakimiyeti altına alındı. Sonra Nayman Krallığı'nın hanı olan Tayang Han'ın oğlu Küçlük ise batıya kaçmayı başararak Karahıtaylara sığındı. Küçlük, Karahıtayların hükümdarı olan Gurhan'ın kızıyla evlenerek kayınpederini esir aldı ve devletin başına geçti. Cengiz Han 20 bin askerden oluşan bir orduyu Karahıtayların başına geçen Küçlük'e karşı gönderdi ve Sarıgöl'de Küçlük Moğollar tarafından öldürüldü. Böylece Küçlük'ün Karahıtaylar Devleti üzerindeki hakimiyeti sadece 1211-1218 yılları arasında devam etti ve bu tarihten itibaren Moğollar Karahıtaylar üzerinde hakimiyetini sağladı.⁴³ Karahıtayları ortadan kaldırdıktan sonra 1219 tarihinde Cengiz Han, oğulları ve esas kuvvetleriyle birlikte bizzat Maverâünnehir'de hüküm süren Hârizmşahlar üzerine sefer düzenledi ve Otrar, Buhara, Semerkand, Hocend, Ürgenç gibi yerleri hakimiyeti altına aldı. 1225 tarihinde büyük ganimetle Moğolistan'a geri dönen Cengiz Han, 1226'da Tangutlar üzerine tekrar sefer düzenledi. Bu, Tangutlara karşı bir ceza seferi idi. Çünkü Tangutlar Moğol İmparatorluğu'na tabi olmalarına rağmen Moğolların düşmanlarını himaye altına almış ve Tangut prensi rehin olarak Moğol İmparatorluğu'na gönderilmemişti.⁴⁴

³⁹ Anonim, *Gizli Tarih*, 159. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 15. Bahaeddin Ögel, *Sino-Turcica Çingiz Han ve Çin'deki Hanedanının Türk Müşavirleri* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002), s. 220.

⁴⁰ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 115-116. Henry H. Howorth, *The Mongols*, vol. 1, 66.

⁴¹ Anonim, *Gizli Tarih*, 173. Thomas Allsen, "The Rise of the Mongolian Empire", 352. İlyas Kemaloğlu, a.g.m., 34.

⁴² V. V. Barthold, *Türkistan*, 422-425. İlyas Kemaloğlu, a.g.m., 34-35.

⁴³ Michal Biran, *Chinggis Khan*, 52-53.

⁴⁴ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 20-23.

Bunun yanı sıra Tangutlar, Hârizmşahlara düzenlenen bir savaşta yeterli sayıda askerleri bulunmadığını bahane ederek Moğollara destek sağlamamıştı.⁴⁵ Cengiz Han Tangutları cezalandırmak üzere çıktığı bu sefer esnasında 18 Ağustos 1227 tarihinde öldü.⁴⁶ Cesedi Gobi Çölü'nün kuzeyindeki Kerulen ve Onon Vadisi arasında yer alan Hentiy sıradağlarının Burhan Haldun tepesine gömüldü ve mezar yeri gizli tutuldu.⁴⁷

Cengiz Han hayattayken hâkim olduğu toprakları; Cuci, Ögeday, Çağatay ve Tuluy adındaki oğulları arasında taksim etti. Cengiz Han büyük oğlu Cuci'ye Altay Dağları ve Batı Sibirya'dan başlayarak İdil-Ural bölgesi ve ilerisini yani Moğol atlarının gidebildiği kadar tüm bölgelerin hakimiyetini verdi. Cuci, babası Cengiz Han'dan altı ay önce yani şubat 1227 tarihinde vefat ettiği için Cuci ulusu, Cuci'nin oğlu Batu'ya bırakıldı. Çağatay'ı yasa işlerinden sorumlu kılarak Beşbalık yöresinden Ceyhun'a kadar uzanan bölgelerin idaresi kendisine verildi. Böylelikle Çağatay ulusunun temelleri atılmış oldu. Kendisinden sonraki halefi olan Ögeday'a ise İrtiş, İmil ve civarlarının idaresi verildi. Tuluy'a ise merkez olan Moğol toprakları bırakıldı.⁴⁸

1229 tarihinde düzenlenen kurultayda Cengiz Han'ın vasiyeti üzerine Ögeday “Kaan” olarak hanlık tahtına geçti.⁴⁹ “Moğolların Gizli Tarihi”ne göre Ögeday Kaan hüküm sürdüğü süreçte 1234 tarihinde Jin Hanedanı'nı tamamen ortadan kaldırdı. Gerekli emirlerin ulaştırılmasına yarayan posta teşkilatını (yam teşkilatını) tesis ettirdi. Ayrıca susuz memleketlerde su kuyusu kazdırarak halka su ve otlak yeri tesis ettirdi. Son olarak da hakimiyeti altında bulunan şehirlere valiler ve idareciler tayin ederek halkı huzura kavuşturdu.⁵⁰ Bunun haricinde 1227 ve 1236 tarihlerinde Kore

⁴⁵ Gaye Yavuczan, *Kubilay Han*, 18-19. İlyas Kemaloğlu, a.g.m., 37.

⁴⁶ Cengiz Han'ın ölümüyle ilgili farklı kayıtlar mevcuttur. “Moğolların Gizli Tarihi” adlı eserde Cengiz Han'ın attan düşerek yaralandığı ve bundan dolayı öldüğü kaydedilmiştir. Bkz. Anonim, *Gizli Tarih*, 187. “Yuan Yıllığı”nda Cengiz Han'ın Temmuz 1227 tarihinde sağlık durumunun iyi olmadığı ve bunun ardından öldüğü kaydedilmiştir. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 25. Cüveynî, Cengiz Han'ın kötü havanın etkisinde hastalıktan ötürü öldüğünü izah etmiştir. Bkz. Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 185-186. Papalıktan Moğollara elçi olarak gönderilen John Plano Carpini ise Cengiz Han'ın yıldırım çarpması ile öldüğünü eserinde kaydetmiştir. Bkz. Johann de Plano Carpini, *Moğol Tarihi ve Seyahatnâme*, çev. Ergin Ayan (Trabzon: Derya Kitapevi, 2001), s. 66.

⁴⁷ Gaye Yavuczan, *Kubilay Han*, 19. Thomas Allsen, “The Rise of the Mongolian Empire”, 365.

⁴⁸ V. V. Barthold, *Türkistan*, 483. Gaye Yavuczan, *Kubilay Han*, 19-20. Michal Biran, *Chinggis Khan*, 69. Thomas Allsen, “The Rise of the Mongolian Empire”, 366.

⁴⁹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 29. Wilhelm von Rubruck, a.g.e., 15. Anonim, *Gizli Tarih*, 191. Gaye Yavuczan, *Kubilay Han*, 20. Thomas Allsen, “The Rise of the Mongolian Empire”, 367. İlyas Kemaloğlu, a.g.m., 38.

⁵⁰ Anonim, *Gizli Tarih*, 204-205.

Krallığı'na⁵¹ (Gaoli'ye 高麗) karşı başarılı seferler düzenledi. Batıya gönderdiği Moğol ordusu Celâleddin Hârizmşah'ı 1231 tarihinde mağlup edip öldürdü. 1235 tarihinde Anadolu Selçuklu sultanı Alaaddin Keykubat, Ögeday Kaan'a tabi oldu. 1236 yılında Kafkasya bölgesindeki Ermeni Krallığı ve Gürcü toprakları Moğolların hakimiyeti altına alındı.⁵² Ögeday Kaan'ın diğer bir ordusu 1237 tarihinde Tibet'i hakimiyet altına aldı.⁵³ Cuci'nin oğlu Batu Han'ın komutasındaki Moğol ordusu, Kıpçakları ve beraberinde Vladimir, Suzdal, Kiev gibi önemli Rus knezliklerini ele geçirdi. Akabinde Macar kralını yenilgiye uğratıp Hırvatistan'a doğru yürürken 1241'de Ögeday Kaan'ın ölüm haberinin gelmesi üzerine İdil boyuna çekildiler ve burada karargâh kurdular. Böylece kendisine verilmiş olan topraklarda Altın Orda Devleti'nin temelleri atıldı.⁵⁴

Ögeday Kaan kendisinden sonra tahta torunu Şiremun'un geçmesini istiyordu, fakat onun ölümü sonrası karısı Töregene Hatun, oğlu Güyük'ün geçmesini istedi. Altın Orda hanı Batu Han, Güyük'ün han olmasına karşı çıktı ve 1246'da kurultay düzenlenene kadar beş sene hakimiyeti Töregene Hatun yürüttü. Kurultay sonrası Güyük tahta geçti ve aynı yıl Papalık elçisi John Plano Carpini'yi (1180-1252) huzuruna kabul etti. Güyük Han'ın iki sene süren kısa bir hakimiyet sonrası 1248 tarihinde öldü. 1251 yılına kadar Güyük Han'ın dul eşi Oğul Kaymış hakimiyeti elinde tuttu ve oğlu Kuça'yı tahta oturtmak istedi. Buna karşı gelen Batu Han Tuluy'un büyük oğlu Möngke'nin kaan olmasını destekledi. 1251'de Karakurum'da toplanan kurultayda Möngke "Kaan" olarak ilan edildi. Böylece hanlık tahtı Ögeday kolundan Tuluy koluna geçmiş oldu.⁵⁵

⁵¹ Kuzey Kore'de bulunan Kaesong şehri ve civarlarında kurulan bir krallıktır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yılığ*ı Sözlüğü, 687.

⁵² İlyas Kemaloğlu, a.g.m., 39.

⁵³ Morris Rossabi, *Kubilai Han*, 10.

⁵⁴ Wilhelm von Rubruck, a.g.e., 15. İlyas Kemaloğlu, a.g.m., 40.

⁵⁵ Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih*, c. 2, 804-810; 839. Reşîdüddin/Lashite 拉施特, *Câmiu't-Tevârih-Shiji* 史集, çev. Yu Dajun 余大钧, Zhou Jianqi 周建奇, vol. 1 (Beijing 北京: Shangwu Yinshuguan Chuban 商务印书馆出版, 1985), s. 214-222; 243. V. V. Barthold, *Türkistan*, 518. Morris Rossabi, *Kubilai Han*, 17-20. Gaye Yavuczan, *Kubilai Han*, 24-27. Ahmet Temir, *Türk-Moğol İmparatorluğu*, 915. İlyas Kemaloğlu, a.g.m., 41-43. "Yuan Yılığ

1253 tarihinde Fransa Kralı tarafından gönderilen elçi Wilhelm von Rubruck, Möngke Kaan'ın ziyaretinde bulundu.⁵⁶ Aynı yıl düzenlenen kurultayda Möngke Kaan batı ve doğu seferleri yapma kararı aldı. Kardeşi Hülagü'yü batıda Taciklerin vilayetine (İran'a) gönderirken, diğer kardeşi Kubilay'ı doğuya yani Hıtay (Kuzey Çin) memleketine gönderdi.⁵⁷ Kubilay o güne kadar Kuzey Çin'de gücünü pekiştirmekle meşguldü. 1253 tarihinde abisi Möngke Kaan'ın emri üzerine Çin'in güneybatısındaki Song Hanedanından bağımsız olan Dali⁵⁸ 大理 Krallığı'na (937-1253) sefer düzenledi. Krallığın bulunduğu bölge dağlık bir bölgeydi ve çoğunlukla Çinli olmayan halktan oluşuyordu. Dali Krallığı, Güney Song Hanedanı'na karşı üstünlük kazanmak ve Burma, Hindistan ile olan kara ticaretini sekteye uğratmak açısından önemli bir stratejik bölgeydi. Kubilay'ın buraya düzenlediği sefer sonucu kan dökmeden bölgeye hâkim olundu. Hakimiyet sonrası burada devlet yapısı kökten değiştirilmedi. Burası yönetici hanedan ile Kubilay'ın atadığı bir yönetici tarafından birlikte yönetildi.⁵⁹ Dali Krallığı üzerine yaptığı savaşla başarısını kanıtlamış olan Kubilay Han, bundan sonra Möngke Kaan'ın yönetimini kendisine bıraktığı Kuzey Çin'i yönetmeye odaklandı.⁶⁰

Kubilay Kuzey Çin'i yönetirken 1256 yılında Kaiping'de 开平 Çin saraylarını örnek olarak Shangdu⁶¹ 上都 (Üst Başkent) adında bir saray yaptırdı.⁶² Shangdu, Kubilay Hanlığı'nın başkenti olan Dadu'ya⁶³ 大都 (Büyük Başkent/Pekin/Hanbalık) 50

sene hakkındaki tarihi olayların detaylı kaydedilmediği belirtilmiştir. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 38-44.

⁵⁶ Wilhelm von Rubruck, a.g.e., 19. İlyas Kemaloğlu, a.g.m., 45.

⁵⁷ Reşidüddin, *Câmiu't-Tevârih*, c. 2, 848. Reşidüddin, *Câmiu't-Tevârih-Shiji*, vol. 2, 265. Rashîd Al-Dîn, *The Successors of Genghis Khan*, çev. John Andrew Boyle (New York and London: Columbia University Press, 1971), s. 246.

⁵⁸ Çin'in Yunnan 云雲 eyaletinde kurulan bir krallıktır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 31.

⁵⁹ Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 25-26. Gaye Yavuczan, *Kubilay Han*, 34-35. Han Rulin 韩儒林, *Yuan Hanedanı Tarihi-Yuanchao Shi* 元朝史, vol. 1 (Beijing 北京: Renmin Chubanshe 人民出版社, 1986), s. 185.

⁶⁰ Thomas Allsen, "The Rise of the Mongolian Empire", 408.

⁶¹ Kubilay Han, Zhongtong devresinin 4. yılı (1264) Kaiping Konağı'nın adını Shangdu olarak değiştirdi. Han'ın yazlık sarayı olarak da bilinen Shangdu, başkent Hanbalık ile Kubilay Hanlığı'nın iki büyük başkenti olarak bilinmektedir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 53.

⁶² Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 29-30.

⁶³ Kubilay Hanlığı'nın başkenti olan Dadu, Pekin veya Türkçe olarak Hanbalık adıyla da bilinmektedir. Uzun tarihi geçmişe sahip olan Pekin Şehri'nin farklı dönemlerde farklı adlarla anıldığını görmekteyiz. Buna göre Pekin Şehri, Tang Hanedanı döneminde (618-907) Youzhou 幽州, Liao Hanedanı döneminde (907-1125) Peidu 陪都 veya Yanjing 燕京, Jin Hanedanı döneminde (1115-1234) Zhongdu 中都, Kubilay Hanlığı'nda (1260-1368) Dadu 大都 olarak çeşitli şekilde

fersah uzaklıkta bulunuyordu. Kubilay Han döneminden itibaren Han'ın kışlık sarayı olarak Hanbalık kullanılırken, Shangdu ise yazlık saray ve av köşkü olarak kullanılmaya başlandı.⁶⁴ Marco Polo, Büyük Kağan'ın (Kubilay Han) aralık ayından şubat ayına kadar Hanbalık'ta bulunduğunu ve hazirandan ağustosa kadar ülkesini Shangdu'dan yönettiğinden bahseder. 28 Ağustos tarihinde ise Han'ın buradan ayrılıp başka bir yere gitmesinin kesinlikle uyması gereken dinsel bir kural olduğunu kaydetmiştir.⁶⁵ Bu durumdan Kubilay Han'ın yerleşik bir imparatorluğu yönetmesine rağmen bozkır geleneklerine göre yaylak ve kışlak yaşam tarzını devam ettirdiğini görmekteyiz. Ancak Kubilay'ın sarayını yerleşik Çin topraklarında inşa ettirmesi ve hâkim olduğu toprakları Çin yasasına göre yönetmesi muhafazakâr Moğollar tarafından hoş karşılanmamıştı. Morris Rossabi'nin ifadesine göre, muhafazakâr Moğollar Kubilay'ın Çin uygarlığının çekiciliğine kapılmasını, kendi geleneksel Moğol yaşam tarzlarına tehdit olarak algılamışlardır. Möngke Kaan, Kubilay'ın onun tebaası ile kaynaşmasından korkmuş ve Dali'deki başarısını kıskanmış olmalıdır ki Kubilay'ın Kaiping'de yaptırdığı sarayın, kendisinin Karakorum'da oturduğu sarayı geçmesinden endişelenmişti. Dolayısıyla 1257'de Möngke Kaan, komutanlarından Alamdar (Alandaer 阿藍答兒) ve diğerlerini Kubilay'ın idaresini denetlemek üzere gönderdi. Bunun üzerine birtakım usulsüzlükler tespit edilip Kubilay'ın üst düzey devlet adamları cezalandırıldı. Kubilay, danışmanlarının önerisi üzerine bizzat Möngke Kaan'ın huzuruna gelerek kardeşiyle anlaşmıştır.⁶⁶ Morris Rossabi, iki kardeş arasındaki bu anlaşmanın nedenini 1258 yılında Budistler ve Taoistler arasında yaşanan çekişmeye ve Güney Song'un ele geçirilmesine bağlar. Çünkü Kubilay'ın yardımı olmaksızın bu iki konunun çözülmesi Möngke Kaan için güçtü. 1258'de Budistler ve Taoistler arasında yaşanan çekişmenin çözümü için Möngke

adlandırılmıştır. Qing Hanedanı döneminden (1644-1911) itibaren ise Beijing 北京 yani Pekin olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Günümüzde hala Pekin olarak adlandırılmaya devam etmektedir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 31-32.

⁶⁴ Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih*, c. 2, 901-903. Rashîd Al-Dîn, *The Successors*, 276. Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih-Shiji*, vol. 2, 324. Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 132.

⁶⁵ Marco Polo, *Marco Polo'nun Geziler Kitabı*, çev. Ömer Güngören (İstanbul: Yol Yayınları, 1985), s. 73. Marco Polo, *Kubilay Han Üzerine Notlar*, çev. Aslı Ümmüs Bahadır (İstanbul: Fabula Kitap, 2016), s. 20. Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi*, çev. Işık Ergüden, Z. Zühre İlkelen (İstanbul: Ötüken Neşriyatı A.Ş., 2019), s. 209-210.

⁶⁶ Morris Rossabi, "The Reign of Khubilai Khan," *The Cambridge History of China*, vol. 6 (New York: Cambridge University Press, 1994), s. 419-420. Jonathan Clements, *A Brief History of Khubilai Khan* (London: Running Press, 2010), s. 53-54. Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 31-34. Gaye Yavuczan, *Kubilay Han*, 38-39.

Kaan, kardeşi Kubilay'ı bu konuya baş yargıç olarak görevlendirdi ve tartışma sonucu Taoistlere karşı Budistler başarı elde ederek sorun çözüme kavuştu.⁶⁷

1258 yılında Möngke Kaan'ın Uzak Doğu'ya düzenlediği sefer neticesinde Kore Krallığı, Moğolların hakimiyetine girdi ve veliaht Wang Tian 王僊 rehin olarak başkent Karakurum'a gönderildi.⁶⁸ Aynı yıl düzenlenen bir kurultayda ise Möngke Kaan Güney Song Hanedanı'na karşı sefer düzenleme kararı aldı. Böylece kardeşi Arık Böke'yi Karakurum'da bırakarak kendisi bizzat sefere çıktı. Fakat Temmuz 1259 tarihinde katıldığı bir savaş sırasında öldü.⁶⁹

Tablo 1: Kubilay Han'a Kadar Moğol Hanları:⁷⁰

Saltanat Dönemi:	Hükümdar Adı:	İmparator Unvanı:
1206-1227	Cengiz Han	Taizu 太祖 (büyük ata)
1228-1229	Tuluy	Ruizong 睿宗 (ileri görüşlü ata)
1229-1241	Ögeday Kaan	Taizong 太宗 (büyük ata)
1242-1246	Töregene Hatun	Tuoliegena Hadun 脫列哥那哈敦
1246-1248	Güyük Han	Dingzong 定宗 (güvenliğin atası)

⁶⁷ Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 34-40.

⁶⁸ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 4607-4610. Rossabi, *Kubilay Han*, 93-94. Gaye Yavuzcan, *Kubilay Han: Nesillerin Atası* (İstanbul: Selenge Yayınları, 2021), s. 57-58. İlyas Kemaloğlu, a.g.m., 44. Thomas Allsen, "The Rise of the Mongolian Empire", 370.

⁶⁹ Möngke Kaan'ın ölümüyle ilgili farklı kayıtlar mevcuttur. "Yuan Yıllığı"nda ve Reşidüddin'in "Câmiu't-Tevârih" adlı eserinde Möngke Kaan'ın hava koşullarından dolayı savaş sırasında yakalandığı dizanteriden dolayı öldüğü izah edilmektedir. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 53. Reşidüddin, *Câmiu't-Tevârih*, c. 2, 871. Ancak bazı görüşler Möngke Kaan'ın kuşatma sırasında aldığı bir ok yarasına bağlar. Bkz. Henry H. Howorth, *The Mongols*, vol. 1, 214.

⁷⁰ Bu tablo "Yuan Yıllığı"na göre tarafımızdan oluşturulmuştur. Timuçin 1206 tarihinde "Cengiz Han" unvanını aldı (Yuan Yıllığı/s. 13) ve 1227 tarihinde 66 yaşında öldü (Yuan Yıllığı/s. 25). Cengiz Han'ın oğlu Tuluy, 1228-1229 olmak üzere sadece bir sene devlet idaresini yürüttü (Yuan Yıllığı/s. 25). Ögeday Kaan 1229 tarihinde Moğol İmparatorluğu'nun tahtına geçti (Yuan Yıllığı/s. 29) ve 1241 tarihinde 56 yaşında öldü (Yuan Yıllığı/s. 37). Ögeday Kaan'ın ölümünün ardından eşi Töregene Hatun, Ögeday Kaan'ın naibi olarak devlet idaresini 1242 tarihinden itibaren yürütmeye başladı (Yuan Yıllığı/s. 37) ve naipliği 1246 yılına kadar sürdü (Yuan Yıllığı/s. 39). Güyük Han 1246 yılında hanlık tahta oturdu (Yuan Yıllığı/s. 39) ve hakimiyeti sadece üç sene sürdü. 1248 tarihinde 43 yaşında öldü (Yuan Yıllığı/s. 39). Güyük Han'ın ölümünün ardından eşi ve naibi olan Oğul Kaymış, 1249-1251 tarihleri arasında devlet idaresini yürüttü. Ancak "Yuan Yıllığı"nda bu üç sene ile ilgili olarak devlet idaresini yöneten bir Han'ın olmadığı ve bu üç sene hakkında tarihi kayıtların mevcut olmadığı bilgileri yer almaktadır (Yuan Yıllığı/s. 40). Möngke Kaan 1251 yılında hanlık tahta oturdu (Yuan Yıllığı/s. 44) ve 1259 tarihinde 52 yaşında öldü (Yuan Yıllığı/s. 54).

1249-1251	Oğul Kaymış	Wowuli Haimishi 斡兀立海迷 失
1251-1259	Möngke Kaan	Xianzong 憲宗 (bilgili ata)

1.2. Moğolların Büyük Hanı: Kubilay Han (1260-1294)

Kubilay, dedesi Cengiz Han'ın Jin Hanedanı başkenti Zhongdu'yu işgal ettiği sene olan 1215 tarihinde doğdu.⁷¹ Annesi Kreit kabilesinden Sorgaktani Beki idi. Cengiz Han, torunu Kubilay'ı doğumundan iki ay sonra gördü ve “*Bu kara yüzlü çocuk dayılarına benzer, Sorgaktani'ye söyleyin, ona iyi bir dadı bulsun.*” demişti. Çünkü Cengiz Han'ın mensup olduğu kabile sarışın, Naymanlar ise esmerdi. Kubilay, Muke'nin annesi Saruk'a verildi.⁷² Sorgaktani Beki'nin oğulları Möngke, Kubilay, Hülagü ve Arık Böke üzerindeki etkisi büyüktü. Kendisi, oğullarının okur yazar olmalarını sağladı ve dini hoşgörüsüyle oğulları üzerinde etki sağladı. Ayrıca onlara temel siyasi ilkeleri de öğretti. Örneğin, Kuzey Çin'in ele geçirilmesi sırasında tebaa yağmalanmadı ve sömürülmedi. Burada yerli tarım ekonomisine müdahale etmek yerine teşvikte bulunarak vergi gelirleri arttırıldı.⁷³

Kubilay 1253 tarihinde kardeşi Möngke Kaan tarafından Çin'e gönderilerek büyük başarılar elde etti. Ancak Möngke Kaan'ın ölümü üzerine Kubilay ve kardeşi Arık Böke arasında taht kavgası başladı. Öbür kardeşi Hülagü Han İran topraklarında İlhanlı Devleti olarak kendi hakimiyetini kurduğu ve merkezden uzak bir konumda olduğu için tahta aday değildi.⁷⁴ Kubilay'ın hanlık tahtına geçmesi için çok sayıda hanedan üyeleri ona “yalvarmış” ve Kubilay bu teklifi üç kez reddetmişti. Ancak bu reddetmeler sadece görünüşte idi. Bu olay “Yuan Yıllığı”nda: “*Kubilay (teklifi) reddetti ve şöyle dedi. Güney'e inmem için Kaan'dan emir aldım. Yerine getirmeden*

⁷¹ Robert Marshall, *Storm from The East: From Genghis Khan to Khubilai Khan* (London: BBC Books, 1993), s. 195. Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 13. Gaye Yavuczan, *Kubilay Han*, 31. Morris Rossabi, “The Reign of Khubilai Khan”, 415.

⁷² Reşidüddin, *Câmiu't-Tevârih*, c. 2, 864. Reşidüddin, *Câmiu't-Tevârih-Shiji*, vol. 2, 281. Rashîd Al-Dîn, *The Successors*, 241. Gülçin Çandarlıoğlu, “Kubilay (1259-1294) ve Ulçay Timur Kaan (1294-1307) Zamanları,” *Bozkurt'un Ejderha ile Dansı: Türk-Çin İlişkilerinin Kısa Tarihi* (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2018), s. 55.

⁷³ Morris Rossabi, “The Reign of Khubilai Khan”, 414.

⁷⁴ Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 45.

nasıl dönerim?” olarak kaydedilmiştir.⁷⁵ Reşîdüddin ise aynı olayı söyle anlatır: “*Buraya kadar bir karınca ve çekirge ordusu gibi geldik. İşimiz bitmeden bir söylentiye dayanarak nasıl geri döneriz?”*.⁷⁶ Kubilay bu sırada Güney Song Hanedanı’na sefer düzenliyordu. Arık Böke, ordu komutanı Alamdar’ı Kubilay’ın Çin’deki sarayı Kaiping’e gönderince Kubilay’ın geride kalmış ikinci eşi Çabi⁷⁷ Kubilay’a bir heyet gönderdi.⁷⁸ Güney Song Hanedanı bu sırada Kubilay’ın ordusundan iyice korkmuştu ve kendisine sulh teklif etmişti. Kubilay’ın da kuzeye dönmesi gerektiği için sulha razı oldu. Antlaşma şartlarına göre Güney Song Hanedanı Kubilay’a bağlı bir devlet olacaktı. Ayrıca kendisine senelik 200.000 altın ve gümüş ile 200.000 top ipek kumaş haraç olarak verilecekti ve iki tarafın sınır bölgesi Gök Irmak olacaktı. Bunun üzerine Kubilay geride küçük bir ordu bırakıp kuzeye döndü. Ancak Song Hanedanı bu antlaşmaya uymadı.⁷⁹

Kubilay taraftarları Kaiping’de toplanıp 1260 mart ayında Kubilay’ı “Han” ilan ettiler.⁸⁰ Çin’e gelen Venedikli ünlü seyyah Marco Polo, yasal bakımdan Kubilay’ın

⁷⁵ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 63. Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 66. Morris Rossabi, “The Reign of Khubilai Khan”, 422.

⁷⁶ Reşîdüddin, *Câmiu’t-Tevârih*, c. 2, 871. Reşîdüddin, *Câmiu’t-Tevârih-Shiji*, vol. 2, 289. Rashîd Al-Dîn, *The Successors*, 248. Jonathan Clements, *Khubilai Khan*, 65. Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 67. Morris Rossabi, “The Reign of Khubilai Khan”, 422.

⁷⁷ Çabi Hatun Kongrat (Hongjila 弘吉剌) kabilesindendi. Kubilay Han’ın Zhongtong devresinin ilk yılında (1260) imparatoriçe olarak ilan edildi. Prens Zhen Jin’in 真金 (gerçek altın/saf altın) annesidir. Çabi Hatun zeki, becerikli ve düşünceli biriydi. Kubilay Hanlığı’nın kurulduğu ilk dönemlerde Kubilay Han’ın Çin’i yönetmesinde yardımcı oldu ve ona birçok önerilerde bulundu. Kubilay Han ve Arık Böke arasında taht kavgası yaşandığı sırada Çabi Hatun Kubilay Han’a kişi gönderip onun Song Seferini durdurup kuzeye dönmelerini istedi. Devlet bakanları başkent ve civarlarının otlağa dönüştürülmesini önerdikleri zaman Kubilay Han bu öneriyi kabul etmişti. Fakat Çabi Hatun bunun uygun olmadığını düşünerek devlet bakanlarına kızdı ve Kubilay Han Çabi Hatun’un önerisi üzerine kararından vazgeçti. Çabi Hatun aşırı tutumlu ve hiçbir şeyi atmıyordu. Çabi Hatun’un önerisiyle saraydaki hanımlar eskiyen yayların kirişlerini toplayıp ip yaparlar ve sonra bundan kumaş dokurlardı. Hayvan postlarından kilim yaparlardı. Güneş ışığından gözü koruyabilmek için Moğol şapkalarının ön tarafını siperlikli olarak tasarladı. Ata binmede ve yay çekmede daha rahat olması için yensiz gömlek tasarladı. Güney Song Hanedanı Moğollar tarafından işgal edildiğinde esir düşen çocuk yaştaki imparator ve onun naibi olan imparatoriçe Çabi Hatun’un tavsiyesi üzerine iyi davranıldı. Çabi Hatun, Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 18. yılı (1281) şubat ayında öldü. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2871-2872. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 2060-2061. Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 64-65.

⁷⁸ Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 48.

⁷⁹ A. Konstantin d’Ohsson, *Moğol Tarihi*, çev. Bahadır Apaydın (İstanbul: Nesnel Yayınlar, 2008), s. 218. Gülçin Çandarlıoğlu, “Kubilay ve Ulcaı Timur Kaan Zamanları”, 57.

⁸⁰ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 63. Reşîdüddin, *Câmiu’t-Tevârih*, c. 2, 876. Reşîdüddin, *Câmiu’t-Tevârih-Shiji*, vol. 2, 295. Gaye Yavuzcan, *Kubilay Han*, 44. Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 49. Morris Rossabi, “The Reign of Khubilai Khan”, 423. Han Rulin, *Yuan Hanedanı Tarihi*, vol. 1, 260. Bai Shouyi 白寿彝, *Çin Umumi Tarihi: Orta Çağ Yuan Hanedanı Dönemi (1)-Zhongguo Tongshi: Zhongguo Shidai. Yuan Shiqi (1) 中国通史: 中古时代. 元时期 (1)*, vol. 8 (Shanghai 上海: Shanghai Renmin Chubanshe 上海人民出版社, 2012), s. 9.

tahta çıkmasını onun hakkı olduğunu dile getirdi.⁸¹ Ancak Kubilay Han daha önceki hanlar gibi Moğol topraklarında düzenlenen bir kurultayda han olarak seçilmediğinden bu durum onun meşruiyetinin tartışılmaya açılmasına sebep olmuş ve pek çok kez de sorgulanmıştır. Buna rağmen kardeşi Arık Böke taraftarları ise 1260 mayıs ayında Karakurum'da toplanarak onu "Han" seçtiler. Bu iki hanı destekleyen diğer Moğol hanlıkları da ondan yana taraflarını tuttular. Kubilay Han'ı kardeşi Hülagü desteklerken, Arık Böke'yi de Altın Orda ve Çağatay Hanlığı destekledi.⁸² Kubilay Han'ın destekçisi olan abisi Hülagü Han Tebriz'de bulunduğu sırada Kubilay'ın han seçildiğini öğrendi. Kubilay ile dost olduğu için onun "Büyük Han" seçilmesinden memnun kalmıştı.⁸³ Bertold Spuler ve Morris Rossabi, Kubilay Han ve Hülagü Han arasındaki bu yaklaşımın büyük ihtimalle onların yerleşik hayata geçme konusundaki ortak düşüncelerinden kaynaklandığını ileri sürer.⁸⁴

1261 yılında Kubilay Han ve Arık Böke arasında Gobi Çölü kıyısında bulunan Simultay civarında bir savaş yaşandı ve bu savaş Kubilay Han'ın galibiyetiyle sonuçlandı. Böylece Karakurum ve yukarı Yenisey bölgeleri Kubilay Han'ın hakimiyeti altına girdi. Daha önce Çağatay Han'ın torunu Algu'dan destek gören Arık Böke, Algu'nun Kubilay tarafını tutmasıyla 1264'te Kubilay Han'ın yanına giderek ona tabiyetini bildirdi ve iki sene sonra 1266'da hastalanıp öldü.⁸⁵

Arık Böke'nin ölümünün ardından Kubilay Han hem Moğol topraklarında hem de Kuzey Çin'de tek hükümdar oldu. Fakat Kubilay'ın han olmasının meşruiyetinin Moğollar arasında tartışılması yanı sıra Çinliler de Kubilay'ın hükümdarlığını tam olarak kabul etmiş değillerdi. Kubilay Han'ın Konfüçyüs danışmanı olan Wang Wentong 王文統 (?-1262) Kuzey Çin'deki Yidu⁸⁶ 益都 bölgesinin valiliğini yapan damadı Çinli Li Tan 李壇 (?-1262) ile iş birliği yapıp Kubilay Han'a karşı isyan başlattı. Kubilay Han 1262 yılında bu isyanı bastırmakla meşgul oldu. "Yuan

⁸¹ Marco Polo, *Marco Polo'nun Geziler Kitabı*, 76.

⁸² Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 65. Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 49-52. Morris Rossabi, "The Reign of Khubilai Khan", 423. Bai Shouyi, *Yuan Hanedanı Dönemi* (2), 9.

⁸³ Bertold Spuler, *İran Moğolları*, çev. Cemal Köprülü (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1957), s. 67.

⁸⁴ Bertold Spuler, *İran Moğolları*, 72. Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 45.

⁸⁵ A. Konstantin d'Ohsson, *Moğol Tarihi*, 219-220. V. V. Barthold, *Türkistan*, 537. Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 58-59. Gaye Yavuzcan, *Kubilay Han*, 49. Han Rulin, *Yuan Hanedanı Tarihi*, vol. 1, 262.

⁸⁶ Çin'in Shangdong 山東 eyaletinin Qingzhou 青州 şehri ve civarlarında yer almaktadır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 692.

Yıllığı”na göre Li Tan 30 sene Yidu bölgesinde valilik yaptığı sırada: “*Song Hanedanı birçok kez bu bölgeye saldırdı.*” şeklinde yalan sözde bulunarak merkezden ordu talep ederek birliğini çoğaltmıştı. Ayrıca Lianzhou⁸⁷ 漣州 ve Haizhou⁸⁸ 海州 bölgelerini Song Hanedanı’na teslim etmişti. Sonunda kendisi Yidu bölgesini tamamen işgal edebilmek için burada bulunan bir Moğol ordusuna saldırı düzenleyerek isyan başlattı. Kubilay Han tarafından bu isyan ağustos ayında bastırıldı. Li Tan ve Wang Wentong da idam edildi.⁸⁹ Morris Rossabi, isyanın çıkmasının nedenini “Yuan Yıllığı”ndan yola çıkarak, Li Tan’ın Çinli olduğundan dolayı Güney Song Hanedanı’na bağlılık hissetmiş olabileceğine ve Çinlilerle ticaret yapmanın Moğollara kıyasla daha kârlı olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca bu durumu Güney Song Hanedanı’ndan aldığı desteğe de bağlamaktadır.⁹⁰ Yaşanan bu isyan sonrası Kubilay Han’ın, yönetimi altındaki Çinli devlet adamlarına ve danışmanlarına olan güveni sarsıldı.

İsyan bastırılıp asayiş sağlandıktan sonra Kubilay Han kendini Çin’de kurulan tüm hanedanlıkların varisi olarak gördü ve bazı girişimlerde bulundu. Bunlardan ilki Kubilay Han’ın 1264 yılında hanlığın başkenti Karakurum’u Hanbalık’a taşıması oldu.⁹¹ Bunun nedenini Ahmet Taşağıl, Kubilay Han’ın Çin’in tamamını ele geçirmeyi amaçlamasına, Hanbalık’ın Moğolistan’a yakın bir yerde bulunmasına ve muhtemelen bir önceki Liao Hanedanı zamanında buranın önem kazanmış olmasına bağlarken,⁹² İlyas Kemaloğlu ise bu durumu Kubilay’ın uzun süredir Çin’de bulup burayı beğenmesine, devam ettirmek istediği Çin seferini buradan gerçekleştirmenin daha kolay olacağından kaynaklandığını ileri sürmektedir.⁹³ Bu durumun dezavantajlı yönüne değinen Ahmet Temir ise, başkenti taşımanın Türk ve Moğollar

⁸⁷ Çin’in Jiangsu 江蘇 eyaletinde bulunan Lianshui 漣水 ilçesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 948.

⁸⁸ Çin’in Jiangsu eyaletinde bulunan Lianyungang 連雲港 şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 696.

⁸⁹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 4593. Tu Ji 屠寄, *Moğol Tarihi Kayıtları-Mengwuer Shiji 蒙兀兒史記*, c. 3 (Pilingtushi 毗陵屠氏, 1934), s. 10.

⁹⁰ Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 60-63. Gaye Yavuzcan, *Kubilay Han*, 50-51. Jonathan Clements, *Khubilai Khan*, 85-86. Morris Rossabi, “The Reign of Khubilai Khan”, 424-426.

⁹¹ A. Zeki Velidî Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1981), s. 136.

⁹² Ahmet Taşağıl, “Hanbalık,” *İslâm Ansiklopedisi*, c. 15 (İstanbul: 1997), s. 524. Gaye Yavuzcan, *Kubilay Han*, 96.

⁹³ İlyas Kemaloğlu, a.g.m., 46.

arasındaki ilişkilere bir set çektiğini ve iki taraf arasında uzun zamandan beri gelen bağların gevşemesine ve hatta tamamen kesilmesine yol açtığını belirtmektedir.⁹⁴

Kubilay Han'ın yönetimdeki diğer bir girişimi ise, kendisinin kurduğu hanlığa yeni bir hanedan adı vermesiydi. Asırlardan beri Çin'de devam eden geleneğe göre hakimiyeti ele alan bir sülale kendine yeni bir hanedan adı verirdi. Böylece Kubilay Han kasım 1271 tarihinde Çinli danışmanı Liu Bingzhong'un⁹⁵ 劉秉忠 (1216-1274) ve diğer bakanların teklifi üzerine kurduğu hanlığa "Değişimler Kitabı"⁹⁶ (Yijing 易經) adlı eserde yer alan "Yuan 元" kelimesini alarak bu kelimeyi hanedanın yeni adı olarak kullandı. Kelime anlamı olarak "Yuan" kelimesi "evrenin kökeni, temel güç" anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra Kubilay Han Çin geleneklerine göre kendine "nesillerin atası" anlamına gelen "Shizu 世祖" unvanını da kullanmıştır.⁹⁷

Kubilay Han ayrıca hakimiyeti altındaki tüm dinlere eşit davrandı. Marco Polo, Büyük Kağan'ın (Kubilay Han) tüm dinlere saygı göstermesini şöyle anlatmaktadır: *"Tapılan ve herkesin saygı duyduğu dört peygamber vardır. Hristiyanlar İsa'yı, Sarrazenler (Müslümanlar) Muhammed'i, Yahudiler Musa'yı, Putperestler de Sagamoni Burcan'ı tanrıların en büyüğü olarak görüyorlar. Ben bunların dördünü*

⁹⁴ Ahmet Temir, *Türk-Moğol İmparatorluğu*, 916.

⁹⁵ Liu Bingzhong, Kubilay Han'ın Dali, Yunnan ve Güney Song Hanedanı'na yapan askeri seferlerine eşlik etti. Kubilay Han imparatorluk tahtına oturduktan sonra Liu Bingzhong'dan devlet yönetimi hakkında tavsiyeler aldı. 1271 tarihinde onun tavsiyesi üzerine Kubilay Hanlığı'nın devlet adı "Yuan" oldu ve başkent adı Zhongdu'dan Hanbalık'a değiştirildi. 1274 tarihinde hiçbir hastalığı olmaksızın aniden öldü. Liu Bingzhong'un biyografisi için bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 3687-3694. Igor de Rachewiltz, *In the Service of the Khan: Eminent Personalities of the Early Mongol-Yüan Period*, ed. Igor de Rachewiltz, Hok-lam Chan, Hsiao Ch'i-ch'ing, Peter W. Geier, May Wang (Weesbaden: Harrassowitz Verlag, 1993), s. 245-269. Su Tianjue 蘇天爵, *Yuan Hanedanı İdarecilerinin Biyografileri-Yuanchao Mingchen Shilüe 元朝名臣事略*, vol. 2 (Shanghai 上海: Shangwu Yinshuguan 商務印書館, 1936), s. 87-89. Sun Chengze 孫承澤, *Yuan Hanedanı Şahıslarının Biyografileri-Yuanchao Renwu Lüe 元朝人物略* (Taibei 臺北: Wenhai Chubanshe 文海出版社, 1974), s. 77-79. Bai Shouyi, *Yuan Hanedanı Dönemi* (2), 95-98.

⁹⁶ Diğer adı "Zhouyi 周易" olarak da bilinen "Değişimler Kitabı", büyücüler tarafından gelecekteki kötü ve iyi talihi anlamak için kullandıkları bir kehanet kitabıdır. Kitabın kaleme alınış tarihi hakkında tarihçiler arasında tartışmalar mevcuttur. Bazı tarihçilere göre kitap Batı Zhou Hanedanı'nın (M.Ö.1046-M.Ö.771) ilk dönemlerinde kaleme alınmıştır. Bazı tarihçilere göre ise kitap Batı Zhou Hanedanı'nın son döneminde kaleme alınmıştır.

⁹⁷ Kubilay Hanlığı'nın kuruluş tarihi hakkında tartışmalar mevcuttur. Kimi tarihçilere göre Kubilay'ın kendini "Han" ilan ettiği 1260 tarih hanlığın kuruluş tarihidir. Kimi tarihçilere göre ise hanlığa "Yuan" ismin verildiği 1271 tarihi hanlığın kuruluş tarihi olarak izah edilmektedir. Ancak dönemin ana kaynaklarını incelediğimizde Kubilay'ın kendini "Han" ilan ettiği 1260 tarih aynı zamanda Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin ilk yılı (1260) olarak bilinmektedir ve Kubilay Hanlığı'nın resmî tarihi bu tarihten itibaren başlamaktadır. Dolayısıyla kanaatimizce 1260 tarihi Kubilay Hanlığı'nın kuruluş tarihi olarak kabul edebiliriz.

de saygı gösteriyor ve kutsuyorum. Çünkü içlerinden biri gökyüzünde en büyük ve en hakikidir ve bana eşlik etmesini ondan diliyorum.”.⁹⁸ Bu dini inanışlar arasında Kubilay Han Tibet Budizm’ini kabul etmiştir. Morris Rossabi’nin ifadesine göre bunun nedeni Tibet Budizm’inde inanılan büyü güçlerin daha etkili olması ve bu inanışı siyasi amaçlarına uygun bir araç olarak görmesiydi. Bunun bir diğer sebebi ise Kubilay Han’ın Tibet’te bulunan lamaları siyasi tecrübelerinden dolayı onları kendine müttefik olarak görmesiydi.⁹⁹ Morris Rossabi’nin görüşüne ek olarak bizim kanaatimizce Moğollar ve Tibetliler arasındaki kültürel kaynaşma Türk kökenli etnik gruplardan daha az ise de yaşam biçimleri bozkır kültürü olduğundan ikisi arasında benzerlikler bulunmaktadır. Bu nedenle Kubilay Han’ın Tibet Budizm’ini kabul etmesi, tarımla uğraşan yerleşik toplumlara göre daha kolay olmuştur ki Çin Budizm’i veya diğer dinler yerine bu dini kabul etmiştir.

Kubilay Han sadece Çinliler değil aynı zamanda Moğollar tarafından da meşruiyetinin tanınması için bazı girişimlerde bulundu. Onun hakimiyetinin ilk dönemlerinde İran bölgesindeki İlhanlı Devleti’nin başına Hülagü’nün oğlu Abaka’yı, Cuci ulusuna Batu’nun torunu Mengü Timur’u, Çağatay ulusunun başına da Kara Hülagü’nün oğlu Mübarekşah’ı tayin etti. Ancak Ögeday ulusundan Ögeday’ın torunu Kaydu, Kubilay’ın hakimiyetini tanıımıyordu. Kaydu, İmil Suyu havzası civarında Kubilay Han’a karşı ordu topladı¹⁰⁰ ve 1269 tarihinde Talas’ta¹⁰¹ toplanan kurultayda kendini “Han” ilan etti. Bunun ciddi bir sınır problemi oluşturacağını düşünen¹⁰² Kubilay Han 1271’de dördüncü oğlu olan Nomokan’ı kalabalık bir orduyla Kaydu’ya karşı Almalık’a gönderdi. Ancak Nomokan bu savaşta başarılı olamadı ve esir düştü. 1289 tarihinden itibaren Kubilay Han’ın birlikleri bu bölgeden geri çekilmeye başladı. Bunun üzerine Kubilay Han Orta Asya’ya egemen olamayacağını ve Kaydu’nun o bölgenin fiili hükümdarı olduğunu kabul etmek

⁹⁸ Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi*, 179. Marco Polo, *Marco Polo’nun Geziler Kitabı*, 81. A. Konstantin d’Ohsson, *Moğol Tarihi*, 232. Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 37. Jonathan Clements, *Khubilai Khan*, 146-147.

⁹⁹ Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 38; 139.

¹⁰⁰ A. Konstantin d’Ohsson, *Moğol Tarihi*, 220. Roxann Prazniak ve Osman Gazi Özgüdenli, “Kubilay Kağan,” *İslâm Ansiklopedisi*, c. Ek-2, S. 88-89 (Ankara: 2019), s. 88.

¹⁰¹ Talas’ın kuzeyinde Balkaş Gölü, güneyinde ise Ceyhun Nehri yer almaktadır. Kaydu’nun 1269 tarihinde kurultayı Moğolistan’da değil Talas’ta toplanmasının nedeni Kubilay Han ve kardeşi Arık Böke arasındaki taht savaşlarının ardından Kubilay Han’ın galip gelerek 1264 tarihinde Moğolistan’ı hakimiyeti altına almasından dolayı kurultayı Moğolistan’da toplayamamış olmasıdır.

¹⁰² Michal Biran, *Qaidu and the Rise of the Independent Mongol State in Central Asia* (Richmond: Curzon Press, 1997), s. 28. Gaye Yavuzcan, *Kubilay Han*, 55.

zorunda kaldı. Kaydu ise Kubilay Han'ın ölümüne kadar kendisi için sorun olmaya devam etti ve bu durum halefleri döneminde de sürdü.¹⁰³

Kubilay Han, Kaydu ile mücadele ederken diğer taraftan da nisan 1286 tarihinde hakimiyeti altında bulunan Liaoyang eyaletinde/Mançurya'da (Liaoyang Xingsheng 遼陽行省) yaşamakta olan amcası Nayan tarafından çıkarılan isyanı bastırmak zorunda kaldı. Cengiz Han'ın küçük kardeşi Temüğe Ötçigin'in oğlu olan Nayan, diğer Moğol aristokratlar ile ittifak kurarak Kubilay Han'a karşı isyan başlatmıştı. Bunun nedeni ise Nayan'ın Kubilay Han'dan bağımsız olarak kendi yönetimini kurmak istemesiydi. Bunun üzerine Nayan, Kubilay Han'a karşı Kaydu'ya ittifak teklifinde bulundu ve ondan olumlu bir cevap aldı. İkisinin ittifakından haberdar olan Kubilay Han ise Nayan'ın ordusuna yaptığı gizli bir kuşatmada onu yakaladı ve halının içinde sıkıştırarak idam etti. Nayan isyanı sonrası Kubilay Han Liaoyang eyaletindeki yönetimi daha sıkı hale getirdi.¹⁰⁴

Kubilay Han kendisinin Moğollar tarafından “Ulu Han”, Çinliler tarafından da “Çin'in imparatoru” olarak algılanmasını istiyordu. Dolayısıyla o tüm Çin topraklarının yöneticisi olmak, Güney Song Hanedanı'nın zengin topraklarını elde etmek ve gelişmiş deniz ticaretinden yararlanmak için¹⁰⁵ kardeşler arasındaki taht mücadelelerinin ve isyanların ardından Güney Song Hanedanı'na karşı seferlere devam etti. Çünkü Güney Song'un verimli toprakları Kuzey Çin için adeta bir tahıl ambarı niteliğindeydi. Ayrıca bu topraklarda siyasi, askerî ve deniz ticaretinin bulunmasından dolayı ekonomik değer de taşımaktaydı.¹⁰⁶ Bu tarihte Güney Song Hanedanı'nın tahtına imparator Song Duzong'un 宋度宗 (1264-1274) ölümü sonrası küçük yaştaki Zhao Xian 趙熆 (1274-1276) oturmuştu. İmparator Zhao Xian'ın naibesi olan büyükannesi imparatoriçe Chuan (Chuan Shi 全氏), 1276 tarihinde

¹⁰³ Michal Biran, *Qaidu and the Rise of the Independent Mongol State*, 48. Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 104-106. Morris Rossabi, “The Reign of Khubilai Khan”, 443-444.

¹⁰⁴ Marco Polo, *Kubilay Han Üzerine Notlar*, 28-30. Marco Polo, *The Book of Ser Marco Polo: The Venetian Concerning The Kingdoms and Marvels of the East*, ed. Henry Yule, vol. I (London: John Murray, 1903), s. 333-343. Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi*, 172-177. Marco Polo, *Marco Polo'nun Geziler Kitabı*, 77-80. Gaye Yavuzcan, *Kubilay Han*, 84-85. Michal Biran, *Qaidu and the Rise of the Independent Mongol State*, 45-46. Li Fengying 李凤英, “Yuan Hanedanı'nda Nayan İsyanı ile İlgili Önemli Noktalar-Yuandai Naiyan Panluan De Youguan Wenti 元代乃颜叛乱的有关问题”, *Heilongjiang Shizhi 黑龙江史志*, No. 15 (2009), s. 11-12.

¹⁰⁵ Gaye Yavuzcan, *Kubilay Han*, 61. İsenbike Togan Arıcanlı, “Moğollar Devrinde Çin'de Ticaret ve ‘Ortak’ Tüccarları”, *Toplum ve Bilim*, S. 25/26 (1984), s. 84.

¹⁰⁶ Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 75-76.

Moğol saldırılarına dayanamayıp başkent Hangzhou’yu teslim ettikten sonra Moğol komutanlar tarafından küçük yaştaki imparator ile Kubilay Han’ın huzuruna gönderildi. Kubilay Han’ın eşi imparatoriçe Çabi onların ihtiyaçlarından bizzat sorumluydu ve başkent Hanbalık’ta onlar için ev tahsis ettirdi. Anlaşılan onlara cömertçe davranmıştı.¹⁰⁷

Güney Song Hanedanı’nın başkenti Hangzhou Moğollara teslim edilmesine rağmen Güney Çin’in ele geçirilmesi tamamen sağlanmamıştı. Moğol saldırılarından kaçan Çinli komutanlar ve bakanlar tekrardan teşkilatlanmaya başlamış ve küçük yaştaki prens Zhao Bing’i 趙昺 (1271-1279) imparator olarak tahta çıkarmışlardı. Moğol ordusu Güney Çin limanlarını idare altına almaya başlayınca Çinli bakanlar çocuk imparatoru alıp limandan gemiyle kaçtılar. 1279’da bir Moğol filosuna yakalandılar ve Çinli bakanın çocuk imparatoru alıp gemiden denize atlamasıyla Güney Song Hanedanı da sona ermiş oldu. Böylece Moğollar ilk defa Güney Çin dahil olmak üzere Çin’in tamamına hâkim oldular. Kubilay Han bütün Çin’i ele geçiren ilk hükümdar olmasının yanı sıra ülkede barışı sağlayan bir hükümdar oldu.¹⁰⁸ Böylece Moğollar bütün Çin’e hâkim olan ilk yabancı kavimdi. Bundan önceki yabancılar yalnız Çin’in bazı kısımlarına hâkim olmuşlardır. Bunun nedenini Wolfram Eberhard, Moğolların siyasi ittifakının diğer yabancı kavimlerden daha kuvvetli olması ve Moğolların askerî teşkilatının Kubilay Han’dan önce Çin’de kurulmuş hanedanlıklara kıyasla daha gelişmiş olmasıyla izah etmektedir.¹⁰⁹ Wolfram Eberhard’ın izahına ek olarak Kubilay Hanlığı’nda Moğollar ile Orta Asyalı Türk kavimler başta olmak üzere diğer farklı etnik grupların da idarî, malî ve askerî yönetimde yer almaları bunun nedenleri arasında gösterilebilir.

Güney Song Hanedanı’nın ele geçirilmesi sırasında Kubilay Han devamlı genişleme siyasetine devam etmekteydi. Möngke Kaan döneminde Karakorum’a gönderilen Kore Krallığı prensi veliaht Wang Tian, Kubilay Han’ın tahta geçmesinin ardından 1260 tarihinde Kore Krallığı tahtına oturmak üzere ülkesine geri gönderildi. Böylece

¹⁰⁷ Song Lian, *Yuan Yılığ*, 2871-2872. Robert Marshall, *Storm from The East*, 215-216. Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 87-88.

¹⁰⁸ Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 89-92. Morris Rossabi, “The Reign of Khubilai Khan”, 434-435.

¹⁰⁹ Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), s. 258.

Kore Krallığı Kubilay Hanlığı'na tabi hale geldi.¹¹⁰ Kubilay Han 1274 ve 1281 tarihinde Çinli, Moğol, Cürçen ve Korelilerden oluşan büyük bir ordu ile Japonya'ya karşı sefer düzenledi. Fakat tayfun¹¹¹ nedeniyle yenilgiye uğradı ve geri dönmek zorunda kaldı.¹¹² Bu yenilgiye rağmen Kubilay Han 1288 tarihinde Annam¹¹³ (Annan 安南) ve Çampa Krallığı'nı¹¹⁴ (Zhancheng 占城) vergiye bağladı. 1293 yılında Java¹¹⁵ (Zhuawa 爪哇), 1294 yılında da Burma¹¹⁶ (Mianguo 緬國), Siam¹¹⁷ (Xianluo 暹羅) ve diğer krallıklar Kubilay Hanlığı'nın hakimiyeti altına alındı.¹¹⁸

Çin, Kore, Tibet ve Ganj'a kadar Hindistan, Güney Denizi'nin birçok adaları, Doğu Deniz'den Dinyeper Nehri'ne kadar tüm topraklar ile İran (Kubilay Han'dan yarlık geliyordu) Kubilay Han'ın yönetimi altında idi.¹¹⁹ Marco Polo Kubilay Han'a: *“Uyruklarının sayısı, kendine bağlı ülkelerin genişliği ve bu ülkelerin sağladığı gelirler bakımından yeryüzünde Adem'den bugüne kadar ve şu anda başta bulunan hükümdarlardan üstündür.”* diye hitap eder.¹²⁰ Ancak doğrudan doğruya yönettiği bölgeler sadece Moğolistan, Kuzey ve Güney Çin'den ibaretti. Diğer bölgeler ise Moğol Hanedan üyelerinin, kendine tabi olan veya haraç ödeyen krallıkların idaresinde bulunuyordu. Kağanlık ulusuna yakın olmalarından dolayı sürekli müdahalelere maruz kalan Çağatay ulusuna Kebek Han (1318-1326) döneminde, Cuci ulusuna Mengü Timur (1266-1280) döneminde, İlhanlı Devleti ise Gazan Han (1295-

¹¹⁰ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 63. Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 93-94. Gaye Yavuzcan, *Kubilay Han*, 57-58. Jonathan Clements, *Khubilai Khan*, 72. Morris Rossabi, “The Reign of Khubilai Khan”, 436.

¹¹¹ “Tayfun” Japoncada “Kamikaze” (かみかぜ / カミカゼ / 神風) olarak ifade edilmektedir. Kelimenin Türkçedeki anlamı “ilahi rüzgâr”dır.

¹¹² A. Zeki Velidi Togan, *Asya Tarihi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), s. 44-46. Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 100. Gaye Yavuzcan, *Kubilay Han*, 73-76. Gülçin Çandarlıoğlu, “Kubilay ve Ulcaı Timur Kaan Zamanları”, 69-73. İlyas Kemaloğlu, a.g.m., 47.

¹¹³ Vietnam'da kurulan bir krallıktır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 324.

¹¹⁴ Vietnam'ın Quy Nho'n şehri ve civarlarında kurulan bir krallıktır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 209.

¹¹⁵ Endonezya Doğu Java bölgesinin başkenti olan Surabaya şehrinin kuzeybatı ve civarlarında kurulan bir krallıktır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 147.

¹¹⁶ Myanmar'ın Mandalay şehri ve civarlarında kurulan bir krallıktır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1073.

¹¹⁷ Tayland'ın Sukotay şehri ve civarlarında kurulan bir krallıktır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1033.

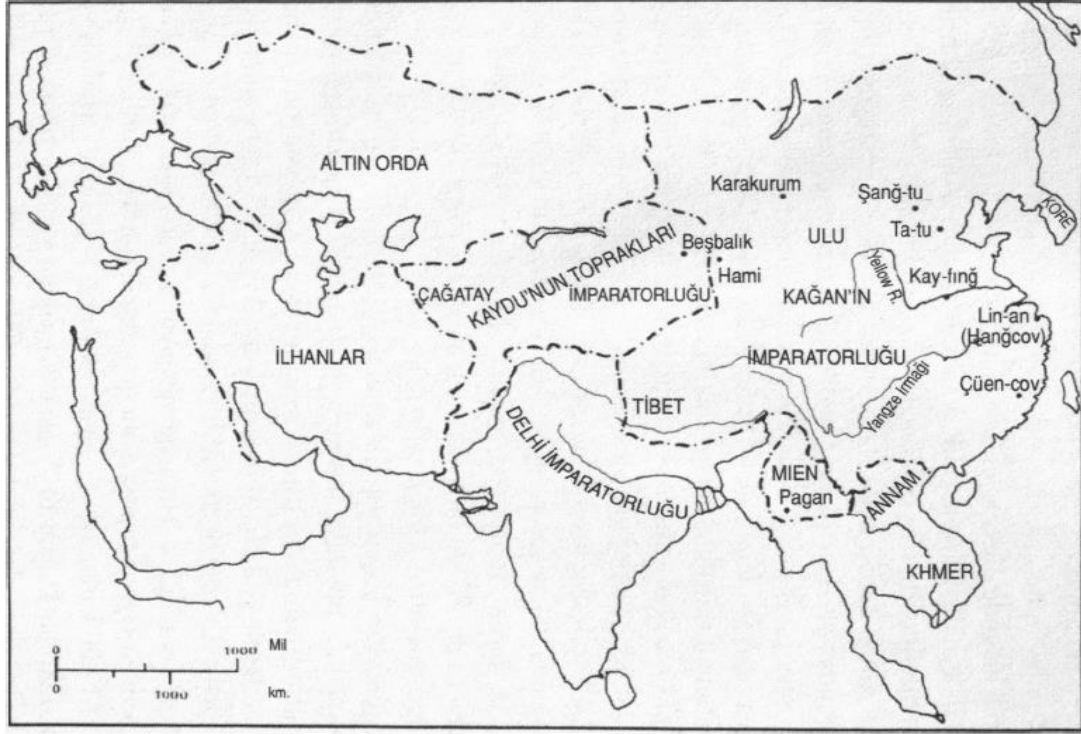
¹¹⁸ Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi*, 261. İlyas Kemaloğlu, a.g.m., 47.

¹¹⁹ Kubilay Hanlığı'nın İlhanlı sarayı ile temaslarda olduğunu tespit edebilmekle birlikte Altın Orda sahasının Kubilay Han'ın idaresini kabul ettiğine veya yarlık aldığına dair bir kayıt tespit edemiyoruz. d'Ohsson'un bu ifadesi ana hattı verse de biraz değişiklik olduğunu düşünebiliriz. Bkz. A. Konstantin d'Ohsson, *Moğol Tarihi*, 226.

¹²⁰ Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi*, 170. Marco Polo, *Marco Polo'nun Geziler Kitabı*, 76.

1304) döneminde Büyük Moğol İmparatorluğu'ndan ayrılarak müstakil hale geldi. Böylece Kubilay Hanlığı yalnızca Kubilay'ın ulusunu ifade etti.¹²¹

Harita 2: XIII. Yüzyılda Kubilay Hanlığı ile Eşzamanlı Mevcut Olan Devletler:¹²²



1.3. Kubilay Han'ın Halefleri

Kubilay Han kendisinden sonra ikinci oğlu Zhen Jin'i 真金¹²³ (1243-1286) veliaht olarak göstermişti ancak kendisi Kubilay Han'dan önce ocak 1285 tarihinde

¹²¹ Mustafa Kafalı, a.g.e., 50. İlyas Kemaloğlu, a.g.m., 46-47.

¹²² Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 107.

¹²³ Zhen Jin'in asıl adı Börçigin'dir. 1243 yılında Kubilay Han oğluna bir Çin adının verilmesini onayladı. Kubilay Han'ın Budist danışmanı Hai Yun 海雲, dünyada her şeyden altının en değerli olduğunu söyleyerek çocuğa Zhen Jin (gerçek altın/saf altın) adının verdi. Bkz. Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 134. Zhen Jin imparatoriçe Çabi'nin oğludur. Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin 3. yılı (1262) Zhen Jin'e Yanwang 燕王 unvanı verilerek Merkez Sekreterliğin en üst Merkez Sekreterlik başkatibi kademesine getirildi. Zhen Jin ölümüne kadar dek bu görevde kaldı. Zhen Jin, Kubilay Han'dan önce vefat etmiş olup, Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 23. yılı (1286) ilkbahar aylarında 43 yaşında öldü. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2888-2893. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 2157-2161.

ölmüştür.¹²⁴ Kubilay Han 35 sene saltanat sürdükten sonra 80 yaşında 1294 tarihinde öldü.¹²⁵ Kubilay Han'ın ölümünden sonra Zhen Jin'in oğlu Temür Olcaytu ile ondan yaşça büyük olan kardeşi Kamala (1263-1302) arasında hanlık tahtına kimin layık olduğu hakkında tartışmalar yaşandı. Bu olay Reşîdüddin'in "Câmiu't-Tevârih" adlı eserinde anlatılmaktadır. Zhen Jin'in büyük hanımı Gökçin Hatun onlara (Temür Olcaytu ve Kamala'ya) Cengiz Han ve Kubilay Han gibi kim devleti daha iyi yönetebilecekse tahta o kişinin geçmesini ve orada hazır bulunan büyüklerden bu kişiyi göstermelerini istedi. Temür Olcaytu onlara gayet iyi bilgiler ve hikayeler söyledi. Kamala'nın kekeleyesinden dolayı büyüklerin hepsi Temür Olcaytu'yu tahta layık gördüler. Kamala bundan memnun kalmadı ancak isyana da cesaret edemedi. Temür Olcaytu ise tahta oturduktan sonra ordu ve hanlık işlerini düzenlemeye başladı.¹²⁶ "Yuan Yıllığı"nda ise bu olay daha farklı anlatılmaktadır. Buna göre Kuzey'deki sınır bölgesinin yönetimi kendisine verilen Kamala, Kubilay Han'ın ölümü sonrası Shangdu'ya geri döndü. O, tüm hanedan üyeleri ve devlet bakanlarının bulunduğu bir sırada onlara Kubilay Han'ın hayattayken kendisine verdiği emir üzere Kuzey'deki sınır bölgesini yönetme amaçlı atandığını ve uzun bir süre orada kaldığı için de bölgeyi korumakta istekli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca kardeşi Temür Olcaytu'nun da şefkatli ve vefalı biri olduğunu dile getirerek devleti onun yürütmesinin daha makul olduğunu ifade etmiştir. Bunun ardından Kamala tekrar Kuzey'deki yönetim alanına geri dönmüştür.¹²⁷

Temür Olcaytu dönemi 1299 yılında Java Krallığı'na savaş ilan edilerek hemen hemen bütün Hindi-Çin'i bölgesi Moğolların eline geçti. Fakat bu tarihten sonra Kubilay Hanlığı genişlemeye devam edemedi.¹²⁸ 1301 tarihinde Burma ve Pabaixifu'ya¹²⁹ 八百媳婦 askerî seferler başlatıldı ancak bunlar başarısızlıkla

¹²⁴ Hsiao Ch'i-Ch'ing, "Mid-Yüan Politics," *Cambridge History of China*, vol. 6 (New York: Cambridge University Press, 1994), s. 493.

¹²⁵ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 376. Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih*, c. 2, 931. Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih-Shiji*, vol. 2, 357. Rashîd Al-Dîn, *The Successors*, 303. A. Konstantin d'Ohsson, *Moğol Tarihi*, 224. Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 221.

¹²⁶ Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih*, c. 2, 948. Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih-Shiji*, vol. 2, 376. Gülçin Çandarlıoğlu, "Kubilay ve Ulcay Timur Kaan Zamanları", 77.

¹²⁷ Kamala hakkında detaylı bilgi için "Yuan Yıllığı"nda yer alan "Kamala Biyografisi" bölümüne bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2893-2895.

¹²⁸ Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi*, 261.

¹²⁹ Tayland'ın Chiang Rai ve Chiang Mai civarlarında kurulan bir krallıktır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 12.

sonuçlandı.¹³⁰ Temür Olcaytu'nun döneminde Ögeday ulusundan Kaydu ile olan mücadeleye devam edildi. 1301'de iki taraf arasında patlak veren savaşta yenilgiye uğrayan Kaydu geri çekilirken yolda öldü.¹³¹ Temür Olcaytu döneminde kuraklık, kıtlık ve zelzele gibi felaketler birbirini takip etti ve kendisi 1307 tarihinde öldü.¹³²

Varis bırakmadan ölen Temür Olcaytu'nun ölümü üzerine büyük kardeşi Darmabala'nın (1264-1293) oğlu Kayşan 1307 tarihinde tahta geçti. Onun hakimiyet döneminde Kaydu'nun oğlu Çapar 1309 tarihinde Büyük Han'ın hakimiyetini tanıdı ve böylece Ögeday ulusu sonunda Kubilay Hanlığı'nın hakimiyetini kabul etmiş oldu.¹³³ Kayşan'ın 1311 tarihinde ölümü üzerine yerine kardeşi Ayurbarwada "Buyantu" unvanıyla tahta geçti ve saltanatı 1320 yılına kadar sürdü.¹³⁴ Ayurbarwada devlet sisteminde Konfüçyüsçü bir bürokrasi oluşturma teşebbüsünde bulundu. Bunun dışında bürokrasideki dönüm noktası, önceden kaldırılan Konfüçyüs sınavının 1315'ten itibaren tekrar uygulamaya konmasıyla başladı (1313 tarihinde Konfüçyüs sınavı yapılacağı duyurulmuştu). Böylece Moğollar¹³⁵ ve Semu'lar¹³⁶ da

¹³⁰ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 4659. Hsiao Ch'i-Ch'ing, a.g.m., 501.

¹³¹ Michal Biran, *Qaidu and the Rise of the Independent Mongol State*, 69.

¹³² Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 472. A. Konstantin d'Ohsson, *Moğol Tarihi*, 242. Gülçin Çandarlıoğlu, "Kubilay ve Ulçay Timur Kaan Zamanları", 81.

¹³³ Michal Biran, *Qaidu and the Rise of the Independent Mongol State*, 77-78.

¹³⁴ Kayşan'ın 1311 ölüm tarihi için bkz (Yuan Yıllığı/s. 530-531). Kayşan'ın ölümünün ardından 1320 tarihinde kadar hüküm süren kardeşi Ayurbarwada için bkz (Yuan Yıllığı/s. 593).

¹³⁵ Kubilay Hanlığı döneminde egemen sınıf olarak bilinen Moğollara mensup kabile isimleri hakkında kaynak eserlerinde önemli bilgilere ulaşabiliyoruz. Kubilay Hanlığı dönemi yazarı Tao Zongyi 陶宗儀 (1329-1412) tarafından Kubilay Hanlığı'nın son dönemlerinde kaleme alınan 30 ciltten oluşan "Nancun'un Tarım Kayıtları" (Nancun Chuogenglu 南村輟耕錄) adlı eserinde Moğol sınıfına mensup 72 kabile isimlerini tespit edebiliyoruz. 72 kabile isimleri şöyledir: 1. Alala (阿剌剌). 2. Celayir (Zhalaerdai 札剌兒歹). 3. Hushenmangwudai (忽神忙兀歹). 4. Wengjiladai (瓮吉剌歹). 5. Huanghutan (晃忽撣). 6. Yongjiliesi (永吉列思). 7. Wuluwu (兀魯兀). 8. Guoerlasi (郭兒刺思). 9. Bieladai (別剌歹). 10. Qieliedai (怯烈歹). 11. Tubiedai (秃別歹). 12. Balulahu (八魯剌忽). 13. Qulülü (曲呂律). 14. Yelijijin (也里吉斤). 15. Zhazhila (扎剌只剌). 16. Tuolibiedai (脫里別歹). 17. Tatar (Tataer 塔塔兒). 18. Hadaji (哈答吉). 19. Sanerdai (散兒歹). 20. Qiyaodai (乞要歹). 21. Lieshudai (列術歹). 22. Yanbuhudai (顏不花歹). 23. Dailieliyangsai (歹列里養賽). 24. Sanshuwudai (散術兀歹). 25. Mielijidai (滅里吉歹). 26. Adalijidai (阿大里吉歹). 27. Wuluodai (兀羅歹). 28. Bietielidai (別帖里歹). 29. Mandai (蠻歹). 30. Yekemohela (也可抹合剌). 31. Nayanjidai (那顏吉歹). 32. Atalijidai (阿塔里吉歹). 33. Yiqiliedai (亦乞列歹). 34. Heteqidai (合忒乞歹). 35. Muliqi (木里乞). 36. Waiwudai (外兀歹). 37. Waimodai (外抹歹). 38. Aerlandai (阿兒剌歹). 39. Boyaodai (伯要歹). 40. Niegudai (捏古歹). 41. Wailadai (外剌歹). 42. Moliqidai (末里乞歹). 43. Xudadai (許大歹). 44. Huangwutan (晃兀撣). 45. Biesudai (別速歹). 46. Yanbucaodai (顏不草歹). 47. Muwentadai (木溫塔歹). 48. Mangwudai (忙兀歹). 49. Tatadai (塔塔歹). 50. Nayanqitai (那顏乞台). 51. Atalijidai (阿塔力吉歹). 52. Hushen (忽神). 53. Tayier (塔一兒). 54. Wuludai (兀魯歹). 55. Sashudai (撒術歹). 56. Mieliji (滅里吉). 57. Ahuolilidai (阿火里力歹). 58. Zhamaerdai (扎馬兒歹). 59. Wuluoluodai (兀羅羅歹). 60. Tatar (Dadaerdai 答答兒歹). 61. Bietieqinaimandai (別帖乞乃蠻).

歹). 62. Yekelinhela (也可林合刺). 63. Wengjidai (瓮吉歹). 64. Shulidai (术里歹). 65. Manggudai (忙古歹). 66. Waimodainai (外抹歹乃). 67. Duolibirdai (朵里别歹). 68. Balian (八憐). 69. Chalijidai (察里吉歹). 70. Baluhudai (八魯忽歹). 71. Hadadai (哈答歹). 72. Waila (外刺). Bkz. Tao Zongyi 陶宗仪, *Nancun'un Tarım Kayıtları-Nancun Chuogenglu 南村綴耕錄*, (Beijing 北京: Zhonghua Shuju 中華書局, 2004), s. 12-13. Qing Hanedanı tarihçisi Qian Daxin 錢大昕 (1728-1804) “Yuan Yıllığı Klan Tablosu” (Yuanshi Shizubiao 元史氏族表) adlı eserinde yukarıda sıraladığımız 72 tane Moğol sınıfına mensup kabile isimlerinden bazılarının aslen aynı kabileye mensup olduğunu ileri sürmüştür. Bu kabile isimlerini toplam dokuz gruba ayırabiliriz: 1. Wengjiladai (瓮吉刺歹) ile Wengjidai (瓮吉歹). 2. Tatar (Tataer 塔塔兒) ile Tatar (Dadadai 塔塔歹). 3. Balulahu (八魯刺忽) ile Baluhudai (八魯忽歹). 4. Wuluodai (兀羅歹) ile Wuluoluodai (兀羅羅歹). 5. Nayanjidai (那顏吉歹) ile Nayanqitai (那顏乞台). 6. Wuluwu (兀魯兀) ile Wuludai (兀魯歹). 7. Wailadai (外刺歹) ile Waila (外刺). 8. Waimodai (外抹歹) ile Waimodainai (外抹歹乃). 9. Huanghutan (晃忽攤) ile Huangwutan (晃兀攤). Qian Daxin'in “Yuan Yıllığı Klan Tablosu” adlı eserinde Moğol sınıfına mensup kabile isimleri ise 42 olarak geçmektedir. 42 kabile isimleri şöyledir: 1. Celayir. 2. Balian. 3. Zhaolietai (召烈台). 4. Alula (阿魯刺). 5. Shanzhu (珊竹). 6. Wuluwutai (兀魯兀台). 7. Mangwu (忙兀). 8. Baluladai (八魯刺縛). 9. Ganlanaer (幹刺納兒). 10. Huanghedan (晃合丹). 11. Biesu. 12. Xueyi (薛亦). 13. Wengjila. 14. Yiqiliesi (亦乞列思). 15. Wanggu (汪古). 16. Ganyila (幹亦刺). 17. Xuwushen (許兀慎). 18. Xundusi (遜都思). 19. Qielie. 20. Wulianghe (兀良合). 21. Yanzhijitai (燕只吉台). 22. Tatar (Dadaer 達達兒). 23. Mierjidai (蔑兒吉縛). 24. Tuotulitai (脫脫里台). 25. Tubieyan (土別燕). 26. Tuoba (拓跋). 27. Anbandai (按赤歹). 28. Wuluodai (兀羅帶). 29. Cheertai (徹兀臺). 30. Tuosuiwolin (佉隴沃麟). 31. Niegutai (捏古台). 32. Boluleduolibotai (卜魯勒多禮伯臺). 33. Tulibudai (秃立不帶). 34. Duliban (度禮班). 35. Wusuerji (兀速兒吉). 36. Chatai (察台). 37. Kailie (凱烈). 38. Shulüjiu (束呂糾). 39. Zhazhiladai (札只刺歹). 40. Chanhandai (..) (察罕達...). 41. Qishilitai (乞失里台). 42. (...dai) (...歹). Bkz. Qian Daxin 錢大昕, *Yuan Yıllığı Klan Tablosu-Yuanshi Shizu Biao 元史氏族表*, vol. 1 (Guangzhou 廣州: Guangya Shuju 廣雅書局, 1920), s. 1-61. Meng Siming 蒙思明, *Yuan Hanedanı'nın Sosyal Sınıf Sistemi-Yuandai Shehui Jieji Zhidu 元代社會階級制度* (Beijing 北京: Zhonghua Shuju 中華書局, 1980), s. 25-27.

¹³⁶ Semu, Kubilay Hanlığı'nda batı bölgesindeki halka verilen isimdir. Semu kelimesi Çince “Semu 色目” imi ile ifade edilmekte ve “renkli gözlüler” anlamına gelmektedir. “Yuan Yıllığı”na göre Semu ismi 1206 yılından itibaren kullanılmaya başlandı. “Yeni Yuan Yıllığı”nda Semu sınıfına mensup 27 kabile ismi geçmektedir. Bu 27 kabile ismi şöyledir: 1. Uygur (Weiwu 畏吾). 2. Tangut (Tangwu 唐兀). 3. Kanglı (Kangli 康里). 4. Nayman (Naiman 乃蠻). 5. Öngüt (Yonggu 雍古). 6. Kıpçak (Qincha 欽察; diğer adıyla Boyawu 伯牙吾). 7. As (Asu 阿速). 8. Keşmir (Jiayemier 迦葉彌兒). 9. Saiyi 賽夷 (Orta Asyalı Müslüman Seyyidler). 10. Tibet (Wusicangduozu 烏思藏掇族). 11. Zuying 族穎. 12. Tugansi 突甘斯. 13. Kalmuk (Ganmulu 感木魯). 14. Müslüman (Huihui; diğer adıyla Danişment). 15. Dieliwei 迭里威. 16. Shimusu 失木速. 17. Manmuhusi 蠻木忽四. 18. Hoten (Yutian 于闐). 19. Almalık (Alimali 阿里馬里). 20. Xilima 昔里馬. 21. Bawaer 八瓦耳. 22. Gusulu 古速魯. 23. Erke'ün. 24. Karluk (Halalu 哈刺魯). 25. Argun (Aluhun 阿魯渾). 26. Nepal (Niboluo 尼波羅). 27. Humu (Hulumushi 忽魯木石). Bkz. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 528. Kubilay Hanlığı dönemi yazarı Tao Zongyi'nin “Nancun'un Tarım Kayıtları” adlı eserinde Semu sınıfına mensup kabile isimler 31 olarak geçmektedir. Onlar şöyledir: 1. Karluk. 2. Kıpçak. 3. Tangut. 4. As. 5. Tümet (Tuba 秃八). 6. Kanglı. 7. Kurult (Kulilu 苦里魯). 8. Hıtay (Laqidai 刺乞歹). 9. Hıtay (Chiqidai 赤乞歹). 10. Uygur. 11. Müslüman. 12. Nayman. 13. Argun. 14. Karluk (Heludai 合魯歹). 15. Kerait (Huolila 火里刺). 16. Salgar (Salige 撒里哥). 17. Tümet (Tubodai 秃伯歹). 18. Öngüt. 19. Merkit (Michisi 密赤思). 20. Kuri (Benli 奔力). 21. Kuluding 苦魯丁. 22. Kugir (Guichi 貴赤). 23. Karluk (Xialalu 匣刺魯; Karluk ismi Çince farklı karakterlerle 3 yerde geçmektedir). 24. Tula (Tuluha 秃魯花). 25. Kara Hıtay (Halajidadai 哈刺吉答歹). 26. Jurche (Zhuoerchadai 拙兒察歹). 27. Tümet (Tulubadai 秃魯八歹; Tümet ismi Çince farklı karakterlerle üç yerde geçmektedir). 28. Kerait (Huolila 火里刺; Kerait ismi Çince farklı karakterlerle iki yerde geçmektedir). 29. Kalmuk. 30. Salgar (Cheerge 徹兒哥; Salgar ismi Çince farklı karakterlerle iki yerde geçmektedir). 31. Keşmir (Qishimier 乞失迷兒). Bkz. Tao Zongyi, *Tarım Kayıtları*, 13. Qing Hanedanı devlet adamı ve bilgini Tu Ji tarafından kaleme

Çinliler gibi Konfüçyüs sınavına tabi tutuldu. Ancak sınavlarda yine ağırlık olarak Moğollar ve Semu'lar tercih ediliyordu. Konfüçyüs sınavı 1315 tarihinden 1366 tarihine kadar toplam 16 kez yapıldı.¹³⁷

Ayurbarwada'nın 1320 tarihindeki ölümü sonrası hanlık tahtına oğlu Cudibala geçti. Cudibala 1323 tarihinde suikastla öldürüldükten sonra tahta Kubilay Han'ın torunu Yesun Temür tahta geçti ve genel af ilan etti.¹³⁸ Kendisi Konfüçyüs sınavının kaldırılmasına ilişkin talepleri reddetti¹³⁹ ve onun hakimiyeti döneminde bazı Çin klasikleri Moğolcaya çevrildi. Onun hakimiyeti döneminde de kuraklık, sel, deprem ve ay tutulması gibi doğal afetler sürekli baş gösteriyordu.¹⁴⁰ Yesun Temür'ün 1328 tarihindeki vefatından sonra Kayşan'ın oğlu Tok Temür taht hakkının kardeşi Koşıla'ya ait olduğu söyleyip veliahtlığı reddetti ve Karakurum'dan Shangdu'ya gelmesini söyledi. Fakat Koşıla prenslere verdiği ziyafet sırasında ölünce (1329) tahta Tok Temür geçti ve onun hakimiyeti 1332 yılına kadar sürdü.¹⁴¹ Onun hakimiyeti dönemi 1330 yılında Çin'in güneybatısında bulunan Yunnan'da 雲南 bir isyan patlak verdi ve başarılı bir şekilde bastırıldı. Onun döneminde de deprem ve kıtlık gibi felaketler devam etti.¹⁴²

Tok Temür'ün ölümü sonrası kardeşi Koşıla'nın küçük oğlu olan yedi yaşındaki Rinchenpal, "Han" ilan edildi fakat iki ay sonra o da öldü. Bunun üzerine 1333 tarihinde büyük kardeşi Togan Temür tahta geçti.¹⁴³ Onun döneminde bürokratlar

alınan "Moğol Tarihi Kayıtları" adlı eserinde de 31 tane Semu sınıfına mensup kabile isimleri yer almakta olup, bu 31 tane isim Tao Zongyi'nin eserinde yer alan 31 tane Semu sınıfına mensup kabile isimleri ile birebir aynıdır. Bkz. Tu Ji, *Moğol Tarihi Kayıtları*, c. 27, 1. Qing Hanedanı tarihçisi Qian Daxin tarafından kaleme alınan "Yuan Yıllığı Klan Tablosu" adlı eserde ise 23 tane Semu sınıfına mensup kabile isimleri geçmektedir. Onlar şöyledir: 1. Uygur. 2. Tangut. 3. Kanglı. 4. Nayman. 5. Öngüt. 6. Kıpçak. 7. As. 8. Keşmir. 9. Orta Asyalı Müslüman Seyyidler. 10. Zuying. 11. Tugansi. 12. Kalmuk. 13. Tibet. 14. Müslüman (Huihui). 15. Erke'ün. 16. Müslüman (Musuman 木速蠻). 17. Karluk (Halalu). 18. Karluk (Helu). 19. Argun. 20. Nepal. 21. Banlehecheng 板勒紇城. 22. Guzeganerduo 谷則幹兒朶. 23. Kumul (Yiwulu 伊吾廬). Bkz. Qian Daxin, *Yuan Yıllığı Klan Tablosu*, vol. 2, s. 1-92.

¹³⁷ Frederick W. Mote, "Chinese Society Under Mongol Rule," *The Cambridge History of China*, vol. 6 (New York: Cambridge University Press, 1994), s. 638. Hsiao Ch'i-Ch'ing, a.g.m., 513-516.

¹³⁸ Ayurbarwada'nın ölümünden sonra tahta geçen Cudibala için bkz (Yuan Yıllığı/s. 601). Cudibala'nın ölümünden sonra tahta geçen Yesun Temür için bkz (Yuan Yıllığı/s. 638).

¹³⁹ Hsiao Ch'i-Ch'ing, a.g.m., 539-540.

¹⁴⁰ Henry H. Howorth, *The Mongols*, vol. 1, 302.

¹⁴¹ Tok Temür'ün hanlık tahtına geçmesi için bkz (Yuan Yıllığı/s. 701). Tok Temür'ün 1332 ölüm tarihi için bkz (Yuan Yıllığı/s. 806).

¹⁴² Henry H. Howorth, *The Mongols*, vol. 1, 308-310.

¹⁴³ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 810-816.

arasında çatışmalar baş gösterdi. 1335 yılında sarayda ilk iç çatışma çıkaran Merkit asıllı dayısı Bayan idi. 1340'ta ona karşı yapılan darbe sonucu yetkileri elinden alınarak sürgüne gönderildi. Dönemi boyunca süren doğal afetlerle birlikte idarî açıdan düzensizlik de eşkıyalığa ve diğer isyanların patlak vermesine yol açtı.¹⁴⁴ Bu dönemde askerî faaliyetler de kesilmiş durumdaydı. Ayrıca kendisinin iradesiz, sefahate düşkün ve zayıf karakterli olmasından dolayı devletin iç meselelerine hiç önem vermiyordu. Bunun üzerine 1351 tarihinde Güney Çin'de başlayan isyan 1368 tarihine kadar büyük bir alana yayıldı. İsyancıların reisi olan Zhu Yuanzhang 朱元璋 (1368-1398) Moğolları Kuzey'e kovmayı başardı ve kendini imparator ilan ederek kurduğu sülalesine Ming 明 (aydınlık/parlak; 1368-1644) adını verdi. 1351-1368 tarihleri arasındaki bu olay Çin tarihinde "Kızıl Türban İsyanı"¹⁴⁵ (Hongjinjun Qiyi 紅巾軍起義) olarak bilinmektedir. Togan Temür Cengiz sülalesinin Çin'de kurdukları Kubilay Hanlığı'nın son imparatoru idi ve 1370 tarihinde 51 yaşında öldü. Moğollar Çin'den Kuzey'e kovulduktan sonra hakimiyet alanları sadece günümüzdeki Moğolistan toprakları ile sınırlı kaldı.¹⁴⁶

Wolfram Eberhard Kubilay Hanlığı'nın yıkılmasını şöyle birkaç noktayla izah etmektedir. İlki, Moğollar Kubilay Han'ın istilalarından sonra elde ettikleri askerî gücü asayiş zamanında devam ettirememişler ve alıştıkları rahat hayattan dolayı savaşçı karakterlerini kaybetmişlerdir. İkincisi ise onların devlet yönetiminde Moğolları ve Çinli olmayan kavimleri tercih etmeleri ve Çinlileri yönetimden uzaklaştırma isteği birçok suistimale yol açmıştır. Son olarak bunun psikolojik bir sebebi de XIV. yüzyılın ortasında Moğolların Çin'deki nüfuzlarının sarsıldığını ve fakirleşen bu topraklardan hiçbir şey alamayacaklarını fark edince artık burada nüfuzlarını zorla idame etmektense kuzeydeki memleketlerine dönmeyi tercih etmeleridir.¹⁴⁷ Wolfram Eberhard'ın görüşüne ek olarak yaşanan deprem, kıtlık, kuraklık ve sel gibi çeşitli doğal afetlerin yanı sıra yaşanan enflasyon, bürokrasideki

¹⁴⁴ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 3338-3339. John Dardess, "Shun-ti and the End of Yüan Rule in China," *The Cambridge History of China*, vol. 6 (New York: Cambridge University Press, 1994), s. 572-574.

¹⁴⁵ Zhu Yuanzhang'ın liderliğindeki birlik başlarına ter bandanası şeklinde kırmızı bandana takmışlardır. Ancak isyan adı İngilizce literatüre "Red Turban Rebellions" olarak geçtiği için çalışmamızda "Kırmızı Bandanalılar İsyanı" yerine "Kızıl Türban İsyanı" adını kullandık.

¹⁴⁶ 1351 tarihinde ortaya çıkan "Kızıl Türban İsyanı" için bkz (Yuan Yıllığı/s. 892). Togan Temür'ün isyan sonrası kuzeye kaçması ve 1370 tarihindeki ölümü için bkz (Yuan Yıllığı/s. 986).

¹⁴⁷ Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi*, 268.

düzensizlikler ve yozlaşmalar ile iç çatışmalar ve isyanlar gibi çeşitli nedenlerin de Kubilay Hanlığı'nın yıkılma sürecini hızlandıran etkenlerden olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 2: Kubilay Hanlığı İmparatorları:¹⁴⁸

Saltanat Dönemi:	İmparator Adı:	İmparator Unvanı:	Saltanat Unvanı:
1260-1294	Kubilay Han	Shizu 世祖 (nesillerin atası)	Zhongtong 中統 (1260-1264) Zhiyuan 至元 (1264-1294)
1294-1307	Temür Olcaytu	Chengzong 成宗 (olgun ata)	Yuanzhen 元貞 (1295-1297) Dade 大德 (1297-1307)
1307-1311	Kayşan	Wuzong 武宗 (cesur ata)	Zhida 至大
1311-1320	Ayurbarwada	Renzong 仁宗 (şefkatli ata)	Huangqing 皇慶 (1312-1313) Yanyou 延佑 (1314-1320)
1320-1323	Cudibala	Yingzong 英宗 (yetenekli ata)	Zhizhi 至治
1323-1328	Yesun Temür	Taidingdi 泰定帝	Taiding 泰定 (1324-

¹⁴⁸ Bu tablo “Yuan Yıllığı”na göre tarafımızdan oluşturulmuştur. Tabloda gösterdiğimiz Kubilay Han ve Kubilay Han haleflerinin saltanat dönemlerini “Yuan Yıllığı”nda yer alan bilgilere göre verdik. Buna göre Kubilay Han Mart 1260 tarihinde tahta oturdu (Yuan Yıllığı/s. 63) ve Ocak 1294 yılında 80 yaşında öldü (Yuan Yıllığı/s. 376). Temür Olcaytu Mayıs 1294 tarihinde tahta oturdu (Yuan Yıllığı/s. 381) ve Şubat 1307 tarihinde 42 yaşında öldü (Yuan Yıllığı/s. 472). Kayşan Mayıs 1307 tarihinde hanlık tahtına oturdu (Yuan Yıllığı/s. 479) ve Ocak 1311 tarihinde 31 yaşında öldü (Yuan Yıllığı/s. 530-531). Ayurbarwada Mayıs 1311 tarihinde tahta geçti (Yuan Yıllığı/s. 536) ve Mart 1320 tarihinde 36 yaşında öldü (Yuan Yıllığı/s. 593). Cudibala Nisan 1320 tarihinde tahta geçit (Yuan Yıllığı/s. 601) ve Ağustos 1323 tarihinde 21 yaşında öldü (Yuan Yıllığı/s. 633). Yesun Temür Eylül 1323 tarihinde tahta oturdu (Yuan Yıllığı/s. 638) ve Ağustos 1328 tarihinde 36 yaşında öldü (Yuan Yıllığı/s. 687). Arigaba Eylül 1328 tarihinde tahta geçti ve bir aydan fazla yürüttüğü hükümdarlığın ardından Ekim 1328 tarihinde Tok Temür veliaht olarak seçildi (Yuan Yıllığı/s. 695). Ancak Tok Temür saltanat hakkının kardeşi Koşıla'ya ait olduğu söyleyip veliahtlıktan vazgeçmiş ise de Koşıla'nın ziyafet sırasında ölümünün ardından hanlık tahtına oturdu (Yuan Yıllığı/s. 701). Tok Temür Eylül 1332 tarihinde 29 yaşında öldü (Yuan Yıllığı/s. 806). Rinchenpal Ekim 1332 tarihinde tahta geçti (Yuan Yıllığı/s. 810) ve bir ay sonra yedi yaşında öldü (Yuan Yıllığı/s. 813). Togan Temür Haziran 1333 tarihinde tahta geçit (Yuan Yıllığı/s. 816) ve Nisan 1368 tarihinde 51 yaşında öldü (Yuan Yıllığı/s. 986).

		(asayış hükümdarı)	1328) Zhihe 致和 (1328)
1328	Arigaba	Tianshundi 天顺帝 (kader hükümdarı)	Tianshun 天顺
1328-1332	Tok Temür	Wenzong 文宗 (bilgin ata)	Tianli 天曆 (1328-1330) Zhishun 至顺 (1330-1332)
1332	Rinchenpal	Ningzong 宁宗 (barış atası)	Zhishun 至顺
1333-1368	Togan Temür	Huizong 惠宗 (nezaket atası)/Shundi 顺帝 (düzen hükümdarı)	Yuantong 元統 (1333-1335) Sonraki Zhiyuan 至元 (1335-1340) Zhizheng 至正 (1340-1368)

1.4. Kubilay Hanlığı’nda Yürürlüğe Koyulan Yasalar:

Kubilay Hanlığı dönemi malî yapı incelenirken başlıca ana kaynağımız ise “Yuan Tüzüğü” olmuştur. Kaynak tahlili kısmında izah ettiğimiz üzere “Yuan Tüzüğü” Kubilay Hanlığı’nın önemli yasa ve düzenlemelerini içeren bir derleme eseridir. Çalışmamızda “Yuan Tüzüğü” yanı sıra bu esere benzer şekilde dönemin önemli yasa ve düzenlemelerini içeren diğer nizamname ve kodeksleri de tespit ettik. Bu eserler Kubilay Hanlığı dönemi malî yapıyı incelememiz açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Dolayısıyla bu bölümde Moğol İmparatorluğu’nda özellikle de Kubilay Hanlığı döneminde yürürlüğe koyulan önemli yasalar hakkında bilgi vermeyi amaçladık.

“Yasa” veya “yasak” kelimesinin Türkçe mi ya da Moğolca mı olduğu tartışmalıdır. Günümüzdeki kelime anlamından farklı olarak “yasa” veya “yasak” kelimelerinin başka çeşitli anlamları da vardır. Doerfer, “yasa” veya “yasak” kelimesini “kanuni düzen, kanuni ceza, emir, kanunname, kaide, tertibat, yargılama, sefer, askerî görev, düzenlemek, başarmak, tamamlamak” gibi farklı anlamlarda açıklamıştır. Ayrıca

“yasa” veya “yasak”ın Türkçe kelime anlamı olarak “tanzim etmek, yapmak” anlamları da vardır.¹⁴⁹ Moğol İmparatorluğu döneminde devlet idaresinde Cengiz yasası olarak bilinen Moğol yasası önem arz etmektedir. Ancak Moğol yasasının tam metni günümüze kadar ulaşmasa da yasa metninin içeriği ile ilgili dönemin kaynak eserlerinden Alaaddin Ata Melik Cüveynî’nin “Tarih-i Cihan Güşa”, Reşîdüddin Fazlullah Hemedânî’nin “Câmiu’t-Tevârih” gibi Moğolların hizmetinde olan tarihçilerin kayıtlarından ve Makrîzî’nin, “el-Mevâiz ve’l-i’tibâr” başta olmak üzere Johann de Plano Carpini, Wilhelm von Rubruck, İbni Battûta ve Marco Polo gibi Moğol sarayında görevli olmayan dönemin seyyahları ve tarihçileri tarafından kaleme alınan eserlerden de önemli bilgilere sahip olmaktadır.

Cengiz yasasının ilan edildiği tarihle ilgili olarak “Moğolların Gizli Tarihi” adlı eserde Cengiz Han 1206 tarihli kurultayında kendini “Han” ilan ettikten sonra kardeşi Şigi-hutuhu’yu baş yargıcı olarak tayin etmekle birlikte bir dizi yasa ve düzenlemeleri yürürlüğe koyduğu hakkında kayıtlar mevcuttur. Buna göre Cengiz Han kardeşi Şigi-hutuhu’ya ganimetleri taksim etme ve yargılama yetkisini vererek suç işleyenlerin cezalandırılmasını, taksim işleri ve mahkeme kararlarının “koko defter’e” yazılmasını, onun kendisiyle anlaştıktan sonra ak kağıt üzerine mavi yazı ile yazarak defter halinde bulundurmasını, kimsenin bunu değiştirmemesi ve değiştirmeye kalkanın cezalandırılması emrini etmiştir.¹⁵⁰ Dönemin diğer kaynak eseri olan Reşîdüddin’in “Câmiu’t-Tevârih” adlı eserinde ise Cengiz Han’ın “Han” ilan edildiği 1206 tarihli kurultayından bahsederken yasayla ilgili herhangi bir noktaya değinilmemiştir.¹⁵¹ Ancak Cengiz Han’ın 1219 tarihli kurultayda ise yeniden ayin, yasa ve yosunların düzenlendiğinden izah eder.¹⁵² Buradan yasanın 1219 tarihinden önce ilan edildiği anlaşılmaktadır. Yasanın yazılı olarak bulunması hakkında Cüveynî, Cengiz Han’ın bütün yasaları tomarlar halinde yazdığını, ona “Yasanâme-i Bozorg” (Büyük Yasanâme) adını verdiğini, bunun yanı sıra bir hanın

¹⁴⁹ Gerhard Doefler, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, vol. 4 (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH, 1975), s. 71-82.

¹⁵⁰ Anonim, *Gizli Tarih*, 135-136. Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi-Menggu Mishi* 蒙古秘史, haz. Yu Dajun 余大钧 (Shijiazhuang 石家庄: Hebei Renmin Chubanshe 河北人民出版社, 2001), s. 346.

¹⁵¹ Reşîdüddin, *Câmiu’t-Tevârih*, c. 1, 421. Reşîdüddin, *Câmiu’t-Tevârih-Shiji*, vol. 1, 208.

¹⁵² Reşîdüddin, *Câmiu’t-Tevârih*, c. 1, 488. Reşîdüddin, *Câmiu’t-Tevârih-Shiji*, vol. 1, 272.

orduyu teşkil ve sevk etmede, şehirleri imar edip yıkmada bu tomarlara başvurduğunu izah eder.¹⁵³

Cengiz Han'ın halefi olan Ögeday Kaan döneminde de yeni yasa düzenlendiğini görmekteyiz. Bununla ilgili olarak “Yuan Yıllığı. Ögeday Kaan Monografisi” bölümünde Ögeday Kaan 1229 tarihli kurultayda “büyük yasa”yı (Da Zhasa 大札撒) ilan etmiştir.¹⁵⁴ Reşîdüddin'in eserinde de Ögeday Kaan'ın 1229 tarihinde tahta geçtiğinde bir ferman yayınladığı ve bu fermanla bundan önceki tüm Cengiz Han'ın yasalarının bundan sonra da geçerli olacağı ve değiştirilemeyeceği, ayrıca kendisi tahta geçmeden önce suç işleyenlerin af olunacağı, bundan sonra eski ve yeni yasalara aykırı davrananların cezalandırılacağı bahsi geçmektedir.¹⁵⁵

Tezimizin odağındaki şahsiyet Kubilay Han da bu çerçevede yasa düzenledi ve yasaları uygulamaya koydu. Bu durum Kubilay Han'ın hem Çinlilerin hem de bozkır toplumunun gözünde meşruiyet kazanmasına hizmet etti. Kubilay Han yasa düzenlemesi yaparken Çin yasalarını tamamen kaldırıp Moğol yasalarını koymak yerine iki yasanın birbiri ile uyumunu sağlayacak düzenlemeler yaptı.¹⁵⁶ Kubilay Han'ın Çin'i ele geçirmesinden sonra orada var olan düzen değiştirilmedi. Tam tersine var olan yapının büyük oranda korunduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla Kubilay Hanlığı kendi yasa sistemini oluştururken kendinden önceki hanedanların özellikle de Jin Hanedanı'nın (1115-1234) önemli hukuk nizamnamesi olan “Taihe Yasası”nı (Taihe Lüyi 泰和律義) benimsedi. Zira Ögeday Kaan zamanında Kuzey Çin ele geçirildiğinde o burada hâkim olan Jin Hanedanı'nın daha önce yürürlüğe koyduğu kanunları yürürlükte bırakmıştı. “Taihe Yasası”, Jin Hanedanı imparatoru Jin Zhangzong'un 金章宗 (1189-1208) Taihe devresinin ilk yılında (1201) ilan edilmiş olup, toplam 12 bölüm ve 563 belgeden oluşmaktadır. Yasada yer alan 12 bölüm şunlardan ibarettir: 1) Genel ilkeler (Mingli 名例), 2) İmparatorluk muhafızları ve yasakları (Weijin 衛禁), 3) İdari düzenlemeler (Zhizhi 職制), 4) Aile ve evlilik (Huhun 戶婚), 5) Hazine (Jiuku 廩庫), 6) Asker sevkıyatı (Chanxing 擅興), 7) Hırsızlık ve eşkıyalık (Zeidao 賊盜), 8) Mahkeme davaları (Dousong 鬭訟), 9)

¹⁵³ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşâ*, 85.

¹⁵⁴ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 29.

¹⁵⁵ Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih*, c. 1, 637-638. Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih-Shiji*, vol. 2, 31.

¹⁵⁶ Morris Rossabi, “The Reign of Khubilai Khan”, 453.

Sahtekarlık (Zhawei 詐僞), 10) Muhtelif tüzükler (Zalü 雜律), 11) Tutuklama (Buwang 捕亡), 12) Yargı ve kararların uygulaması (Duanyu 斷獄)’dır.¹⁵⁷ “Taihe Yasası”nın tam metni günümüze kadar ulaşmamıştır. Fakat bu yasanın Kubilay Han hakimiyetinin erken dönemlerinde benimsenmesi nedeniyle Kubilay Hanlığı dönemine ait Çince kaynaklarda yer alan bazı ifadeler sayesinde bu yasa hakkında kısmen de olsa bilgilere sahip olmaktadır.

“Taihe Yasası”, Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 8. yılı (1271) kasım ayına kadar yürürlükte kaldı.¹⁵⁸ “Taihe Yasası”nın yürürlükten kaldırılmasının nedeni olarak “Yuan Yıllığı”nda “yasa doğasının sert olması” gösterilmiştir.¹⁵⁹ Oysaki daha çok şiddet ve savaşla anılan Moğolların Çin kanunlarını sert bulmaları dikkat çekici bir noktadır. Moğolların bu yaklaşımının iki sebebi daha vardır. Bunlardan ilki, Kubilay Hanlığı’ndan önce kurulan bir hanedanın yasal düzenlemelerinin kullanılmaya devam edilmesi politik açıdan gereksiz görülmüştür. Ayrıca 1271 yılına kadar yazılan fermanlar, kararnameler ve emsal davalar gelecekte yapılacak yasa ve düzenlemeler için başvurulabilir önemli kaynak niteliğindeydi. İkincisi ise hanlığın açık ve net yasalarının olmaması, yerel yetkililerin bu durumu yolsuzluğa ve görevlerini kötüye kullanmalarına yol açmıştı. Yazılı, düzenli bir yasanın olmayışı davalara karar verme konusunda sorunlar yaratıyordu. Böylece Kubilay Hanlığı “Taihe Yasası”ndan da yaralanarak ve bunu güncelleyerek yeni yasa oluşturma yoluna başvurmuştur.¹⁶⁰ Bunun bir diğer nedeni de kanaatimize göre “Taihe Yasası”nın sadece Jin Hanedanı için tasarlanmış bir yasa olmasıydı. Kubilay Hanlığı gibi Moğollar, Semu’lar, Kuzey Çinliler ve Güney Çinliler vb. gibi farklı etnik gruplardan oluşan bir hanlık için bu çeşitli etnik gruplara yönelik yeni yasaların hazırlanması gerekmektedir.

“Taihe Yasası”nın yürürlükten kaldırılmasının ardından Kubilay Hanlığı’nda yürürlüğe konulan ilk resmî yasa Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 28. yılı (1291)

¹⁵⁷ Tuo Tuo 脫脫, *Jin Yıllığı- Jinshi 金史* (Beijing 北京: Zhonghua Shuju 中華書局, 1975), s. 1024

¹⁵⁸ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 138. Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 672.

¹⁵⁹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2603.

¹⁶⁰ Paul Heng-chao Ch’en, *Chinese Legal Tradition*, 12-14. Bettine Birge, *Marriage and the Law*, 54. Bai Shouyi, *Yuan Hanedanı Dönemi* (1), 648. Han Yulin 韩玉林, *Çin Hukuk Sisteminin Umumi Tarihi: Yuan Hanedanı-Zhongguo Fazhi Tongshi: Yuan Hanedanı 中国法制通史: 元*, vol. 6 (Beijing 北京: Falü Chubanshe 法律出版社, 1999), s. 12-13.

mayıs ayında ilan edilen “Zhiyuan Yeni Nizamnamesi” (Zhiyuan Xinge 至元新格)’dir.¹⁶¹ 1271 tarihinde “Taihe Yasası”nın yürürlükten kaldırılması ile 1291 tarihli “Zhiyuan Yeni Nizamnamesi”nin yürürlüğe koyulması arasında yaklaşık 20 sene fark vardır. Bu 20 sene boyunca Kubilay Hanlığı’nın yasal davalara ve kararlara bakmak için yine “Taihe Yasası”nı örnek almasının yanı sıra hanlığın kuruluşundan 1291 tarihine kadar yazılan tüm ferman, dava işlemleri, mahkeme kararları ve emsallerden yararlanılmıştır. “Taihe Yasası”, “Yuan Tüzüğü”nde “eski yasa” (Jiuli 舊例) olarak kaydedilmiş olup, eserde yer alan belgeleri incelediğimizde bu “eski yasa”nın 1291 tarihinden sonraki dönemlerde de yasal kararlar alınırken buradan yararlanıldığını ve güncellendiğini görmekteyiz ki “Taihe Yasası”nın yasal kararlar alınırken hala etkisinin olduğu kanaatindeyiz.¹⁶²

1294 yılında Kubilay Han’ın ölümü sonrası halefi Temür Olcaytu’nun Dade devresinin 3. yılı (1299) mart ayında “Dade Nizamnamesi” (Dade Lüling 大德律令) tasarlanarak 1305 yılında imparatora sunuldu. Ancak imparatorun 1307 tarihindeki ölümü üzerine nizamnamenin revizyonu ve yayını tamamlanamadı.¹⁶³ İmparator Cudibala’nın Zhizhi 至治 devresinin 3. yılı (1323) şubat ayında, 88 bölüm ve toplam 2539 yasal belgeden oluşan “Büyük Yuan’ın Kapsamlı Düzenlemeleri” (Dayuan Tongzhi Tiaoge 大元通制條格) adlı kodeks derlendi.¹⁶⁴ Yine onun dönemi 1322-

¹⁶¹ “Zhiyuan Yeni Nizamnamesi”nin Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 28. yılı (1291) mayıs ayında ilan edilmesi için bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 348. Chen Bangzhan 陈邦瞻, *Yuan Tarihi Olaylarının Kayıtları-Yuanshi Jishi Benmo 元史纪事本末 (Lidai Jishi Benmo 历代纪事本末)* (Beijing 北京: Zhonghua Shuju 中华书局, 2015), s. 40. “Zhiyuan Yeni Nizamnamesi”nin tam metni günümüze kadar ulaşmamış olup, Paul Heng-chao Ch’en “Chinese Legal Tradition Under the Mongols” adlı eserinde metin ihya (reconstruct) yöntemiyle yasa metnin hem Çincesini hem de İngilizcesini vermiştir. Bkz. Paul Heng-chao Ch’en, *Chinese Legal Tradition*, 107-156.

¹⁶² “Yuan Tüzüğü”nde “Eski Yasa” olarak kaydedilen “Taihe Yasası”nın 1271 tarihinde yürürlükten kaldırmasına rağmen yasal kararlarda ve dava işlerinde etkili olmaya devam ettiğini görüyoruz. “Yuan Tüzüğü”nde buna ilişkin pek çok örnek ile karşılaşmaktayız. Örneğin, Dade devresinin 6. yılı (1302) yurtdışından Kubilay Hanlığı’na gelen Müslüman elçiler yanlarında getirdikleri leoparı başkente götürüme sırasında leoparın yemesi için hanlıktan günlük et isterler. Maliye Nazırlığı “Eski Yasa’ya (Taihe Yasası)” göre leopar için her birine günlük 7 jin koyun eti, büyük yerli leopar için her birine günlük 4 jin koyun eti, küçük yerli leopar için her birine günlük 3 jin koyun eti temin edilmesi kararlaştırılmıştır. Bkz. Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 619-620.

¹⁶³ Paul Heng-chao Ch’en, *Chinese Legal Tradition*, 20. Bettine Birge, *Marriage and the Law*, 55. Han Rulin, *Yuan Hanedanı Tarihi*, vol. 1, 322.

¹⁶⁴ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 629. Chen Bangzhan, *Yuan Tarihi Olayları Kayıtları*, 41. Paul Heng-chao Ch’en, *Chinese Legal Tradition*, 26. Zhao Yunqi 赵云旗, *Çin Maliyesinin Umumi Tarihi: Liao, Jin ve Yuan Hanedanı-Zhongguo Caizheng Tongshi: Liao, Jin, Yuan 中国财政通史: 辽, 金, 元*, vol. 6 (Beijing 北京: Zhongguo Caizheng Jingji Chubanshe 中国财政经济出版社, 2006), s. 54.

1323 tarihlerinde “Yuan Tüzüğü” (Yuan Dianzhang 元典章) derlenip basıldı.¹⁶⁵ Tezimizin en temel kaynağı olan “Yuan Tüzüğü” hakkında giriş bölümünde yer alan kaynak tahlili kısmında ayrıntılı bilgiler verdik. Yukarıda bahsettiğimiz nizamname ve tüzükler içerik açısından sonraki dönemlerde yürürlüğe koyulan kodekslere de ilham olmuştur. Örneğin, imparator Tok Temür’ün Zhishun 至順 devresinin 2. yılı (1331) mayıs ayında, “Dünyayı Yönetmek İçin Büyük Kodeks” (Jingshi Dadian 經世大典) adında 880 bölümden oluşan bir kodeks derlenmiştir.¹⁶⁶ Kubilay Hanlığı’nın son büyük yasal kanunu ise imparator Togan Temür’ün Zhizheng 至正 devresinin 6. yılı (1346) nisan ayında “Zhizheng Kodeksi” (Zhizheng Tiaoge 至正條格) adında derlenmiştir. Bu kodeks Kubilay Hanlığı döneminde hazırlanan son büyük kanunname idi.¹⁶⁷

Tablo 3: Kubilay Hanlığı’nda Çıkarılan Yasalar:

Tarih:	İmparator adı:	Yasalar:
1291	Kubilay Kaan	“Zhiyuan Yeni Nizamnamesi”
1299	Temür Olcaytu	“Dade Nizamnamesi”
1322-1323	Cudibala	“Yuan Tüzüğü”
1323	Cudibala	“Büyük Yuan’ın Kapsamlı Düzenlemeleri”
1331	Tok Temür	“Dünyayı Yönetmek İçin Büyük Kodeks”
1346	Togan Temür	“Zhizheng Kodeksi”

¹⁶⁵ Paul Heng-chao Ch’en, *Chinese Legal Tradition*, 36.

¹⁶⁶ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 785. Paul Heng-chao Ch’en, *Chinese Legal Tradition*, 33. Bettine Birge, *Marriage and the Law*, 56. Bai Shouyi, *Yuan Hanedanı Dönemi (1)*, 5. Han Rulin, *Yuan Hanedanı Tarihi*, vol. 1, 329.

¹⁶⁷ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 874. Paul Heng-chao Ch’en, *Chinese Legal Tradition*, 38. Bettine Birge, *Marriage and the Law*, 56. Bai Shouyi, *Yuan Hanedanı Dönemi (1)*, 649. Han Yulin, *Çin Hukuk Sistemi*, 21.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KUBILAY HANLIĞI (YUAN HANEDANI) DÖNEMİNDE MALİYE NAZIRLIĞI'NIN ÜST KURUMU OLARAK MERKEZ SEKRETERLİĞİ

1.1. Kubilay Han Öncesi Moğol İmparatorluğu'nda Malî Yapı

Moğol İmparatorluğu'nda teşkilatlanmanın esasını Cengiz Han'ın pars yılında 1206 tarihinde “Han” ilan edilmesi üzerine yaptığı düzenlemelerle başlatmak mümkündür. Cengiz Han bu konuda askerî ve idarî bazı düzenlemeler yapmıştır. Cengiz Han'ın 1206 tarihindeki bu icraatlarından biri de altıncı kardeşi olan Şigi Hutuhu'ya: “*Bütün halkı kendi adlarına göre ayırarak, analarımıza, bize, kardeş ve oğullarımıza taksim et. Öyle ki keçe çadırında oturanlarla (göçebe) tahta kapılı evlerde oturanlar (yerleşik)*¹⁶⁸ birbirinden ayırt edilsin. Bu esnada senin sözüne herkes itaat etsin. Bütün ulusun içinde hırsızları cezalandır, yalanı ortadan kaldır, ölüm cezasına layık olanları öldür, para cezasına müstahak olanlardan para cezası al.” diyerek onu yüksek mahkeme reisliğine yani yarguculuğa¹⁶⁹ (Duanshiguan 斷事官) tayin etmesiydi. Ayrıca halkın taksim işi ve mahkeme kararlarını “koko debter’e/mavi defter’e” (Qingce’ye 青册) yazılıp raptedilmesini, nesilden nesile intikal etmesini, bunu kimsenin değiştirmemesini, değiştirmeye kalkışanlara ceza verilmesini de emretmiştir.¹⁷⁰ “Moğolların Gizli Tarihi” adlı eserde yer alan bu bilgilerden yola çıkarak Çinli tarihçi Chen Gaohua, yargucunun adliye işlerinden sorumlu olmasının dışında, nüfus taksimatı da yaptığı için bu işin iktisadi bir değerinin olduğunu düşünerek bunu Moğol İmparatorluğu'nda maliye teşkilatının başlangıcı olarak yorumlamaktadır.¹⁷¹ Ancak Ahmet Temir'in “Moğolların Gizli Tarihi” adlı eserinin Türkçe çevirisi ile Yu Dajun'un 余大钧 Çince çevirisine baktığımızda çeviriler

¹⁶⁸ “Göçebe” ve “yerleşik” kelimeleri, Ahmet Temir'in çevirisini yaptığı “Moğolların Gizli Tarihi” adlı eserde geçmemektedir. Bkz. Anonim, *Gizli Tarih*, 136. Yu Dajun 余大钧 tarafından yapılan Çince çeviride ise bu kelimeler ana metinde olmayıp parantez içinde açıklama olarak eklenmiştir. Bkz. Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi-Menggu Mishi*, 346.

¹⁶⁹ Bu düzenleme ile ilgili Türkçe çeviride ve Çince neşrinde “yargucu” kelimesi geçmemektedir. Ancak Çince im'in Moğolca karşılığı sözlükte “yargucu” olarak verilmektedir. Bkz. Charles O. Hucker, *A Dictionary of Official Titles in Imperial China* (Taipei: Southern Materials Center, INC., 1985), s. 548.

¹⁷⁰ Anonim, *Gizli Tarih*, 136. Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi-Menggu Mishi*, 346.

¹⁷¹ Chen Gaohua 陈高华, Shi Weimin 史卫民, *Çin Ekonomisinin Umumi Tarihi: Yuan Hanedanı Ekonomisi-Zhongguo Jingji Tongshi: Yuandai Jingji 中国经济通史: 元代经济*, vol. 1 (Beijing 北京: Zhongguo Shehui Kexue Chubanshe 中国社会科学出版社, 2007), s. 1760.

birbirine uyumlu olup, eserde yer alan pasajı o şekilde yorumlamanın güç olduğunu düşünmekteyiz ve maliyeyi çağrıştıracak somut bir memuriyet oluşturduğuna dair bir kanıt görmüyoruz. Fakat bu durum maliye ile ilgili bir memuriyetin olmadığı anlamına gelmez. Çünkü elde edilen ganimetler ve onların taksimatının mutlaka kayıtlarda tutulduğu görüşündeyiz.

Moğol İmparatorluğu'nda Cengiz Han'dan sonra Ögeday Kaan döneminde de ihtiyaca göre yeni düzenlemeler ve icraatlar yapıldı. Bunlar içinde tez konumuz olan maliye ile ilgili olanlar bizim için önemlidir. Ögeday Kaan hayvanlardan alınan vergi olarak Moğol çobanlarından 100 hayvandan bir tanesinin vergi olarak alınmasını ve bu sistemin kalıcı olarak devam etmesini emretmiştir. Onun döneminde yine tahıl ambarları ve posta teşkilatları oluşturulmaya başlandı. Ayrıca Ögeday Kaan, Kuzey Çin'deki nüfus sayımının haneye göre sayılması ve vergi toplama işlerinin daha sistemli hale gelmesi için malî yönetimlerden sorumlu olarak Yelüchucai'yi¹⁷² 耶律楚材 atadı. Batı Bölgesinden gelenleri saymak için ise bunun şahsa göre yapılmasını emretti ve vergi toplama işlerinden sorumlu olarak Mahmud (Yalavaç) Harezmi¹⁷³ (Mahemode Hualaximi 馬合沒的.滑刺西迷; ?-1254) görevlendirdi.¹⁷⁴

¹⁷² “Yuan Yıllığı. Yelüchucai Tezkeresi” bölümünde yer alan kayıtlara göre Yelüchucai aslen Kitan asıllıdır. Kendisi Liao Hanedanı'nın kurucusu Tu Yu'nun 突欲 sekizinci kuşak torunudur. Babası Ye Lülü 耶律履, Jin Hanedanı imparatoru Jin Shizong'un 金世宗 (1161-1190) hizmetinde bulundu. Yelüchucai kendisi de Jin Hanedanı için hizmette bulundu. Cengiz Han 1215 tarihinde Jin Hanedanı başkentini ele geçirdiğinde Yelüchucai'yi yanına aldı. Cengiz Han onun uzun sakalı olmasından ötürü ona “uzun sakallı” (Wutu Saheli 吾圖撒合里) olarak hitap ediyordu. Yelüchucai, Cengiz Han'ın batı seferine eşlik etti ve katıldığı bu seferi “Batı Seyahat Hatırası” (Xiyoulü 西遊錄) adı altında eser olarak kaleme aldı. Cengiz Han hayattayken halefi Ögeday Kaan'a bütün devlet işlerinde ve askerî işlerde Yelüchucai'ye danışmasını söyledi. Yelüchucai 30 yıldan fazla Cengiz Han ve Ögeday Kaan'ın hizmetinde bulundu ve 65 yaşında öldü. Daha geniş bilgi için bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 3455-3465. Sun Chengze, *Şahıslarının Biyografileri*, 5-13. Su Tianjue, *İdarecilerinin Biyografileri*, vol. 1, 57-68. Igor de Rachewiltz, *Service of the Khan*, 136-174. Bai Shouyi, *Yuan Hanedanı Dönemi* (2), 59-66. Ch'i T'ang, “Moğol Sülâlesi Devrinde Türk ve İslâm Dünyası ile Temasta Bulunan Şahsiyetler,” (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Umumî Türk Tarihi Kürsüsü, 1970), s. 9-12.

¹⁷³ “Yuan Yıllığı”nda Mahmud Yalavaç'ın Harezmi olduğu kaydedilmişken (Yuan Yıllığı/s. 30), “Yeni Yuan Yıllığı”nda ise onun Hüzmüzlü? (Hulumosi 忽魯謨斯) olduğu kaydedilmiştir (Yeni Yuan Yıllığı/s. 2244). Kanaatimizce Mahmud Yalavaç Harezmi'dir. Cengiz Han'ın batı seferi sırasında Mahmud Yalavaç oğlu Mesud (Masihuti 馬思忽惕) ile Cengiz Han'a tabi oldular. Batı seferleri sonrası Mesud Yalavaç'a Ürgenç, Buhara, Semerkand ve diğer şehirlerin idaresi yönetimine verildi. Mahmud Yalavaç ise Cengiz Han ile Karakorum'a gitti ve Yanjing'in yani Pekin'in valisi oldu. Mahmud Yalavaç, Ögeday Kaan döneminde de görevine devam etti. Kuzey Çin'in maliye idaresi Muhamud Yalavaç'a ve Kitan asıllı danışmanı Yelüchucai'ye verildi. Mahmud Yalavaç Kuzey Çin'de şahıs prensibi üzerinden vergi alınmasını önerirken, Yelüchucai ise haneler üzerinden vergi alınmasını önerisinde bulundu. Sonuçta Yelüchucai'nin önerisi kabul edilerek Kuzey Çin'de hane başına vergi

Ögeday Kaan hakimiyet dönemi ocak 1230 tarihinde idaresi altındaki bölgelerde vergi oranları belirlendi ve buna göre şarap vergisi 1/10 oranında alınırken, diğerlerden ise 1/30 oranında alınıyordu. Kasım ayına gelindiğinde Kuzey Çin’de 10 Yerde Vergi Toplama Bürosu (十路徵收課稅使) tesis edilmesi emredildi. Kurulan her büroda bir baş tahsildar (Keshuishi 課稅使) ve bir muavin tahsildar (Fushi 副使) görevliydi. Bu On Vergi Toplama Bürosu’nun tesis edildiği yer ve bu büroya atanan kişiler şöyleydi: 1) Yanjing’e¹⁷⁵ 燕京 Chen Shike 陳時可 baş tahsildar, Zhao Fang 趙昉 ise muavin tahsildar olarak atandı. 2) Xuande’ye¹⁷⁶ 宣德 Liu Zhong 劉中 baş tahsildar, Liu Huan 劉桓 ise muavin tahsildar olarak atandı. 3) Xijing’e¹⁷⁷ 西京 Zhou Lihe 周立和 baş tahsildar, Wang Zhen 王貞 ise muavin tahsildar olarak atandı. 4) Taiyuan’e¹⁷⁸ 太原 Lü Zhen 呂振 baş tahsildar, Liu Zizhen 劉子振 ise muavin tahsildar olarak atandı. 5) Pingyang’a¹⁷⁹ 平陽 Yang Jian 楊簡 baş tahsildar, Gao Tingying 高廷英 ise muavin tahsildar olarak atandı. 6) Zhending’e¹⁸⁰ 眞定 Wang Jin 王晉 baş tahsildar, Jia Cong 賈從 ise muavin tahsildar olarak atandı. 7) Dongping’e¹⁸¹ 東平 Zhang Yu 張瑜 baş tahsildar, Wang Rui 王銳 ise muavin tahsildar olarak atandı. 8) Beijing’e¹⁸² 北京 Wang Deheng 王德亨 baş tahsildar, Hou Xian 侯顯 ise muavin tahsildar olarak atandı. 9) Pingzhou’ya¹⁸³ 平州 Jia Guyong 夾谷永 baş tahsildar, Cheng Tai 程泰 ise muavin tahsildar olarak atandı. 10) Jinan’e¹⁸⁴ 濟南 Tian Muxi 田木西 baş tahsildar, Li Tianyi 李天翼 ise muavin tahsildar olarak

alınması yürürlüğe koyuldu. Mahmud Yalavaç’ın önerisi ise Moğollar ve Orta Asyalı Müslümanlar için uygulandı. Mahmud Yalavaç ve oğlu Mesud Yalavaç, Güyük Han ve Möngke Kaan döneminde de görevlerine devam etti. Bkz. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 2337. Bahaeddin Ögel, a.g.e., 202-209.

¹⁷⁴ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 29-30. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 28.

¹⁷⁵ Yanjing, Kubilay Hanlığı’nda başkent Hanbalık’da yer almaktadır. Çin’in başkenti Pekin’dedir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1075.

¹⁷⁶ Çin’in Hebei 河北 eyaletinin Xuanhua 宣化 ilçesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 622.

¹⁷⁷ Xijing, Kubilay Hanlığı’nda Datong 大同 olarak değiştirilmiştir. Çin’in Shanxi eyaletinin Datong şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 34.

¹⁷⁸ Taiyuan, Kubilay Hanlığı’nda Yining 冀寧 olarak değiştirilmiştir. Çin’in Shanxi eyaletinin Taiyuan şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1085.

¹⁷⁹ Pingyang’ın adı Kubilay Hanlığı’nda Jinning 晉寧 olarak değiştirilmiştir. Çin’in Shanxi eyaletinin Linfen 臨汾 şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 660.

¹⁸⁰ Çin’in Hebei eyaletinin Zhending ilçesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 649.

¹⁸¹ Çin’in Shandong eyaletinin Dongping ilçesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 439.

¹⁸² Beijing, Kubilay Hanlığı’nda Daning 大寧 olarak değiştirilmiştir. Çin’in İç Moğolistan Özerk Bölgesi Ningcheng 寧城 ilçesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 37.

¹⁸³ Çin’in Hebei eyaletinin Lulong 盧龍 ilçesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 201.

¹⁸⁴ Çin’in Shandong eyaletinin Jinan şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1128.

atandı.¹⁸⁵ Büroya atanan baş tahsildar ve muavin tahsildarların hepsi bilginlerden seçildi.¹⁸⁶ Bu vergi toplama büroları Moğol İmparatorluğu devrinde Çin’de resmî bir şekilde kurulan ilk bürolardı. Bu düzenlemelerle daha önce mevcut olan memurların keyfi vergi toplamalarının önüne geçirildi. Sistematiik uygulama getirildi ve devletin gelirleri arttı. Kubilay Han’ın Güney Çin’i ele geçirmesinden sonra ise Güney Çin’de bunlara yenileri eklendiği gibi daha sistematiik hale gelecekti.

Gerçi vergi toplama bürolarının tesis edilmesiyle birlikte vergi işleri düzene sokulup, devlet geliri artmışsa da hanedan üyelerinin ve aristokrasi sınıfının istediği kadar halktan vergi toplama gibi keyfi uygulamaların önüne geçmiş olmakla birlikte bu durumdan menfaattar olanlar hoşnut olmamıştır. Ayrıca bu durum yereldeki memurlar ile güç sahiplerinin iş birliğine de engel oluşturdu. Dolayısıyla 1240 yılı ocak ayında Ögeday Kaan, aslen tüccar olan Abdurahman’ı (Aodulaheman’ı 奥都剌合蠻) tüm yerlerin vergi toplama bürosunun baş yöneticisi (zhangguan’ı 長官) olarak atadı ve Yelüchucai’nin yerine geçirdi. Böylece Abdurahman, Mahmud Yalavaç ile Kuzey Çin’in malî yönetiminden sorumlu kılındı.¹⁸⁷

Möngke Kaan’ın başa geçmesi konumuz bakımından dönüm noktasıdır. O bir kardeşini (Hülagü) batıya gönderirken diğer kardeşi Kubilay’a Moğol ve Kuzey Çin’in idarî ve askerî işlerini yönetimine verdi.¹⁸⁸ Kuzey Çin’in malî işlerinden ise Mahmud Yalavaç, Bujir¹⁸⁹ (Buzhier 布智兒/不只兒) ve diğerlerine sorumluydu.¹⁹⁰ Fakat Kubilay bunlarla yetinmedi, malî açıdan bazı tasarruflarda bulundu. 1253

¹⁸⁵ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 30. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 28. Tu Ji, *Moğol Tarihi Kayıtları*, c. 2, 5. Chen Gaohua, Shi Weimin, *Yuan Hanedanı Ekonomisi*, vol. 1, s. 1761.

¹⁸⁶ Chen Gaohua, Shi Weimin, *Yuan Hanedanı Ekonomisi*, vol. 1, 1716. Chen Gaohua 陈高华, “Yuan Hanedanı’nın Alım Satım Vergisi Üzerine Bir Ön Araştırma-Yuandai Shangshui Chutan 元代商税初探”, *Zhongguo Shehui Kexueyuan Yanjiushengyuan Xuebao* 中国社会科学院研究生院学报, vol. 1 (1997), s. 9.

¹⁸⁷ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 36-37. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 36. Chen Gaohua, Shi Weimin, *Yuan Hanedanı Ekonomisi*, vol. 1, 1762.

¹⁸⁸ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 44-45.

¹⁸⁹ “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”nda “Bujir Tezkeresi” bölümlerinde yer alan kayıtlara göre Moğol Tatar kabilesinden olan Bujir, Cengiz Han’ın batı seferlerine katıldı. Möngke Kaan döneminde Bujir, Hanbalık ve tüm bölgelerin yeke yargucusu olarak Mahmud Yalavaç ve diğerleri ile Kuzey Çin’in idarî işlerin yürüttü. 1259 tarihinde Kubilay Han ile Güney Song Hanedanı’na karşı yapılan askeri sefere katıldı. Kubilay Han ve Arık Böke arasındaki taht kavgası sırasında Bujir, Arık Böke tarafını tuttuğu için Kubilay Han Bujir’i Zhongdu’ya geri çağırdı. 1262 tarihinde Shandong eyaletinin yönetimi ona verildi ve Kubilay Han’a karşı isyan başlatan Yidu bölgesinin asi valisi Çinli Li Tan’ın isyanı bastırmaya katıldı. Çok uzun zaman geçmeden hastalanıp öldü. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 3021. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 2305-2306. Ch’i T’ang, a.g.t., 95-96.

¹⁹⁰ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 58. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 53.

tarhinde Kubilay günümüz Çin'in Shanxi eyaletinde bulunan Jingzhao'da¹⁹¹ 京兆 Takas Para İdaresi (交鈔提舉司) kurdu ve kâğıt para bastırdı.¹⁹² 1257 tarihinde Möngke Kaan'ın Kubilay'dan şüphelenip ona Alamdar ve diğerlerini denetlemesi için göndermesiyle Kubilay tüm kurumları yürürlükten kaldırmıştı.¹⁹³ Möngke Kaan'ın ölümüyle Kubilay ve kardeşi Arık Böke arasında geçen kağanlık mücadelesini Kubilay Han kazandı. Kubilay Han dönemi olayları tezimizin giriş kısmında anlatılmıştır. Burada tekrara gerek görmüyoruz.

1.2. Kubilay Han Döneminde (1260-1294) Merkez Sekreterliğin Kurulması ve Ona Bağlı Nazırlıklar

“Yuan Yıllığı”nda Cengiz Han “büyük ata” olarak tanımlanmış ve hanedan tarihinin başlangıcı olarak görünmüş ise de esas olarak Kubilay Hanlığı'nı Kubilay Han ile başlatmak mümkündür. Zira Güney Çin'in Moğol idaresine girmesi Kubilay Han ile olmuştur. “Yuan Yıllığı”nda Kubilay'a verilen sıfat “nesillerin atası” (Shizu 世祖) 'dır. Dolayısıyla Kubilay Hanlığı dönemi malî yapı ile ilgili önemli düzenlemelerin Kubilay Han döneminde başladığını söyleyebiliriz.

Ögeday Kaan döneminde malî işlerden sorumlu kurumlar kurulmaya başlamasına rağmen malî yapıdaki sistemleşme Kubilay Han döneminde (1260-1294) başladı. Kubilay Han'ın Kuzey Çin'de kendilerinden önceki hanedanlıkların uygulamalarını dikkate aldığı anlaşıyor. Güney Song Hanedanı'nın ele geçirilmesinden sonra dahi Güney Çin'deki idarî kadroları ve müesseseleri muhafaza etmiştir.¹⁹⁴ Kubilay Hanlığı'nın merkezi yönetim işlerinin en üst düzeydeki büroları 10 yıl içinde peş peşe kurulmuş görünüyor. Bunlardan ilki Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin ilk yılı (1260) nisan ayında tesis edilen vergilerden (maliyeden), çalışanlardan, törenlerden, savaşlardan, hukuktan ve kamu işleri gibi tüm idarî işlerden sorumlu

¹⁹¹ Çin'in Shanxi eyaletinin Xi'an 西安 şehrinde yer almaktadır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 419.

¹⁹² Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 59. Tu Ji, *Moğol Tarihi Kayıtları*, c. 3, 1. Chen Gaohua, Shi Weimin, *Yuan Hanedanı Ekonomisi*, vol. 1, 1763.

¹⁹³ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 50. Chen Gaohua, Shi Weimin, *Yuan Hanedanı Ekonomisi*, vol. 1, 1763.

¹⁹⁴ Gaye Yavuzcan, *Kubilay Han*, 86.

Merkez Sekreterlik (Zhongshusheng 中書省) idi.¹⁹⁵ İkinci önemli büro Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin 4. yılı (1263) mayıs ayında kurulan ordunun idaresinden sorumlu Askerî İşler Dairesi (Shumiyuan 樞密院) idi.¹⁹⁶ Üçüncüsü ise Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 5. yılında (1268) tesis edilen Teftiş Bürosu (Yushitai 御史臺) idi.¹⁹⁷ Bu üç büro doğrudan hükümdara bağlı idi. Tezimizin esas odak noktası maliye olduğundan çalışmamızda bu üç bürodan askerî İşler Dairesi ve Teftiş Bürosu üzerinde detaylı durmayacağız. Ancak burada konu bütünlüğünü göstermek amacıyla kısaca bunlar hakkında bilgi vermekle yetineceğiz. Bu bürolardan ordunun idaresinden sorumlu olan Askerî İşler Dairesi, en yüksek askerî kurum niteliğindedir. Bu büro ordu birlikleri, devlet savunması, saray muhafız birlikleri, askerî seferler, kuşatmalar, sınır bölgelerinin savunması, ordu birliklerinin gözden geçirilmesi ve gönderilmesi, askerî başarılar sonunda rütbelerin verilmesi (askerî atama ve yükseltme) gibi işlerle ilgileniyordu.¹⁹⁸ Doğrudan Han'a bağlı olan üç bürodan üçüncü Teftiş Bürosu idi. Bu büro hanlık sahasındaki bütün memurların teftiş etme yetkisine sahipti. Memurların görevlerini yerine getirip getirmediğini, suistimal edip etmediğini, Han'ın yarlıklarının uygulayıp uygulamadıklarını denetleyen, geniş soruşturma ve gözetim yetkilerine sahipti.¹⁹⁹ Marco Polo, Merkez Sekreterlik (Sheng 省) ve Teftiş Bürosu (Tai 臺) denen bu iki büronun üzerinde Büyük Kağan'dan başka birinin olmadığını kaydetmektedir.²⁰⁰

Tezimizin ana konusu olan malî yapı doğrudan Han'a bağlı üç bürodan biri olan Merkez Sekreterliğin altındaki bürolarından biridir. Yukarıda sıraladığımız üzere Merkez Sekreterlik vergilerden (maliyeden), çalışanlardan, törenlerden, savaşlardan, hukuktan ve kamu işleri gibi tüm idarî ve sivil işlerden sorumlu idi. Bu işleri bünyesindeki alt bürolar olan nazırlıklar aracılığıyla yürütüyordu. Merkez Sekreterliğin başında çeşitli memurları idare etmek ve devlet işleriyle ilgili kararları almakla sorumlu bir Merkez Sekreterlik başkatibi (Zhongshuling 中書令)

¹⁹⁵ Song Lian, *Yuan Yılığ*, 63.

¹⁹⁶ Song Lian, *Yuan Yılığ*, 92; 2155. Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 70. Morris Rossabi, "The Reign of Khubilai Khan", 452. Gaye Yavuzcan, *Kubilay Han*, 91. Bettine Birge, *Marriage and the Law*, 46.

¹⁹⁷ Song Lian, *Yuan Yılığ*, 2177. Tu Ji, *Moğol Tarihi Kayıtları*, c. 3, 18. Bettine Birge, *Marriage and the Law*, 44. Han Rulin, *Yuan Hanedanı Tarihi*, vol. 1, 303.

¹⁹⁸ Song Lian, *Yuan Yılığ*, 2155.

¹⁹⁹ Song Lian, *Yuan Yılığ*, 2177.

²⁰⁰ Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi*, 216.

bulunuyordu. Kubilay Hanlığı döneminde bu göreve hanedan üyesinden prens atanıyor ve elinde gümüş mühür bulunuyordu. Merkez Sekreterlik başkatibin emri altında nazırlıklarda görevli memurlara liderlik etmek ve çeşitli fonksiyonel departmanlardan sorumlu bir sol kanat başnazır (Zuo Chengxiang 左丞相) ve bir sağ kanat başnazır (You Chengxiang 右丞相) bulunuyordu. Merkez Sekreterlik başkatibin bulunmaması durumunda bu sol ve sağ kanat başnazırlar Merkez Sekreterlik işlerini yürütür, imparatora devlet işlerini yönetmesine yardımcı oluyordu. Sol ve sağ kanat başnazırların derecesi asıl 1. kademden (Zhengyipin 正一品) olup, ellerinde gümüş mühür bulunuyordu. Sol ve sağ kanat başnazırların altında önemli idarî ve askerî işlerden sorumlu, muavin 1. kademedden (Zongyipin 從一品) dört başnazır yardımcısı (Pingzhang Zhengshi 平章政事) bulunuyordu. Başnazır yardımcısı görevinin altında devlet bakanlarının karar almasında ve hükümet işlerini yürütmesine yardımcı olmak üzere asıl 2. kademedden bir sol kanat başvezir (Zuocheng 左丞) ve bir sağ kanat başvezir (Youcheng 右丞) bulunuyordu. Sol ve sağ kanat başvezirlerinin altında devlet bakanlarının önemli idarî işlere katılmasına yardımcı olmak için muavin 2. kademedden iki başvezir yardımcısı (Canzheng 参政) bulunuyordu. Son olarak nazırlıkların idaresinden ve devletin önemli idarî ve askerî işleriyle ilgili kararların alınmasından sorumlu asıl 4. kademedden dört Merkez Sekreterlik danışmanı (Canyi Zhingshushengshi 參議中書省事) bulunuyordu.²⁰¹ Böylece Merkez Sekreterlik bünyesinde toplam 15 memuriyet tanımlanmaktadır. Bu Merkez Sekreterliğini Reşîdüddin “Divan-ı Bozorg” (ديوان بزرگ/Büyük Divan) olarak tanımlamaktadır. Yani Reşîdüddin: “*Divan-ı Bozorg ki ona Şing (Sheng 省) derler.*” demektedir.²⁰² Ayrıca Reşîdüddin başkent Hanbalık’ta bulunan bu Şing’in azametli olduğunu, binlerce yıllık kayıtların burada saklandığını, iyi zapt edilip iyi korunduğunu, burada yaklaşık 2000 kişinin çalıştığını ve hanlığın geri kalan bölgelerinin bir eyalet şeklinde Şing’e bağlı yönetildiğini belirtir.²⁰³

²⁰¹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2120-2122. Zhao Yunqi, *Çin Maliyesi*, 163. Han Rulin, *Yuan Hanedanı Tarihi*, vol. 1, 298. Han Yulin, *Çin Hukuk Sistemi*, 72-73.

²⁰² Reşîdüddin, *Câmiu’t-Tevârih*, c. 2, 907. Rashîd Al-Dîn, *The Successors*, 279. Reşîdüddin, *Câmiu’t-Tevârih-Shiji*, vol. 2, 329.

²⁰³ Reşîdüddin, *Câmiu’t-Tevârih*, c. 2, 909. Rashîd Al-Dîn, *The Successors*, 281. Reşîdüddin, *Câmiu’t-Tevârih-Shiji*, vol. 2, 331.

Merkez Sekreterlik bünyesinde yer alan görevlilere baktığımızda memurların kademelere/derecelere ayrıldığını görmekteyiz. Kubilay Hanlığı'nda devlet memurlarının kademeye ayrılması Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 22. yılında (1285) yapıldı ve memuriyetler daha önceki Çin hanedanlıklarında olduğu gibi toplam dokuz kademeye/dereceye (Jiupinguan 九品官) ayrılmıştı. Bu dokuz kademedeki memurlar sahip oldukları unvan, prestiji ve maaş açısından en yüksek ve üst kademe olarak 1. kademedeki yer alırken, en alt kademedeki olanlar 9. kademedeki yer alıyordu. Dokuz kademeli memuriyet sisteminde bir memuriyet kademesi asıl (Zheng 正) ve muavin (Zong 從) olmak üzere ikiye ayrıldığını görüyoruz. Bunun yanı sıra asıl ve muavin kademeleri yine kendi içinden âlâ (Shang 上), evsat (Zhong 中) ve edna (Xia 下) olmak üzere tekrar üç kademeye ayrılıyordu.²⁰⁴ Memurların aldıkları maaşlar onların sahip oldukları memuriyet derecelerine göre değişiklik gösteriyordu. Bu konu hakkında tezimin ilerleyen “Komutan ve Bürokrat Maaşları” kısmında detaylı üzerinde duracağız.

Kubilay Hanlığı döneminde Merkez Sekreterliğine doğrudan bağlı olarak toplam altı nazırlık bulunmaktaydı. Bunlar Maliye Nazırlığı (Hubu 户部), Tören Nazırlığı (Libu 禮部), İşgücü Nazırlığı (Gongbu 工部), Harbiye Nazırlığı (Bingbu 兵部), Adalet Nazırlığı (Xingbu 刑部) ve Kamu İşleri Nazırlığı (Libu 吏部) idi. “Yuan Yıllığı”nda yer alan kayıtlara göre bu altı nazırlık Kubilay Han döneminin ilk başlangıcında sadece sağ ve sol kanat olarak iki kol altında toplanmışken, daha sonraki süreçlerde tek başına ayrı bir nazırlık olarak işlev görmeye başlamıştır. Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin ilk yılı (1260) bu altı nazırlıktan Kamu İşleri Nazırlığı, Maliye Nazırlığı ve Tören Nazırlığı Sol Üç Nazırlık (Zuosanbu 左三部) olarak bir kol altında işlev görürken,²⁰⁵ Harbiye Nazırlığı, Adalet Nazırlığı ve İşgücü Nazırlığı ise Sağ Üç Nazırlık (Yousanbu 右三部) olarak işlev görmüştür.²⁰⁶ Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin ilk yılına (1264) gelindiğinde nazırlıklar sadece Tören Nazırlığı, Harbiye Nazırlığı, İşgücü Nazırlığı ve Maliye Nazırlığı olarak dörde ayrılmıştır.²⁰⁷ Geri kalan

²⁰⁴ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2451.

²⁰⁵ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2126.

²⁰⁶ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2141.

²⁰⁷ Nazırlıkların Tören Nazırlığı, Harbiye Nazırlığı, İşgücü Nazırlığı ve Maliye Nazırlığı olarak dörde ayrılması “Yuan Yıllığı”nın 85. bölümü “Muhtelif Memuriyetler 1” bölümünde Kubilay Han'ın

Adalet Nazırlığı ve Kamu İşleri Nazırlığı'nın görevlerini diğer nazırlıklara devretmiş olması kuvvetle muhtemeldir. 3. yılı (1266) nazırlıklar tekrar Sağ ve Sol Üç Nazırlık olmak üzere tekrar iki kola ayrılırken, 5. yılı (1268) tekrar dört nazırlığa, 7. yılı (1270) ise tek tek olmak üzere toplam altı nazırlığa ayrılmıştır.²⁰⁸ 8. yılına (1271) gelindiğinde nazırlıklar tekrar dörde ayrılmıştır.²⁰⁹ 13. yılına (1276) gelindiğinde nazırlıklar tekrar altı nazırlığa ayrılarak Kubilay Hanlığı'nın son dönemine kadar bu şekilde yürürlükte kaldı.²¹⁰ Bu altı nazırlığın üstlendiği görevler hakkında “Yuan Yıllığı”nın 85. bölümü olan “Muhtelif Memuriyetler 1” bölümünde yer alan kayıtlar ışığında kısaca bilgi vereceğiz.

1.2.1. Maliye Nazırlığı

Maliye Nazırlığı, nüfus sayımı yapmak, ayni ve nakdi vergi işlerini düzenlemek, tarım ve toprak işlerini düzenlemek, haraç ve vergileri toplanmak ve harcamak, para akışını düzenlemek, hükümete gelen malları toplanmak, bu malların değerini biçmek, dağıtmak ve naklinden sorumludur.²¹¹ Bunun üzerinde tezimiz boyunca daha ayrıntılı duracağız.

1.2.2. Kamu İşleri Nazırlığı

Kamu İşleri Nazırlığı, tüm memurların seçimi ve atanmasına ilişkin düzenlemelerden, yardımcı memurların naklinden, unvanların verilmesinden ve memur kademelerinin değerlendirilmesine ilişkin yöntemlerden sorumlu idi.²¹²

1.2.3. Tören Nazırlığı

Zhiyuan devresinin ilk yılı (1264) olarak kaydedilirken (Yuan Yıllığı/s. 2126), “Yuan Yıllığı”nın 6. bölümü “Kubilay Han Monografisi 3”de ise Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 2. yılı (1265) şubat ayı olarak kaydedilmiştir (Yuan Yıllığı/s.106).

²⁰⁸ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2126. Han Yulin, *Çin Hukuk Sistemi*, 77. Chen Gaohua, Shi Weimin, *Yuan Hanedanı Ekonomisi*, vol. 1, 1767. Xu Han 徐寒, *Çin Tarihi Ansiklopedisi: Tüzük ve Yönetmelikler-Zhongguo Lishi Baike Quanshu: Dianzhang Zhidu 中国历史百科全书: 典章制度*, vol. 8 (Jilin 吉林: Jilin Daxue Chubanshe 吉林大学出版社, 2004), s. 280-281.

²⁰⁹ Nazırlıkların üçüncü kez dörde ayrılması “Yuan Yıllığı”nın 85. bölümünde yer alan “Muhtelif Memuriyetler 1”de Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 8. yılı (1271) olarak kaydedilirken (Yuan Yıllığı/s. 2136), “Yuan Yıllığı”nın 7. bölümünde yer alan “Kubilay Han Monografisi 4”de ise Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 9. yılı (1272) olarak kaydedilmiştir (Yuan Yıllığı/s.139).

²¹⁰ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2126. Chen Gaohua, Shi Weimin, *Yuan Hanedanı Ekonomisi*, vol. 1, 1767. Bettine Birge, *Marriage and the Law*, 39.

²¹¹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2126.

²¹² Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2126.

Tören Nazırlığı ise bütün saray törenleri, toplantı, ziyafet ve kurbanları düzenlemek, imparatora hediye/haraç sunma usullerini idare etmek, Konfüçyüs memurluk sınavını düzenlemek ve dini kurumları düzenlemekten sorumluydu. Bunun yanı sıra Tören Nazırlığı yönetmelik ve sistemlerde yapılacak her türlü değişiklik, mühür ve belgelerin yapımı, önemli şahsiyetlerin ölümünden sonra unvanların verilmesi, vefalı, dürüst ve sadakatli kişilerin övülmesi, ülkeler arası dostane ilişkilerin kurulması ve yürütülmesi için selam mektuplarının gönderilmesi ve kabulü, Konfüçyüs, Budist ve Taoist meseleleri, evlilik meseleleri, tören sırasında müzik, gösteri, yemek, adak ve diğer eşyaların hazırlanması gibi işlerin hepsinden sorumluydu.²¹³

1.2.4. Harbiye Nazırlığı

Harbiye Nazırlığı, şehirlerden, posta teşkilatından, askerî tarım çiftliklerinden ve hayvanları otlatmadan sorumlu olup, aynı zamanda şehirlerin yükselişi ve çöküşünün sebepleri, tehlikeli dağ ve nehirlerin haritalarının yapımı, askerî istasyon ve askerî tarım çiftlikleri hakkındaki kayıtların tutulması, uzak diyarlardan Çin'e tabi olmak için gelen insanların kayıtlarının tutulması, resmî ve özel otlatma için ayrılan otlak alanlarının düzenlenmesi, devletin kanunun öngördüğü şartlara uygun olarak at, sığır, koyun, kartal, şahin, hayvan tüyleri ve deri gibi malların kullanımı, posta teşkilatındaki at ve araçların kullanımı, belge ve evrakları gönderme ve tedarik işlemleri gibi işlerden de sorumludur.²¹⁴

1.2.5. Adalet Nazırlığı

Adalet Nazırlığı ise tüm ceza ve yasa sistemlerinin düzenlenmesinden sorumlu olup, ölüm cezası içeren davaları gözden geçirmekten, tutuklama ve hapis kararını vermekten, suçlunun mallarına el koymak ve suçlunun karısı ve çocuklarını köle olarak müsadere edilmesine ilişkin kayıtlardan, suçluyu tutuklayanlar için verilecek ödüllerin kaydedilmesine ilişkin kurallardan, adaletsiz ve şüpheli davaların temyizi ve incelenmesinden, ceza kurallarının ve yönetmeliklerinin hazırlanmasından sorumludur.²¹⁵

1.2.6. İşgücü Nazırlığı

²¹³ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2136.

²¹⁴ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2140-2141.

²¹⁵ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2142-2143.

Maliye Nazırlığı'na bağılı diğler bir nazırlık olan İşgücü Nazırlığı, tüm imalat girişimlerinden sorumlu olup, sur, baraj, ambar gibi yapıların inşası ve onarımı, saray yapılarının inşası ve onarımı, malzemelerin satın alınması ve tedariki, zanaatkârların faaliyetlerine ilişkin kurallar ve her bir büro veya idaredaki zanaatkârları yönetecek olan yetkililerin seçimi gibi işlerden sorumludur.²¹⁶

²¹⁶ Song Lian, *Yuan Yılığı*, 2143.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KUBİLAY HANLIĞI DÖNEMİ MALİYE NAZIRLIĞI

2.1. Maliye Nazırlığı'nın Görevleri

Merkez Sekreterliğine (Divan-ı Bozorg) bağlı altı nazırlık içinde bizim tez konumuz olan malî yapıyla ilgili en üst kurum Maliye Nazırlığı idi. “Yuan Yıllığı”na göre yukarıda bahsettiğimiz üzere Maliye Nazırlığı, nüfus sayımı yapmak, ayni ve nakdi vergi işlerini düzenlemek, tarım ve toprak işlerini düzenlemek, haraç ve vergileri toplanmak ve harcamak, para akışını düzenlemek, hükümete gelen malları toplanmak, bu malların değerini biçmek, dağıtmak ve naklinden sorumluydu.²¹⁷ Bunun yanı sıra “Yuan Yıllığı”nda yer alan Maliye Nazırlığı'na bağlı büroları incelediğimizde (bu konu hakkında aşağıda detaylı duracağız) bu nazırlık aynı zamanda kâğıt para, yeşim taşı, ipek, saten ve diğer değerli kumaşların bulunduğu hazineleri yönetmek, çeşitli pazar yerlerini yönetmek, kâğıt para veya devlet tekelinde olan ürünlerin satış işlerinde kullanılan satış ruhsatı için gereken kâğıtları basmak, suyolu tahıl veya tuz nakliyecilik işlerini yürütmek, tahıl ambarlarında tahıl toplamak ve dağıtmak, çeşitli madenleri işletmek gibi çeşitli işlerden de sorumluydu.

Tezimizin bir diğer ana kaynağı olan “Yuan Tüzüğü”nü incelediğimizde Maliye Nazırlığı'nın yukarıda sıraladıklarımızdan başka görevlerinin olduğunu da görmekteyiz. “Yuan Tüzüğü”nde yer alan Maliye Nazırlığı'nı incelediğimizde onun memur maaşlarını aynî veya nakdî olarak dağıtmak, tımar vermek, posta teşkilatından yararlanan elçi, devlet görevlisi vb. kişiler için iâşe veya diğer ihtiyaçları temin etmek, nüfus sayımı yapmak, evlilik ve miras işlerine bakmak, toprak ve tarım arazilerinin işletimini yürütmek, kâğıt paranın basımı, dağıtımı, değişimi, imhası gibi çeşitli düzenlemeleri yapmak, çeşitli devlet ambarlarını yönetmek, çeşitli vergi işlerini düzenlemek, kıtlık, kuraklık, sel gibi doğal afetler olduğunda içtimai yardımda bulunmak, tarım ve arazi işlerini teşvik etmek, angarya işlerini yürütmek, suyolu ve karayolu ticaretini yürütmek, nakliyecilik işlerini yönetmek gibi çeşitli görevleri olduğunu tespit ediyoruz. Maliye Nazırlığı'nın görevleri sıralanırken iki kaynak arasındaki büyük benzerlik olduğunu görebiliriz.

²¹⁷ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2126.

Ancak “Yuan Tüzüğü”nde “Yuan Yıllığı”nda olmayan memur maaşlarını dağıtmak, tımar vermek, evlilik ve miras işlerine bakmak, angarya işlerini yürütmek, sosyal yardımda bulunmak, posta teşkilatından yararlanan elçi, devlet görevlilerinin iâşe ve ihtiyaçlarını karşılamak, tarım ve arazi işlerini teşvik etmek işleri de nazırlığın görevleri arasında sıralanmıştır. Maliye Nazırlığı’nın sorumluluk alanında olan bütün bu işler hakkında tezimizin ilerleyen kısmında yer alan devletin gelir ve gider kalemleri bölümlerinde ayrıntılı bilgi verilecektir.

2.2. Maliye Nazırlığı’nda Yer Alan Personeller

Kubilay Hanlığı döneminde Maliye Nazırlığı bünyesinde görev almakta olan personeller hakkında detaylı bilgileri “Yuan Yıllığı” sunmaktadır. “Yuan Yıllığı”nın 85. bölümü “Muhtelif Memuriyetler 1”de yer alan bilgilere göre, Kubilay Han’ın Zhongtong devresinin ilk yılı (1260) Maliye Nazırlığı bünyesinde iki bakan²¹⁸ (Shangshu 尚書), iki bakan yardımcısı²¹⁹ (Shilang 侍郎), dört müdür²²⁰ (Langzhong 郎中) ve altı müdür yardımcısı²²¹ (Yuanwailang 員外郎) yer alıyordu. Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin ilk yılına (1264) gelindiğinde Maliye Nazırlığı’nda bakan sayısı üçe, bakan yardımcısı sayısı ise dörde yükseltildi. Müdür sayısı dört olarak değişmedi, ancak müdür yardımcısı sayısı üçe düştü. 5. yılında (1268) Maliye Nazırlığı bünyesindeki memur sayısında düşüş yaşandı ve buna göre sadece bir bakan, bir bakan yardımcısı, bir müdür ve iki müdür yardımcısı görevlendirildi. 7. yılına (1270) gelindiğinde nazırlık bünyesinde bir bakan, iki bakan yardımcısı, iki müdür ve iki müdür yardımcısı bulunuyordu. 13. yılı (1276) bakan sayısı üçe yükseltildi, geri kalan memurların sayısında değişiklik olmadı. 19. yılı (1282) sadece müdür ve müdür yardımcısı sayısı dörde yükseltildi. 23. yılına (1286) gelindiğinde bakan, bakan yardımcısı ve müdür sayılarının iki kişi olması kararlaştırıldı. Ertesi yıl

²¹⁸ Maliye Nazırlığı bünyesinde görev alan bakan, nazırlığın en üst yöneticisidir. Bkz. Yu Lunian 俞鹿年, *Çin Bürokrasisi Büyük Sözlüğü-Zhongguo Guanzhi Dacidian 中国官制大辞典* (Haerbin 哈尔滨: Heilongjiang Renmin Chubanshe 黑龙江人民出版社, 1992), s. 402.

²¹⁹ Bakan yardımcısı işlerin fiili yürütülmesinde bakana yardımcı olmak üzere oluşturulan bir memuriyettir. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 402.

²²⁰ Müdür, Maliye Nazırlığı’na bağlı olan çeşitli departmanların işlerinden sorumludur. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 403.

²²¹ Müdür yardımcısı, Maliye Nazırlığı’nda görev alan müdüre yardımcı olmak üzere oluşturulan bir memuriyettir. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 403.

(1287) Maliye Nazırlığı'nın yürütmesi gereken işler diğer nazırlıklara nazaran fazla olduğundan iki kişi²²² daha atandı. İmparator Temür Olcaytu'nun Dade devresinin 5. yılı (1301) nazırlıkta görev alan memur sayıları sabitlendi. Buna göre nazırlık bünyesinde asıl 3. kademedan üç bakan, asıl 4. kademedan iki bakan yardımcısı, muavin 5. kademedan iki müdür, muavin 6. kademedan üç müdür yardımcısı görevlendirildi. Bu memuriyetler yanı sıra Maliye Nazırlığı bünyesinde sekiz sekreter²²³ (Zhushi 主事), yedi Moğol bitikçi²²⁴ (Menggu Biduchi 蒙古必閣赤), 61 kalemiye²²⁵ (Lingshi 令史), altı Müslüman kalemiye²²⁶ (Huihui Lingshi 回回令史), bir dilmaç²²⁷ (Qielimachi 怯里馬赤), iki nişancı²²⁸ (Zhiyin 知印), 32 sevkiyatçı²²⁹ (Zouchai 奏差), bir Moğol müstensih²³⁰ (Menggu Shuxie 蒙古書寫), 22 arşivci²³¹ (Dianli 典吏), dört muhasebeci²³² (Sijiguan 司計官) bulunmaktaydı.²³³

“Yuan Yıllığı”nın verdiği bu bilgilere göre Maliye Nazırlığı'nın amiri olan en üst görevlinin bir kişi olmadığı anlaşıyor. Çünkü bu büronun en üst görevlisi olan bakan rütbesinde Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin ilk yılı (1260) iki kişi, imparator Temür Olcaytu'nun Dade devresinin 5. yılına (1301) gelindiğinde ise üç kişi görev alıyordu. Kubilay Hanlığı döneminde Maliye Nazırlığı'nın en üst kademesi olan bakan rütbesine getirilen şahsiyetlerin hepsinin adını bilmiyoruz. Ancak “Yuan Yıllığı”, “Yeni Yuan Yıllığı”, “Câmiu't-Tevârih” ve diğer eserlerde

²²² 1287 tarihinde işlerin yoğun olduğundan dolayı fazla atanan iki kişinin hangi memuriyet olduğu hakkında “Yuan Yıllığı”nda bilgi verilmemiştir. Ancak “Yeni Yuan Yıllığı”nda atanan bu iki kişinin bakan olduğu kayıtlıdır. Böylece bu tarihte görevde bulunan bakan sayısı dört oluyordu. Bkz. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1380.

²²³ Maliye Nazırlığı bünyesinde bulunan sekreter genelde yazı işleri ile uğraşıyordu. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 389.

²²⁴ Moğol bitikçi, Moğolca resmî belgelerden ve yazışma işlerinden sorumludur. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 206.

²²⁵ Kalemiye, resmî belge işlerinden sorumludur. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 174.

²²⁶ Müslüman kalemiye de resmî belge işlerinden sorumludur. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 390.

²²⁷ Dilmaç daha ziyade sözlü çeviriden sorumlu bir memuriyettir. İsim kökeni Türkçe olan bu kelimenin Çince karşılığı ise tercüman (Tongshi 通事) idi. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 206.

²²⁸ Nişancı, mühürlerin kullanımından sorumludur. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 205.

²²⁹ Sevkiyatçı, resmî belgelerin gönderiminden sorumludur. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 390.

²³⁰ Moğol müstensih, Moğolca metin ve belgelerin kopyalanmasından sorumludur. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 390.

²³¹ Arşivci, resmî belgelerin kabulü, gönderilmesi, mühürlenmesi ve saklanmasıyla sorumludur. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 775.

²³² Muhasebeci, mal ve mülklerin toplanması ve harcanmasını denetlemek ve raporlamak gibi işlerden sorumludur. Bkz. Charles O. Hucker, *Official Titles*, 442.

²³³ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2126-2127.

yer alan bilgiler ışığında Kubilay Han döneminde (1260-1294) Maliye Nazırlığı'nın en üst kademesine atanan en şöhretli olan üç maliye bakanlarını yani maliye nazırlarını tespit ettik. Bunlar Kubilay Han'ın desteğiyle ülkenin kalkınmasında, devlet gelirlerinin artmasında ve maliyenin sistemleşmesinde önemli reformları yürürlüğe koyan Orta Asyalı Müslüman Ahmed²³⁴ (Ahema 阿合馬; ?-1282), Çinli Lu Shirong²³⁵ 盧世榮 (?-1285) ve kökeninin Uygur veya Tibet olduğu düşünülen Sanga²³⁶ (Sang Ge 桑哥; ?-1291) adındaki üç maliye nazırları idi. Kubilay Han

²³⁴ Kubilay Han dönemi üç önemli maliye nazırları Orta Asyalı Ahmed, Çinli Lu Shirong ve kökeninin Tibet veya Uygur olduğu düşünülen Sanga'dır. Bu üç maliye nazırının biyografileri "Yuan Yıllığı"nda "Gaddar Vezirler" (Jianchen 姦臣) başlığı altında kaydedilmiştir. "Yuan Yuan Yıllığı"nda ise herhangi bir başlık altında derlenmeden direk biyografilerine yer verilmiştir. Kubilay Han dönemindeki bu üç önemli maliye nazırlarının ilki Ahmed'dir. Ahmed, Kubilay Han'ın ilk dönemlerinden itibaren devletin önemli malî ve vergi işlerinin tümü onun idaresine verildi. Ahmed, Kubilay Han'ın desteğiyle birlikte bir dizi malî reformları yürürlüğe koymayı başardı. Onun malî reformlarından ilki çay, tuz, maden vb. ürünlerin devlet tekeline alınması idi. Bunun haricinde Ahmed vergilere düzenlemeler getirdi. Güney Song Hanedanı'nın ele geçirilmesinin ardından Kubilay Han'ın kâğıt parasının burada yürürlüğe koyulması önerisinde bulundu ve onun bu önerisi yürürlüğe koyuldu. Farklı bölgelerde Nakliyecilik İdaresi tesis ederek Güney Çin'in tahıllarının başkente ulaşmasını sağladı. Sivillere sağlanan içtimai yardımlardan da Ahmed sorumlu tutuldu. Ancak Ahmed görev esnasında kurnazlığı, zalimliği ve rüşvete düşkünlüğü ile tanındı ve kendine muhalif olanları ortadan kaldırarak Kubilay Han üzerinde önemli nüfuz elde etti. Bunun yanı sıra Ahmed kendi çocuklarını, akrabalarını ve yakınlarını devletin önemli mevkilerine atmayı da başardı. Dolayısıyla birçok devlet bakanları Ahmed'den nefret ediyorlardı. Mart 1282 tarihinde Kubilay Han yazlık sarayı Shangdu'da iken, devlet bakanları Ahmed'e suikast planlayıp onu öldürdüler. Ahmed'in ölümü sonrası cesedi köpeklerle verildi. Böylece Ahmed, Kubilay Han döneminde 20 sene boyunca maliye nazırı olarak görev yaptı. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 4558-4564.

²³⁵ Maliye nazırı Ahmed'in ölümünün ardından (1282) Çinli olan Lu Shirong, Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 21. yılında (1284) maliye nazırı olarak atandı ve malî işlerin büyük bir kısmını onun yönetimine verildi. Lu Shirong maliye nazırı olarak görev yaptığı dönemde ülkenin kalkınması ve giderek artan enflasyonu engellemek için bir dizi maliye reformlarını ortaya koydu ve Kubilay Han onun tüm tavsiyelerini kabul edip onu destekledi. Fakat sahip olduğu makamından dolayı kâr peşinden koşan Lu Shirong rüşvet karşılığı kişileri devlet makamlarına yerleştirdi. Bu durumdan hoşnutsuz olan devlet bakanları onun hakkında Han'a rapor sunarak şikâyetle bulundular. Raporda Lu Shirong'un rüşvet aldığı, söyledikleri ile yaptıklarının birbirine uymadığı, halkın fakirleşip, devlet hazinesinin boşaldığı, kâğıt paraların tedavülünün düzenli kontrol edilmediği, ürün fiyatlarının yükseldiği, devlet tekeline olmayan pek çok ürünlerden vergiler alındığı ve vergilerin düzenli olarak toplanmadığı Han'a bildirildi. Lu Shirong, Kubilay Han'ın huzurunda soruşturma sonrası kendi suçunu itiraf etti ve Han'ın emriyle Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 22. yılında (1285) görevinden azledildi. Sonra onun ölümüne çarptırılması emredildi ve cesedi parçalayıp kuşlara ve su samuruna verildi. Çinli Lu Shirong gerçi maliye nazırı olarak yaklaşık bir sene görev yapmışsa da bu süreçte önemli malî reformları yürürlüğe koymayı başardı. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 4564-4570.

²³⁶ Çinli maliye nazırı Lu Shirong'un ölümünün ardından (1285) maliye nazırı olarak göreve atanan kişi kökeninin Uygur veya Tibet olduğu düşünülen Sanga idi. Maliye nazırı Sanga Moğolca, Çince, Uygurca ve Tibetçe gibi çeşitli lisanlara hâkimdi. Sanga sadece bir maliye nazırı değildi, aynı zamanda devletin Buda dini işlerinden, Budist rahiplerin yönetiminden ve Tibet'in idarî yönetiminden de sorumluydu. Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 24. yılı (1287) Sanga'nın önerisi üzerine giderken artan enflasyonu dizginlemek için Zhiyuan Parası (Zhiyuan Baochao 至元寶鈔) tedavüle koyuldu. Vergiler konusunda yeni düzenlemeleri yürürlüğe koydu. Malî yönetimde gereksiz harcamalar ve masaraların önüne geçmek için düzenli ve planlı harcamaların yapılmasını önerdi. Sanga görev sürecinde rüşvete düşkünlüğü ve adaletsizliği ile tanındı. Diğer devlet bakanları onun yaptıklarından

dönemi bu üç maliye nazırları hakkında tezimiz boyunca kısaca bilgiler verdik. Fakat ilerleyen tarihlerde bu üç maliye nazırları hakkında ayrı bir çalışma yapmayı düşünüyoruz.

Maliye Nazırlığı'nın bünyesinde görev alan bakan, bakan yardımcısı, müdür ve müdür yardımcısı memuriyetleri haricinde diğer memuriyetlerin kademeleri hakkında “Yuan Yıllığı”nda bilgi verilmemiş, sadece idarî bir memuriyet olduğuyla yetinmiştir. Ancak bu memuriyetlerin de idarî memuriyetler olduğundan memuriyet derecelerinin olduğu ve derecelerine göre maaş ödendiği kanaatindeyiz. Buna ek olarak “Yuan Yıllığı”nda verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere Maliye Nazırlığı bünyesinde yer alan görevli personeller sayısında dönem dönem değişiklik yaşanmıştır. “Yuan Yıllığı”nda bahsedildiği üzere bu durum işlerin yoğun olduğu zamanlarda memur sayıları artarken, işlerin yoğun olmadığı zamanlarda ise memur sayıları azalmıştır. Bu durum aynı zamanda Kubilay Hanlığı'nın hakimiyet alanının genişlemesiyle de ilişkilendirilebilir. Böylece Maliye Nazırlığı bünyesinde farklı kademedен oluşan ve farklı unvanlara sahip toplam 154 memurun görevli olduğunu görüyoruz.

2.3. Maliye Nazırlığı'na Bağlı Birimler

Kubilay Hanlığı döneminde maliye yönetimi ile ilgili en üst kurum olan Maliye Nazırlığı'nın yönetiminde bulunan birçok alt idarî bürolar bulunduğu anlaşıyor. Bu idarî bürolar hakkında “Yuan Yıllığı”nın 85. bölümü olan “Muhtelif Memuriyetler 1” bölümü ve “Yeni Yuan Yıllığı”nın 55. bölümü olan “Muhtelif Memuriyetler 1” bölümü bize önemli bilgiler sunmaktadır. Bu kaynaklara göre Kubilay Hanlığı döneminde Maliye Nazırlığı'nın yönetimi altında toplam 21 tane alt büro bulunmaktaydı. Bu büroların her birinin kendi personeli ve işleyişi olduğu anlaşıyor. Buradaki personeller yukarıda Maliye Nazırlığı başlığı altında belirttiğimiz 154 personelden ayrı olduğunu görüyoruz. 154 personelin nazırlık merkez personelleri

hoşnutsuzdu. Dolayısıyla Kubilay Han, Sanga üzerinde bir soruşturma başlattı ve soruşturma sonucu Sanga 1291 tarihinde idam edildi. Böylece Sanga maliye nazırı olarak altı sene görevde kaldı. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 4570-4576.

olduğunu düşünebiliriz. Aşağıda sıralayacağımız bürolar Maliye Nazırlığı'na bağlı alt birimlerdir.

2.3.1. Kıymetli Mallar Hazinesi İdaresi (都提舉萬億寶源庫)

Maliye Nazırlığı'na bağlı alt bürolardan ilki kâğıt para ve yeşim eşyalardan sorumlu olan Kıymetli Mallar Hazinesi İdaresi'dir. Kaynağımız “Yuan Yıllığı” kâğıt para basımı, eskiyen paraların imhası gibi parayla ilgili başka büroların da olduğunu belirtir. Dolayısıyla “kâğıt para ve yeşim eşyalardan sorumlu” bu idarenin paraların sadece muhafazasından sorumlu olduğunu düşünebiliriz. İdarenin adındaki “Kıymetli Mallar Hazinesi” ifadesi bu fikrimizi kuvvetlendiriyor. Bu idare Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 25. yılında (1288) tesis edilmiştir. İdarenin bünyesinde asıl 4. kademededen bir baş idareci²³⁷ (Dutiju 都提舉), asıl 5. kademededen bir idareci²³⁸ (Tiju 提舉), muavin 5. kademededen bir müşterek idareci²³⁹ (Tongtiju 同提舉), muavin 6. kademededen bir idarî işler yardımcısı²⁴⁰ (Futiju 副提舉), muavin 8. kademededen bir idarî işler personeli²⁴¹ (Zhishi 知事), bir arşiv şefi²⁴² (Tikong Andu 提控案牘), 23 kâtip²⁴³ (Sili 司吏), iki çevirmen²⁴⁴ (Yishi 譯史), 46 depo görevlisi²⁴⁵ (Siku 司庫) ve

²³⁷ Baş idareci, idarenin genel işlerinden sorumlu bir memuriyettir. Bkz. Charles O. Hucker, *Official Titles*, 534.

²³⁸ İdareci, bulunduğu idarenin idarî işlerinden sorumlu bir memuriyettir. İdareci unvanı baş idareciye nazaran alt kademe sayılırken, müşterek idareciye nazaran ise üst kademe sayılıyordu. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 738.

²³⁹ Çince im olan “Tong 同”, Türkçede “ortak” veya “müşterek” anlamındadır. Dolayısıyla idareci (Tiju 提舉) kelimesinin ön tarafına ortak/müşterek (Tong 同) imi eklendiğinde müşterek idareci anlamına gelmektedir. Genelde halihazırda müşterek olarak görev yapan bir memur ek olarak başka bir göreve de görev yapmak üzere atanabiliyordu. Müşterek idarecinin kademesi yardımcı/asistan (Fu 副) memuriyet kademesinde daha prestijlidir. Bkz. Charles O. Hucker, *Official Titles*, 553.

²⁴⁰ Çince im olan “Fu 副” Türkçede “yardımcı veya asistan” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla idareci (Tiju 提舉) kelimesinin ön tarafına yardımcı/asistan (Fu 副) imi eklendiğinde yardımcı idareci veya idarî işler yardımcısı anlamına gelmektedir. İdarî İşler yardımcısı idarecinin işlerine yardımcı olmak üzere tesis edilen bir memuriyetini ifade etmektedir. Bkz. Charles O. Hucker, *Official Titles*, 216.

²⁴¹ İdarî işler personeli, idarenin günlük prosedürlerini gerçekleştirmek ve çalışanlar için idarî destek sağlamaktan sorumludur. Bkz. Charles O. Hucker, *Official Titles*, 162.

²⁴² Arşiv şefi, belgelerin idaresinden sorumludur. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 772.

²⁴³ Kâtip, belgelerin işlenmesinden sorumludur. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 791.

²⁴⁴ Çevirmen, daha ziyade yazılı çeviriden sorumlu bir memuriyet olup dilmaçtan farklıdır. Dilmaç ve tercüman (Tongshi 通事) diyebileceğimiz memuriyet ise daha ziyade sözlü tercümeden sorumluydu. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 206.

²⁴⁵ Depo görevlisi, depodaki eşyaların korunmasından, depoya gelen mallarının toplanmasından ve dağıtımından sorumludur. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 117.

bunlardan iki kişi ise Semu sınıfındandı.²⁴⁶ “Yeni Yuan Yıllığı”nda bu idare bünyesinde yine muavin 5. kademeden bir darugacı’nın (Daluhuachi 達魯花赤) da bulunduğu kayıtlıdır.²⁴⁷ Darugacı, Moğol İmparatorluğu’nda ve Moğolların halefleri olan diğerk devletlerin sivil ve askerî yönetiminde yaygın olarak mevcuttu. Barthold’a göre darugacılar her şeyden önce askerî vali olmak yanı sıra genel sayımın organizesi, mahalli ordu ve askerlerin toplanması, posta teşkilatlarının tesis edilmesi, vergilerin toplanması ve merkeze ulaştırılması gibi beş önemli görevin organizasyonundan sorumlu idiler.²⁴⁸ Kubilay Hanlığı döneminde de sivil ve askerî işlerden sorumlu olan darugacılar diğerk memuriyetler gibi kademelere ayrıldığını görmekteyiz. Böylece Kıymetli Mallar Hazinesi İdaresi’nde toplam 78 görevli bulunuyordu.

2.3.2. Değerli Eşyalar Hazinesi İdaresi (都提舉萬億廣源庫)

Maliye Nazırlığı’na bağılı bir diğerk alt büro “Değerli Eşyalar Hazinesi İdaresi” idi. Bu büro çeşitli baharatlar, kâğıt ve bambudan yapılan eşyalardan sorumluydu. Bünyesinde iki arşiv şefi, bir çevirmen, 12 kâtip ve 13 depo görevlisi hariç diğerk memuriyetler bir önceki Kıymetli Mallar Hazinesi İdaresi ile aynıdır.²⁴⁹ Buna göre bu büroda da bir baş idareci, bir idareci, bir müşterek idareci, bir idare işler yardımcısı ve bir idare işler personeli vardı. Arşiv şefi, çevirmen, kâtip ve depo görevlilerinin sayıları ise yukarıda belirtildiği gibi idi. Böylece bu idarede toplam 33 görevli bulunuyordu.

Bu idarenin hangi tarihte tesis edildiği hakkında “Yuan Yıllığı”nda bilgi verilmemiştir. Ancak “Yeni Yuan Yıllığı”nda verilen bilgiye göre Kıymetli Mallar Hazinesi İdaresi, Değerli Eşyalar Hazinesi İdaresi ve aşağıda bahsedeceğimiz Saten Hazinesi İdaresi, İpek Hazinesi İdaresi olmak üzere bu dört idarenin hepsinin Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 25. yılı (1288) tesis edilmiştir.²⁵⁰

2.3.3. Saten Hazinesi İdaresi (都提舉萬億綺源庫)

Bu idare çeşitli renkli satenlerden sorumlu olup, bünyesinde muavin 6. kademeden iki idarî işler yardımcısı, iki arşiv şefi, 22 kâtip, bir çevirmen, 26 depo görevlisi ve

²⁴⁶ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2127.

²⁴⁷ Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1380.

²⁴⁸ Abdülkadir Yuvalı, “Daruga,” *İslâm Ansiklopedisi*, c. 8 (İstanbul: 1993), 505.

²⁴⁹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2127.

²⁵⁰ Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1380.

bunlardan iki kişi ise Semu sınıfındandı. Geri kalan memuriyetler yukarıda bahsettiğimiz iki idarede yer alan memuriyetler ile aynıdır.²⁵¹ Buna göre bu büroda da bir baş idareci, bir idareci, bir müşterek idareci ve bir idare işler personeli vardı. “Yeni Yuan Yıllığı”nda bu idare bünyesinde yine muavin 7. kademedan bir muhasebe görevlisinin²⁵² (Chuzhina 儲支納) de bulunduğı kayıtlıdır.²⁵³ Böylece bu idarede toplam 58 görevli bulunuyordu.

2.3.4. İpek Hazinesi İdaresi (都提舉萬億賦源庫)

Bu idare çeşitli ipek kumaşlardan sorumlu olup, bünyesinde bir arşiv şefi, 17 kâtip, bir çevirmen, 15 depo görevlisi ve bunlardan iki kişi ise Semu sınıfındandı. Geri kalan memuriyetler yukarıda bahsettiğimiz ilk iki idarede yer alan memuriyetler ile aynıdır.²⁵⁴ Buna göre bu büroda da bir baş idareci, bir idareci, bir müşterek idareci, bir idare işler yardımcısı ve bir idare işler personeli vardı. Bu durumda bu idarede toplam 39 görevli bulunuyordu.

2.3.5. Dört Hazine İdaresi Arşiv İdaresi (四庫照磨兼架閣庫)

Bu büro Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 28. yılı (1291) tesis edilmiş olup, tesis edilme sebebi de yukarıda bahsettiğimiz Kıymetli Mallar Hazinesi İdaresi, Değerli Eşyalar Hazinesi İdaresi, Saten Hazinesi İdaresi ve İpek Hazinesi İdaresi olmak üzere dört hazineye kabul edilen ve hazineden dağıtılan değerli malların fazla ve işlerin yoğun olması nedeniyle bu dört hazine idaresine yardımcı olmak için kurulmuştur. Bu büroda görevli muavin 9. kademedan bir arşiv görevlisi²⁵⁵ (Guangou 管勾) vardı ve elinde resmî mühür bulunuyordu.²⁵⁶ “Yuan Yıllığı”nda bahsi geçen: “*Hazinelere kabul edilen ve hazineden dağıtılan değerli malların fazla ve işlerinin yoğun olması nedeniyle dört hazine idarelerine yardımcı olmak için kurulmuştur.*” ifadesine ve büroda sadece bir arşiv görevlisinin görevlendirildiğine bakarsak bu büro sadece evrak kabulü ve gönderilmesi işi ile uğraşıyordu. Yu Lunian

²⁵¹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2127.

²⁵² Muhasebe görevlisi, hazinenin gelir ve giderlerinden sorumludur. Bkz. Charles O. Hucker, *Official Titles*, 185.

²⁵³ Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1380.

²⁵⁴ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2127-2128.

²⁵⁵ Arşiv görevlisi, resmî belgelerin gönderilmesi ve kabulü gibi resmî belgelerin idaresinden sorumludur. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 207.

²⁵⁶ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2128.

tarafından kaleme alınan “Çin Bürokrasisi Büyük Sözlüğü” adlı sözlükte: “*Arşiv görevlisi resmî belgelerin gönderilmesi ve kabulü gibi resmî belgelerin idaresinden sorumlu bir memuriyettir.*”²⁵⁷ açıklaması bu fikrimizi desteklemektedir.

2.3.6. Refah Hazinesi İdaresi (提舉富寧庫)

Maliye Nazırlığı’na bağlı bu idare Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 27. yılı (1290) tesis edilmiştir. Tesis edilme amacı da Kıymetli Mallar Hazinesi İdaresi’nin altın ve gümüşleri toplama ve dağıtımına işlerine yardımcı olmaktır. Yukarıda Kıymetli Mallar Hazinesi İdaresi’nden bahsederken kâğıt para ve yeşim eşyalardan sorumlu olduğu bahsedilmişse de altın ve gümüşten sorumlu olup olmadığı bahsedilmemiştir. Fakat Refah Hazinesi İdaresi’nin tesis edilme amacına baktığımızda Kıymetli Mallar Hazinesi İdaresi’nin kâğıt para ve yeşim eşyalar yanı sıra altın ve gümüşten de sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. Bu idare bünyesinde muavin 5. kademedan bir idareci, muavin 6. kademedan bir müşterek idareci, muavin 7. kademedan bir idarî işler yardımcısı, altı kâtip, bir çevirmen, sekiz depo görevlisi, bir memur başı²⁵⁸ (Limu 吏目) bulunuyordu.²⁵⁹ Bu idarede toplam 19 görevli bulunuyordu.

2.3.7. Muhtelif Bölgeler Kâğıt Para İdaresi (諸路寶鈔都提舉司)

Kubilay Hanlığı’nın başlangıcından beri parayla ilgili işleri Maliye Nazırlığı yürütüyordu. Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinde ilk yılı (1264) Takas Parası İdaresi (交鈔提舉司) tesis edildi. 24. yılına (1287) gelindiğinde bu idarenin adı Muhtelif Bölgeler Kâğıt Para İdaresi olarak değiştirildi. Takas Parası İdaresi’nin tesis edildiği 1264 tarihinde Kubilay Hanlığı sadece Kuzey Çin’e hakimdi. 1287 tarihinde ise Kubilay Hanlığı hem Kuzey Çin’e hem de Güney Çin’e hakimdi. Görüldüğü gibi kâğıt paranın ülke genelindeki kullanımını yönetmek için merkezde böyle bir büro oluşturulmuştur. Bu idarenin bünyesinde asıl 4. kademedan bir darugacı, asıl 4. kademedan bir baş idareci, asıl 5. kademedan bir darugacı yardımcısı, asıl 5. kademedan bir idareci, muavin 5. kademedan bir müşterek idareci, muavin 6. kademedan iki idarî işler yardımcısı, muavin 8. kademedan bir idarî işler personeli,

²⁵⁷ Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 207.

²⁵⁸ Memur başı, kayıt işlerinden, memurların idaresinden ve belirli resmî işlerin yürütülmesinden sorumludur. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 725.

²⁵⁹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2128.

muavin 9. kademedan bir denetçi²⁶⁰ (Zhaomo 照磨), iki arşiv şefi, 12 kâtip, bir Moğol bitikçi, bir Müslüman kalemiye ve yedi sevkiyatçı bulunuyordu.²⁶¹ Bu idarede toplam 32 görevli bulunuyordu.

2.3.8. Kâğıt Para Genel İdaresi (寶鈔總庫)

Maliye Nazırlığı'na bağlı olan bu idarenin ne zaman tesis edildiği hakkında “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”nda bilgi verilmemiştir. Ancak Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 25. yılı (1288) Kâğıt Para İdaresi'nin (元寶庫) adı Kâğıt Para Genel İdaresi olarak değiştirilmiştir. Bundan Kâğıt Para İdaresi'nin 1288 tarihinden önce tesis edildiği anlaşılmaktadır. Bu idare kâğıt paranın toplanması ve dağıtımından sorumluydu. Kâğıt para sistemi tezimizde ayrı bir bölüm olduğu için burada tekrar üzerinde durmuyoruz. Bu idarenin bünyesinde muavin 5. kademedan bir darugacı, muavin 5. kademedan bir baş komiser²⁶² (Dashi 大使), asıl 7. kademedan üç komiser yardımcısı²⁶³ (Fushi 副使), yedi kâtip, bir çevirmen ve 50 depo görevlisi yer alıyordu.²⁶⁴ Bu idarede toplam 63 görevli bulunuyordu.

2.3.9. Kâğıt Para Basım İdaresi (印造寶鈔庫)

Kâğıt paraların basımından sorumlu olan bu idare Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin 4. yılında (1263) tesis edilmiştir. Bu idare bünyesinde asıl 7. kademedan bir darugacı, muavin 7. kademedan iki baş komiser, asıl 8. kademedan iki komiser yardımcısı bulunuyordu.²⁶⁵ Bu idarede toplam beş görevli bulunuyordu.

“Yeni Yuan Yıllığı”nda yer alan bilgiye göre imparator Togan Temür'ün Zhizheng devresinin 10. yılında (1350) madeni para ve kâğıt para basımından sorumlu Muhtelif Bölgeler Baoquan Kâğıt Para İdaresi'nin (諸路寶泉都提舉司) tesis edildiği kaydedilmektedir.²⁶⁶ Buna göre Togan Temür döneminde Kâğıt Para Basım

²⁶⁰ Muhtelif Bölgeler Kâğıt Para İdaresi bünyesinde görev yapan denetçi hesapları, toplanan ve harcanan kâğıt paraları denetlemekten sorumludur. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 206.

²⁶¹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2128.

²⁶² Baş Komiser, idarenin yönetim işlerinden sorumludur. Bkz. Charles O. Hucker, *Official Titles*, 470.

²⁶³ Komiser yardımcısı, baş komisere yardımcı olmak üzere tesis edilen bir memuriyettir. Bkz. Charles O. Hucker, *Official Titles*, 470.

²⁶⁴ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2128.

²⁶⁵ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2129.

²⁶⁶ Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1381.

İdaresi'nin adı mı değişti yoksa ayrı bir büro olarak mı kuruldu tam olarak tespit edemedik.

2.3.10. Doğu ve Batı Kâğıt Para İmha İdaresi (燒鈔東西二庫)

Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin ilk yılında (1264) Yıpranmış Kâğıt Para İdaresi (昏鈔庫) tesis edildi ve bu idareye yıpranmış kâğıt paraların imhasını denetleyen memur (Jianshao Hunchaoguan 監燒昏鈔官) atadı. Bu memur asıl 9. kademedен olup, elinde mühür bulunuyordu. 24. yılına (1287) gelindiğinde Doğu ve Batı Kâğıt Para İmha İdaresi ayrı bir birim olarak tesis edildi. Bu idarenin bünyesinde asıl 8. kademedен bir darugacı, muavin 8. kademedен bir baş komiser, muavin 9. kademedен bir komiser yardımcısı bulunuyordu.²⁶⁷ “Yeni Yuan Yıllığı”nda baş komiserin muavin değil de asıl 8. kademedен olduğu kayıtlıdır.²⁶⁸ Bu idarede toplam üç görevli bulunuyordu. Buna göre bu üç memurun sadece bu tekelin yönetilmesi için çalışıyor olduğu görüşündeyiz.

Hanlığın ilk dönemlerinde yıpranmış paraların imhası için öncelikle yıpranmış paralar toplanıp Hanbalık'a getiriliyor ve hükümet memurların denetimi altında imhası gerçekleştiriliyordu. 28. yılına (1291) gelindiğinde Hanbalık'ta yer alan Para İmha İdaresi yürürlükten kaldırıldı ve böylece yıpranmış paralar artık Hanbalık'ta toplanmıyordu. Yıpranmış paralar bulunduğu eyaletlerde bir arada toplandıktan sonra eyaletteki yerel memurlarının denetimi altında imhası gerçekleşiyordu. Fakat imha edilen kâğıt para miktarı, imha edildiği tarih ve yerler net bir şekilde kaydedildikten sonra senede iki kez merkeze rapor şeklinde iletiliyordu.²⁶⁹ Böylece merkezdeki yetkinin taşraya devredildiğini görmekteyiz.

2.3.11. Kâğıt Para Takas İdaresi (行用六庫)

Maliye Nazırlığı'nın bir diğer alt bürosu olan bu idare yıpranmış kâğıt paranın yenisi ile değiştirilmesinden sorumluydu. Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin ilk yılında (1260) Hanbalık Kâğıt Para Takas İdaresi (中都行用庫) tesis edildi. Bu dairenin

²⁶⁷ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2129.

²⁶⁸ Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1381.

²⁶⁹ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 737. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 347.

bünyesinde muavin 7. kademedan bir yönetici²⁷⁰ (Tiling 提領), muavin 8. kademedan bir baş komiser,²⁷¹ muavin 9. kademedan bir komiser yardımcısı bulunuyordu. Böylece bu idarede toplam üç görevlinin bulunduğunu görüyoruz. Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 24. yılı (1287) Hanbalık'ta Guangxi²⁷² 光熙, Wenming²⁷³ 文明 ve Shuncheng²⁷⁴ 順承 adında üç tane Kâğıt Para Takas İdaresi tesis edildi. Bu üç idarenin isimleri aslında şehrinin 16 kapısından üç kapının isimleriydi. 26. yılı (1289) Jiande²⁷⁵ 健德, Heyi²⁷⁶ 和義 ve Chongren²⁷⁷ 崇仁 adında yine üç tane Kâğıt Para Takas İdaresi tesis edildi. Bu üç idarenin isimleri de aynı şekilde üç farklı kapının isimleriydi.²⁷⁸ Böylece Hanbalık'ta altı tane Kâğıt Para Takas İdaresi tesis edilmiş oldu.

Kubilay Hanlığı'nda silikleşmiş ve yıpranmış paraların Takas İdaresi'ne getirilerek yenisine değiştirilmesine izin veriliyordu. Ancak yıpranmış paraların yenisine değiştirilmesi için mürekkep ve emek bedeli ödenmesi gerekmekteydi. “Yuan Yıllığı”nda yer alan kayıtlara göre mürekkep ve emek bedeli için alınan ücret Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 2. yılı (1265) her bir liang kâğıt para için 30 wen olarak alınırken, 3. yılına (1266) gelindiğinde bu ücret 20 wen'e indirilmiştir. Fakat 22. yılı (1285) şubat ayına gelindiğinde bu ücret tekrar 30 wen'e yükseltilmiştir.²⁷⁹

²⁷⁰ Yönetici bu idarenin idari yönetiminden sorumlu olan bir memuriyettir. Bu memuriyete aynı zamanda idareci de diyebiliriz. Ancak burada kullanılan Çince im idareci ile farklı olduğundan farklı kelime kullanmayı tercih ettik. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 738.

²⁷¹ “Yeni Yuan Yıllığı”nda baş komiser kademesinin muavin 9. kademedan olduğu kayıtlıdır. Bkz. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1381.

²⁷² Kubilay Hanlığı'nın başkenti olan Hanbalık'ın toplam 11 şehir kapısı bulunmaktadır. Guangxi kapısı bunlardan bir tanesidir. Guangxi kapısı, başkent Hanbalık'ın doğu kesiminde yer alan kuzey şehir kapısıdır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 267.

²⁷³ Wenming kapısı, Hanbalık'ın güney kesiminde yer alan doğu şehir kapısıdır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 159.

²⁷⁴ Shuncheng kapısı, Hanbalık'ın güney kesiminde yer alan batı şehir kapısıdır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 863.

²⁷⁵ Jiande kapısı, Hanbalık'ın kuzey kesiminde yer alan batı şehir kapısıdır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 755.

²⁷⁶ Heyi kapısı, Hanbalık'ın batı kesiminin tam merkezinde yer alan kapısıdır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 478.

²⁷⁷ Chongren kapısı, Hanbalık'ın güney kesimini tam merkezinde yer alan kapısıdır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 750.

²⁷⁸ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2129.

²⁷⁹ “Yuan Tüzüğü”nde Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 19. yılı (1282) ekim ayında her bir liang para için mürekkep ve emek bedelinin 3 fen (30 wen) olduğu hakkında kayıt mevcutken (Yuan Tüzüğü/s. 730-733), “Yuan Yıllığı”na baktığımızda 22. yılı (1285) mart ayında her bir guan para için mürekkep ve emek bedelinin 2 fen'den (20 wen'den) 3 fen'e (30 wen'e) yükseltildiği hakkında bilgi yer almaktadır (Yuan Yıllığı/s. 275; 2370).

Wen 文, Kubilay Hanlığı döneminde kullanılan bir çeşit para birimidir (kâğıt para bölümünde bundan bahsedilecektir). Dönemin önemli seyyahları bu konu hakkında kendi seyahatnamelerinde farklı anlatıları izah etmektedir. Buna göre Marco Polo silik olan kâğıt paraların darphaneye getirilip değerinin %3 ödenirse yenisinin verildiğinden bahsederken,²⁸⁰ İbn Battûta'nın “Seyahatnâmesi”nde ise yıpranmış parala yenisi değiştirilirken bu iş için paranın ödenmediğinden bahsetmektedir.²⁸¹

Kubilay Hanlığı'nın ilk dönemlerinde kâğıt paraların neye göre yıpranmış para olarak kabul edileceği hakkında net bir ilke yayınlamadığından bazı kullanılabilir paralar yakılır, bazı kullanıma uygun olmayan yıpranmış paralar ise sürekli kullanıma tabi tutuluyordu. Dolayısıyla imparator Temür Olcaytu'nun Dade devresinin 2. yılı (1298) mart ayında Maliye Nazırlığı, bir paranın kullanılmaz hale gelmesini kararlaştıran ve değiştirilebilir kâğıt paralar ile ilgili 25 maddelik ayrıntılı tanım yayınladı. Bu 25 madde hakkında “Yuan Tüzüğü” başta olmak üzere “Yeni Yuan Yıllığı” ve “Büyük Yuan Hanedanı'nın Kapsamlı Düzenlemeleri” adlı kaynaklarda tek tek madde halinde detaylı bilgilere ulaşabiliyoruz. Buna göre kâğıt para üzerindeki hangi karakterlerin hala okunaklı olmasından ve kâğıt para parçasının hangi bölümlerinin hala sağlam olmasından yola çıkılarak paraların yıpranmış para olup olmadığı değerlendiriliyordu.²⁸²

2.3.12. Hanbalık Ticaret Vergisi İdaresi (大都宣課提舉司)

Bu idare çeşitli vergilerin toplanmasından ve Hanbalık'ta bulunan çeşitli pazarların yönetiminden sorumluydu. Bünyesinde muavin 5. kademedan iki idareci, muavin 6. kademedan bir müşterek idareci, muavin 7. kademedan bir idarî işler yardımcısı, bir arşiv şefi ve altı kâtip bulunuyordu. Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 19. yılı (1282) Hanbalık'ın iki yerinde bulunan vergi idaresi birleştirilerek Hanbalık Vergi

²⁸⁰ Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi*, 214. Marco Polo, *Marco Polo'nun Geziler Kitabı*, 104. Marco Polo, *Kubilay Han Üzerine Notlar*, 65. Marco Polo, *The Book of Ser Marco Polo*, vol. I, 425. A. Konstantin d'Ohsson, *Moğol Tarihi*, 228. Gülçin Çandarlıoğlu, “Kubilay Kaan ve Olcaytu Timur Kaan'ın Şahsiyetleri”, 32.

²⁸¹ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), s. 896. Hans Ulrich Vogel, *Marco Polo Was in China*, 176.

²⁸² 25 maddenin ayrıntıları için bkz. Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 739-740. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1632-1633. Guo Chengwei 郭成偉, *Çin'in Nesillere Miras Tüzüğü: Büyük Yuan Hanedanı'nın Kapsamlı Düzenlemeleri-Zhonghua Chuanshi Fadian: Dayuan Tongzhi Tiaoge 中華傳世法典: 大元通制條格* (Beijing 北京: Falü Chubanshe 法律出版社, 1999), s. 173-178.

İdaresi (大都稅課提舉司) adı verildi. İmparator Kayşan'ın Zhida devresinin ilk yılı (1308) bu idarenin adı Hanbalık Ticaret Vergisi İdaresi olarak değiştirildi. Bu idarenin yönetiminde bulunan alt birimler şöyledir:

- a) At, koyun ve domuz pazarı: Bu pazarlar Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 30. yılı (1293) kuruldu. Bünyesinde muavin 7. kademedan bir yönetici, muavin 8. kademedan bir baş komiser ve muavin 9. kademedan bir komiser yardımcısı bulunuyordu.
- b) İnek, eşek ve meyve ağacı pazarı: Bu pazarların ne zaman kurulduğu hakkında “Yuan Yıllığı”nda bilgi yoktur. Bünyesinde görev alan memuriyetler at, koyun ve domuz pazarlarında görev alan memuriyetler ile aynıdır.
- c) Balık ve yengeç pazarı: Bu pazarlar imparator Kayşan'ın Zhida devresinin ilk yılı (1308) kuruldu. Bünyesinde bir baş komiser ve bir komiser yardımcısı bulunuyordu.
- d) Kömür ve odun pazarı: Bu pazarlar Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 22. yılı (1285) tesis edildi. Bünyesinde muavin 8. kademedan bir yönetici, muavin 9. kademedan bir baş komiser ve bir komiser yardımcısı bulunuyordu.²⁸³

Böylece Hanbalık Ticaret Vergisi İdaresi'nde ve onun alt birimleri olan çeşitli pazarlarda görev yapan memuriyetin toplam sayısı 22 idi.

2.3.13. Hanbalık Şarap Vergisi İdaresi (大都酒課提舉司)

Maliye Nazırlığı'na bağlı bu idare şarap ve sirke vergisinin toplanması ve devlet tekeline yönetilmesinden sorumluydu. Bu idare Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 19. yılı (1282) tesis edildi. Bünyesinde muavin 5. kademedan bir idareci, muavin 6. kademedan bir müşterek idareci, muavin 7. kademedan bir idarî işler yardımcısı, iki arşiv şefi ve beş kâtip bulunuyordu. 28. yılına (1291) gelindiğinde müşterek idareci ve idarî işler yardımcısı birer kişi olarak belirlendi, geri kalan memur sayısında değişiklik olmadı.²⁸⁴ Böylece bu idarede toplam sekiz görevli bulunuyordu.

²⁸³ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2129-2130.

²⁸⁴ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2130.

“Yeni Yuan Yıllığı”na göre bu idare Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 8. yılı (1271) tesis edilmiştir.²⁸⁵

2.3.14. Kâğıt Üretim Bürosu²⁸⁶ (抄紙坊)

Bu büro kâğıt para için kullanılan kâğıtların yapımından sorumluydu. Bu büro Kubilay Han’ın Zhongtong devresinin 4. yılı (1263) tesis edildi. Bu tarihte bünyesinde bir baş komiser ve bir komiser yardımcısı bulunuyordu, ellerinde 9. kademedan mühür bulunuyordu. Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 27. yılına (1290) gelindiğinde bünyesinde asıl 8. kademedan bir yönetici, muavin 8. kademedan bir baş komiser ve muavin 9. kademedan iki komiser yardımcısı atandı.²⁸⁷ Bu büroda toplam dört görevli bulunuyordu. Buna göre bu memurların sadece bu tekelin yönetilmesi için çalışıyor olduğu, kâğıt üretim tesisi ve çalışan elamanlardaki durum bundan farklı olduğu kanaatindeyiz.

2.3.15. Ticaret Ruhsatı Basım Dairesi²⁸⁸ (印造鹽茶等引局)

Bu daire Hanbalık ve tüm eyaletlerde kullanılmak üzere devlet tekeline olan tuz, çay, şap, demir ve diğer ürünlerin satış işlerinden kullanılan ticaret ruhsatı belgesinin (Yin 引) basımından sorumluydu. Bu daire Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 24. yılı (1287) tesis edildi. Bünyesinde bir baş komiser, bir komiser yardımcısı, bir sayman²⁸⁹ (Zandian 攢典) ve bir depo görevlisi bulunuyordu.²⁹⁰ Bu büroda toplam dört görevli bulunuyordu.

“Yeni Yuan Yıllığı”nda yer alan bilgiye göre bu birimde görev alan baş komiser muavin 8. kademedan, komiser yardımcısı ise muavin 9. kademedan idi.²⁹¹

2.3.16. Hanbalık ve Çevresi Suyolu Nakliyecilik İdaresi (京畿都漕運使司)

²⁸⁵ Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1381.

²⁸⁶ Burada “büro” (Fang 坊) diye çevirdiğimiz im ile yukarıda “idare” (Si 司) diye çevirdiğimiz im farklı olduğundan “büro” diye yazmayı tercih ettik.

²⁸⁷ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2130.

²⁸⁸ “Yuan Yıllığı”nda başlık “Tuz, Çay vb. Satış Ruhsatı Basım Dairesi” şeklindedir. Türkçe bakımından biz “Satış Ruhsatı Basım Dairesi” başlığını kullanmayı tercih ettik.

²⁸⁹ Sayman depo, ambar veya hazinedeki tahıl, para vb. şeylerin hesap işlerine bakmaktan sorumludur. Bu memuriyete aynı zamanda muhasebeci de diyebiliriz. Fakat burada kullanılan Çince im muhasebeci ile farklı olduğundan farklı kelime kullanmayı tercih ettik. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 775.

²⁹⁰ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2130.

²⁹¹ Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1382.

Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin 2. yılı (1261) Ordu İaşe Bürosu (軍儲所) kuruldu ve bir süre sonra adı Suyolu Nakliyecilik Bürosu (漕運所) olarak değiştirildi. Daha önce Ordu İaşe Bürosu adını taşıırken daha sonra adının Suyolu Nakliyecilik Bürosu olarak değiştirilmesi bu büronun askerî idareden maliyeye devredildiğinin göstergesi olarak yorumlanabilir. Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 5. yılı (1268) büronun adı Suyolu Nakliyecilik İdaresi (漕運司) olarak değiştirildi. 12. yılına (1275) gelindiğinde adı tekrar değişerek Merkez Suyolu Nakliyecilik İdaresi (都漕運司) oldu. 19. yılı (1282) idarenin adı Hanbalık ve Çevresi Suyolu Nakliyecilik İdaresi olarak değiştirildi. Bu idare yalnızca Hanbalık'ta bulunan çeşitli tahıl ambarlarındaki tahılların toplanması ve dağıtımından, Yeni Suyolu Tahıl Nakliyecilik İdaresi'nin (新運糧提舉司) taşıma araçlarını işletmekten sorumluydu. Bu idarenin bünyesinde bulunan memurların sayısı imparator Ayurbarwada'nın Yanyou devresinin 6. yılına (1319) gelindiğinde sınırlandırıldı. Buna göre idarenin bünyesinde asıl 3. kademedен iki nakliye baş komiseri²⁹² (Yunshi 運使), asıl 4. kademedен iki muavin idareci²⁹³ (Tongzhi 同知), asıl 5. kademedен iki komiser yardımcısı, asıl 6. kademedен iki yargıç²⁹⁴ (Panguan 判官), asıl 7. kademedен bir yazı işleri müdürü²⁹⁵ (Jingli 經歷), muavin 8. kademedен bir idarî işler personeli, iki arşiv şefi , dört baş memur²⁹⁶ (Shoulingguan 首領官), 21 kalemiye, bir Müslüman kalemiye, daha ziyade yazılı çeviriden sorumlu iki çevirmen, daha ziyade sözlü çeviriden sorumlu bir tercüman²⁹⁷ (Tongshi 通事), iki nişancı, 16 sevkiyatçı ve iki arşivci bulunuyordu. Bu idarenin yönetiminde iki tanesi suyolu nakliyecilik idaresi ve 22 tanesi tahıl ambarı olmak üzere toplam 24 alt birim vardı. Bu alt birimler şöyledir:

²⁹² Nakliye baş komiseri, idarenin nakliyecilik işlerinin yönetiminden sorumludur. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 747.

²⁹³ Muavin idareci, idarî işlere yardımcı olmak üzere tesis edilen bir memuriyettir. Bkz. Charles O. Hucker, *Official Titles*, 553-554.

²⁹⁴ Yargıç, Suyolu Nakliyecilik İdaresi'ndeki yargı işlerini yönetmekten sorumludur. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 747.

²⁹⁵ Yazı işleri müdürü, resmî belgelerin redaksiyonundan, resmî belge veya raporların gönderilip kabul edilmesinden sorumludur. Bkz. Charles O. Hucker, *Official Titles*, 172.

²⁹⁶ Baş memur, resmî belgelerin ve memurların idaresinden sorumlu olmakla birlikte idareciye yardımcı olmak üzere idarenin genel işlerinden de sorumludur. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 389.

²⁹⁷ Tercüman daha ziyade sözlü tercümeden sorumludur. Tercüman aynı zamanda dilmaç olarak da bilinmekte olup, dilmaç kelimesinin Çince adı tercümandır (Tongshi 通事). Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 206.

- a) Yeni Suyolu Tahıl Nakliyecilik İdaresi (新運糧提舉司): Bu idare Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 16. yılı (1279) tesis edildi. Bu tarihte idare bünyesinde suyolu posta istasyonuna ait olan toplam 250 taşıma aracı bulunmaktaydı ve hepsi Harbiye Nazırlığı'na aitti. Tahıl taşımak için nehirler inşa edilmeye başlandıktan sonra bu taşıma araçları Maliye Nazırlığı'nın idaresine devredildi. Bu durum aynı zamanda askerî idareden maliyeye devredildiğinin göstergesi olarak yorumlanabilir. İdarenin bünyesinde bir darugacı, bir baş idareci, iki müşterek idareci, bir idarî işler yardımcısı, bir memur başı, sekiz kâtip ve 12 sevkıyatçı bulunmaktaydı.²⁹⁸ “Yeni Yuan Yıllığı”nda yukarıda bahsedilen bilgiler yanı sıra darugacının asıl 5. kademededen, baş idarecinin de asıl 5. kademededen, müşterek idarecinin muavin 6. kademededen, idarî işler yardımcısı muavin 7. kademededen olduğu, bünyesinde bulunan taşıma araç sayısının 250 değil 251 olduğu, bu idarenin imparator Ayurbarwada'nın Yanyou devresinin 3. yılına (1316) gelindiğinde adının Hanbalık ve Çevresi Tahıl Nakliyecilik İdaresi (京畿運糧提舉司) olarak değiştirildiği hakkında bilgiler yer almaktadır.²⁹⁹
- b) Tonghui Nehri³⁰⁰ Tahıl Nakliyecilik Binbaşı Bürosu (通惠河運糧千戶所): Bu büro Tonghui Nehri suyolu tahıl nakliyecilik işlerinden sorumlu olup, Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 31. yılında (1294) tesis edildi. Bünyesinde asıl 5. kademededen bir orta düzey binbaşı³⁰¹ (Zhongqianhu 中千戶) ve asıl 6. kademededen iki evsat binbaşı yardımcısı³⁰² (Zhongfuqianhu 中副千戶) bulunuyordu.³⁰³ Büro bünyesinde yer alan memurların unvanlarından

²⁹⁸ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2130-2131.

²⁹⁹ Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1382.

³⁰⁰ Tonghui nehri günümüz Çin'in Pekin şehri Tongzhou 通州 bölgesinin kuzey kesiminde yer almaktadır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 707.

³⁰¹ Askerî memuriyetlerden biri olan binbaşı aynı zamanda “bin hane başı” olarak da bilinmektedir. Kubilay Hanlığı döneminde binbaşı yönetiminde bulunduğu asker sayısının az ve çokluğuna göre âlâ, evsat ve edna olarak üç dereceye ayrılıyordu. Buna göre 700'den fazla askere komuta ediyorsa âlâ binbaşı, 500'den fazla askere komuta ediyorsa evsat binbaşı, 300'den fazla askere komuta ediyorsa edna binbaşı sayılıyordu. 300 sayının altındakiler ise yüzbaşının (Baihu 百戶) idaresi altındadır. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 1078.

³⁰² Evsat binbaşı unvanında Çince im (Fu 副) yani asistan/muavin/yardımcı kelimesinin eklenmesiyle bu unvanın evsat binbaşı yardımcısı olduğu anlaşılmaktadır. Evsat binbaşı yardımcısı 500'den fazla askere komuta eden evsat binbaşına yardımcı olmak üzere tesis edilen bir memuriyet olmalıdır.

³⁰³ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2131.

bu büronun askerî bir birim olduğu anlaşılıyor. Ancak diğer idari birimlerde olduğu gibi yönetimin askerî idareden maliyeye devredildiği muhtemeldir.

- c) Hanbalık'ta tesis edilen 22 tahıl ambarı vardı. Bunlar şöyledir: 1) Kuzey Wansi ambarı (Wansi Beicang 萬斯北倉), 2) Qiansi ambarı (Qiansicang 千斯倉)'dır. Bu iki tahıl ambarı Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin 2. yılı (1261) tesis edilmiştir. 3) Yongji ambarı (Yongjicang 永濟倉)'dır. Bu tahıl ambarı Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 4. yılı (1267) tesis edilmiştir. 4) Yongping ambarı (Yongpingcang 永平倉)'dır. Bu tahıl ambarı Zhiyuan devresinin 16. yılı (1279) tesis edilmiştir. 5) Güney Wansi ambarı (Wansi Nancang 萬斯南倉)'dır. Bu tahıl ambarı Zhiyuan devresinin 24. yılı (1287) tesis edilmiştir. 6) Weiyi ambarı (Weiyicang 惟億倉), 7) Jiying ambarı (Jiyingcang 既盈倉), 8) Dayou ambarı (Dayoucang 大有倉), 9) Lüfeng ambarı (Lüfengcang 屢豐倉), 10) Jizhu ambarı (Jinzhecang 積貯倉)'dır. Bu beş tahıl ambarın hepsi imparator Ayurbarwada'nın Huangqing devresinin ilk yılı (1312) tesis edilmiştir. Sıraladığımız bu 10 tahıl ambarının her birinde asıl 7. kademedan bir ambar denetçisi³⁰⁴ (Jianzhina 監支納), muavin 7. kademedan iki baş komiser ve asıl 8. kademedan iki komiser yardımcısı görevliydi. 11) Xiangyin ambarı (Xiangyincang 相因倉)'dır. Bu tahıl ambarı Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin 2. yılı (1261) tesis edilmiştir. 12) Jiji ambarı (Jijicang 既積倉), 13) Yingyan ambarı (Yingyancang 盈衍倉)'dır. Bu iki tahıl ambarı Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 26. yılı (1289) tesis edilmiştir. 14) Daji ambarı (Dajicang 大積倉)'dır. Bu tahıl ambarı Zhiyuan devresinin 28. yılı (1291) tesis edilmiştir. 15) Guangyan ambarı (Guangyancang 廣衍倉), 16) Shunji ambarı (Shunjicang 順濟倉)'dır. Bu iki tahıl ambarı Zhiyuan devresinin 29. yılı (1292) tesis edilmiştir. 17) Fengrang ambarı (Fengrangcang 豐穰倉), 18) Guangji ambarı (Guangjicang 廣積倉)'dır. Bu iki tahıl ambarı imparator Ayurbarwada'nın Huangqing devresinin ilk yılı (1312) tesis edilmiştir. Sıraladığımız bu sekiz tahıl ambarın her birinde asıl 7. kademedan bir ambar denetçisi, muavin 7. kademedan bir

³⁰⁴ Ambar denetçisi, ambara gelen tahılların toplanmasını ve dağıtımını denetlemekten sorumludur. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 408.

baş komiser ve asıl 8. kademedan iki komiser yardımcısı görevliydi. İlk 10 tahıl ambarına nazaran bu sekiz tahıl ambarının bünyesinde sadece bir baş komiser az bulunmaktaydı. 19) Tongji ambarı (Tongjicang 通濟倉)’dır. Bu tahıl ambarı Kubilay Han’ın Zhongtong devresinin 2. yılı (1261) tesis edilmiştir. 20) Guangzhu ambarı (Guangzhucang 廣貯倉)’dır. Bu tahıl ambarı Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 4. yılı (1267) tesis edilmiştir. 21) Fengrun ambarı (Fengruncang 豐潤倉)’dır. Bu tahıl ambarı Zhiyuan devresinin 16. yılı (1279) tesis edilmiştir. 22) Fengshi ambarı (Fengshicang 豐實倉)’dır. Bu tahıl ambarının hangi tarihte tesis edildiği hakkında “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”nda bilgi yoktur. Sıraladığımız bu dört tahıl ambarın her birinde asıl 7. kademedan bir ambar denetçisi, muavin 7. kademedan bir baş komiser ve asıl 8. kademedan bir komiser yardımcısı görevliydi.³⁰⁵

Böylece bu idarede görev alan memur sayısı ve yönetimi altında bulunan alt birimler olmak üzere görev alan memur sayısı toplam 184 idi. Tahıl ambarlarına verilen Çince isimlere gelince Qiu Shusen tarafından kaleme alınan “Yuan Yıllığı Sözlüğü” adlı sözlüğü incelediğimizde bu Çince isimlerin yer adları olmayıp, büroya verilen özel isimler olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bu tahıl ambarlarının hepsi Hanbalık ve Çevresi Suyolu Nakliyecilik İdaresi’nin idaresi altındaydı.

2.3.17. Merkez Nakliyecilik İdaresi (都漕運使司)

Bu idare Yuhe³⁰⁶ 御河 Nehri’nin çevresinde yer alan Zhigu³⁰⁷ 直沽, Hexiwu³⁰⁸ 河西務, Liersi³⁰⁹ 李二寺, Tongzhou³¹⁰ 通州 vb. yerlerdeki tahılın toplanması ve naklinden sorumluydu. Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 24. yılı (1287) bu daire

³⁰⁵ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2131-2332. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1382.

³⁰⁶ Çin’in Hebei 河北 eyaleti Cangzhou 滄州 şehrinin güneybatısında bulunan kanal ile Guantao’nın 館陶 ilçesinin güneydoğusundaki kanalın bir kolu olan Weihe 衛河 nehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 867.

³⁰⁷ Çin’in Tianjin 天津 şehrinde yer alan Santiaoshi’nin 三條石 kuzeyindedir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 434.

³⁰⁸ Çin’in Tianjin şehri Wuqing bölgesinin kuzeybatısındaki Hexiwu kasabasında yer almaktadır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 517.

³⁰⁹ Çin’in Pekin şehri Tongzhou bölgesinin güneydoğusunda bulunan Zhangjiawan’ın 張家灣 kasabasının güneydoğusunda yer almaktadır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 343.

³¹⁰ Çin’in Pekin şehrinde yer alan Tongzhou bölgesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 705.

Hanbalık ve Çevresi Suyolu Nakliyecilik İdaresi'nden ayrılarak müstakil bir idare haline geldi. Merkez idaresi Hexiwu'da, şube idaresi ise Linqing'de³¹¹ 臨清 tesis edildi. Bünyesinde asıl 3. kademedan iki nakliye baş komiseri, asıl 4. kademedan iki muavin idareci, asıl 5. kademedan iki komiser yardımcısı, asıl 6. kademedan üç yargıç, muavin 7. kademedan bir yazı işleri müdürü, muavin 8. kademedan bir idarî işler personeli, iki arşiv şefi, 33 kâtip, bir tercüman, bir çevirmen, 16 sevkiyatçı ve bir arşivci bulunuyordu. Bu idarenin yönetiminde toplam 75 tahıl ambarı bulunuyordu. Bu tahıl ambarları Hanbalk'taki tahıl ambarlarından farklı idi. Bu 75 tahıl ambarı ve bulundukları yerler şöyledir:

- a) Hexiwu'da tesis edilen toplam 14 tahıl ambarı vardı. Bunlar: 1) Kuzey Yongbei ambarı (Yongbei Beicang 永備北倉), 2) Güney Yongbei ambarı (Yongbei Nancang 永備南倉), 3) Kuzey Guangying ambarı (Guangying Beicang 廣盈北倉), 4) Güney Guangying ambarı (Guangying Nancang 廣盈南倉), 5) Chongyi ambarı (Chongyicang 充溢倉)'dır. Sıraladığımız bu beş tahıl ambarın her birinde görevli asıl 7. kademedan bir ambar denetçisi, muavin 7. kademedan iki baş komiser ve asıl 8. kademedan iki komiser yardımcısı bulunuyordu. 6) Chongyong ambarı (Chongyongcang 崇墉倉), 7) Daying ambarı (Dayingcang 大盈倉), 8) Dajing ambarı (Dajingcang 大京倉), 9) Danian ambarı (Darencang 大稔倉), 10) Zuyong ambarı (Zuyongcang 足用倉), 11) Fengchu ambarı (Fengchucang 豐儲倉), 12) Fengji ambarı (Fengjicang 豐積倉), 13) Hengzu ambarı (Hengzucang 恒足倉), 14) Jibei ambarı (Jibeicang 既備倉)'dır. Sıraladığımız bu dokuz tahıl ambarın her birinde görevli asıl 7. kademedan bir ambar denetçisi, muavin 7. kademedan bir baş komiser ve asıl 8. kademedan bir komiser yardımcısı bulunuyordu.³¹²
- b) Yuhe Nehri'nin çevresinde yer alan Tongzhou'da bulunan 13 tahıl ambarı şunlardır: 1) Younian ambarı (Youniancang 有年倉), 2) Fuyou ambarı (Fuyoucang 富有倉), 3) Guangchu ambarı (Guangchucang 廣儲倉), 4) Yingzhi ambarı (Yingzhicang 盈止倉), 5) Jizi ambarı (Jizicang 及秭倉), 6)

³¹¹ Çin'in Shandong eyaletinin Linqing şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1116.

³¹² Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2132.

Naiji ambarı (Naijicang 乃積倉), 7) Lesui ambarı (Lesuicang 樂歲倉), 8) Qingfeng ambarı (Qingfengcang 慶豐倉), 9) Yanfeng ambarı (Yanfengcang 延豐倉)’dır. Sıraladığımız bu dokuz tahıl ambarının her birinde görevli asıl 7. kademededen bir ambar denetçisi, muavin 7. kademededen iki baş komiser ve asıl 8. kademededen iki komiser yardımcısı bulunuyordu. 10) Zushi ambarı (Zushicang 足食倉), 11) Fuchu ambarı (Fuchucang 富儲倉), 12) Fuyan ambarı (Fuyancang 富衍倉), 13) Jiyan ambarı (Jiyancang 及衍倉)’dır. Sıraladığımız bu dört tahıl ambarın her birinde görevli asıl 7. kademededen bir ambar denetçisi, muavin 7. kademededen bir baş komiser ve asıl 8. kademededen bir komiser yardımcısı bulunuyordu.³¹³

- c) Tahılların depolanması için kullanılan diğer 17 tane kamu tahıl ambarı ise şöyledir: 1) Guantao ambarı (Guantaocang 館陶倉), 2) Jiuxian ambarı (Jiuxiancang 舊縣倉), 3) Lingzhou ambarı (Lingzhoucang 陵州倉), 4) Fujiachi ambarı (Fujiachicang 傅家池倉)’dır. Sıraladığımız bu dört tahıl ambarın her birinde görevli muavin 7. kademededen bir ambar denetçisi ve elinde mühür bulunuyordu, muavin 8. kademededen bir baş komiser ve bir komiser yardımcısı bulunuyordu. 5) Qinjiadu ambarı (Qinjiaducang 秦家渡倉), 6) Batı Jianzhong ambarı (Jianzhongxicang 尖塚西倉), 7) Doğu Jianzhong ambarı (Jianzhongdongcang 尖塚東倉), 8) Changlu ambarı (Changlucang 長蘆倉), 9) Wuqiang ambarı (Wuqiangcang 武強倉), 10) Jiamaying ambarı (Jiamayingcang 夾馬營倉), 11) Shangkou ambarı (Shangkoucang 上口倉), 12) Tangsong ambarı (Tangsongcang 唐宋倉), 13) Tangcun ambarı (Tangcuncang 唐村倉), 14) Anling ambarı (Anlingcang 安陵倉), 15) Siliushu ambarı (Siliushucang 四柳樹倉), 16) Qimen ambarı (Qimencang 淇門倉), 17) Fuen ambarı (Fuencang 伏恩倉)’dır. İsimlerini sırladığımız bu 17 tahıl ambarının nerede olduğu hakkında kaynaklarımız açık bilgi vermiyor. Sıraladığımız bu 17 tahıl ambarın her birinde görevli muavin 8. kademededen bir ambar denetçisi, muavin 9. kademededen bir baş

³¹³ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2133. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1383.

komiser ve bir komiser yardımcısı bulunuyordu.³¹⁴ Bu 17 tane kamu tahıl ambarında görevli olan muavin 7. kademededen bir ambar denetçisinin elinde mühür olduğu bahsedilmektedir. Ancak diğer tahıl ambarlarında görev yapan memurların elinde böyle bir mührün olup olmadığı hakkında kaynakta bilgi verilmemiştir. Bu tahıl depolarının Maliye Nazırlığı'na bağlı alt bürolar olması ve devlet yönetiminde olduğu düşünüldüğünde diğer tahıl ambarlarında görev alan üst düzey görevlilerin elinde de resmî mührün bulunduğu kuvvetle muhtemeldir.

- d) Günümüz Çin'in Tianjin 天津 şehrinde bulunan Santiaoshi'nin 三條石 kuzeyinde yer alan Zhigu bölgesindeki Guangtong tahıl ambarı (Zhigu Guangtongcang 直沽廣通倉): Bu ambarın bünyesinde sadece muavin 7. kademededen bir baş komiser bulunuyordu.
- e) Son olarak bu idarenin bünyesinde büyük miktardaki yüklerin naklinde toplu taşıma kuruluşu olarak bilinen toplam 30 tane gemi filosu (Gang 綱) bulunuyordu. Her bir filoda 30 gemi bulunuyor ve böylece 30 filoda toplam 900'den fazla gemi bulunmuş oluyordu. Bu 30 gemi filosu şunlardır: 1) Rongyang 滎陽, 2) Jiyuan 濟源, 3) Lingzhou 陵州, 4) Xianzhou 獻州, 5) Baima 白馬, 6) Fuyang 滏陽, 7) Wanzhou 完州, 8) Henei 河內, 9) Nangong 南宮, 10) Yiju 沂莒, 11) Bazhou 霸州, 12) Dongming 東明, 13) Huojia 獲嘉, 14) Yanshan 鹽山, 15) Wuqiang 武強, 16) Jiaoshui 膠水, 17) Dongchang 東昌, 18) Wuan 武安, 19) Runing 汝寧, 20) Xiuwu 修武, 21) Anyang 安陽, 22) Kaifeng 開封, 23) Yifeng 儀封, 24) Putai 蒲臺, 25) Zouping 鄒平, 26) Zhongmou 中牟, 27) Jiaoxi 膠西, 28) Weihui 衛輝, 29) Junzhou 濬州, 30) Caopuzhou 曹濮州'dur. Her bir gemi filosunda asıl 8. kademededen iki konvoy memuru³¹⁵ (Yagangguan 押綱官) bulunuyordu. 30 gemi filosunda toplam 60 konvoy memuru görevdeydi.³¹⁶

³¹⁴ Song Lian, *Yuan Yılığı*, 2133-2134. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yılığı*, 1383.

³¹⁵ Konvoy memuru tahılların taşımalarını idare etmekten ve tahıl taşıma gemilerini işletmekten sorumludur. Bkz. Charles O. Hucker, *Official Titles*, 575.

³¹⁶ Song Lian, *Yuan Yılığı*, 2133. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yılığı*, 1383.

Bu idarede görev alan memur sayısı ve alt birimlerinde görev alan memur sayısı 286 ile en kalabalık bürolardan biri olduğu anlaşıyor. 30 gemi filosuna verilen Çince isimlere gelince Qiu Shusen'in "Yuan Yıllığı Sözlüğü" adlı eserini incelediğimizde hepsinin şehir veya ilçe gibi yer adları olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.18. Tan,³¹⁷ Jing³¹⁸ vb. Yerlerdeki Maden İşletme ve Demir Eritme İdaresi (檀景等處採金鐵冶都提舉司)

Bu idare maden işletme, demir eritme ve metal ürünlerin tekelleştirilmesinden sorumluydu. Hanlığın kurulduğu ilk dönemlerde yani Kubilay Han'ın Zhongtong devresinde Jingzhou İdaresi (景州提舉司) tesis edilerek Jingzhou 景州, Luanyang³¹⁹ 灤陽 ve Xinjiang'dan³²⁰ 新匠 ibaret üç yerdeki demir eritme işleri yönetildi. Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 14. yılı (1277) ayrıca Tanzhou İdaresi (檀州提舉司) tesis edilerek Shuangfeng³²¹ 雙峰, Anyu³²² 暗峪, Dayu³²³ 大峪 ve Wufeng'daki³²⁴ 五峰 demir eritme işleri yönetildi. İmparator Temür Olcaytu'nun Dade devresinin 5. yılı (1301) bu iki idare birleştirildi. Bu idarenin bünyesinde asıl 4. kademededen bir idareci, asıl 5. kademededen bir müşterek idareci ve muavin 6. kademededen bir idarî işler yardımcısı bulunuyordu.³²⁵ Bu idarede toplam üç görevli bulunuyordu. Biz bu üç memurun sadece bu idarenin yönetiminden sorumlu olduğunu, madenler ve onlardaki çalışan memurların bundan farklı olduğunu kanaatindeyiz.

2.3.19. Hanbalık, Hejian³²⁶ vb. Yerlerdeki Tuz Nakliyecilik İdaresi (大都河間等路都轉運鹽使司)

³¹⁷ Çin'in Pekin şehrinde yer alan Miyun 密云 ilçesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1114.

³¹⁸ Çin'in Hebei eyaletinde yer alan Jing 景 ilçesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 849.

³¹⁹ Çin'in Hebei eyaletinde yer alan Chengde 承德 şehrinin kuzeyinde yer almaktadır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1200.

³²⁰ Çin'in Hebei eyaletinde yer alan Chengde şehrinin batısında yer alan Xinzhangzi 新杖子 kasabasıdır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 943.

³²¹ Çin'in Pekin şehrinde yer alan Miyun ilçesinin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1145.

³²² Anyu, Çin'in Pekin şehrinde yer alan Miyun ilçesinin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 926.

³²³ Çin'in Pekin şehrinde yer alan Miyun ilçesinin kuzeydoğusunda yer alan Dachengzi 大城子 kasabasıdır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 31.

³²⁴ Çin'in Pekin şehrinde yer alan Miyun ilçesinin kuzeydoğusunda yer alan Gaoling 高嶺 kasabasının güneydoğusundadır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 110.

³²⁵ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2134.

³²⁶ Çin'in Hebei eyaletinde bulunan Hejian şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 518.

Maliye Nazırlığı'na bağlı bu büro tuzun üretiminden ve tekelleştirilmesinden sorumluydu. Hanlığın kurulduğu ilk dönemlerde Hejian Vergi Darugacılığı (河間稅課達魯花赤), Qing³²⁷ ve Cang³²⁸ Tuz İdaresi (清滄鹽使所) tesis edildi. Daha sonra bu iki idarenin adı Hejian Vergi Bürosu (河間路課程所), Cang ve Qing Tuz Vergisi İdaresi (滄清課鹽使所) olarak değiştirildi. Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin 3. yılı (1262) bu idarenin adı Cang ve Qing Tuz Vergisini Tekelleştirme Bürosu (都提領拘榷滄清課鹽所) olarak değiştirildi. Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 2. yılından (1265) sonra idarelerin adları tekrar değiştirilerek Hejian Tuz Nakliyecilik İdaresi (河間都轉運鹽使司), Cang ve Qing Tuz İdaresi (滄清鹽司) adı verildi. 12. yılı (1275) idarenin adı Merkez Nakliyecilik İdaresi (都轉運使司) olarak değiştirildi. 19. yılı (1282) Maliye Nazırlığı Henjian vb. yerlerdeki tuz nakliyecilik idarelerini yönetti, fakat kısa bir süre sonra bu idare işlevden kaldırıldı, sadece Cang ve Qing'de Tuz İdaresi (鹽使司) işlevdeydi. 23. yılı (1286) Hejian vb. Yerlerdeki Tuz Nakliyecilik İdaresi (河間等路都轉運司) tesis edildi. İmparator Ayurbarwada'nın Yanyou devresinin 6. yılı (1319) bu büroya mühür verildi. Bireylerin başına buyruk tuz üretimini ve satışını engellemek için il ve ilçelere yetkililer gönderilerek denetlendi. İdarenin bünyesinde asıl 3. kademedan iki baş komiser, asıl 4. kademedan bir muavin idareci, asıl 5. kademedan bir komiser yardımcısı, asıl 6. kademedan iki yargıç, muavin 7. kademedan bir yazı işleri müdürü, muavin 8. kademedan bir idarî işler personeli ve muavin 9. kademedan bir arşiv şefi bulunuyordu. Bu idarenin bünyesinde toplam 22 tuz toplama yeri bulunmaktaydı. Her bir tuz toplama yerinde muavin 7. kademedan bir ofis müdürü³²⁹ (Siling 司令) ve muavin 8. kademedan bir ofis müdürü yardımcısı³³⁰ (Sicheng 司丞) bulunuyordu. İdare bünyesinde bulunan 22 tuz toplama yeri şöyledir: 1) Liguó 利國, 2) Limin 利民, 3) Haifeng 海豐, 4) Fumin 阜民, 5) Fucai 阜財, 6) Yimin 益民, 7) Runguo 潤國,

³²⁷ Çin'in Hebei eyaletinde yer alan Qingxian 青縣 ilçesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 780.

³²⁸ Çin'in Hebei eyaletinde yer alan Cangzhou 滄州 şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 950.

³²⁹ Ofis müdürü, bulunduğu büro veya ofisin yönetiminden sorumludur. Bkz. Charles O. Hucker, *Official Titles*, 452.

³³⁰ Bu memuriyet ofis müdürüne yardımcı olmak üzere tesis edilmiştir. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 752.

8) Haifu 海阜, 9) Haiying 海盈, 10) Hairun 海潤, 11) Yanzhen 嚴鎮, 12) Fuguo 富國, 13) Xingguo 興國, 14) Houcai 厚財, 15) Fengcai 豐財, 16) Sanchagu 三叉沽, 17) Lutai 蘆臺, 18) Yuezhi 越支, 19) Shibei 石碑, 20) Jimin 濟民, 21) Huimin 惠民, 22) Fumin 富民'dir.³³¹

Bu büroya işlerin yürütülmesi için mühür verildiğini görüyoruz ve mührü büronun en üst amir olan 3. kademedan baş komiserin taşıması muhtemeldir. Bu büroda görev yapan ve yönetiminde bulunan 22 tuz toplama yerinde çalışmak üzere toplam 53 görevli bulunuyordu. 22 tuz toplama yerine gelince Qiu Shusen'in "Yuan Yıllığı Sözlüğü"ne göre bu Çince isimler yer adları olmayıp, tuz toplama yerlerine verilen özel sembolik isimlerdi.

2.3.20. Shandong Doğu Bölgesi Tuz Nakliyecilik İdaresi (山東東路轉運鹽使司)

Çin'in doğu sahilinde bulunan Shandong bölgesinde 19 tuz toplama yeri vardı ve buraların işlerini tuz nakliyecilik idaresi yürütüyordu. Bu idarenin bünyesinde bulunan memurlar Hanbalık, Hejian vb. Yerlerdeki Tuz Nakliyecilik İdaresi ile aynı sayı ve derecede idi, fakat yargıç sayısı bu idarede sadece bir kişiydi. Hanlığın kurulduğu ilk dönemlerde Shandong'da tesis edilen Yidu Vergi Bürosu (益都課稅所), Shandong bölgesinde yer alan tuz toplama yerlerini yönetiyordu ve tuz vergisini topluyordu. Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 2. yılı (1265) büronun adı Shandong Nakliyecilik İdaresi (山東轉運司) olarak değiştirildi. 12. yılı (1275) büronun adı Merkez Nakliyecilik İdaresi (都轉運司) olarak değiştirildi. İmparator Ayurbarwada'nın Yanyou devresinin 5. yılı (1318) bu idareye mühür verildi, ayrıca tuz vergilerinin tahsilatını ve tuz üretim yerlerini denetlemek için yetkililer gönderildi. İdarenin bünyesinde toplam 19 tuz toplama yeri bulunmaktaydı. Her bir tuz toplama yerinde muavin 7. kademedan bir ofis müdürü, muavin 8. kademedan bir ofis müdürü yardımcısı ve muavin 8. kademedan bir arşiv görevlisi bulunuyordu. Bu idareye verilen mührü büronun en üst amiri olan muavin 7. kademedan olan ofis müdürünün taşıması muhtemeldir. Bu idarenin bünyesinde bulunan 19 tuz toplama yeri şöyledir: 1) Yongli 永利, 2) Ninghai 寧海, 3) Guantai 官臺, 4) Fengguo 豐國, 5) Xinzhen 新鎮, 6) Fengmin 豐民, 7) Fuguo 富國, 8) Gaojiagang 高家港, 9) Yongfu

³³¹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2134-2135.

永阜, 10) Liguó 利國, 11) Gudi 固堤, 12) Wangjiagang 王家岡, 13) Xinyang 新陽, 14) Taolu 濤洛, 15) Shihe 石河, 16) Haicang 海滄, 17) Xingcun 行村, 18) Dengning 登寧, 19) Xiyóu 西由'dur.³³² Bu tuz toplam yerlerine verilen isimler aynı şekilde özel sembolik isimlerdir. Bu idarenin bünyesinde görev yapan ve idaresinde bulunan 19 tuz toplam yerinde görevli olmak üzere toplam 65 görevli bulunuyordu.

2.3.21. Hedong,³³³ Shanxi vb. Yerlerdeki Tuz Nakliyecilik İdaresi (河東陝西等處轉運鹽使司)

Maliye Nazırlığı'na bağlı olan bu idarenin bünyesinde bulunan memurlar Hanbalık, Hejian vb. Yerlerdeki Tuz Nakliyecilik İdaresi ile birebir aynıdır. Hanlığın kurulduğu ilk dönemlerde burada vergilerin toplanması için Pingyang Valiliği³³⁴ (平陽府) tesis edildi. Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin 2. yılına (1261) gelindiğinde adı Nakliyecilik İdaresi olarak değiştirildi. Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 2. yılı (1265) Nakliyecilik İdaresi işlevden kaldırıldı ve işler başka bürolara devredildi. Ancak kısa bir süre sonra idare tekrar kuruldu. 23. yılı (1286) Shanxi Merkez Nakliyecilik İdaresi (陝西都轉運司) tesis edildi ve çeşitli vergilerin toplanmasından bu idare sorumlu tutuldu. 29. yılı Tuz Nakliyecilik İdaresi (鹽運司) tesis edildi ve sadece tuz vergilerinin toplanmasından sorumlu tutuldu. İmparator Ayurbarwada'nın Yanyou devresinin 6. yılı (1319) idarenin adı Hedong, Shanxi vb. Yerlerdeki Tuz Nakliyecilik İdaresi olarak değiştirildi. Bu idarenin bünyesinde toplam üç alt birim bulunmaktaydı. Bunlar:

- a) Tuz göletleri: Bünyesinde asıl 9. kademedan bir arşiv görevlisi ve muavin 9. kademedan bir müşterek arşiv görevlisi görevliydi.
- b) Hedong vb. Yerlerdeki Tuz Göletleri Yönetim Bürosu (河東等處解鹽管民提領所): Bünyesinde muavin 8. kademedan bir yönetici ve muavin 9. kademedan bir yardımcı yönetici bulunuyordu.

³³² Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2135. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1385.

³³³ Çin'in Shanxi eyaletinin merkez ve güney kısımlarını göstermektedir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 516.

³³⁴ Çin'in Zhejiang 浙江 eyaletindeki Wenzhou 溫州 şehrinde yer alan Pingyang ilçesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 202.

c) Anyi³³⁵ vb. Yerlerdeki Tuz Göletleri Yönetim Bürosu (安邑等處解鹽管民提領所): Bünyesinde muavin 8. kademededen bir yönetici ve muavin 9. kademededen bir yardımcı yönetici bulunuyordu.³³⁶

“Yuan Yıllığı”nda bu tuz nakliyecilik idaresine mühür verilip verilmediği hakkında bilgi yoktur. Fakat “Yeni Yuan Yıllığı”nda bu idareye iki tane mühür verildiği kayıtlıdır.³³⁷ Böylece bu idarenin bünyesinde görev yapan ve altı biriminde görev yapan memurların toplam sayısı 15 idi.

Şimdiye kadar sıraladığımız 21 tane büro Kubilay Hanlığı döneminde maliyeden sorumlu en üst kurum olan Maliye Nazırlığı’na bağlı alt bürolardır. Bu 21 büro direkt Maliye Nazırlığı’nın sorumluluğunda idi. Ancak zaman içerisinde tedricen kurulduğunu ve işlevinin genişlediğini, bünyesinde yer alan memurların unvanlarında veya sayılarında zaman içerisinde değişiklik gösterdiğini görmekteyiz. “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı” bu bürolar hakkında bize daha çok Kubilay Han döneminden (1260-1294) başlayıp İmparator Ayurbarwada (1312-1320) dönemine kadar olan bilgileri sunmaktadır. Ondan sonraki halefleri dönemine ait bilgiler bu konu başlıkları altında yer almamıştır.

Çalışmamızda dikkatimizi çeken diğer bir başka husus ise bir memuriyetin farklı kurumlarda olabildiği ve bu durumda sahip olduğu kademenin farklılık göstermesidir. Örneğin, darugacı unvanı Değerli Eşyalar Hazinesi İdaresi’nde muavin 5. kademededen bir memuriyet iken, Muhtelif Bölgeler Kâğıt Para İdaresi’nde asıl 4. kademededen bir memuriyet, Kâğıt Para Genel İdaresi’nde muavin 5. kademededen bir memuriyet, Kâğıt Para Basım İdaresi’nde asıl 7. kademededen bir memuriyet, Doğu ve Batı Kâğıt Para İmha İdaresi’nde asıl 8. kademededen bir memuriyet, Yeni Suyolu Tahıl Nakliyecilik İdaresi’nde ise asıl 5. kademededen bir memuriyet idi. Bu durum diğer memuriyetler için de geçerlidir. Memuriyet kademelerinin farklı olması sonucu memurlara verilen aylık maaşlarında da farklılık göstermesine neden oluyordu.

Tezimizde tespit edebildiğimiz kadarıyla Maliye Nazırlığı’na bağlı olan bu 21 alt büro bünyesinde tanımlanan amir, memur ve bu gibi pozisyonları topladığımızda 978

³³⁵ Çin’in Shanxi eyaletinin Yuncheng 運城 şehrinin kuzeydoğusunda yer alan Anyi ilçesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 322.

³³⁶ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2135-2136. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1385.

³³⁷ Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1385.

sayısına ulaşıyoruz. Böylece Maliye Nazırlığı'na bağılı olan 21 alt büroda görev alan 978 memur sayısına, Maliye Nazırlığı merkezinde görev alan 154 memuru da ilave edersek Maliye Nazırlığı çatısı altında toplam 1132 memuriyet tanımı olduğunu söyleyebiliriz. Temizin ana konusu malî yapı olduğundan biz Maliye Nazırlığı hariç diğler Adalet Nazırlığı, Tören Nazırlığı, İşgücü Nazırlığı, Harbiye Nazırlığı ve Kamu İşleri Nazırlığı'nda yer alan memur sayısı hakkında inceleme yapmadık. Reşîdüddin, Merkez Sekreterlik (Divan-ı Bozorg) bünyesinde yaklaşık 2000 kişinin çalıştığını belirtir. Bu 2000 kişi sadece Merkez Sekreterlikte olmayıp, ona direk bağılı olan altı nazırlıkta çalışan memurların da toplam sayısı olsa gerek. Muhtemelen maliye kayıtları işlem hacminin çokluğu nedeniyle daha fazla memuru gerektiriyordu. Bu nedenle Merkez Sekreterliğine bağılı altı nazırlık içinde Maliye Nazırlığı bütün memurların neredeyse yarsını oluşturuyordu. Yine de kesin bir sonuca ulaşmak için diğler nazırlıkların da ayrıca çalışılması gerekir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KUBİLAY HANLIĞI'NDA PARA REJİMİ

3.1. Kubilay Hanlığı'nda Tedavüle Koyulan Kâğıt Paralar

Kubilay Hanlığı'nda kâğıt para sistemi 1260 tarihinde hanlığın kuruluşundan yıkılışına kadar kullanıldı. 1260 tarihinde kâğıt paranın genel kullanıma girmesiyle birlikte çeşitli vergilerin alınması, ticaret, Moğol prenslere ve aristokratlara verilecek yıllık pîşkeş, saray harcamaları, ordu komutan ve askerlere verilen maaş ve ödül, içtimai yardım, hükümetin ihtiyacı olan ürünlerin satın alınması ve kiralanması vb. alanların hepsinde kâğıt paralar kullanılıyordu. Dolayısıyla Kubilay Hanlığı'nın malî yapısını incelemeden önce malî yapının en önemli aracı olan kâğıt para sistemini anlamamız gerekmektedir. Çin'deki kâğıt para kullanım sisteminin kökeni daha önceye dayanıyordu. Kâğıt paranın Çin'deki uygulanması VIII. yüzyılın ortalarına Tang Hanedanı (618-907) dönemine kadar uzanmaktadır. Tang Hanedanı döneminde “Uçan Para” (Feiqian 飛錢) adındaki para ticarette çek karşılığında nakit para transferi için kullanılan bir belgeden ibaretti. Madeni paraları taşımadaki zorluklardan dolayı tüccarlar madeni paraları devlete vererek karşılığında devlet tarafından bastırılan çekleri alır ve ticarette bunu para yerine kullanırlardı. Jin Hanedanı (1115-1234) dönemine gelindiğinde kullanılan kâğıt paraya “Takas Para” (Jiaochao 交鈔) adı verilmişken, Song Hanedanı (960-1279) döneminde kullanılan kâğıt paralara ise “Jiaozi 交子” ve “Huizi 會子” adı verilmiştir. Bu kâğıt paraların basımında ipek iplikler kullanılmıştır.³³⁸

Moğol İmparatorluğu döneminde kâğıt paraların bölgesel ve sınırlı miktarda bastırıldığına dair bilgiler mevcuttur. “Yuan Yıllığı. Heshi 何實 Tezkeresi” bölümünde yer alan bilgiye göre Moğol İmparatorluğu dönemi 1227 tarihinde

³³⁸ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2369-2370. A. Melek Özyetgin, “Eski Türklerde Ödeme Araçları: kâğıt Para Çav'ın Kullanımı”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, c. 1, S. 1 (2004), s. 98. Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi*, 227-228. Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 182. Hans Ulrich Vogel, *Marco Polo Was in China: New Evidence from Currencies, Salts and Revenues* (Leiden and Boston: Brill, 2013), s. 90-91. Qian Mu 錢穆, *Ulusal Tarihin Genel Hatları-Guoshi Dagang 國史大綱* (Beijing 北京: Shangwu Yinshuguan 商務印書館, 1994), s. 646. Xu Han 徐寒, *Çin Tarihi Ansiklopedisi: Sosyoekonomi- Zhongguo Lishi Baike Quanshu: Shehui Jingji 中国历史百科全书: 社会经济*, vol. 5 (Jilin 吉林: Jilin Daxue Chubanshe 吉林大学出版社, 2004), s. 62.

Bozhou'da³³⁹ 博州 patlak veren askerî isyanlar sonucu bölgedeki mal akışı kesintiye uğradı. Bu durumu çözmek için bölgedeki yerel yetkiler ipekten mamul “Huizi” adındaki kâğıt parayı geçici olarak tedavüle koydu. Böylece halkın alışveriş işlerinde kolaylık sağlandı.³⁴⁰ Bu yani ipekten mamul para bastırması bir bölgeyle sınırlı olsa da Moğolların Çin'deki ilk kâğıt para uygulaması olarak değerlendirebilir. Anacak merkezi hükümet tarafından kâğıt para basımı Ögeday Kaan döneminde başladı. “Yuan Yıllığı. Ögeday Han Monografisi” bölümünde yer alan bilgiye göre Ögeday Kaan'ın hakimiyet dönemi 1236 tarihinde Kitan asıllı danışmanı Yelüchucai'nin önerisi üzerine Jin Hanedanı kâğıt parasını örnek alarak “Takas Para” (Jiaochao) adıyla 10.000 ding olmak üzere sınırlı miktarda kâğıt para bastırıldı.³⁴¹

1251 tarihinde Möngke Kaan'ın tahta geçmesinin ardından Tatar kabilesinden olan ve Kuzey Çin'in idaresiyle görevlendiren Bujir'e “Değerli Para” (Baochao 寶鈔) adında kâğıt para basmasını emretti.³⁴² Fransa kralı tarafından Moğollara gönderilen elçi W. Rubruck da, Möngke Kaan döneminde Karakurum'da yürürlükte olan ve üzerinde imparatorluk damgası bulunan kâğıt paraların oluşundan söz eder.³⁴³ Bunun yanı sıra 1253 tarihinde Möngke Kaan Kuzey Çin'in askerî yönetimini kardeşi Kubilay'a verdiğinde Kubilay malî açıdan bazı tasarruflarda bulunarak Jingzhao bölgesinde Takas Para İdaresi kurdu ve “Takas Para” (Jiaochao) adında kâğıt para bastırmıştı.³⁴⁴ Kubilay'ın bastırdığı kâğıt para Möngke Kaan'ın bastırdığı kâğıt paradan farklıydı. Ayrıca Kubilay'ın bastırdığı bu kâğıt para sadece Jingzhao bölgesi ile sınırlıydı. 1257 tarihinde Möngke Kaan'ın Kubilay'dan şüphelenip ona Alamdar ve diğerlerini denetlemesi için göndermesiyle Kubilay tüm kurumları yürürlükten kaldırmıştı.³⁴⁵

Moğollar döneminde Kubilay Han saltanat dönemi öncesi kâğıt paralar az miktarda ve bölgesel olarak bastırılırken Kubilay Han'ın Çin'de 1260 tarihinde hanlığını ilan etmesinden sonra kâğıt para ile ilgili yürürlüğe konulan reformlar sonrası standart

³³⁹ Çin'in Shandong eyaletinde yer alan Liaocheng 聊城 şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 825.

³⁴⁰ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 3552.

³⁴¹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 34; 3460. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 33.

³⁴² Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 3021.

³⁴³ Wilhelm von Rubruck, a.g.e., 100-101. A. Melek Özyetgin, “Eski Türklerde Ödeme Araçları”, 98.

³⁴⁴ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 59. Chen Gaohua, Shi Weimin, *Yuan Hanedanı Ekonomisi*, vol. 1, 1763.

³⁴⁵ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 50. Chen Gaohua, Shi Weimin, *Yuan Hanedanı Ekonomisi*, vol. 1, 1763.

halini alarak Kubilay'ın idaresinde olan bölgelerde ortak bir para sistemi uygulandı. Kubilay Han Çinli danışmanı Liu Bingzhong ve diğerlerinin tavsiyesi üzerine kâğıt para uygulamasına geçti. Morris Rossabi, Kubilay Han'ın kâğıt para uygulamasını başlatmasının sebeplerini ülkede ticareti arttırmak ve tüccarları güçlendirmek olarak izah eder.³⁴⁶ Hans Ulrich Vogel'e göre Kubilay Han'ın kardeşi Arık Böke ile mücadelesi yanı sıra Güney Song Hanedanı'na yapılan askerî seferleri sonucu artan askerî masrafları azaltmak, Moğol prenslere ve aristokralara verilecek yıllık pîşkeşlerin altın, gümüş ve değerli kumaş ile değil kâğıt para ile ödeyerek ülkenin maddi yükünü azaltmak yanı sıra altın, gümüş ve bakır gibi madenlerin yeterli bulunmaması, ağır olduğundan taşımada zorluk yaratması, altın ve gümüş külçelerin kesilmesi veya sürekli kullanımında ağırlığında değişiklik olmasından dolayı günlük kullanmada uygun olmaması gibi çeşitli nedenlerinden dolayı ülke genelinde kâğıt para uygulaması başlatıldığından bahseder.³⁴⁷ Wolfram Eberhard'ın ifadesine göre ise kâğıt paranın Kubilay Hanlığı'nda basılmasının sebebi madeni paraların dış ülkelere çıkarılması Çin'in fakirleşmesine yol açacak olup, bu noksanın önüne geçmek için hükümet külliyetli miktarda kâğıt para çıkarmak zorunda kalmış olarak yorumlar.³⁴⁸

Kubilay Han hakimiyet döneminin ilk yıllarında kâğıt paranın tedavüle koyulmasıyla başkent Hanbalık'ta darphane kurarak burada kâğıt para bastırdı. Kâğıt paranın üretimi ile ilgili Marco Polo'nun "Seyahatnamesi"nde önemli bilgiler yer almaktadır. Dut ağaçlarının kabukları soyulduktan sonra pürüzlü dış kabukla ağacın gövdesi arasında kalan ince ve beyaz kısım çıkarılır. Bu ince zar kısmından siyah renkli kâğıt benzeri yapraklar yaparlar. Kâğıt yapıldıktan sonra çeşitli boylarda para olarak parçalara ayrılır. Kâğıt paralar üzerine akçe zabitanın imza ve mührü mavi, Han'ın mührü ise kırmızı mürekkep ile basılırdı. Böylece paranın geçerliliği tasdiklenmiş olurdu. Kâğıt paraların şekilleri dikdörtgen şeklinde olup kıymetleri büyüklükleri ile orantılıdır.³⁴⁹ İbni Battûta da alışıverişte dinar ve dirhem yerine kullanılan el ayası

³⁴⁶ Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 120.

³⁴⁷ Hans Ulrich Vogel, *Marco Polo Was in China*, 94-95. Wu Hui 吴慧, *Çin Ticaretinin Umumi Tarihi-Zhongguo Shangye Tongshi 中国商业通史*, vol. 3 (Beijing 北京: Beijing Caizheng Jingji Chubanshe 中国财政经济出版社, 2005), s. 301.

³⁴⁸ Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi*, 264.

³⁴⁹ Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi*, 212-213. Marco Polo, *Marco Polo'nun Geziler Kitabı*, 103-104. Marco Polo, *Kubilay Han Üzerine Notlar*, 63-64. A. Marco Polo, *The Book of Ser Marco Polo*,

büyükliğinde olan bu kâğıt paraların üzerinde hükümdarın mührünün bulunduğunu izah eder.³⁵⁰ Bu paralardan günümüze ulaşan görseli için resim 1 ve resim 2'ye bakılabilir.

1260 tarihi Kubilay Han iktidara geldiğinde üç çeşit kâğıt para tasarlanmıştır. Bunlardan ilki, Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin ilk yılı (1260) temmuz ayında tasarlanan ipekten mamul “Takas Para” (Jiaochao 交鈔) yani diğer adıyla “İpek Para” (Sichao 絲鈔) idi. İkincisi, aynı yıl ekim ayında tasarlanan “Zhongtong Gümüş Parası” (Zhongtong Yinhuo 中統銀貨) idi. Ancak bu paralar tedavüle çıkarılmadı. Üçüncüsü ise 1260 yılının ekim ayında tedavüle çıkarılan “Zhongtong Parası” (Zhongtong Yuanbaochao 中統元寶鈔; çalışmamız boyunca Zhongtong Parası olarak bahsedilecektir) idi. Zhongtong Parası, Kubilay Han dönemi tedavüle çıkarılan kâğıt paranın genel adıdır. Zhongtong Parası'nın para birimi 10, 20, 30, 50, 100, 200, 500 wen 文, 1 ve 2 guan 貫 şeklinde toplam dokuz derece olarak belirlenmiştir.³⁵¹

Kubilay Hanlığında kullanılan çeşitli para birimleri mevcuttu. Bunlardan sık kullanılan ve tezimiz boyunca karşılaşacağımız para birimleri şunlardır: ding 錠, liang 兩, qian 錢, guan 貫, wen 文, fen 分, li 釐, suo 索 vb.. Japon araştırmacı Dai Matsui'nin ifadesine göre Moğollar döneminde kullanılan bir çeşit para birimi olan “ding” Moğolcada “süke”, eski Uygurcada “yastuq”, Farsçada ise “balış” olarak bilinmektedir. Başka bir para birimi olarak “liang” Moğolcada “sijir”, eski Uygurcada “stir/sitir”, Farsçada ise “sır” idi. Para birimi olan “qian” ise Moğolcada “bakir/baqir”, eski Uygurcada “baqir”, Farsçada ise “misqāl” olarak bilinmektedir.³⁵² Geri kalan “guan”, “wen”, “fen” ve “li” de Kubilay Hanlığı döneminde kullanılan para birimleridir. Son olarak “suo” adındaki para birimi ise Kubilay Hanlığı döneminde para yerine kullanılan beyaz sedef kabukları için kullanılan bir çeşit para

vol. I, 423-424. Konstantin d'Ohsson, *Moğol Tarihi*, 227-228. Gaye Yavuzcan, *Kubilay Han*, 92. Gülçin Çandarlıoğlu, “Kubilay Kaan ve Olcaytu Timur Kaan'ın Şahsiyetleri ve Devirleri Medeniyeti,” *Bozkurt'un Ejderha ile Dansı: Türk-Çin İlişkilerinin Kısa Tarihi* (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2018), s. 31.

³⁵⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 896.

³⁵¹ Song Lian, *Yuan Yılığ*, 2369. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yılığ*, 1627. Tu Ji, *Moğol Tarihi Kayıtları*, c. 3, 5.

³⁵² Dai Matsui, “Mongol Globalism Attested by the Uigur and Mongol Documents from East Turkestan”, *Studies in the Humanities Cultural Sciences*, No. 22 (2009), s. 34.

birimidir. Beyaz sedef kabukları Kubilay Hanlığı döneminde Çin'in güneybatısında bulunan Yunnan eyaletinde kâğıt para yerine kullanılıyordu. Kubilay Hanlığı'nda para birimlerinin birbiri ile eşit durumu şöyledir. 1 ding=50 liang, 1 ding=50 guan,³⁵³ 1 liang=10 qian,³⁵⁴ 1 guan=1 liang, 1 qian=100 wen, 1 fen=10 wen, 1 li=1 wen,³⁵⁵ 1 qian=20 suo beyaz sedef kabuğuna eşitti.³⁵⁶

³⁵³ Wu Hui, *Çin Ticaretinin Umumi Tarihi*, 299.

³⁵⁴ Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 443.

³⁵⁵ Zhang Yongwei 张永伟, "Yuan Hanedanı Kâğıt Parası Üzerine Araştırma-Lun Yuandai Zhibi 论元代纸币," (Shuoshi Xuewen Yanjiu 硕士学位论文, Neimenggu Daxue 内蒙古大学, 2013), s. 7.

³⁵⁶ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 246.

Resim 1: Çin Ulusal Müzesi'nde Bulunan Kubilay Han Döneminde Tedavüle
Koyulan Zhongtong Parası.³⁵⁷



³⁵⁷ 1959 yılında Çin'in Tibet Özerk Bölgesi Şigatse (Rikaze 日喀則) şehrinin Sakya (Sajiasi 薩迦寺) manastırında iki çeşit Kubilay Hanlığı dönemine ait kâğıt para keşfedildi. Bunlardan biri Kubilay Han dönemi "Zhongtong Yuanbao Jiaochao/Zhongtong Parası" (resim 1'e bkz), diğeri ise "Zhiyuan Tongxing Baochao/Zhiyuan Parası" (resim 2'ye bkz) idi. Bu iki kâğıt para halihazırda Çin Ulusal Müzesi'nde korunmaktadır. Zhongtong Yuanbao Jiaochao parasının görseline ulaşmak için müzenin web sitesini ziyaret edebilirsiniz.
https://www.chnmuseum.cn/zp/zpml/hb/202203/t20220302_254090.shtml

Kubilay Hanlığı’nda kâğıt paranın tedavüle koyulmasıyla birlikte altın, gümüş, bakır ve diğer değerli madenlerin devlet tekeline alındı (bunu ilerleyen bölümünde detaylı bahsedeceğiz) ve halkın değerli madenleri saklamaları ve alışverişte kullanmaları yasaklandı. Hatta yabancılar Kubilay Hanlığı topraklarına adım atınca hemen yanlarında getirdikleri altın ve gümüşleri kâğıt paraya değiştirmek mecburiyetindeydiler.³⁵⁸ Bu değişim işini bürolarda yapılabiliyorlardı. Para değişiminin iki şekilde olduğu anlaşılıyor. Birincisi, tedavülde olan kâğıt paraların eskiyenlerinin veya yeni kâğıt para birimine geçildiğinde eski kâğıt paranın yenisiyle değiştirilmesi idi. Bu işi yerel bölgelerde tesis edilen “Xingyongku 行用庫” adındaki idare sorumluydu. “Xingyongku” adını Türkçeye “Takas İdaresi” olarak çevirmeyi tercih ettik. İkincisi ise ortak³⁵⁹ (Wotuo 斡脫) adındaki tüccarlar başta olmak üzere yabancı ülkelerden gelen tüccarlar ellerinde bulunan altın ve gümüş cinsinden standart paraları Çin’in içinde kullanamıyor ve alışveriş için elindeki bu paraları günümüzdeki döviz bürosu uygulamasına benzetebileceğimiz bürolarda değiştirmek zorundaydılar. Metal paraların kâğıt paralarla olan değişiminden “Pingzhunku 平准庫” adındaki idare sorumluydu. Bu büroyu Türkçeye “Standart Takas İdaresi” olarak çevirebiliriz. Bu büro yukarıda açıkladığımız eski-yeni kâğıt para değişimi yapılan “Takas İdaresi” adındaki bürodan farklıydı. Bu iki büro Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin ilk yılı (1264) tesis edilmişti.³⁶⁰

1260’lardan 1270’lerin ortasına denk yıllık kâğıt para basımı nispeten sabitti. Ancak Güney Song seferleri, Japonya seferleri ve saray harcamaları yüzünden para basımında artış oldu ve bu enflasyona yol açtı.³⁶¹ Ayrıca küçük para birimlerinin tedavüle koyulmaması ürün fiyatlarının artmasına yol açmıştı. Bu açığı kapatmak için hükümet Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 12. yılı (1275) küçük para birimi olan “Lichao’yu” (釐鈔) tedavüle soktu. Buna göre küçük para birimleri 2, 3 ve 5

³⁵⁸ Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi*, 214. Marco Polo, *The Book of Ser Marco Polo*, vol. I, 425. A. Konstantin d’Ohsson, *Moğol Tarihi*, 228. Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 120. Gaye Yavuzcan, *Kubilay Han*, 92. Gülçin Çandarlıoğlu, “Kubilay Kaan ve Olcaytu Timur Kaan’ın Şahsiyetleri”, 31-32.

³⁵⁹ “Ortak tüccarlar” hakkında tarafımızdan hazırlanan şu makaleye bkz. Şirinay Aziz, “Moğol İmparatorluğu’nda Ortak Tüccar Uygulaması ve Ortak Tüccar Uygulamasının Ming Hanedanı Döneminde Sona Erişi”, *Medeniyet Kültürel Araştırmaları Belleteni*, c. II, S. 3 (İstanbul, 2022), s. 54-73.

³⁶⁰ Chen Gaohua, Shi Weimin, *Yuan Hanedanı Ekonomisi*, vol. 2, 2002.

³⁶¹ Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 189. Jonathan Clements, *Khubilai Khan*, 144.

wen şeklindeydi. Ancak 15. yılına (1278) gelindiğinde halka küçük para birimleri kullanımının kolaylık sağlamadığı gerekçesiyle tekrar kullanımdan kaldırıldı.³⁶²

Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 12. yılı (1275) Moğol ordusu Güney Çin'e sefer düzenleyip Gök Irmak'ı geçtikten sonra Kubilay Han, Güney Song Hanedanı'nın kâğıt parası olan "Jiaozi" ve "Huizi" paralarının Zhongtong Parası ile takas edilmesini emretti.³⁶³ Güney Song Hanedanı'nın 50 guan Huizi parası 1 guan Zhongtong Parası'na eşit kabul edildi.³⁶⁴ Ancak "Yuan Tüzüğü"nde yer alan belgedeki kayıtlara göre Güney Song Hanedanı 1279 tarihinde Moğollar tarafından tamamen ele geçirilmesinin ardından Kubilay Han kâğıt parasının Güney Çin'de de yürürlüğe koyulup 40 sene geçmesine rağmen imparator Ayurbarwada'nın Yanyou devresinin 6. yılı (1319) haziran ayında Güney Çin'deki halkın Song Hanedanı dönemi "Huizi" ve "Jiaozi" kâğıt paralarını gizleyerek kendi aralarında kullanmaya ve sahtesinin yapımına devam etmekte olduğu hakkında Merkez Sekreterliğe rapor sunulur. Bu durumu önlemek için halkın 50 gün içerisinde ilgili bürolara gidip Song Hanedanı parasını teslim ederse cezadan muaf tutulacağı, eğer belirlenen tarihte teslim etmezse 67 sopa³⁶⁵ vurma cezasına tabi tutulacağı hakkında ferman yayınlandı.

³⁶² Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2370. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1628.

³⁶³ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 4560. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 3262. Ch'i T'ang, a.g.t., 395-396.

³⁶⁴ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2393.

³⁶⁵ Kubilay Hanlığı'nda ceza sistemi daha önceki hanedanlıklarda mevcut olan "Beş Ceza" (Wuxing 五刑) adındaki ceza sistemini takip etmiştir. Beş ceza sistemi, Sui Hanedanı dönemi 581-583 tarihleri arasında oluşturulan "Sui Yasası" (Suilü 隋律) adlı tüzükte yer almaktadır. Tang Hanedanı (618-907) da bu sistemi takip etti ve bu ceza sistemi "Tang Yasası" (Tanglü 唐律) adlı tüzükte mevcuttur. Tang Hanedanı'nın bu ceza sistemi ise kendinden sonraki hanedanların ceza sisteminin oluşmasını büyük ölçüde etkiledi. Beş ceza sisteminin içeriği şunlardan oluşmaktadır. 1. Ölüm (Sixing 死刑). 2. Hapis cezası (Tuxing 徒刑). 3. Sürgün (Liuxing 流刑). 4. İnce sopayla vurma cezası (Chixing 笞刑; 7, 17, 27, 37, 47, 57 kez sopayla vurma). 5. Kalın sopayla vurma cezası (Zhangxing 杖刑; 67, 77, 87, 97, 107 kez sopayla vurma). Bkz. Su Tianjue 蘇天爵, *Yuan Edebi Türleri-Yuan Wenlei 元文類* (Shanghai 上海: Shangwu Yinshuguan 商務印書館, 1938), s. 606. Gerçi Kubilay Hanlığı ceza sistemini daha önceki Çin hanedanlıklarından miras almış ise de cezanın yürürlüğe koymasında ve uygulamada daha insancıl davrandığını görüyoruz. "Yuan Yıllığı"nın "Ceza Hukuku (Xingfa 行法)" bölümünde yer alan bilgiye göre Kubilay Hanlığı'nda idamla cezalandırılması gereken suçun sayısı 135 iken, Tang Hanedanı'na ait olan "Tang Yasası"nda 233, Song Hanedanı'na ait olan "Song Ceza Hukuku"nda (Song X'ngtong 宋刑統) 293, Ming Hanedanı'na ait olan "Ming Yasası"nda (Minglü 明律) ise 249 olarak kaydedilmiştir. Bkz. Shen Jiaben 沈家本, *Geçmiş Hanedanlıkların Ceza Hukuku Hakkında Araştırma- Lidai Xingfa Kao 历代刑法考*, vol. 1 (Beijing 北京: Shangwu Yinshuguan 商务印书馆, 2011), s. 568-569. Paul Heng-chao Ch'en, *Chinese Legal Tradition*, 42-43. Sonuç itibarıyla Kubilay Hanlığı'nda ölüm cezasına çarptırılması gerekli görülen suç çeşitleri diğer Çin hanedanlıklarına nazaran azdı. Dolayısıyla daha önceden de bahsettiğimiz üzere daha çok şiddet ve savaşla anılan Moğolların Çin kanunlarını sert bulmaları sonucu yürürlükten kaldırması dikkat çekici bir nokta olması yanı sıra, Moğolların diğer Tang, Song ve Ming gibi Çin hanedanlıklarına nazaran ölüme çarptırılması gerekli görülen suç çeşit sayısının az olması dikkat çekici diğer bir noktadır diyebiliriz.

Song Hanedanı parasının değiştirmeyenleri ihbar edenlere ise 20 ding para ödülü verilecekti.³⁶⁶

Kubilay Han Kuzey ve Güney Çin’de kâğıt para sistemini uygulamakla kalmayıp ülkenin sınır bölgelerinde de kâğıt parayı yürürlüğe koydu. Karakurum’da Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 9. yılı (1272) mayıs ayında, Takas Para İdaresi (交鈔提舉司) tesis edildi.³⁶⁷ Bu Moğolistan bölgesinde kâğıt para uygulamasının yürürlüğe konulduğunun göstergesidir. 20. (1283) yılı ekim ayında Karakurum’da altın, gümüş ve diğer değerleri madenlerin kâğıt paraya değişim işlemlerini yürütmek için Standart Takas İdaresi tesis edildi.³⁶⁸ Karakurum hariç Uygur³⁶⁹ bölgesinde Zhiyuan devresinin 17. yılı (1280) mart ayında Takas Para İdaresi tesis edildi.³⁷⁰ Ayrıca 20. yılı (1283) mart ayında kâğıt paranın akışını düzenlemek ve orijinallliğini tespit etmek amacıyla burada Takas Para İdaresi (交鈔庫) tesis edildi.³⁷¹

Ayrıca Kubilay Han devresinin son dönemlerinde ölüme çarptırılma cezası verilenlerin çoğu ağır çalıştırma, müebbet hapis cezası veya sürgüne mahkûm edilmiştir. “Yuan Yıllığı”nda Kubilay Han idam cezası yerine diğer cezalandırmaları uygun bulduğu hakkında da kayıtlar yer almaktadır. Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 24. yılı şubat ayında (1287) sadece Nanjing ve Jinan iki bölgeden toplam 190 mahkûmun idam cezasına çarptırıldığını öğrenen Kubilay Han, memurları kınayarak: “Mahkûmlar koyun sürüsü mü? Durup dururken nasıl idam edersiniz? Onların köle edilmeleri ve kevgirlerle altın toplamaya gönderilmeleri daha uygun düşer.” demiştir (Yuan Yıllığı/s. 297). Kubilay Hanlığı beş ceza sistemini miras almakla birlikte bazı finansal ve fiziksel cezalar da uyguladı. Örneğin, suçlunun vücuduna dövme yapmak, bir daha suç işlemek adına suçluyu takip etmek, suçlunun mal ve mülküne el koymak, suçlunun eşi ve çocuklarını alarak çalışma yerlerinde kul ve köle olarak kullanmak, suçlu tarafından öldürülen ve sakat edilen kişiye veya kişinin ailesine ücret ödemek, çalınan bir hayvan veya eşya karşılığında dokuz katını ödemek vb.. Böylece Kubilay Hanlığı döneminde fiziksel ve finansal cezaların çok çeşitlilik gösterdiğini söyleyebiliriz. Kubilay Hanlığı’nda ceza işlerine daha önce hakkında bilgi verdiğimiz Genel Sekreterliğe doğrudan bağlı ve altı nazırlıktan biri olan Adalet Nazırlığı bakıyordu. Ancak Uygur, Batı ve Orta Asyalı Müslümanlar kendi yasa ve geleneklerine göre yargılanıyor ve cezalandırılıyordu. “Yuan Tüzüğü”nde yer alan belgelere göre Müslümanların dava işlerine bakacak olan Şeyhülislam’a “Müslüman Üstat” (Huihui Dashi 回回大師; Yuan Tüzüğü/s. 681), kadıya ise “Kadı Üstat” (Hadi Dashi 哈的大師) denmekteydi (Yuan Tüzüğü/s. 1536). İbn Battûta da “Seyahatnâmesi”nde Çin şehirlerinin tümünde Müslümanların işine bakan bir şeyhülislâm ve aralarındaki sorunları halletmek için bir kadının bulunduğunu bahsetmektedir (İbn Battûta Seyahatnâmesi/s. 902).

³⁶⁶ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 748.

³⁶⁷ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 141. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1628.

³⁶⁸ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 258. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1628.

³⁶⁹ “Uygur” kelimesi “Yuan Yıllığı”nda “Weiwei 畏吾” (Yuan Yıllığı/s. 223) veya “Weiwei 畏吾兒” (Yuan Yıllığı/s. 252) gibi farklı Çince karakterler ile yazılmıştır. Ancak her iki ifade “Uygur” anlamına gelmektedir.

³⁷⁰ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 223. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1628. Shang Yanbin, *Yuan Sülalesi Döneminde Uygurlar*, 275.

³⁷¹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 252. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1628. Shang Yanbin, *Yuan Sülalesi Döneminde Uygurlar*, 276.

Kâğıt paranın tedavüle koyulmasının ardından ürün fiyatlarının giderek artması, kâğıt paranın düzensiz basımı enflasyona neden olmuştur. Dolayısıyla giderek artan enflasyonu engellemek için maliye nazırı Sanga'nın önerisiyle Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 24. yılı (1287) mart ayında “Zhiyuan Parası” (Zhiyuan Baochao 至元寶鈔; çalışmamız boyunca Zhiyuan Parası olarak bahsedilecektir) adında yeni bir kâğıt para basıldı ve Zhongtong Parası ile eş zamanlı kullanılmaya başlandı. Ancak Zhiyuan Parası Zhongtong Parası'na nazaran daha değerli olup, 5 guan Zhongtong Parası 1 guan Zhiyuan Parası'na eşitti. Zhiyuan Parası'nın para birimleri 5, 10, 20, 30, 50, 100, 200, 300, 500 wen, 1 ve 2 guan şeklinde toplam 11 derece olarak belirlendi. Zhiyuan Parası'nın tedavüle koyulmasıyla giderek artan enflasyon geçici olarak dizginlendi.³⁷²

³⁷² Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 731. Song Lian, *Yuan Yılığ*, 2370. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yılığ*, 1630. Chen Bangzhan, *Yuan Tarihi Olayları Kayıtları*, 25.

Resim 2: Çin Ulusal Müzesi'nde Bulunan Kubilay Han Döneminde Tedavüle
Koyulan Zhiyuan Kâğıt Parası:³⁷³



³⁷³ Çin Ulusal Müzesi'nin "Zhiyuan Tongxing Baochao" parası resminin yer aldığı web sitesini ziyaret etmek için bkz. https://www.chnmuseum.cn/zp/zpml/hb/202208/t20220804_256875.shtml

Kubilay Han döneminin son dönemlerinde yaşanan enflasyon, ürün fiyatlarının yükselmesi, kâğıt para değerinin kaybetmesi, imtiyazlı hanelerin takas büro personelleri ile gizlice iş birliği yapması ve takas bürolarının düzenli olarak çalışmaması nedeniyle takas usulüyle ticaret halk arasında ortaya çıktı. Sonradan hatta dükkân sahipleri kendileri çay belgesi (Chatie 茶帖), un belgesi (Miantie 麵帖), şarap belgesi (Jiupai 酒牌) ve bambu belgesi (Zhupai 竹牌) üreterek, müşterilerin bu belgeyle kendi dükkanından mal almalarını sağladı. Bu belgeler aslında bir kişi bir dükkândan ürün satın aldığı anda ödediği paranın üstü küçük para birimi olduğu için dükkân sahibi bu belgeleri müşterilere vererek para yerine ürün vermeyi amaçlamaktadır. Ancak bu durum Kubilay Han'ın son dönemlerinde daha da geniş çapta yaygın hale gelmiş olmalıdır ki, Zhiyuan devresinin 31. yılı (1294) yayınlanan fermanla halk arasındaki bu uygulama yasaklandı.³⁷⁴ Yasaklara rağmen bu durum başlangıçta sadece dükkân ve müşteri arasında uygulanırken, daha sonra genişleyerek pazarlarda da halk tarafından uygulanmaya başlandı. Dolayısıyla imparator Ayurbarwada'nın Yanyou devresinin ilk yılı (1314) eylül ayında şarap dükkanlarının temin ettiği şarap belgesinin sadece müşterinin bu dükkândan şarap aldığı zaman kullanılabileceği ve şarap alabileceği, pazarda ise belgeyi kullanmanın yasak olduğu, şarapta olduğu gibi odun ve bambu için de bu yasağın geçerli olduğu hakkında ferman yayınlandı.³⁷⁵

Kubilay Han'ın hakimiyet alanı genişledikçe idare altına aldığı yerlerde de Çin örneğinde olduğu gibi kâğıt para kullanıldı. Bu yerlerden biri Tibet idi. Marco Polo'nun "Seyahatnamesi"ndeki anlatılarına göre, Tibet bölgesinde mercanlar veya tuz kâğıt para yerine kullanılıyordu. Birçok yerde ise bol miktarda altın tozu bulunan nehirler ve göller vardır.³⁷⁶ Dolayısıyla Tibet bölgesinde tarihten beri altın ve gümüş esas alışveriş aracı olarak kullanılmıştı, ancak Kubilay'ın idaresine geçtikten sonra kâğıt paralar Tibet bölgesinde de kullanıldı.³⁷⁷ Resim 1 ve resim 2'de yer alan Kubilay Han dönemine ait olan ve Tibet bölgesindeki manastırdan bulunup günümüze kadar ulaşan kâğıt paralar bunun kanıtı sayılabilir. Kubilay Han ile

³⁷⁴ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 753.

³⁷⁵ Guo Chengwei, *Kapsamlı Düzenlemeler*, 181.

³⁷⁶ Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi*, 244-245. Marco Polo, *Marco Polo'nun Geziler Kitabı*, 120-121. Marco Polo, *Kubilay Han Üzerine Notlar*, 84. Marco Polo, *The Book of Ser Marco Polo*, vol. II, 45-49.

³⁷⁷ Chen Gaohua, Shi Weimin, *Yuan Hanedanı Ekonomisi*, vol. 2, 1990.

birlikte kâğıt para uygulamasına dahil olan yerlerden bir başkası ise Yunnan eyaleti idi. Burada Marco Polo'nun "Seyahatnamesi"nde yer alan anlatıya göre denizden çıkarılan beyaz sedef kabukları alışveriş için kullanılıyordu.³⁷⁸ Bu durum sadece Marco Polo'nun Çin'e geldiği dönemde değil, tarih boyunca da böyleydi. Buna ilişkin "Yuan Yıllığı. Seyyid (Ecel)"³⁷⁹ Şemseddin (Saidianchi Shansiding 賽典赤贍思丁) Tezkeresi" bölümünde önemli bilgi yer almaktadır. 1274-1279 tarihleri arasında Yunnan eyaletinin idarecisi olarak görev yapan Müslüman asıllı Seyyid Şemseddin³⁸⁰ (1211-1279), 1275 tarihinde Yunnan eyaletinde ticaretin diğer Çin bölgelerine benzemediğini, halkın kâğıt para kullanımına aşina olmadıklarını, halka kolaylık sağlamak için eskiden olduğu gibi beyaz sedef kabukları kullanımına devam edilmesi gerektiği hakkında imparatora rapor sundu ve onun bu önerisi imparator tarafından kabul edilerek Yunnan bölgesinde beyaz sedef kabuğu kullanma geleneği devam edildi.³⁸¹ Böylece Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 19. yılı (1282) ekim ayında yayınlanan fermana göre, 1.5 guan Zhongtong Parası 20 suo beyaz sedef kabuğuna eşit sayıldı. 24. yılı (1287), Zhiyuan Parası'nın tedavüle koyulmasıyla 1 guan Zhiyuan Parası 10 suo beyaz sedef kabuğuna eşit oldu.³⁸² Ancak zamanla birlikte beyaz sedef kabuklarının kâğıt para ile değiştirildiğini ve beyaz sedef kabukları ile eş zamanlı olarak bu bölgede kullanılmaya başlandığını görüyoruz. İmparator Temür Olcaytu'un Dade devresinin 9. yılı (1305) kasım ayına gelindiğinde

³⁷⁸ Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi*, 250. Marco Polo, *Kubilay Han Üzerine Notlar*, 89. Marco Polo, *Marco Polo'nun Geziler Kitabı*, 123. Marco Polo, *The Book of Ser Marco Polo*, vol. II, 66.

³⁷⁹ Reşidüddin "Câmiu't-Tevârih" adlı eserinde "Seyyid Şemseddin" adını "Seyyid Ecel Buhârî" (سید اجل بخاری) olarak izah etmektedir (Câmiu't-Tevârih, c.2/s. 914). Araştırmacılar ise "Seyyid Şemseddin" adını Çince'den tercüme ederken farklı şekillerde tercüme etmişlerdir. Bunlardan Morris Rossabi "Said Ecel Şemseddin" olarak (Kubilay Han/s. 196), Igor de Rachewiltz "Saiyid Ajall" olarak (Service of the Khan/s. 466), Ch'i T'ang ise "Sayid Ejel Şamiddin" olarak çevirmişlerdir (a.g.t./s. 405). Biz tezimizde Çin yıllığından yola çıkarak "Seyyid Şemseddin" olarak çevirmeyi tercih ettik.

³⁸⁰ "Yuan Yıllığı"nın "Seyyid Şemseddin Tezkeresi" bölümünde yer alan kayıtlara göre diğer adı Ömer (Wumaer 烏馬兒) olarak da bilinen Buharalı Seyyid (Ecel) Şemseddin, Cengiz Han'ın batı seferi sırasında 1000 süvari, leopar ve turna ile gelip Han'a teslim oldu ve daha sonra Cengiz Han ile diğer askeri seferlere katıldı. Ögeday Kaan ve Möngke Kaan dönemlerinde farklı bölgelerin idareciliğini ve darugacılığı yaptı. Kubilay Han döneminde de önemli mevkilerde görev alan Şemseddin, 1274-1279 tarihleri arasında Yunnan eyaletinin idarecisi olarak görev yaptı. Şemseddin 69 yaşında öldü. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 3063-3066. Igor de Rachewiltz, *Service of the Khan*, 468-478. Ch'i T'ang, a.g.t., 404-409.

³⁸¹ "Yuan Yıllığı"nın "Seyyid (Ecel) Şemseddin Tezkeresi" bölümünde yer alan bu bilgi için bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 3065. Seyyid Şemseddin'in Kubilay Han'dan Yunnan bölgesinde beyaz sedef kabuğu kullanılması talep etmesi hakkındaki bu bilgiler "Yuan Yıllığı"nın "Kubilay Han Monografisi" bölümünde de geçmektedir. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 177. Ch'i T'ang, a.g.t., 407.

³⁸² Hans Ulrich Vogel, *Marco Polo Was in China*, 262-263. Chen Gaohua, Shi Weimin, *Yuan Hanedanı Ekonomisi*, vol. 2, 1992.

hükümet Yunnan eyaletine 10.000 ding kâğıt para vererek bu kâğıt paraların beyaz sedef kabukları ile eş zamanlı kullanılmasını emretti.³⁸³ Böylece Kubilay Han döneminde idaresi altındaki bölgelerde kâğıt para yaygın olarak kullanıldığını görmekteyiz.

Kubilay Han'ın hakimiyeti ile kâğıt para uygulamasının yürürlüğe girdiği yerler arasında hanlığa tabiyetini bildiren Güneydoğu Asya ülkelerinden Burma, Annam, Siam gibi krallıklarda vardı.³⁸⁴ Kubilay Han döneminde Çin'e gelen seyyah Marco Polo'nun "Seyahatnamesi"nde bu konu hakkında: "*Büyük Han (Kubilay Han) efendisi olduğu tüm vilayetlere ve krallıklara ve ülkelere bunları (kâğıt para) dağıttırır. Kimse bunları reddetmeye cesaret edemez, çünkü bu, reddedenin yaşamına mal olabilir. Ve diğer krallıklardan hiç kimse Büyük Han'ın topraklarında başka para veremez.*" olarak izah etmektedir.³⁸⁵

Güneydoğu Asya ülkeleri dışında kâğıt para uygulaması İlhanlı Devleti Geyhatu Han döneminde de yürürlüğe konuldu. Fakat kâğıt paranın yol açtığı sıkıntılardan dolayı kısa bir süre sonra uygulamadan vazgeçildi. İlhanlı Devleti'nde yürürlüğe koyulan "Çav" kâğıt parası hakkında dönemin Farsça kaynakları bize önemli bilgileri sunmaktadır. Vassâf'ın kaleme aldığı "Târîh-i Vassâf" adlı esere göre İlhanlılarda kâğıt para uygulamasının yürürlüğe koyulmasında Argun Han'ın (1284-1291) ölümünün ardından vuku bulan "yut" (یوت) adındaki mevaşi hastalığı salgını, Geyhatu Han'ın tahta oturması (hükümdar değişimi), hükümdar Geyhatu Han döneminin Sadr-i Cihân'ı (صدر جهان/dünyanın reisi) olarak bilinen vezir Sadreddin'in herkesin hoşuna gitmek için aşırı maaşlar ve hediyeler vererek israfta bulunması ve İlhanlı Devleti'nin maliyedeki düzensizliklere karşı tutumunun umursamazlık olması ve önem vermemesi gibi önemli faktörler yer almaktadır.³⁸⁶ Dolayısıyla Geyhatu Han'ın hükümdarlığı döneminde vezir İzzeddin Muzaffer bin Muhammed bin Âmîd, Kaan (Kubilay Han) ülkesinde olduğu gibi altın ve gümüş yerine Çav'ı kullanma

³⁸³ Song Lian, *Yuan Yılığ*, 466.

³⁸⁴ A. Melek Özyetgin, "Eski Türklerde Ödeme Araçları", 99.

³⁸⁵ Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi*, 213.

³⁸⁶ Şerefüddîn Abdullâh b. İzziddîn Fazlillâh b. Ebî Naîm-i Yezdî Şîraz-i Vassâf, *Târîh-i Vassâf*, haz. Abdul Muhammed Âyetî (Tahran: İntişârât-ı Bunyâd-ı Ferheng-i İran, 1346/1927), s. 164. Karl Jahn, "İran'da Kâğıt Para," *Belleten*, c. VI, S. 23-24 (Ankara, 1942), s. 272-273.

teklifinde bulundu. Böylece ticarete gelişme sağlamak ve devlet hazinesini arttırmak umut edildi.³⁸⁷

Kâğıt para uygulamasının yürürlüğe koyulması hakkında vezir Sadreddin, Kubilay Hanlığı'ndan Kubilay Han'ın emriyle 1283 tarihinde İlhanlılara elçi olarak gönderilen Pulad Çingsang'la³⁸⁸ (پولاد چنگسانگ; 1246-1313) birlikte bu teklifi Geyhatu Han'a sundu. Pulad Çingsang'ın Büyük Han'ın topraklarında (Kubilay Hanlığı'nda) kullanılmakta olan kâğıt para hakkında: “*Üzerinde pâdişâhın damgası olup, Hitay'ın tamamında sikke dirhem yerine kullanılan bir kağıttır. Onun değeri baliştir ve bunun karşılığı hazine-i amire'de (devlet hazinesinde) mevcuttur.*” cevabını verdi.³⁸⁹ Verilen bu bilgiler ile ümitlenen Geyhatu Han, vezir Sadreddin'in İlhanlı Devleti'nde kâğıt para uygulamasının yürürlüğe koyulması teklifini onayladı. Böylece İlhanlı Devleti'nde ilk kâğıt para 693 senesi 19 Şevval (12 Eylül 1294) cumartesi günü Tebriz'de tedavüle çıkarıldı.³⁹⁰ Kâğıt paranın tedavüle çıkarılmasıyla birlikte Geyhatu Han bir yarlık ilan etti. Yarlıkta ülkenin tamamında altın ve gümüşle alışveriş yapılmaması, padişah ve soylular dışında altın işlemeli kumaş kullanılmaması, altın ve gümüşten yemek tabakları yapmaktan kaçınılması, genel olarak altın ve gümüş tahribatına sebep olan her türlü mesleğin kapatılmasını emredildi. Kâğıt paranın tedavüle koyulmasıyla çevredeki Irak-ı Arap, Irak-Acem, Diyarbakır, Rebî'a, Musul, Mayyafarkîn, Azerbaycan, Horasan, Kirman ve Şiraz bölgelerine kadar emirler gönderildi ve her bölgede bir “Çavhane” (چاوخانه/darphane) kuruldu. Kurulan “Çavhane” kâğıt paranın üretimi ve piyasaya sürülmesinden sorumlu olup, bünyesinde idareci, kâtip, veznedar ve başka memurlar atandı.

³⁸⁷ Vassâf, “*Târîh-i Vassâf*”, 165. Karl Jahn, “İran'da Kâğıt Para”, 290.

³⁸⁸ İlhanlı Devleti'ne elçi olarak gönderilmeden önce Pulat Çingsang (Boluo Chengxiang 孛羅丞相), Kubilay Hanlığı sarayında ve hanlığın idarî yönetimde önemli mevkilere atanmıştı. Bundan dolayı “başbakan” anlamına gelen Çince “Chengxiang 丞相” unvanı verilmişti. Pulat Çingsang, İlhanlı Devleti'ne 1283 tarihinde elçi olarak gönderildi. Yaklaşık 30 sene boyunca İlhanlı Devleti'nin önemli mevkilerinde bulunan Pulat Çingsang, dönemin Farsça tarihi kaynaklarında “Pulat Çingsang”, “Aqa Çingsang” veya “Pulad Aqa” olarak zikredilmiştir. “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”nda Pulad Çingsang ile ilgili ayrıca bir bölüm yer almaktadır. Fakat İlhanlı tarihçilerinin kaleme aldığı “Câmiu't-Tevârih”, “Târîh-i Vassâf”, “Tarih-i Olcaytu”, “Târîh-i Benâkitî” vb. dönemin önemli tarihi eserlerinde Pulad Çingsang'ın hatayı hakkında bilgilere sahip olabilmekteyiz.

³⁸⁹ Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih*, c. 2, 1197.

³⁹⁰ Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih*, c. 2, 1198. Vassâf, “*Târîh-i Vassâf*”, s. 165. Fahrüddîn Ebû Süleymân Dâvûd b. Muhammed Benâkitî, *Târîh-i Benâkitî* (Tahran: Encümen-i Âsâr ve Mefahir-i Ferhengî, 1378/2000), s. 448.

Böylece her yerde alışverişte “Çav” kâğıt parası kullanıldı.³⁹¹ Çin’deki Kubilay Hanlığı’nda olduğu gibi İlhanlı Devleti’nde de eskimiş paraları “Çavhane”ye giderek değiştirilecekti. Eskimiş paraların her 10 dinarı yeni dokuz dinarla değiştirebilirdi. Ayrıca Kubilay Hanlığı’nda olduğu üzere İlhanlı Devleti’nde de yabancı ülkelerden gelen tüccarlar getirdikleri madeni paraları kâğıt parayla değiştirmesi gerekmektedir.³⁹²

“Târîh-i Vassâf” adlı eserde “Çav” kâğıt parasının şekil ve görünüşü hakkında bilgiler yer almaktadır. “Çav” kâğıt parası, kenarı Çince yazılı uzunlamasına bir bilet şeklindeydi. Kâğıt paranın üst kısmında her iki tarafta Kelime-i Şahadet “ لا إله إلا الله، محمد رسول الله”, bunun hemen altında Geyhatu Han’ın Moğolca lakabı olan “İrnecîn Tûrcî” (ایرنجین تورجی/kıymetli mücevher) kelimeler yer alıyordu. Banknotun ortasında bulunan bir daire içinde paranın rakamlarla değeri yarım dirhemden başlayarak 10 dinara kadar yazılıydı ve bunun hemen altında: “*Padişah-ı Cihân bu mübarek çav’ı (چاومبارک), 693 (1294) senesinde ülkede tedavüle çıkardı. Bunu taklit eden veya üzerinde bir değiştirme yapan kimse, karısı ve çocuğuyla birlikte öldürülecek ve malı müsadere edilip divana gönderilecektir.*” şeklinde uyarıcı bir ibare yer almaktadır.³⁹³

Kâğıt paranın tedavüle koyulmasıyla birlikte problemlerin ortaya çıktığını görmekteyiz. İlk olarak halk altına daha çok düşündüler ve madeni para yerine kâğıt para kullanmaya alışkın değillerdi. Bunun yanı sıra kâğıt para kullanmanın akabinde şehir boşalmış, halk ise dağılıp gitmiş bulunuyordu. Ticaret ve nakliyecilik ise sekteye uğramıştı. Yiyecek fiyatları ise yükseldi. Eğer bir kişi bir ekmeği bir dinara satın alabilirse çok sevinirdi. Fiyat yükselişinin tüm alanı etkilediğine örnek olarak Vassâf, daha önceden değeri 15 dinara değmeyen bir atın piyasadaki fiyatı 150 dinara yükselmesine rağmen satıcının atı satmadığını ifade etmektedir. Durum böyle olunca halkın feryat ve şikayetleri artmaya başladı. Bir cuma günü halk camide toplanıp feryat etmeye ve açıkça şikâyetlerini dile getirmeye başladılar. Ayrıca halk bu bidati (kâğıt para) ortaya koymada teklifte bulunan vezir İzzeddin Muzaffer’i lanetlediler, sonra onu yandaşları ile öldürmeyi planladılar, fakat onlar kaçmayı

³⁹¹ Vassâf, “Târîh-i Vassâf”, 165. Karl Jahn, “İran’da Kâğıt Para”, 291-293.

³⁹² Vassâf, “Târîh-i Vassâf”, 166.

³⁹³ Vassâf, “Târîh-i Vassâf”, 166. Karl Jahn, “İran’da Kâğıt Para”, 297-298. A. Melek Özyetgin, “Eski Türklerde Ödeme Araçları”, 99.

başardılar.³⁹⁴ Halkın hoşnutsuzluğu yanı sıra kâğıt para uygulama işinin pek maliyete yol açtığı hakkında Vassâf, Şiraz’da “Çav” işi için beş tümen (yani 50.000 dinar) sarf edildiğini izah etmektedir. Bu sebeplerden dolayı Geyhatu Han Çav’ın iptali için bir ferman yayınladı ve halk çok mutlu oldu.³⁹⁵ Sonuç itibariyle İlhanlı Devleti Geyhatu Han döneminde kâğıt para uygulamasının daha geniş bölgelere yayılmamasının nedeni kâğıt para uygulamasında merkez idarenin iktidarsızlığı yanı sıra halkın kâğıt para kullanımına alışık olmaması, isyana ve kâğıt para işinin çok masraflara neden olmasıdır. Dolayısıyla kâğıt para kısa bir süre sonra tedavülden kaldırıldı. Ancak dönemin diğer Moğol devletleri olan Altın Orda Devleti ve Çağatay Hanlığı’nda kâğıt paranın tedavüle koyulup koyulmadığı hakkında herhangi bir tarihi kayıta rastlamıyoruz.

3.2. Kubilay Han Halefleri Döneminde Tedavüle Koyulan Kâğıt Paralar

Kubilay Han’dan sonraki dönemde Çin’de ve diğer hâkim olunan yerlerde kâğıt para uygulaması devam etti. Fakat hükümet ihtiyaç duydukça yeni paraları tedavüle koymaya devam ettiği anlaşıyor. Bunun en önemli nedenleri ise enflasyonun giderek yükselmesiydi. Bu sebepten dolayı Kubilay Han’ın halefi olan Kayşan’ın Zhida devresinin 2. yılı (1309) eylül ayında “Zhida Gümüş Parası” (Zhida Yinchao 至大銀鈔) tedavüle çıkarıldı. Para birimi en küçük 2 li 釐, en büyük 2 liang 兩 olmak üzere toplam 13 derece olarak belirlendi. 1 liang Zhida Gümüş Parası 5 guan Zhiyuan Parası’na, 25 liang Zhongtong Parası’na eşitti. Böylece en değerli para çeşidinin Zhida Gümüş Parası olduğu anlaşıyor. Bu dönemde Zhida Gümüş Parası ile Zhiyuan Parası beraber yürürlüğe konuldu. Halk vergileri her iki çeşit kâğıt para ile ödeyebiliyordu. Kubilay Han parası olan Zhongtong Parası ise yürürlükten kalmıştı. Ancak kâğıt paranın çok hızlı yıpranması, basımı ve dağıtımının düzensiz olmasından dolayı 3. yılı (1310) hükümet tekrar bakır para kullanma kararı aldı ve iki çeşit bakır para tedavüle koyuldu. Bu iki çeşit bakır paranın küçüğüne “Zhida Evrensel Parası” (Zhida Tongbao 至大通寶), büyüğüne ise “Büyük Yuan’ın Evrensel Parası” (Dayuan Tongbao 大元通寶) adı verildi. Bu paraların büyüğü olan

³⁹⁴ Vassâf, “*Târîh-i Vassâf*”, 166-167. Karl Jahn, “İran’da Kâğıt Para”, 305-306.

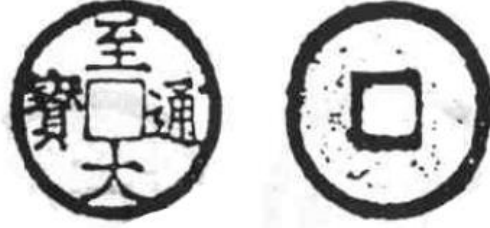
³⁹⁵ Vassâf, “*Târîh-i Vassâf*”, 167.

“Büyük Yuan’ın Evrensel Parası” iki çeşitti. Bunlardan bir tanesinin ön yüzünde Çince karakterler yer alırken, diğerinde ise Phags-pa³⁹⁶ (Basiba 八思巴; 1235-1279) alfabesi yer alıyordu. Böylece Zhida döneminde hem kâğıt para hem de bakır para beraber kullanıldı. Sonuçta Zhida Gümüş Parası bir seneden fazla, bakır paralar ise birkaç ay kullandıktan sonra vazgeçildi ve tekrar Kubilay Han döneminde tedavüle koyulan Zhongtong Parası ile Zhiyuan Parası kullanıldı.³⁹⁷

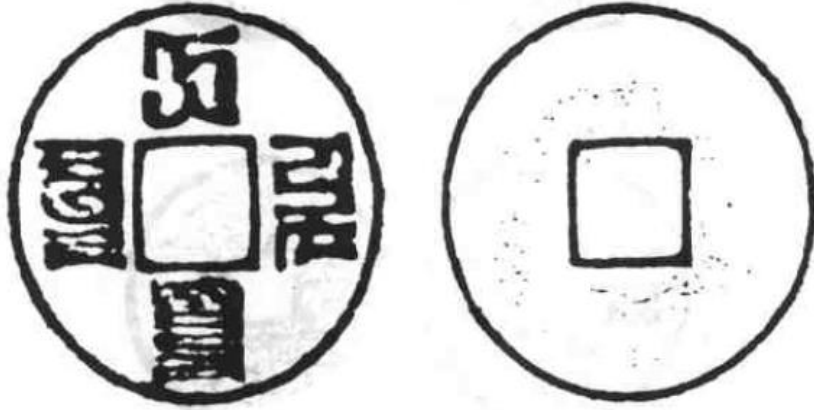
³⁹⁶ Kubilay Han tahta geçtikten sonra Tibetli Phags-pa Lama’ya “devlet ustası” (Guoshi 國師) adını lütfetti. Budizm işlerinde Kubilay Han’ın en iyi dini yardımcısı olan Phags-pa Lama Moğolların Budizm’i kabul etmesinde önemli rol oynadı. Ayrıca Kubilay Han, Phags-pa Lama’dan yeni bir yazı icat etmesini talep etti. Bundan önce 1204 tarihinde yok ettiği Nayman Krallığı’ndan esir aldığı Uygur asıllı mühürdar Tata Tonga (Tatatonga 塔塔統阿) tarafından öğrendikleri Uygur yazısını kullanıyorlardı. Kubilay Han’ın talebi üzerine Phags-pa Lama 1269 tarihinde Tibet alfabesinden esinlenen “Dürbelcin” (kare/dörtgen) denen yeni bir yazı icat etti. Fakat kısa bir süre sonra tekrar Uygur yazısı kullanıldı. 1274 tarihinde Phags-pa Lama, Han’dan izin alarak kendi memleketine geri döndü ve 1279 tarihinde öldü. Phags-pa Lama’nın biyografisi için bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 4517-4518. Igor de Rachewiltz, *Service of the Khan*, 646-653. Bai Shouyi, *Yuan Hanedanı Dönemi* (2), 267-268.

³⁹⁷ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 734. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2370-2371. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1630. Su Tianjue, *Yuan Edebi Türleri*, 539. Chen Bangzhan, *Yuan Tarihi Olayları Kayıtları*, 61.

Resim 3: İmparator Kayşan'ın Zhida Devresinde Tedavüle Koyulan Madeni Paralar:³⁹⁸



Zhida Evrensel Parası



Üzerinde Phags-pa alfabesi yer alan
Büyük Yuan'ın Evrensel Parası



Büyük Yuan'ın Evrensel
Parası

³⁹⁸ Tang Shifu 唐石父, *Eski Çin Paraları-Zhongguo Gu Qianbi 中国古钱币* (Shanghai 上海: Shanghai Guji Chubanshe 上海古籍出版社, 2001), s. 284.

İmparator Kayşan'dan sonraki dönemlerde Kubilay Han dönemindeki para sistemi olduğu gibi devam etti. Ancak Kubilay Hanlığı'nın son dönemlerinde hükümetin giderek yozlaşması, senelerdir yaşanan sel, kuraklık ve kıtlık gibi doğal afetler halkın göç etmesine ve sosyal çatışmaların yükselmesine neden oldu. Bunun yanı sıra devletin vergilerden elde ettikleri gelirler giderek azalırken, masraflar ise giderek artmıştı. Enflasyonun giderek artmasından dolayı yeni kâğıt paranın tedavüle girmesi önerisi ortaya koyuldu. Buna göre imparator Togan Temür'ün Zhizheng devresinin 10. yılında (1350) “Zhizheng Takas Parası” (Zhizheng Jiaochao 至正交鈔) adında yeni para tedavüle çıkarıldı ve bu para Zhiyuan Parası ile eş zamanlı olarak birlikte kullanıldı. 1 guan Zhizheng Takas Parası 2 guan Zhiyuan Parası'na eşitti.³⁹⁹ Fakat “Yuan Yıllığı”nda yer alan bilgiye göre Kubilay Hanlığı'nın son dönemlerinde tedavüle koyulan bu kâğıt paranın sorunları çözmekte zayıf düştüğü anlaşılmaktadır. Çünkü “Zhizheng Takas Parası” adındaki yeni para tedavüle konulup bir sene sonra yani 1351 tarihinde halk tarafından kullanımı reddedilmiş ve böylece tedavülden kaldırılmıştır. Hanlığın tüm bölgelerinde eşyalar takas aracı olarak kullanılmış ve halk biriken kâğıt paralara hurda kâğıt gibi baktığı için artık dolaşımdan kalkmıştır.⁴⁰⁰

Sonuç itibarıyla Kubilay Hanlığı hakimiyeti süreci içerisinde Kubilay Han döneminden başlayıp Kubilay Hanlığı'nın son döneminde kadar toplam dört defa kâğıt para reformu yürürlüğe koyulduğunu görüyoruz. Bunlardan ilki Kubilay Han'ın Zhongtong saltanat döneminin ilk yılı (1260) tedavüle giren “Zhongtong Parası” idi. İkincisi, Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 24. yılı (1287) tedavüle giren “Zhiyuan Parası” idi. Üçüncüsü, imparator Kayşan'ın Zhida devresinin 2. yılı (1309) tedavüle koyulan “Zhida Gümüş Parası”dır. Sonuncusu ise imparator Togan Temür'ün Zhizheng devresinin 10. yılı (1350) tedavüle koyulan “Zhizheng Takas Parası” idi.⁴⁰¹

3.3. Kâğıt Para Sahtekarlığı ve Verilen Cezalar

³⁹⁹ Shang Yanbin, *Yuan Sülalesi Döneminde Uygurlar*, 275. Hans Ulrich Vogel, *Marco Polo Was in China*, 137. Xu Han, *Sosyoekonomi*, 42. Wu Hui, *Çin Ticaretinin Umumi Tarihi*, 303. Zhao Yunqi, *Çin Maliyesi*, 274.

⁴⁰⁰ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2485.

⁴⁰¹ Han Yulin, *Çin Hukuk Sistemi*, 455.

Kâğıt paraların tedavüle girmesiyle “sahte para” (Weichao 偽鈔) yapma durumları doğal olarak ortaya çıkıyordu. Moğol dönemi sahta kâğıt parayla ilgili ilk tespitimiz Kubilay Han’ın Zhongtong devresinin ilk yılında (1260) tedavüle giren Zhongtong Parası ile başladı.⁴⁰² Bu durumu önlemek için hükümet bir dizi fermanları yayınladı. Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 3. yılı (1266) aralık ayında kalpazanların denetlenip soruşturulması için başkente gönderilmesi emredildi.⁴⁰³ 5. yılı (1268) şubat ayında alınan karara göre, kalp para yapanlar eğer suçunu itiraf ederse affediliyordu. 7. yılı (1270) kasım ayında bu cezaya düzenleme getirildi ve yapılan sahte kâğıt paralar gerçek kâğıt paralardan ayırt edilemeyecek kadar gerçek yapıldıysa ve tedavüle girdiyse o zaman sahte kâğıt para yapan kişiye ölüm cezası veriliyordu. Yapılan sahte paralar henüz tedavüle girilmediyse yapan kişiye uzak yerlere sürgüne gönderme cezası veriliyordu. Sahte para kullananlara gelince, kullanan kişiye 107 sopa vurma cezası verilmesi kararı alındı. 15. yılı (1278), Merkez Sekreterlik sahte kâğıt para yapanlara verilen cezanın ağırlaştırılması önerisinde bulundu. Böylece bu tarihten itibaren sahte kâğıt para yapma tesviyesinde bulunan, oyma, kâğıda basma işlemleri yapan, sahte parayı evinde bulunduran, para yapımı için gereken mürekkep ve boyaları satın alanlar hiç ayırt etmeksizin hepsine ölüm cezası verilmesi, parayı kullananlara 107 sopa vurma cezası verilmesi, ayrıca sahte para yapanları ihbar edenlere 10 ding para ödül verilmesi kararı alındı. İmparator Temür Olcaytu’nun Dade devresinin 7. yılına (1303) geldiğinde kâğıt para sahtekarlığına yeni düzenlemeler getirildi. Buna göre sahte para satın alıp kullanan kişi ilk defa bu suçu işliyorsa ona 107 sopa vurma cezası verilecekti. İkinci kez suç işliyorsa 107 sopa vurma cezası yanı sıra bir sene hapis cezası verilecekti. Eğer üçüncü kez suç işliyorsa 107 sopa vurma cezası ve bir sene hapis cezası yanı sıra sürgüne gönderilecekti. Komşular sahte para kullananlardan haberdar olup da o kişiyi ihbar etmezse 77 sopa vurma cezası verilecekti. Görevini layıkıyla yapmayan bölgenin denetiminden sorumlu askerlere 37 sopa vurma cezası, suçluyu tutuklamaktan sorumlu askerlere ise 27 sopa vurma cezası verilecekti. Bunun yanı

⁴⁰² Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 3816.

⁴⁰³ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 113.

sıra görevlerini yerine getirmeyen şehir idarecisi⁴⁰⁴ (Fanglizheng 坊正), mahalle idarecisi⁴⁰⁵ (Lizheng 里正), mahalle idarecisi yardımcısı⁴⁰⁶ (Zhushou 主首) ve köy idarecisine⁴⁰⁷ (Shezhang 社長) ise 17 sopa vurma cezası verilecekti.⁴⁰⁸ Bu durumda sahte para yapan, kullanan, kullananları görüp de ihbar etmeyen ve engel olmayan kişi, idareci ve görevlilerin hepsine ceza uygulama yoluyla kâğıt para sahtekarlığın önüne geçmeye çalışıldığını görmekteyiz.

Yasakların getirilmesine rağmen insanlar gizlice sahte kâğıt para yapmaya devam etmişlerdir. Güney Çin deniz kıyısında bulunan Guangdong 廣東 bölgesinde kalpazanlar gemi üzerinde kalp para yapıyorlardı. Kalpazanlar yerel bölgedeki güç sahibi kimseler ile iş birliği yaptıkları için hükümet onlara çare bulamıyorlardı. Huizhou’da⁴⁰⁹ 徽州 hatta bazı insanları manastırda saklanarak burada kalp para üretiyorlardı. Kalpazanlıkla ilgili olarak ana kaynağımız “Yuan Tüzüğü”nde, 1297 yılından 1300 kadar kısa üç sene içinde Hangzhou ve diğer bölgelerde 88 vaka tespit edildiği ve 274 mahkûm yakalanıp hapsedildiği bilgisini vermektedir.⁴¹⁰

Para sahteciliği sadece basmakla değil gerçek paralar üzerindeki rakamlarla oynamakla da yapılıyordu. Yani kâğıt paraların üzerindeki küçük sayıları kesip alındıktan sonra yerine büyük sayılar değiştiriliyordu. Bu şekilde üretilen sahte para kaynaklarda “seçilen para” (Tiaochao 挑鈔) olarak geçmektedir. Seçilen para yapan esas suçluya imparator Temür Olcaytu döneminden önce 77 sopa vurma cezası verilirken, suça yardım edene ise 57 sopa vurma cezası veriliyordu. İmparator Temür Olcaytu’nun Yuanzhen devresinin ilk yılı (1295) Mayıs ayına gelindiğinde suçluya verilen cezanın ağırlaştırılması kararı alındı ve esas suçluya 107 sopa vurma cezası, suça yardım edene ise 87 sopa vurma cezası verilirdi. Seçilen para yapanları ihbar

⁴⁰⁴ Şehir idarecisi, şehirlerdeki ticaret bölgelerinden daha ziyade yerleşim bölgelerindeki vergilerin toplanmasını teşvik etmek, suçluları gözaltına almak, hükümet malzemelerinin naklini sağlamak vb. işlerden sorumludur. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 805.

⁴⁰⁵ Mahalle idarecisi, mahallenin her türlü idaresinden sorumludur. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 805.

⁴⁰⁶ Mahalle idarecisi yardımcısı, mahalle idarecisine yardımcı olmak üzere vergilerin toplanmasına teşvik etmek ve bölgenin savunmasından sorumludur. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 805.

⁴⁰⁷ Köy idarecisi hakkında çalışmamızın angaryalar bölümünde daha detaylı bahsedeceğiz.

⁴⁰⁸ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 744.

⁴⁰⁹ Çin’in Anhui 安徽 eyaletinde bulunan Shexian 歙縣 ilçesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1120.

⁴¹⁰ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 744.

eden kişiye 10 ding para ödül veriliyordu. Bu 10 ding para esas suçlunun mal varlığından ödeniyordu, eğer esas suçlunun o kadar mal varlığı yoksa suça yardım eden kişinin mal varlığından veriliyordu. Onun da o kadar mal varlığı yoksa olduğu kadar alınıp geri kalanı hükümet tarafından ödeniliyordu. İmparator Temür Olcaytu'un Dade devresinin 10. yılı (1306) kasım ayında tekrar düzenlemeler getirilerek seçilen para yapanları esas suçlu veya yardımcı diye hiç ayırt etmeksizin hepsinin sürgüne gönderilmesi kararı alındı. Sürgüne gönderilirken Kuzey Çinliler⁴¹¹ (Hanren 漢人) ve Güney Çinliler⁴¹² (Nanren 南人) Kuzey Çin'de yer alan Liaoyang eyaletine, Semu'lar ve Koreliler ise Güney Çin'de yer alan Huguang eyaletine askerî tarım çiftliklerini ekip biçme gibi angarya hizmetlerinde çalıştırılmak üzere gönderiliyordu. İmparator Kayşan'ın Zhida devresinin 4. yılına (1311) gelindiğinde yine yeni düzenlemeler getirildiği anlaşıyor. Buna göre ilk defa seçilen para yapanlara 107 sopa vurma cezası, bir sene hapis cezası ve tekrar suç işlediyse sürgüne gönderme cezası verilecekti. Seçilen para yapanları ihbar eden kişiye 10 ding Zhongtong Parası ödül olarak verecekti ve bu paranın hepsi suçlunun mal varlığından alınıp veriliyordu. İmparator Ayurbarwada'nın Huangqing ve Yanyou saltanatı dönemlerinde seçilen para yapanlara verilen ceza imparator Kayşan'ın Zhida saltanat dönemindeki kararlara göre uygulandı. Buna ek olarak imparator Ayurbarwada'nın Huangqing devresinin ilk yılı (1312) seçme para satın alan ve kullananlara 97 kez sopa vurma cezası verilmesi kararlaştırıldı. İmparator Ayurbarwada'nın Yanyou devresinin 3. yılı (1316) bu karara yeni düzenlemeler getirildi. Bu şekilde sahteciliği ilk defa yapanlara 97 kez sopa vurma cezası, ikinci kez aynı suçu işleyenlere 107 kez sopa vurma cezası, üçüncü kez aynı suçu işlere ise bir sene hapis cezası verilmesi kararı alındı.⁴¹³

⁴¹¹ Kubilay Hanlığı dönemi yazarı Tao Zongyi'nin "Nancun'un Tarım Kayıtları" adlı eserinde sekiz etnik grup Kuzey Çinliler (Hanren) olarak sınıflandırılmıştır. Bu sekiz etnik grup şöyledir: 1. Kitan (Qidan 契丹). 2. Cürçen (Nüzhen 女真). 3. Koreli (Gaoli 高麗). 4. Zhuyindai 竹因歹. 5. Shulikuodai 术里阔歹. 6. Zhuwen 竹温. 7. Zhuchidai 竹赤歹. 8. Bohai 渤海. Bkz. Tao Zongyi, *Tarım Kayıtları*, 14.

⁴¹² Güney Çinliler Manzi, Nangjiadai 囊加歹 veya Xinfuren 新附人 (yeni tabi olanlar) adıyla da bilinmektedir. Güney Çinliler önceden Güney Çin'deki Song Hanedanı'nın (1127-1279) yönetimi altında yaşamış Çinlileri göstermektedir. Bkz. Li Sichun, *Yuan Yıllığı Hakkında Bilgi*, 5. Qian Mu, *Ulusal Tarihin Genel Hatları*, 638.

⁴¹³ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 749-751.

Sahte para basmak veya basılı paranın üzerindeki rakamları değiştirmek dışında parayla ilgili bir başka sahteciliğe beyaz sedef kabuklarının kâğıt para yerine kullandığı Yunnan eyaletinde rastlıyoruz. Burada beyaz sedef kabuk kaçakçılığı yapılıyordu. Bu kabuklar para yerine kullanıldığı için bunu da bir sahtecilik olduğunu söyleyebiliriz. Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 13. yılı (1276) nisan ayında, Yunnan eyaletinde görev yapmakta olan Müslüman devlet memurları Güney Çin'deki tüccarların ülke dışından beyaz sedef kabuklarını kaçak yollardan buraya getirerek, altın veya atla takas ettiklerini ve ticarete bunları kullandıklarını merkeze bildirir. Hükümet diğer yerlerden Yunnan eyaletine getirilen beyaz sedef kabuk miktarlarının piyasada artmasının ürün fiyatlarını attıracağı ve bu durumun halkın alım gücünü düşüreceği gerekçesiyle beyaz sedef kabuklarının diğer yerlerden Yunnan eyaletine getirilmemesini, sadece Yunnan eyaletinde var olan beyaz sedef kabuklarının ticarete kullanılmasını emretti.⁴¹⁴

Beyaz sedef kabuklarının yurtdışından getirilmesi yasaklanmış ise de sedef kabuğu kaçakçılığının devam ettiği anlaşıyor. İmparator Temür Olcaytu'nun Dade devresinin 5. yılı (1301) tekrar sedef kabuğu kaçakçılığının sıkı denetim altına alınması, geçit bölgelerindeki memurların sedef kabuğu kaçakçılığını önlemesi, eğer sedef kabuğu kaçakçılığı yapan suçlu yakalanırsa ceza verilmesi, sedeflerin hükümet tarafından el koyulması, suçluyu yakalayan veya ihbar eden kişinin ödüllendirilmesi hakkında bir ferman yayınlandı.⁴¹⁵ 9. yılı (1305) kasım ayında hükümetin yayınladığı fermana göre sedef kabuğu kaçakçılığı yapanların kalpazanlık yapanlar ile aynı suç işlemiş sayılacağı emredildi.⁴¹⁶

Kubilay Hanlığı döneminde para sahteciliğini önlemek için birçok düzenlemelerin getirilmesi ve cezaların giderek ağırlaştırılmasına rağmen bu durumun devam ettiğini görüyoruz. Sahte para ve seçilen para yapımının bu kadar yaygın olmasında halkın daha fazla kâr peşinde koşması, yönetimindeki yozlaşma ve sıkı denetimin olmaması, çeşitli vergi ve angaryalardan yükümlü halkın geçimini sağlamak için sahte para üretmek zorunda kalması, kâğıt para yapımında sermayenin düşük ve üretim teknolojisinin çok kolay olması, para tasarımının aynı formatta oldukça tekdüze

⁴¹⁴ Guo Chengwei, *Kapsamlı Düzenlemeler*, 247.

⁴¹⁵ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 753.

⁴¹⁶ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 466.

olması, kâğıt paraların yoğun bir miktarda basılması, paraların kalitesiz basılmasından dolayı gerçek para ile sahte paranın ayırt etmenin zor olması gibi çeşitli nedenler yer almaktadır.⁴¹⁷

⁴¹⁷ Su Bin 粟斌, “Yuan Hanedanı’nda Sahte Paranın Yaygınlaşmasında Teknik Nedenlerinin Analizi- Yuandai Weichao Fanlan De Gongyi Yuanyin Fenxi 元代伪钞泛滥的工艺原因分析”, *Zhongguo Qianbi* 中国钱币, No. 87 (2004), s. 22-24.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KUBİLAY HANLIĞI DÖNEMİNDE GELİRLER

4.1. Vergi Mükelleflerinin Tespiti: Nüfus Sayımı

Moğollarda orduya asker temini, savaşta verilen kayıpların belirlenmesi, vergilerin toplanması, becerikli ve yetenekli zanaatkâr ve ustaların tayin edilerek kendi teşkilatlarında çalıştırılması için nüfus sayımı yapılıyordu.⁴¹⁸ “Yuan Yıllığı”nda yer alan “Cengiz Han Monografisi” bölümünü incelediğimizde Cengiz Han’ın hakimiyeti döneminde nüfus sayımı yapıldığına dair bir bilgiye rastlamıyoruz. “Moğolların Gizli Tarihi” adlı eserde yer alan bilgiye göre Cengiz Han 1206 tarihinde “Han” ilan edildikten sonra bir dizi düzenlemeleri yürürlüğe koydu. Bunlardan biri ise binliklerin tanzim edilmesi idi. Cengiz Han binlikleri tanzim ederken ulusun kuruluşunda birlikte çalışmış olanları binbaşı yapıp teşekkürünü ifade etmek istedi ve Moğol ulusu içerisinde Cengiz Han tarafından nasip edilen binbaşılarının sayısı 95’i bulmuştu.⁴¹⁹ “Moğolların Gizli Tarihi” adlı eserde yer alan bu bilgilerden yola çıkarak araştırma eserlerinde 1206 tarihinde Moğol İmparatorluğu’nun kurulmasıyla tanzim edilen bu binliklere hakim olduğu tebaayı hanedan üyelerine ve komutanlara taksim edildiği, halkı bu binlikler aracılığıyla yönetildiği, bunun bir nevi nüfus sayımı ve kontrolü olduğu ileri sürülmektedir.⁴²⁰ Bizim kanaatimizce Cengiz Han dönemi 1206 tarihinde binliklerin tanzim edilmesini standart bir nüfus sayımı olarak değerlendirmek güç görünmektedir. Çünkü gerçek manadaki ilk nüfus sayımının Ögeday Kaan döneminde yapıldığını biliyoruz.

Moğollarda ilk defa Ögeday Kaan dönemi 1233 tarihinde bir nüfus sayımı yapıldı. Bu nüfus sayımında sadece Pekin’in güneybatısında yer alan Zhongzhou’da⁴²¹ 中州

⁴¹⁸ A. Melek Özyetgin, *Eski Türk Vergi Terimleri* (Ankara: Köksav, 2004), s. 25-26. İlyas Kemaloğlu, a.g.m., 54-55.

⁴¹⁹ Anonim, *Gizli Tarih*, 133-134.

⁴²⁰ Xu Han 徐寒, *Çin Tarihi Ansiklopedisi: Tarım ve Teknoloji-Zhongguo Lishi Baike Quanshu: Nongye Yu Keji 中国历史百科全书: 农业与科技*, vol. 4 (Jilin 吉林: Jilin Daxue Chubanshe 吉林大学出版社, 2004), s. 20. Bai Shouyi, *Yuan Hanedanı Dönemi (1)*, 489.

⁴²¹ Çin’in Sichuan eyaletinin Jinyang 金陽 ilçesinin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 135.

bulunan hanelerin sayımı yapıldı ve toplam 730.000'den fazla hane tespit edildi.⁴²² 1234 tarihinde Jin Hanedanı'nın ele geçirilmesinden sonra Ögeday Kaan daha kapsamlı bir nüfus sayımı yapılması için planların hazırlanmasını emretti ve temmuz 1235 tarihinde Hutuhu Noyan'a (Huduhu Nayan 胡土虎那顏) Zhongzhou'nun yargucusu (Duanshiguan 斷事官) yetkisini vererek onu Kuzey Çin'in nüfus sayım işlerine görevlendirdi.⁴²³ Nüfus sayımı 1235'te başlayıp 1236 tarihinde tamamlandı. Bu nüfus sayımı Yiwei senesinde yapıldığı için "Yuan Yıllığı"nda "Yiwei Senesi Hane Sayımı" (Yiwei Kuohu 乙未括戶) olarak geçmektedir.⁴²⁴ İsenbike Togan bu nüfus sayımını şöyle değerlendirmektedir: *"Sayım sonucunda nüfusun yarısı hükümdar ailesi üyelerine, aristokralara ve komutanlara bağlı, yarısı ise merkezi hükümete bağlı olarak sayılmıştır. Bu gibi nüfus sayımı yapılması merkezi idare devlet gelirlerinin yarısı üzerindeki kontrolünü kaybetmiş oluyordu. Çünkü halkın büyük bir kısmı bulundukları veya yerleştikleri yerlerdeki prens ve komutanlara belli bir miktar ipek vergisi ödemekle yükümlüydüler... Bunlar aynı zamanda kendilerine vergi bağlanan ve vergiyle beraber idari yetki de verilen prens ve komutanlar idiler".*⁴²⁵

1235-1236 tarihli nüfus sayımının en önemli özelliği hakimiyet sınırı içindeki nüfusu tanımlamak ve değerlendirmek için mesleğe, statüye ve ırka göre 20-30'dan fazla hane kategorilerin oluşturulmasıydı. Mesleklere göre, hanedan üyeleri ve aristokrasi haneleri (Touxiahu 投下戶), askerî haneler (Junhu 軍戶), posta haneleri (Zhanchihu 站赤戶), acil teslimat posta istasyonu haneleri (Jidipuhu 急遞鋪戶), zanaatkâr haneleri (Jianghu 匠戶), tuz haneleri (Yanhu 鹽戶), avcı haneler (Dabuhu 打捕戶), askerî tarım çiftlikleri haneleri (Tuntianhu 屯田戶), altın arama haneleri (Taojinhu 淘金戶), madenci haneler (Kuanghu 礦戶), izabeci haneler/eritme haneleri (Yehu 冶戶), gemici haneler (Chuanhu 船戶), ortak tüccar haneleri (Wotuhu 斡脫戶), Konfüçyüsçü haneler (Rurenhu 儒人戶), Yinyang haneleri (Yinyanghu 陰陽戶),

⁴²² Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 32. Wu Songdi 吳松弟, *Çin'in Nüfus Tarihi: Liao, Song, Jin ve Yuan Hanedanı Dönemi-Zhongguo Renkou Shi: Liao, Song, Jin, Yuan Shiqi* 中國人口史: 遼宋金元時期, vol. 3 (Shanghai 上海: Fudan Daxue Chubanshe 復旦大學出版社, 2000), s. 224.

⁴²³ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 34.

⁴²⁴ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 1345.

⁴²⁵ İsenbike Togan Arıcanlı, "Ortak Tüccarları", 80-81.

Budacı ve Taoist haneler (Sengdaohu 僧道户), danişment⁴²⁶ ve derviş haneler (Dashiman dieliweishihu 答失蠻, 迭里威失户), sanatçı haneler (Liyuehu 禮樂户), doktor haneler (Yihu 医户), köylü haneler (Minhu 民户), köle haneler (Quhu 驅户), azat edilen haneler (fanglianghu 放良户) vb. hanelere ayrılmıştır. Bunun haricinde millette göre Moğol haneler (Mengguhu 蒙古户), Müslüman haneler (Huihuihu 回回户), Uygur haneler (Weiwuerhu 畏吾兒户), Hexi haneleri (Hexihu 河西户), Kitan haneler (Qidanhu 契丹户), Cürçen haneler (Nüzhenhu 女真户), Kuzey Çinli haneler (Hanerhu 漢兒户) vb. kategorilere ayrılmıştır. Bu hanelerin hepsine “muhtelif ırktan haneler” (Zhuse Huji 諸色户计) olarak adlandırılmıştır.⁴²⁷

“Yuan Yıllığı”na göre 1247 yılı ekim ayında Güyük Han bir nüfus sayımı yapılmasını emretmiştir. Fakat bu nüfus sayımında ne kadar nüfusun tespit edildiği hakkında bilgi verilmemiştir.⁴²⁸ Daha kapsamlı diyebileceğimiz ikinci kez nüfus sayımı Möngke Kaan dönemi 1252 yılında yapıldı. Bu nüfus sayımı Renzi senesinde yapıldığı için “Yuan Yıllığı”nda “Renzi Senesi Hane Sayımı” (Renzi Kuohu 壬子括户) olarak geçmektedir. “Yuan Yıllığı”na göre, 1235-1236 tarihlerinde Kuzey Çin’de yapılan nüfus sayımında 1.004.656 hane kaydedilmiş olup, 1252 yılında yapılan nüfus sayısına 200.000 hane daha eklenerek toplam 1.200.000’den fazla hane kayda geçirilmiştir.⁴²⁹ Çin toprakları hariç Möngke Kaan 1253 tarihinde Rus (Woluosi 斡羅思) bölgesinin (Altın Orda sahası) nüfus sayımı yapılması için yetkili gönderdi.⁴³⁰ Daha sonraki tarihlerde bölgesel olarak nüfus sayımı yapıldı. Buna göre 1255 tarihinde Çin’deki Liaodong⁴³¹ 遼東 bölgesinin nüfus sayımı yapıldı. 1258 tarihinde ise Xingyuan⁴³² 興元 bölgesinin nüfus sayımı yapıldı.⁴³³

⁴²⁶ “Danişment” kelimesi Farsçada “bilgin” anlamına gelmektedir. “Yeni Yuan Yıllığı”nda Huihui’lerin diğer adının “danişment, derviş ve Müslüman” olduğu ve umumiyetle Müslümanları ifade etmekte olduğu kaydedilmiştir. Bkz. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 528.

⁴²⁷ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 630-636. Meng Siming, *Sosyal Sınıf Sistemi*, 153.

⁴²⁸ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 39. Thomas T. Allsen, *Mongol Imperialism: The Policies of the Grand Qan Möngke, in China, Russia, and the Islamic Lands, 1251-1259* (London: University of California Press, 1987), s. 125.

⁴²⁹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 1345.

⁴³⁰ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 46.

⁴³¹ Çin’in Liaoning 遼寧 eyaletinin doğusunu, Jilin 吉林 ve Heilongjiang eyaletinin tamamını göstermektedir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1025.

⁴³² Çin’in Shanxi eyaletinin Hanzhong 漢中 şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1088.

Kubilay Han dönemine gelindiğinde nüfus sayımı işlemleri devam etti. Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin 2. yılı (1261) haziran ayında, sayımdan kaçmış (Louji 漏籍) olan halkın nüfus sayımı yapılarak vergi ve angaryaya tabi tutulması gerekenler tespit edildi.⁴³⁴ 3. yılı (1262) mayıs ayında, firar edenlerin nüfusu kaydedildi, vergi ödemekle yükümlü hanelerin tespiti yapıldı. Gerçek hane üyelerini bildirenler ödüllendirildi, hane üyelerini gizleyenler ise cezalandırıldı.⁴³⁵

Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin ilk yılı (1264), Kuzey Çin'de daha önceki hanedanlıklarda olduğu gibi hanelerin sahip olduğu arazi, büyük baş ve küçük baş hayvan sayısı, mal varlığı ve köle sayısına göre âlâ hane (Shanghu 上户), evsat hane (Zhonghu 中户) ve edna hane (Xiahu 下户) olmak üzere haneler üç dereceye ayrıldı. Bu üç derece hanelerinin her biri ayrıca kendi içinden âlâ, evsat ve edna haneler olmak üzere tekrar üç dereceye ayrılıyordu. Buna “dokuz derece haneleri” (Sandeng Jiuja 三等九甲 / Jiudenghu 九等户) deniliyordu. “Dokuz derece haneleri” kaydedilirken hanelerin sahip olduğu mal varlığının çok azlığına göre üst dereceden alt dereceye göre sırayla kaydediliyordu. Bu tıpkı fare kuyruğunun kalından inceye uzanmasına benzediği için nüfus kayıt defterine “fare kuyruğu defteri” (Shuweice 鼠尾册) adı verilmiştir. Bu uygulama Güney Song Hanedanı'nın ele geçirilmesinden sonra Güney Çin'de de yürürlüğe konuldu. Hanelerin üstlenmesi gereken vergiler, angarya ve hizmet yükümlülükleri hanelerin sahip oldukları derecelerine göre düzenleniyordu. Ancak Kubilay Hanlığı'nda nüfus sayımının ve hane derecelerinin düzenli ve doğru tespit edilmemesinden dolayı nüfus kategorileri oldukça karmaşıktı. Kubilay Hanlığı'nın son dönemlerine gelindiğinde hane dereceleri sadece kayıt üzerinde kalmış olarak görünmektedir.⁴³⁶

Yukarıda bahsettiğimiz üzere Kubilay Han döneminde nüfus “fare kuyruğu defteri”nde olduğu gibi derecelendirmesi yanı sıra Ögeday Kaan döneminde olduğu gibi sahip olan mesleklere göre de toplam 10 dereceye ayrılmıştır. Buna “on derece haneleri” (Shidenghu 十等户) denilmiştir. Buna göre üst statüden alt statüye

⁴³³ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 51. Thomas T. Allsen, *Mongol Imperialism*, 125. Chen Gaohua, Shi Weimin, *Yuan Hanedanı Ekonomisi*, vol. 1, 1739. Wu Songdi, *Çin'in Nüfus Tarihi*, 225.

⁴³⁴ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 70.

⁴³⁵ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 85.

⁴³⁶ Xu Han, *Tarım ve Teknoloji*, 23. Bai Shouyi, *Yuan Hanedanı Dönemi (1)*, 492-493. Chen Gaohua, *Eserler Koleksiyonu*, 72. Wu Songdi, *Çin'in Nüfus Tarihi*, 240. Zhao Yunqi, *Çin Maliyesi*, 249.

sıralaması şöyledir. 1) İmparatorluk memurları (Guan 官), 2) Alt düzey memurlar (Li 吏), 3) Budist (Seng 僧), 4) Taoist (Dao 道), 5) Doktor (Yi 医), 6) Zanaatkâr (Gong 工), 7) Avcı (Lie 猎), 8) Köylü (Min 民), 9) Konfüçyüsçü (Ru 儒), 10) Dilenci (Qi 乞)'dir.⁴³⁷ Bu “on derece haneleri”nin derecelendirmesi yukarıda bahsi geçen “dokuz derece haneleri” derecelendirmesinden farklı görünmektedir. “On derece haneleri”nin derecelendirmesi sosyal statüyü yansıtırken “dokuz derece haneleri”nin derecelendirmesi ise malî düzeyi yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra halkın sahip olduğu mesleklere göre derecelendirmesi Ögeday Kaan döneminde daha ziyade meslek merkezli iken, Kubilay Han döneminde ise daha ziyade hiyerarşik merkezliye dönüştüğünü görüyoruz.

Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 7. yılı (1270) mayıs ayında, Kuzey Çin'de üçüncü kez kapsamlı nüfus sayımı yapıldı.⁴³⁸ Kubilay Hanlığı'na ait son kez yapılan nüfus sayımı ise 26. yılı (1289) şubat ayında yapıldı. Bu nüfus sayımında sadece Güney Çin'in nüfusu sayıldı. Kuzey Çin'den Güney Çin'e gelip yerleşen farklı ırklara mensup olan halk da bu nüfus sayımına dahil edildi.⁴³⁹ Yapılan bu nüfus sayımıyla hane sayıları tespit edilmesi yanı sıra toprak ölçüsü ve tüm mal varlıkları da tespit edildi. Hane üyeleri sayısını gizleyenlere ölüm cezası, nüfusu gizlediğini bilip de ihbar etmeyen komşuya 107 sopa vurma cezası ve mal varlığını gizleyen hanelere 77 sopa vurma cezası verildi.⁴⁴⁰

Nüfus sayımı yapılırken hükümet haneler tarafından teslim edilen, üzerine hane üyesi sayısı, hanenin sahip olduğu mal varlığı ve arazi ölçüsü kaydedilen “el belgesi” (Shouzhuang 手狀) adındaki belgeyi esas alırdı. Haneler bu belgeyi hükümete teslim eder, hükümet de bu belgelere göre nüfus kaydını düzenlerdi.⁴⁴¹ Marco Polo'nun Güney Çin'deki Hangzhou'da bulunduğu sırada verdiği bilgiler bu konu açısından önemlidir. Onun verdiği bilgiye göre her aile reisi üzerinde evde yaşamakta olan kişi isimlerinin ve beslemekte olduğu atların sayısının yazılı olduğu bir pusulayı ev kapısına asmak zorundaydı. Aileden biri öldüğünde ya da evden taşındığında isimleri

⁴³⁷ Qian Mu, *Ulusal Tarihin Genel Hatları*, 657.

⁴³⁸ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 129.

⁴³⁹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 319.

⁴⁴⁰ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 638. Chen Gaohua, *Eserler Koleksiyonu*, 76.

⁴⁴¹ Chen Gaohua, *Eserler Koleksiyonu*, 73. Wu Songdi, *Çin'in Nüfus Tarihi*, 242.

listeden silinir, bir çocuk doğarsa adı listeye eklenirdi. Böylece il ve kent yöneticileri yaşayan kişi sayısını tam olarak bilebilirlerdi. Bu uygulama Kuzey ve Güney Çin'in tüm yöreleri için geçerlidir.⁴⁴² Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 26. yılı (1289) nüfus sayımı yapıldıktan sonra hükümet tarafından hanelere “hane defteri”nin (Hutie 戶貼) verilmesi emredildi. Bu defterde nüfus sayımı yapılan haneye ilgili kişi adları, yaşı, kişi sayısı, yerleşim adresi, sahip olduğu arazi ölçümü, mal varlığı, üstlendiği vergi ve angarya durumlarını içeren bilgiler mevcuttu. Ayrıca bu deftere hükümet tarafından mühür de basılıyordu.⁴⁴³

Nüfus ile ilgili düzenlemelerin Kubilay Han sonrası halefleri döneminde de devam ettiğini görüyoruz. İmparator Temür Olcaytu'nun Dade devresinin 10. yılına (1306) gelindiğinde nüfus sayımı sonrası kaydedilen haneler çeşitli kategorilere ayrıldıktan sonra hiçbir değişiklik yapılmaması, nesiller boyunca aynı kategoriye mensup olması, fermana aykırı davranarak hane kategorisini değiştirmek isteyenlerin cezalandırılması hakkında ferman yayınlandı.⁴⁴⁴ Kubilay Han sonrası halefleri dönemlerinde kapsamlı nüfus sayımı yapılmadı. Ancak bölgesel olarak nüfus sayımları yapılmaya devam etti. İmparator Kayşan'ın Zhida devresinin ilk yılında (1308) Güney Çin'deki hane sayıları gözden geçirildi.⁴⁴⁵ Böylece Kubilay Han hakimiyetinin ilk dönemlerinde kapsamlı yapılan nüfus sayımı hakimiyet alanının genişlemesiyle bölgesel olarak yapılmaya başlanmıştır. Onun halefleri dönemine gelindiğinde de nüfus sayımı bölgesel olarak yapıldığını görüyoruz.

“Yuan Yıllığı”nda yer alan “İmparator Monografisi” bölümleri tarafımızdan gözden geçirilmiştir. “İmparator Monografisi” bölümlerinin sonunda nüfus ile ilgili kısa bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilerden yola çıkarak 1235 tarihli Ögeday Kaan döneminden başlayıp imparator Tok Temür'ün Zhishun devresinin ilk yılına (1330) kadar olan nüfus sayımını tespit edebildik. Bunlardan derlediğimiz bilgileri aşağıdaki tablo haline getirdik.

⁴⁴² Marco Polo, Dünyanın Hikâye Edilişi, 304. Marco Polo, *Marco Polo'nun Geziler Kitabı*, 157. Marco Polo, *The Book of Ser Marco Polo*, vol. II, 192.

⁴⁴³ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 638.

⁴⁴⁴ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 213.

⁴⁴⁵ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 3310. Wu Songdi, *Çin'in Nüfus Tarihi*, 259.

Tablo 4: “Yuan Yıllığı”na Göre Hanedanın Nüfus Sayısı (1236-1330):⁴⁴⁶

Tarih:	Hane Sayısı:	Kişi Sayısı:
Ögeday Kaan (1235)	873.781	4.754.975
Ögeday Kaan (1236)	1.100.000’den fazla	
Möngke Kaan (1252)	1.200.000’den fazla	
Kubilay Han’ın Zhongtong devresinin 2. yılı (1261)	1.418.499	
3. yılı (1262)	1.476.146	
4. yılı (1263)	1.579.110	
Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin ilk yılı (1264)	1.588.195	
2. yılı (1265)	1.597.601	
3. yılı (1266)	1.609.903	
4. yılı (1267)	1.644.030	
5. yılı (1268)	1.650.286	
6. yılı (1269)	1.684.157	
7. yılı (1270)	1.939.449	
8. yılı (1271)	1.946.270	
9. yılı (1272)	1.955.880	
10. yılı (1273)	1.962.795	
11. yılı (1274)	1.967.898	
12. yılı (1275)	4.764.077	
27. yılı (1290)	13.196.206	58.834.711
28. yılı (1291)	13.430.322	60.491.300
30. yılı (1293)	14.002.760	
İmparator Tok Temür’ün Zhishun devresinin ilk yılı (1330)	13.400.699	53.654.337

4.2. Vergiler

Devletin en önemli gelir kaynaklarından biri olarak vergiler, varlığını devam ettirmek ve hâkim olduğu tebaa üzerindeki nüfusunu denetlemek noktasında önemli role sahiptir. Devletlerin tarih boyunca sürekliliğini sağlayan en önemli etkenlerden

⁴⁴⁶ Bu tablo “Yuan Yıllığı”na göre tarafımızdan oluşturulmuştur.

biri, vergi sisteminin mükemmel işlediği sağlam bir malî yapıya sahip olmasıydı.⁴⁴⁷ Kubilay Hanlığı'nda vergi sisteminin işleyişi için yapılan nüfus sayımları aynı zamanda toplumda vergi mükelleflerinin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Moğolların Kuzey Çin (1234) ve Güney Çin'de (1279) hakimiyet sağlama tarihlerinin farklı olması, Kuzey ve Güney Çin iklim ve coğrafyasından kaynaklanan hasatlarda farklılık göstermesi gibi farklı faktörlerden dolayı Kuzey ve Güney Çin'den alınan vergilerde ve oranlarda farklılık söz konusudur. Kubilay Han'ın hakimiyet sahası Moğolistan ile ilgili olarak temel kaynaklarımızda detaylı bilgiler azdır. Kayıtlar daha ziyade Kuzey Çin ve Güney Çin ile ilgili durumları gösterdiğinden dolayı onlar hakkında konuşabiliyoruz.

Kubilay Hanlığı'nda alınan vergiler çeşitleri, hem aynı hem de nakdi olarak toplanma yöntemleri üzerinde aşağıda ayrıntılı olarak duracağız. Vergi alınması gerekenler yanı sıra Kubilay Hanlığı'nda vergilerden muaf tutulan ürünler ve durumlar hakkında ayrıntılı bilgilere erişebilmekteyiz. “Yuan Tüzüğü”nde yer alan belgelere göre Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 7. yılı (1270) ödünç verilen para, kiraya verilen daireler için yapılan sözleşme ve kendiliğinden ölen hayvanın etinden, 8. yılı (1271) tarım aletlerinden, ipek böcekçiliğinden, kaliteli olmayan ipek kumaşlardan, ipek ödünç alınıp karşılığında ipek veya ince ipek kumaş ödeyenlerden vergi alınmadı. İmparator Temür Olcaytu'nun Yuanzhen devresinin 2. yılı (1296) ocak ayında 1/30 oranında alım satım vergisi alınan meyve ağaçlarından tekrar arazi vergisi alınmaması emredildi. İmparator Temür Olcaytu'nun Dade devresinin 5. yılı (1301) ağustos ayında posta istasyonlarının kullanımı için satın alınan atlardan, imparator Kayşan'ın Zhida devresinin 4. yılı (1311) temmuz ayında tahıl vergisi yerine ipek veya kumaşı vergi olarak alırken, ipek ve kumaşlardan da ayrıca vergi alınmaması emredildi.⁴⁴⁸

Bunların haricinde Kubilay Hanlığı'nda vergiden muaf ürünlerin çeşitleri bölgeden bölgeye değişiklik gösteriyordu. “Yuan Tüzüğü”ne göre, Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 22. yılı (1285) ocak ayında Fujian eyaletinin etrafı dağ ve denizlerle çevrili, salgın hastalıklara yol açabilecek nemli havası olmasından diğer bölgelerde olduğu gibi ürünlerden vergi alınmasının uygun olmadığı Merkez Sekreterliği

⁴⁴⁷ A. Melek Özyetgin, *Vergi Terimleri*, 25.

⁴⁴⁸ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 864-867.

tarafından müzakere edildikten sonra vergi alınması uygun olmayan 30'dan fazla ürünün listesi yayınlandı. Bunlar kitap ve resim, hasır, süpürge, hasır sandalet, tuğla, kandil, odun, demir tel, bakır tel, rami pamuğu, saman halat, allık, kenevir ipliği, maya ürünleri, nilüfer tohumu, su kestanesi, çeşitli sebzeler, yapışkan pirinç, yam tohumu, bambu sürgünü, yosun, deniz tarağı, deniz tarağı tozu, ahtapot, yengeç, karides, yumuşak kabuklu kaplumbağası, salyangoz, istiridye, ustura istiridye, kalamar idi. Bunların haricinde sığır, at, katır, eşek, koyun, tavuk, ördek, kaz ve onların yavruları satış için değilse ve halk onları kendi ihtiyaçları için kullanıyorsa onlardan vergi alınmayacaktır. Listede adı geçmeyen, halk kendi ihtiyaçları için kullanılan ve satışa çıkarılmayan diğer ürünler varsa onlardan da vergi alınmıyordu.⁴⁴⁹ Buna göre Kubilay Hanlığı'nda istisnai olanlar dahi ayrıca tanımlanmış olup, vergi alınması gerekenler ve gerekmeyenler hakkında ayrıntılı kayıtların tutulduğu, vergilendirme konusunda çok ayrıntılı düzenlemelerin yapıldığı anlaşılmaktadır.

Kubilay Hanlığı'nda vergiler toplanırken genel olarak taşrada yer alan en büyük idarî birim olan eyaletler üzerinden toplanıyor ve merkeze gönderiliyordu. Kubilay Hanlığı döneminde taşra teşkilatında tesis edilen idari birimler büyükten küçüğe doğru eyalet (Xingsheng 行省), vilayet⁴⁵⁰ (Lu 路), sancak (Fu 府), kaza⁴⁵¹ (Zhou 州) ve nahiye⁴⁵² (Xian 縣) idi. “Yuan Yıllığı”nda yer alan “Coğrafya 1 (Dili 地理)”

⁴⁴⁹ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 847.

⁴⁵⁰ “Lu 路” kelimesi günümüz Çincesinde “yol” anlamına gelmekte is ede Kubilay Hanlığı döneminde kelimenin yol değil taşradaki vilayet niteliğindeki bir idarî birim olduğu kanaatindeyiz. “Yuan Yıllığı”nın 91. bölümü “Muhtelif Memuriyetler 7”de Kubilay Hanlığı dönemi taşrada tesis edilen idarî birimler hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilere göre vilayetler, Kubilay Han döneminin ilk başlarında tesis edildi. Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 20. yılına (1283) gelindiğinde vilayetler âlâ vilayet (Shanglu 上路) ve edna vilayet (Xialu 下路) olarak ikiye ayrıldı. 100.000 haneden fazla olursa âlâ vilayet, 100.000 haneden az olursa edna vilayet olarak nitelendirildi. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2316.

⁴⁵¹ Kubilay Hanlığı'nda kazalar Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin 5. yılında (1264) tesis edildi. Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 3. yılına (1266) gelindiğinde Kuzey Çin'de kazalar âlâ kaza (Shangzhou 上州), evsat kaza (Zhongzhou 中州) ve edna kaza (Xiazhou 下州) olmak üzere üçe ayrıldı. Buna göre 15.000 haneden fazla olanlar âlâ kaza, 6000 haneden fazla olanlar evsat kaza, 6000 haneden az olanlar ise edna kaza olarak nitelendirildi. Güney Çin'in ele geçirilmesinden sonra (1279) kasabalara yeni düzenlemeler getirildi ve Zhiyuan devresinin 20. yılı (1283) 50.000 haneden fazla olanlar âlâ kaza, 30.000 haneden fazla olanlar evsat kaza, 30.000 haneden az olanlar ise edna kaza olarak nitelendirildi. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2317.

⁴⁵² Kubilay Hanlığı'nda nahiyeler Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin 5. yılı (1264) tesis edildi. Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 3. yılına (1266) gelindiğinde Kuzey Çin'de nahiyeler âlâ nahiye (Shangxian 上縣), evsat nahiye (Zhongxian 中縣) ve edna nahiye (Xiaxian 下縣) olmak üzere üçe ayrıldı. Buna göre 6000 haneden fazla olanlar âlâ nahiye, 2000 haneden fazla olanlar evsat nahiye, 2000

bölümünde belirtildiği üzere Kubilay Hanlığı'nda toplam bir Merkez Sekreterlik, 11 eyalet, 185 vilayet, 33 sancak, 359 kaza ve 1127 nahiye tesis edildiği kaydedilmiştir.⁴⁵³ Bu sayılar muhtemelen Kubilay Han'ın orta dönemlerinde mevcut olan idari birimlerin sayısı olmalıdır ki, “Yuan Yıllığı. Kubilay Han Monografisi” bölümünde yer alan bilgiye göre Kubilay Han Zhiyuan devresinin 30. yılına (1293) gelindiğinde Merkez Sekreterlik ve eyaletler hariç diğer yerel idari birimlerin sayısında artış olduğunu görüyoruz. Buna göre 1293 tarihinde ülke çapında toplam 169 vilayet, 43 sancak, 398 kaza ve 1165 nahiye vardır.⁴⁵⁴ Taşrada tesis edilen en büyük idarî birim olarak eyaletler idaresi altında bulunan vilayet, sancak, kaza ve nahiyeleri doğrudan yönetmekteydi. Eyaletler idaresi altındaki yerlerin vergi, askerî, tarım, taşımacılık, nakliyecilik gibi tüm işlerinden sorumluydu.⁴⁵⁵

Kubilay Hanlığı döneminden itibaren kurulmaya başlamış olan bu 11 eyaletin isimleri şöyledir: Lingbei 嶺北 (Karakurum), Liaoyang 遼陽, Gansu 甘肅, Yunnan 雲南, Shanxi 陝西, Sichuan 四川, Huguang 湖廣, Jiangzhe 江浙, Jiangxi 江西, Henan Jiangbei 河南江北 ve Zhengdong 征東 (Doğu'ya sefer).⁴⁵⁶ Reşîdüddin ise eyaletleri Çince eyalet anlamına gelen “Sheng 省” ile benzer şekilde Şing-i vilayet (شینگ ولایت) olarak tanımlamakta ve toplam sayısını 12 olarak şu şekilde izah etmektedir. Bunlardan ilki Hanbalık ve Dadu Şing'i (Hanbali He Dadusheng 汗八里和大都省); ikincisi, Curce ve Selenga Vilayeti Şing'i (Nüzhen He Sulianghe 女真和肅良合); üçüncüsü, Kuli ve Kukuli Vilayeti Şing'i (Gaolisheng 高麗省); dördüncüsü, Nanking Şehri Şing'i (Nanjingsheng 南京省); beşincisi, Yengcu Şehri Şing'i (Yangzhou Chengsheng 揚州城省); altıncısı, Hingisay Şehri Şing'i (Xingzai Chengsheng 行在城省); yedincisi, Fucu Şehri Şing'i (Fuzhousheng 福州省); sekizincisi, Lukinfu Şehri Şing'i (Longxingfusheng 龍興府省); dokuzuncusu, Kungi Şehri Şing'i (Guangfusheng 廣府省); onuncusu, Karacang Şing'i (Halazhangsheng 哈刺章省); on birincisi, Kincanfu Şing'i (Jingzhaofusheng 京兆府省); on ikincisi,

haneden az olanlar ise edna nahiye olarak nitelendirildi. Güney Çin'de ise Zhiyuan devresinin 20. yılı (1283) 30.000 haneden fazla olanlar âlâ nahiye, 10.000 haneden fazla olanlar evsat nahiye, 10.000 haneden az olanlar edna nahiye olarak nitelendirildi. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2318.

⁴⁵³ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 1346.

⁴⁵⁴ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 376.

⁴⁵⁵ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2305.

⁴⁵⁶ Kubilay Hanlığı'nda Çin'de tesis edilen 11 eyalet için bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 1346.

Kamçu Şing'i (Ganzhousheng 甘州省)'dir.⁴⁵⁷ “Yuan Yıllığı”nda Kubilay Hanlığı döneminde tesis edilen eyalet sayısı 11 olarak verilirken, Reşîdüddin ise 12 olarak ifade etmektedir. Bunun sebebi ise “Yuan Yıllığı”nda başkent Pekin ve civarları idaresine verilen Fuli 腹裏 eyaleti 11 eyalete dahil edilmemiştir. Çünkü Fuli eyaleti başkent Pekin’de tesis edilen ve devletin en üst idari birimlerinden biri olan Merkez Sekreterlik tarafından doğrudan yönetilmesinden kaynaklanmaktadır. Fuli eyaletini de 11 eyalete dahil ettiğimizde Kubilay Hanlığı döneminde ülke çapında toplam 12 eyaletin tesis edildiğini görmekteyiz. Diğer bir nokta ise Reşîdüddin’in “Câmiu’t-Tevârih” adlı eserinde bahsi geçen Kubilay Hanlığı döneminde tesis edilen 12 eyaletin isimlerine baktığımızda bu isimlerin “Yuan Yıllığı”nda bahsedilen eyalet isimlerinden farklı olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla bu farkı görebilmemiz açısından çalışmamızda “Câmiu’t-Tevârih”in Çince tercümesinden istifade ederek bu 12 eyaletin Çince adlarını çalışmamıza ekledik. Gerçi “Yuan Yıllığı” ile “Câmiu’t-Tevârih” adlı eserlerde bu 12 eyaletin isimleri farklı olarak bahsedilmişse de coğrafi konumu açısından baktığımızda aynı bölgeler olduğu anlaşılmaktadır.

Harita 3: Kubilay Hanlığı döneminde tesis edilen eyaletler:⁴⁵⁸

⁴⁵⁷ Reşîdüddin, *Câmiu’t-Tevârih*, c. 2, 909-910. Reşîdüddin, *Câmiu’t-Tevârih-Shiji*, vol. 2, 331-333. Rashîd Al-Dîn, *The Successors*, 281-283. Gülçin Çandarlıoğlu, “Kubilay Kaan ve Olcaytu Timur Kaan’ın Şahsiyetleri”, 30.

⁴⁵⁸ Hong Lizhu 洪麗珠, “Kullanımda Kontrollü Dengelemenin Rolü: Yuan Hanedanı Yerel Memurlarının Etnik Grup Yapısı Hakkında Analiz-Yuzhi Hengyu Canying: Yuandai Jiceng Zhouxian Guanyuan De Zuqun Jiegou Fenxi 寓制衡於參用: 元代基層州縣官員的族群結構分析”, *Zhongguo Wenhua Yanjiusuo Xuebao* 中國文化研究所學報, No. 62 (2016), s. 87.



Kubilay Hanlığı döneminde vergilerin eyaletler üzerinden toplandığı ve merkeze gönderildiği hakkında yukarıda bahsetmiştik. Dolayısıyla tesis edilen eyaletlerde çeşitli vergilerin toplanmasından sorumlu vergi idareleri kurulmuştur. “Yuan Tüzüğü”nde farklı eyaletlerde tesis edilen vergi idarelerinin toplam sayısının 200 olduğu izah edilmiştir.⁴⁵⁹ Aşağıda tarafımızdan oluşturulan tabloda “Yuan Tüzüğü”ne göre toplam 200 tane vergi idarelerinin farklı eyaletlerde ne kadar sayıda yer aldığı gösterilmiştir.

Tablo 5: “Yuan Tüzüğü”ne Göre Kubilay Hanlığı Döneminde Farklı Eyaletlerde Bulunan Vergi İdareleri:⁴⁶⁰

Eyalet Adı:	Toplam Vergi İdaresi:
Fuli Eyaleti:	73
Jiangzhe Eyaleti:	40
Jiangxi Eyaleti:	18
Fujian Eyaleti:	6
Liaoyang Eyaleti:	2

⁴⁵⁹ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 435-437.

⁴⁶⁰ Bu tablo “Yuan Tüzüğü”ne göre tarafımızdan oluşturulmuştur. Bkz. Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 435-437.

Henan Eyaleti:	34
Shanxi Eyaleti:	4
Sichuan Eyaleti:	2
Gansu Eyaleti:	2
Huguang Eyaleti:	19
Toplam:	200

4.2.1. Şahıs Vergisi (Dingshui 丁税)

Moğol İmparatorluğu döneminde şahıs vergisi Ögeday Kaan döneminden itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Ögeday Kaan hakimiyetinin ilk yılı 1229 tarihinde hakimiyet sahası olan Kuzey Çin'deki Çinlilerden hane başına vergi alınması, batı bölgesinden gelip Çin'e yerleşenlerden ise kişi başına vergi alınması emredildi.⁴⁶¹ Moğollardan da kişi başına göre şahıs vergisi alınmıyordu. Ancak bu tarihte kişi başına ne kadar vergi alındığı hakkına kaynaklarda bir bilgiye rastlamıyoruz. Ögeday Kaan dönemi 1236 tarihine gelindiğinde nüfus sayımı yapılırken yetişkin erkek sayısı tespit edilmişti. Bu tarihte şahıs vergisine düzenlemeler getirildi ve şahıs vergisinin yetişkin erkeklerden kişi başına alınması emredildi. Buna göre her sene yetişkin erkek için şahıs vergisi olarak 1 dan/shi⁴⁶² 石 (84 L), kölesinden ise kişi başına 5 sheng⁴⁶³ 升 (4.2 L) tahıl alınmıyordu. Yeni hane kuran bireyden ve kölesinden şahıs vergisi bunun daha yarısı kadar alınmıyordu. Yaşlı ve çocuklardan ise şahıs vergisi alınmıyordu. Ayrıca bu dönemde getirilen düzenlemenin bir başka özelliği ise halk şahıs vergisi veya arazi vergisinden birini ödemekle yükümlü olmasıydı. Şahıs vergisi ödeyenler arazi vergisinden muaf tutuluyor, arazi vergisi ödeyenler ise şahıs vergisinden muaf tutuluyordu. Yani bir hanenin yetişkin erkek sayısı ve sahip olduğu arazisi ölçüldükten sonra şahıs vergisinden alınan vergi miktarı arazi vergisinden alınan vergiden fazla ise şahıs vergisi, eğer arazi vergisinden alınan vergi miktarı şahıs vergisinden alınan vergi miktarından fazla ise arazi vergisi alınmıyordu. Buna göre hangi vergi miktarından devlet daha çok gelir elde edebilecekse halk o vergiye

⁴⁶¹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 30. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1579.

⁴⁶² “Dan/Shi” hacim ölçü birimidir. Kubilay Hanlığı döneminde 1 dan/shi=84 litre idi. Bkz. Dai Matsui, “Uigur and Mongol Documents”, 38.

⁴⁶³ “Sheng” hacim ölçü birimidir. Kubilay Hanlığı döneminde 1 sheng=0.84 litre idi. Bkz. Dai Matsui, “Uigur and Mongol Documents”, 38.

tabi tutuluyordu. Ancak şahıs vergisi ve arazi vergisinin her ikisine değil birine tabi tutulurken birinden muaf sayılması vergi sisteminde adaletin sağlandığının bir göstergesidir. Şahıs vergisinden elde edilen gelir miktarı her sene kayıt alınmıyordu ve vergi büroları tarafından merkeze rapor ediliyordu. Bu görev ihlal edildiğinde 100 sopa vurma cezası veriliyordu. Vergi ödemeyenlere ise 70 sopa vurma cezası ve iki sene hapis cezası veriliyordu.⁴⁶⁴

Kubilay Han dönemine gelindiğinde Maliye Nazırlığı şahıs vergisine daha detaylı düzenlemeler getirdi. Buna göre Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 17. yılı (1280) verginin tamamını ödeyen hanelerden (Quankehu 全科户) şahıs vergisi yıllık olarak kişi başına 3 dan (252 L) darı, kölesinden ise kişi başına 1 dan (84 L) darı alınmıyordu. Yarım vergilendirilen hanelerden (Jianban Nashihu 減半科户) şahıs vergisi olarak kişi başına 1 dan (84 L) darı alınmıyordu. Daha önce nüfus kaydı yapılmış, ancak sonradan diğer bölgeye taşınan ve ikamet ettiği yerde tekrar yeni nüfus kaydı yapılan karışık sayılmış hanelerden (Xinshou Jiaocanhu 新收交參户) şahıs vergisi olarak kişi başına birinci yılı 5 dou⁴⁶⁵ 斗 (42 L), üçüncü yılı 1 dan 2 dou 5 sheng (105 L), dördüncü yılı 1 dan 5 dou (126 L), beşinci yılı 1 dan 7 dou 5 sheng (147 L), altıncı yılı ise verginin tamamını ödemekle yükümlü haneler olarak tanımlanarak kişi başına 3 dan darı alınmıyordu. Yardıma muhtaç hanelerden (Xiejihu 協濟户) şahıs vergisi olarak kişi başına 1 dan (84 L) darı alınması kararlaştırıldı.⁴⁶⁶ İmparator Ayurbarwada'nın Yanyou devresinin 7. yılına (1320) gelindiğinde şahıs vergisinde yeniden düzenlemeler getirildi. Buna göre Fuli eyaletindeki (Pekin ve civarları) arazisi olmayan halktan şahıs vergisi olarak kişi başına 2 dan (168 L) tahıl alınacaktı. Tahıl yerine para veya ipek ödeyebiliyordu.⁴⁶⁷ Anlaşıldığı üzere Kubilay Hanlığı'nda haneler mal varlığına göre çeşitli kategorilere ayrıldığını, mal varlığının az veya çokluğuna göre vergi miktarının belirlendiğini görüyoruz. Bu aynı zamanda vergilendirmede adaletli olduğunu göstermektedir.

⁴⁶⁴ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2357. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1579.

⁴⁶⁵ “Dou” hacim ölçü birimidir. Kubilay Hanlığı döneminde 1 dou=8.4 litre idi. Bkz. Dai Matsui, “Uigur and Mongol Documents”, 38.

⁴⁶⁶ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2358. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1579.

⁴⁶⁷ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 765.

Şahıs vergisi Kubilay Han döneminde Kuzey Çin'den alınan bir çeşit vergi türüdür. Batıdan gelenlerden veya Semu sınıfından alınan bu vergi Kuzey Çin'de kişi başına tahıl olarak alınıyordu. Alınan tahıl cinsi ise umumiyetle darı idi. Güney Çin'in ele geçirilmesiyle burada ikamet eden Semu sınıfı ise şahıs vergisine değil bütün vergisine tabi tutulmuştur. Dolayısıyla Kuzey Çin'de ikamet eden Semu sınıfı ile Güney Çin'de ikamet eden Semu sınıfı farklı vergilere tabiydiler. Bunu bütün vergisi kısmında detaylı anlatacağız.

4.2.2. Arazi Vergisi (Dishui 地税)

Arazi vergisi Moğol İmparatorluğu Cengiz Han döneminden itibaren alınmaya başlanmıştır. Buna göre Moğol İmparatorluğu Cengiz Han döneminde halk hangi ırktan olursa olsun arazi ekip biçiyorsa arazi vergisi alınması kararlaştırıldı. Dini kesimler de buna dahil olmak üzere Budist, Taoist, Konfüçyüs, Danişment ve Erke'ün⁴⁶⁸ (Yelikewen 也里可溫) dahi arazi ekip biçiyorsa onlardan da arazi vergisi alınıyordu.⁴⁶⁹ Ögeday Kaan dönemine gelindiğinde arazi vergisine Kuzey Çin de dahil edildi ve araziler verimliliğine göre derecelendirildikten sonra alınacak olan vergi miktarı belirlendi. Buna göre Ögeday Kaan dönemini 1236 tarihinde verimi yüksek olan âlâ tarlalardan her mu⁴⁷⁰ 畝 (667 m²) için 3 sheng (2.52 L), evsat tarlalardan 2.5 sheng (2.1 L), edna tarlalardan 2 sheng (1.68 L), çeltik arazilerinden ise 5 sheng (4.2 L) vergi alınması kararlaştırıldı.⁴⁷¹ Alınan arazi vergisi miktarı hakkında “Moğol Tarihi Kayıtları” adlı eserde yukarıda bahsettiğimizden farklı vergi miktarları yer almaktadır. Esere göre verimi yüksek olan âlâ tarlalardan her mu için 3.5 sheng (2.94 L), evsat tarlalardan 3 sheng (2.52 L), edna tarlalardan 2.5 sheng (2.1 L), çeltik araziden alınan vergi miktarı ise aynıydı (yani 4.2 L'dir).⁴⁷²

⁴⁶⁸ Moğolca olarak “Erke'ün” kelimesi Kubilay Hanlığı'nda ilk başta sadece Nesturî Hristiyanlarına denilse de daha sonra genel olarak Hristiyanları ifade etmiştir. Bkz. Li Sichun 李思純, *Yuan Yıllığı Hakkında Bilgi-Yuanshi Xue 元史學* (Shanghai 上海: Zhonghua Shuju 中華書局, 1926), s. 132-133.

⁴⁶⁹ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 890. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1579. Guo Chengwei, *Kapsamlı Düzenlemeler*, 342.

⁴⁷⁰ “Mu” yüz ölçü birimidir. Kubilay Hanlığı döneminde 1 mu=667 m² idi.

⁴⁷¹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 3460.

⁴⁷² Tu Ji, *Moğol Tarihi Kayıtları*, c. 2, 12.

Güyük Han dönemine (1246-1248) gelindiğinde arazi vergisi alınmaya devam etti. Ancak bu dönemde dini kesim olan Budist, Taoist, Erke'un ve Danişmentler arazi vergisinden muaf tutuldu.⁴⁷³ Kubilay Han dönemine gelindiğinde arazi vergisine daha ayrıntılı düzenlemeler getirildi. Buna göre Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin ilk yılı (1264) ocak ayında yayınlanan bir ferman ile dini kesimler de dahil olmak üzere arazi ekip biçen kim varsa normal arazilerden her mu için 3 sheng (2.52 L), çeltik araziler için 5 sheng (4.2 L) tahıl vergisi alınması kararlaştırıldı.⁴⁷⁴ Fakat asker ve posta hanelerin sahip oldukları arazilerden alınan vergi miktarı bundan farklıydı. Bu hanelerin sahip oldukları araziler 4 qing⁴⁷⁵ 頃 (0.2668 km²) ve ondan az ise arazi vergisinden muaf tutuldu, 4 qing'den fazla ise arazi vergisine tabi tutuldu⁴⁷⁶ Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 17. yılı (1280) Maliye Nazırlığı tarafından vergilere getirilen düzenlemeler içinde arazi vergisine de yeni düzenlemeler getirildi. Buna göre verginin tamamını ödeyen hanelerden arazi vergisi olarak her mu için 3 sheng tahıl, yardıma muhtaç hanelerden her mu için 3 sheng tahıl alınıyordu.⁴⁷⁷ Böylece arazi vergisi alınırken halkın malî düzeyine göre arazi vergisinin belirlendiğini görmekteyiz.

4.2.3. Tahıl Vergisi (Shuiliang 税糧)

Tahıl vergisi alınırken Kuzey ve Güney Çin'den alınan tahıl vergisinde farklılıklar mevcuttur. Öncelikle Kuzey Çin'den alınan tahıl vergisini incelediğimizde “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”nda yer alan bilgilere göre Moğol İmparatorluğu ve Kubilay Hanlığı döneminde tahıl vergisi alınırken şahıs vergisi ve arazi vergisi başlığı altında alındığı, tahıl vergisi olarak bilinen bu iki vergi çeşidinin Ögeday Kaan döneminden itibaren uygulanmaya başlandığı hakkında kayıtlara rastlıyoruz.⁴⁷⁸ Muhtemelen şahıs vergisi ve arazi vergisi alınırken yılda bir kez ve umumiyetle de darıyı vergi olarak aldığından bu iki vergi birlikte tahıl vergisi olarak

⁴⁷³ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 890. Guo Chengwei, *Kapsamlı Düzenlemeler*, 342.

⁴⁷⁴ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 890. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2358. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1579. Guo Chengwei, *Kapsamlı Düzenlemeler*, 342.

⁴⁷⁵ “Qing” yüz ölçü birimidir. Kubilay Hanlığı döneminde 1 qing=100 mu 畝 idi.

⁴⁷⁶ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2358. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1579.

⁴⁷⁷ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2358.

⁴⁷⁸ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2357. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1579.

değerlendirilmiştir. Fakat biz çalışmamızda kaynaklarda yer alan bilgilerden yola çıkarak şahıs vergisi ve arazi vergisini müstakil bir gelir kalemi olarak değerlendirdik. Dolayısıyla Kuzey Çin’den alınan tahıl vergisi yukarıda şahıs vergisi ve arazi vergisi kısmında bahsedildiğinden dolayı burada tekrar üzerinde durmayacağız. Buna ek olarak şunu ilave edebiliriz ki, Kubilay Han zamanında Kuzey Çin’de tahıl vergisinin ödenmesinde zaman sınırlaması getirilmiştir. Buna göre en erken ekim ayından en geç ise aralık ayına kadar tahılların hükümete ödenmesi gerekiyordu. Vergiyi zamanında ödemeyip geciktirenlere ilk defasında 40 sopa, ikinci defasında ise 80 sopa vurma cezası veriliyordu. İmparator Temür Olcaytu’nun Dade devresinin 6. yılında (1302) Kuzey Çin’in sadece Shangdu ve Hejian bölgesinin tahıl vergisi ödeme tarihlerine yeni düzenlemeler getirildi. Buna göre Shangdu’nun tahıl vergisi ikinci senenin mayıs ayından başlayıp temmuz ayına kadar ödenebiliyordu. Hejian bölgesi için ise eylül ayından kasım ayına kadar ödeyebiliyordu.⁴⁷⁹

Güney Çin’deki tahıl vergisi uygulaması Kuzey Çin’den farklıydı. Güney Çin’in Moğollar tarafından ele geçirilmesinden sonra (1279) burada Tang Hanedanı dönemlerinden beri uygulanagelen yaz vergisi (Xiashui 夏税) ve güz vergisi (Qiushui 秋税) adıyla bilinen “ikili vergi sistemi” (Liangshuifa’ya 兩稅法) uygulanmaya devam edildi. Buna göre Güney Çin’de yaz mevsimi ve güz mevsimi olmak üzere yılda iki kez tahıl vergisi alınıyordu. Kubilay Han Güney Çin’i ele geçirdiği ilk dönemlerde Jiangdong⁴⁸⁰ 江東 ve Zhexi⁴⁸¹ 浙西 bölgelerinden yaz vergisi alınmasını, geri kalan bölgelerden ise yalnızca güz vergisi almasını emretti. Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 19. yılına (1282) gelindiğinde Güney Çin’deki tahıl vergisine düzenlemeler getirildi. Buna göre tahıl vergisi hem tahıl olarak hem de ipek, pamuk veya keten kumaş olarak da ödenebiliyordu. Ertesi yılı (1283) tekrar getirilen düzenlemeye göre tahıl vergisi alınırken verginin 1/3 oranının pirinç olarak alınması, geri kalan kısmının ise kâğıt para olarak alınması emredildi.⁴⁸² Böylece

⁴⁷⁹ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 892. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2358. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1580. Zhao Yunqi, *Çin Maliyesi*, 98.

⁴⁸⁰ Gök Irmak’ın doğusu olarak bilinen Jiangdong bölgesi, Çin’in Jiangsu eyaletinin merkez ve güney kısımları, Anhui eyaletinin güney kısımları ve Jiangxi eyaletinin kuzeydoğu kısımlarını göstermektedir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 311.

⁴⁸¹ Çin’in Zhejiang eyaletinin batı ve kuzey kısımları ile Jiangsu eyaletinin güney kısımlarını göstermektedir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 695.

⁴⁸² Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2359. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1581.

Kubilay Han döneminde Güney Çin'in tahıl vergisi yılda iki kez alınıyor ve tahıl, ipek kumaş veya kâğıt paralar vergi olarak ödenebiliyordu.

Kubilay Han'ın halefi imparator Temür Olcaytu'nun Yuanzhen devresinin 2. yılına (1296) gelindiğinde tahıl vergisinde tekrar düzenlemeler getirildi. Buna göre güz vergisinin salt tahıl olarak alınması, yaz vergisinin ise tahıl hariç ipek, kumaş veya kâğıt para olarak alınması emredildi. Bu vergi sistemi uygulanırken arazinin verimliliği ve bölgenin nüfus sayısına göre vergi miktarı belirlendi. Bu tarihte Jiangzhe, Jiangxi ve Fujian eyaletleri yaz vergisi alınan bölgeler olarak belirlendi. Yaz vergisi olarak toplanan eşyalar o dönemin pazar fiyatına göre değeri biçilip fiyatlandırılırdı.⁴⁸³ İmparator Ayurbarwada'nın Yanyou devresinin 7. yılı (1320) nisan ayında arazilerin verimliliği ölçüldü ve güz vergisi toplanırken her dou tahıla 2 sheng (1.68 L) daha eklenmesi emredildi.⁴⁸⁴

Tahıllar vergi olarak toplandığında, nakledildiğinde ve depoya saklanma sürecinde tahıllar serçe, fare gibi hayvanlar tarafından hasara uğrar ve tahıllarda azalma ve bozulma meydana geliyordu. Dolayısıyla hükümet bunu telafi etmek için tahıl vergisinden ayrı olarak serçe ve fare zararı vergisi (Quesuhao 雀鼠耗) ve taksimat vergisi (Fenli 分例) adında ekstra vergileri de almaya başladı. Bu vergi miktarı dönemlere göre farklılık göstermektedir. Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 17. yılı (1280) Kuzey Çin'de tahıl vergisi toplanırken her 1 dan (84 L) tahıldan serçe ve fare zararı vergisi olarak 3 sheng (2.52 L), taksimat vergisi olarak 4 sheng (3.36 L) olmak üzere toplam 7 sheng (5.88 L) tahılı ekstra alınması emredildi.⁴⁸⁵ 23. yılı (1286) mart ayında bu düzenleme Güney Çin'de de uygulanmaya başlandı. Buna göre köylü arazisinden tahıl vergisi alınırken her 1 dan tahıldan serçe ve fare zararı vergisi ve taksimat vergisi olarak toplam 7 sheng tahıl ekstra alınırken, devlet arazilerinden ise her 1 dan tahıldan bunun yarısı kadar yani 3 sheng 5 ge⁴⁸⁶ 合 (2.6 L) alınıyordu.⁴⁸⁷ Tahıldan alınan bu ekstra vergi bir nevi hükümetin gelirini arttırmak için uyguladığı

⁴⁸³ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 893. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2359. Su Tianjue, *Yuan Edebi Türleri*, 538.

⁴⁸⁴ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 894-895. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 601. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1581.

⁴⁸⁵ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2358. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1580.

⁴⁸⁶ “Ge” hacim ölçü birimidir. Kubilay Hanlığı döneminde 1 ge=0.084 litre idi. Bkz. Dai Matsui, “Uigur and Mongol Documents”, 38.

⁴⁸⁷ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 758. Guo Chengwei, *Kapsamlı Düzenlemeler*, 167.

düzenleme olarak düşünülebilir. Ancak bu uygulamanın aynı zamanda halkının malî yükünü artırdığını da görüyoruz.

Aşağıda tarafımızdan oluşturulan tabloda “Yuan Yıllığı”nda 10 farklı eyaletten toplanan tahıl vergisi miktarları hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler “Yeni Yuan Yıllığı” ile de örtüşmektedir. Ancak “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”nda toplanan tahıl vergisinin hangi imparator döneminde ait olduğu hakkında kayıt yoktur. Ayrıca şunu da belirtmede fayda vardır ki, 10 eyaletten toplanan bu tahıl vergisi aynı zamanda şahıs vergisi ve arazi vergisini de kapsamaktadır. Çünkü arazi vergisi ve şahıs vergisi Kubilay Hanlığı döneminde tahıl vergisi başlığı altında toplanıyordu. Kaynaklarda da şahıs vergisi ile arazi vergisi bu iki vergisi tahıl vergisi başlığı altında değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu tablo hem Kuzey Çin’den hem de Güney Çin’den tahıl olarak alınan vergilerin toplamıdır diyebiliriz.

Tablo 6: “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”na Göre 10 Eyaletten Toplanan Tahıl Vergisi:⁴⁸⁸

Eyalet Adı:	Toplanan Tahıl Miktarı (dan):	Toplanan Para:
Fuli Eyaleti:	2.271.449 (190.801.716 L)	
Liaoyang Eyaleti:	72.066 (6.05.544 L)	
Henan Eyaleti:	2.591.269 (217.666.596 L)	
Shanxi Eyaleti:	229.023 (19.237.932 L)	
Sichuan Eyaleti:	116.574 (9.792.216 L)	
Gansu Eyaleti:	60.586 (5.089.224 L)	
Yunnan Eyaleti:	277.719 (23.328.396 L)	
Jiangzhe Eyaleti:	4.494.783 (377.561.772 L)	55.830 ding 40 guan
Jiangxi Eyaleti:	1.157.448 (97.225.632 L)	52.895 ding 11 guan
Huguang Eyaleti:	843.787 (70.878.108 L)	19.378 ding 2 guan
Toplam:	12.114.708	

4.2.4. Tütün⁴⁸⁹ Vergisi (Kechai 科差)

⁴⁸⁸ Bu tablo “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”na göre tarafımızdan oluşturulmuştur. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2360-2361. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1581-1582.

Tütün vergisi Moğol İmparatorluğu Ögeday Kaan dönemi 1236 tarihinde yapılan nüfus sayımının ardından hane başına göre alınmaya başlandı. Bu tarihte tütün vergisi olarak ipek (Siliao 絲料) ödenmesi kararlaştırıldı. Buna göre yıllık olarak her iki hane başına 1 jin⁴⁹⁰ 斤 (640 g) ipek alınıyor ve bu 1 jin ipek hükümete veriliyordu. Bunun yanı sıra her beş haneden 1 jin ipek alınıyor ve bu ipek hanelerin taksim edildiği hanedan üyelerine veriliyordu.⁴⁹¹ Bu uygulamaya “beş hane ipek uygulaması” (Wuhu Sizhi 五戶絲制) adı verilmiştir. Çin kaynaklarında buna Moğolca olarak “Aktamar” (Ahatanmaer 阿哈探馬兒) denilmiştir.⁴⁹²

Möngke Kaan dönemine gelindiğinde tütün vergisinin gümüş veya diğer eşyalar ile ödenmesine izin verildi. Gümüş olarak alınan tütün vergisine Çince “Baoyin 包銀” veya “Baoduoyin 包垛銀” adı verildi. Möngke Kaan dönemi 1252 tarihinde tütün vergisi yıllık olarak her hane başına 6 liang gümüş olarak belirlendi, ancak devlet bakanlarının tavsiyesi üzerine vergi miktarı 4 liang’a indirildi. 1255 yılına gelindiğinde bu 4 liang olarak belirlenen verginin 2 liang’ı gümüşle, diğer 2 liang’ı ise ipek kumaşla ödenmesine izin verildi.⁴⁹³

1260 tarihinde Kubilay Han’ın tahta geçmesiyle tütün vergisine yeni düzenlemeler getirildi. Tütün vergisini ödemesi gereken haneler ve ödenmesi gereken vergi miktarları belirlendi. Buna göre Kubilay Han’ın Zhongtong devresinin ilk yılında (1260) yapılan düzenlemelere göre Konfüçyüsçü, Budist, Taoist, asker ve posta istasyonları haneleri tütün vergisinden muaf tutuldu. Tütün vergisine tabi olanlar ise şöyleydi: doğrudan hükümete bağlı olan hem ipek hem de gümüşü tütün vergisi olarak tamamını ödemekle yükümlü hanelerden (Siyin Quanke Xiguanhu 絲銀全科係官戶) hane başına 1 jin 6 liang 4 qian ipek iplik alındı. Tüm vergileri ödeyen beş hane ipek hanelerinden (Quanke Xiguan Wuhu Sihü 全科係官五戶絲戶) hükümet için hane başına 1 jin, hanedan üyeleri için ise 6 liang 4 jin ipek iplik alındı. Yarım

⁴⁸⁹ Türkçe vergi terimi olan “tütün” kelimesinin kelime anlamı “duman”dır. Tütün vergisi bir çeşit hane veya masken başına alınan vergidir. Kubilay Hanlığı yanı sıra Altın Orda ve Osmanlı sahasında da aynı terim kullanılmıştır. Bkz. A. Melek Özyetgin, *Vergi Terimleri*, 112.

⁴⁹⁰ “Jin” ağırlık ölçü birimidir. Kubilay Hanlığı döneminde 1 jin=640 gram idi. Bkz. Dai Matsui, “Uigur and Mongol Documents”, 37.

⁴⁹¹ Song Lian, *Yuan Yılığ*, 2361. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yılığ*, 1576. Tu Ji, *Moğol Tarihi Kayıtları*, c. 2, 12.

⁴⁹² Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 891. Song Lian, *Yuan Yılığ*, 2142.

⁴⁹³ Song Lian, *Yuan Yılığ*, 2361. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yılığ*, 1576.

vergilendirilen hanelerden hükümet için hane başına 8 liang, hanedan üyeleri için ise 3 liang 2 qian alındı. Yalnızca ipek ödeyen hanelerden (Zhina Xiguan Sihü 止納係官絲戶), örneğin Shangdu, Xijing ve Longxing⁴⁹⁴ 隆興 gibi bölgelerde bulunan hanelerden her 10 haneden toplam 10 jin (6.4 kg) ipek iplik alındı, böylece hane başına 1 jin ipek iplik alınmış oluyordu. Hanbalık'ın güneyinde bulunan hanelerden alınan vergi miktarı yukarıda bahsettiğimiz bölgelere nazaran biraz fazlaydı. Buna göre Hanbalık'ın güneyine yerleşen hanelerden her 10 haneden toplam 14 jin (8.96 kg) ipek iplik alınıyor ve hane başına 1 jin 6 liang 4 qian ipek iplik alınmış oluyordu. Yalnızca ipek ödeyen beş hane ipek hanelerinden (Zhina Xiguan Wuhu Sihü 止納係官五戶絲戶) hükümet için hane başına 1 jin, hanedan üyeleri için ise 6 liang 4 qian alındı. Karışık sayılmış haneler (Jiaocanhü 交參戶) içindeki tütün vergisi olarak hem ipek hem de gümüş ödemekle yükümlü olan hanelerden hükümet için hane başına 1 jin 6 liang 4 qian ipek iplik alındı. Sayımdan kaçmış haneler içindeki yalnızca ipek ödeyen hanelerden de hükümet için aynı miktar olarak 1 jin 6 liang 4 qian ipek iplik alındı. Yardıma muhtaç haneler içindeki hem ipek hem de gümüşü tütün vergisi olarak ödeyen hanelerden hükümet için 10 liang 2 qian ipek iplik alındı. Yardıma muhtaç haneler içinden yalnızca ipek ödeyen hanelerden de aynı miktarda vergi alındı. İpek ödemekle taksim edilen hanelerden⁴⁹⁵ (Tansihu 攤絲戶) hane başına 4 jin (2.56 kg) ipek iplik alındı. Chu Yesudar⁴⁹⁶ (Chu Yesudaier 儲也速答兒) tarafından idare edilen hanelerden hane başına 4 jin ince ipek alındı. Bölgelerine geri dönene haneler (Fuyehu 復業戶) ve zamanla yetişkin erkekleri olacak haneler (Jiancheng Dinghu 漸成丁戶) ilk yılı vergi muafiyeti tanınırken, ikinci yılı yarım vergiye, üçüncü yılından itibaren ise tam vergiye tabi tutuldu.⁴⁹⁷ Bu bilgilerden anlaşıldığı üzere tütün vergisinde de diğer vergilerde olduğu gibi hanelerin mal

⁴⁹⁴ Çin'in Hebei eyaletinin Zhangbei 張北 ilçesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1089.

⁴⁹⁵ “Tansi 攤絲” kelimesi yayılmış, açılmış veya taksim edilmiş ipek anlamına gelmektedir. Bu tabirin neyi izah ettiği hakkında net bir bilgimiz yoktur. Muhtemelen ipek ödemek için taksim edilen haneler olmalıdır ki bu hanelerden hane başına alınan vergi 4 jin ipek iplik olup diğer hanelere nazaran fazla olduğunu görmekteyiz.

⁴⁹⁶ “Chu Yesudar” hakkında “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”nda yer alan tezkereler bölümünde herhangi bir bilgiye rastlamıyoruz. Ancak bu iki eserde sadece “Yesudar” adında Çince farklı imlerle yazılan birkaç kişinin biyografilerini görebilmekteyiz. Örneğin, “Yesudaier 也速答兒”, “Yesudaer 也速答兒” veya “Yesudieer 也速迭兒” gibi. Bu kişilerin biyografilerini incelediğimizde idaresi altında bulunan hanelerden hane başına ipek alındığı hakkında herhangi bir bilgiye rastlamıyoruz.

⁴⁹⁷ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2361-2362. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1577.

varlığının çok veya azlığına göre tabi tutulması gereken vergi miktarı belirlenmiştir. Ancak ipek olarak alınan tütün vergisinin diğer vergilerden farklı olan önemli bir hususun olduğunu görmekteyiz. Bu husus da diğer vergilerin toplanarak tek bir devlete ödendiğini ve doğrudan devletin gelir kalemi sayıldığını görüyoruz. Fakat ipek olarak toplanan tütün vergisinde ise verginin belli bir kısmının devlete verilirken, diğer bir kısmının ise hanedan üyelerine verildiğini görmekteyiz. Böylece ipek olarak alınan tütün vergisi devletin önemli gelir kalemlerinden biri sayılırken, aynı zamanda da hanedan üyelerinin gelir kalemi olarak sayıldığını düşünebiliriz. Bu husus ipek olarak alınan tütün vergisinin diğer vergilerden ayırt eden önemli bir noktadır.

Kubilay Han döneminin ilk yılı 1260 tarihinde kâğıt para metal paralarının yerine geçerek Han'ın hakimiyet alanında kullanılmaya başlanmıştı. Dolayısıyla Kubilay Han dönemine gelindiğinde daha önceden gümüş olarak alınan tütün vergisi kâğıt para ile alınmaya başlandı. Buna göre 1260 tarihinde itibaren yukarıda sıraladığımız ve tütün vergisini ödemekle yükümlü olan çeşitli hanelerden örneğin, doğrudan hükümete bağlı olan hem ipek hem de gümüşü tütün vergisi olarak tamamını ödemekle yükümlü hanelerden, tüm vergileri ödeyen hanelerden beş hane ipek hanelerden, karışık sayılmış haneler içindeki tütün vergisi olarak hem ipek hem de gümüş ödemekle yükümlü olan hanelerden ve yardıma muhtaç haneler içinden hem ipek hem de gümüşü (yani kâğıt parayı) tütün vergisi olarak ödeyen hanelerden hane başına 4 liang para vergi alınırken yarım vergilendirilen hanelerden 2 liang para, sadece kâğıt para ödeyen hanelerden (Zhina Chaohu 止納鈔戶) ise bu sene itibariyle (1260) ilk yılı 1 liang 5 qian, 2. yılı 5 qian para daha eklenmesi, daha sonra zamanla 4 liang paraya yükseltilmesi ve sonunda tam vergiye tabi tutulması kararlaştırıldı.⁴⁹⁸

Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 4. yılı (1267) mayıs ayında, hükümet memur maaşını kâğıt parayla ödeme uygulamasını yürürlüğe koydu. Hükümet devlet memurlarının maaşlarını ödemek için mayıs ayından itibaren gümüş olarak alınan tütün vergisi olan her 4 liang vergiye 1 liang daha para eklemesini emretti, eklenen bu 1 liang paraya “maaş parası” (Fengchao 俸鈔) denildi.⁴⁹⁹ Alınan bu vergi sadece memur maaşlarının ödenmesi için kullanılıyordu. “Maaş parası” adındaki bu tütün vergisinin alınmasında da hanelerin malî durumlarına göre vergi miktarı belirlendi.

⁴⁹⁸ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2361-2362. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1577.

⁴⁹⁹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 114. Tu Ji, *Moğol Tarihi Kayıtları*, c. 3, 17.

Buna göre tüm vergileri ödeyen hanelerden tam vergi olarak 1 liang alınırken, yarım vergilendirilen hanelerden ise 5 qian para alınıyordu. Doğal afetler yaşanan bölgelerden para veya diğer ürünlerin ve eşyaların vergi olarak ödenmesine izin veriliyordu. Ödenen ürünler o dönemin pazar fiyatına göre değerlendiriliyordu. Bu “maaş parası” adı verilen 1 liang vergiye Konfüçyüs, Budist, Taoist, asker ve posta haneleri tabi değillerdi. İmparator Temür Olcaytu’nun Dade devresinin 6. yılına (1302) gelindiğinde “maaş parası” olarak alınan tütün vergisine yalnızca ipek ödeyen haneler de tabi tutuldu ve vergi miktarı bu haneler için aynı şekilde 1 liang olarak belirlendi.⁵⁰⁰

Hane vergilerinin toplanmasında zaman sınırı Kubilay Han’ın Zhongtong devresinin 2. yılı (1261) belirlendi. Buna göre ipek olarak alınan tütün vergisi her yıl ağustos ayında toplanacaktı. Para olarak alınan tütün vergisi ise ağustos ayından başlayıp aralık ayına kadar toplanacaktı. 3. yılı (1262) buna yeni düzenlemeler getirildi ve ipek olarak alınan tütün vergisi her yıl temmuz ayında toplanırken, para olarak alınan tütün vergisi ise eylül ayında toplanacaktı. İmparator Temür Olcaytu’nun Dade devresinin 6. yılı (1302) tekrar getirilen düzenlemeler ile ipek olarak anılan tütün vergisi ağustos ayında toplanırken, para olarak toplanan tütün vergisi ile “maaş parası” adında toplanan tütün vergisi ise eylül ayında toplanacaktı. Para yerine bez kumaşı vergi olarak ödemek isteyenlerden ekim ayında vergiler toplanacaktı.⁵⁰¹

Yukarıda bahsettiklerimiz Kuzey Çin’deki hanelerden alınan tütün vergisidir. Güney Çin’in ele geçirilip (1279) istikrarın sağlanmasının ardından burada da tütün vergisi uygulanmaya başlandı. Güney Çin’deki hanelerden hane parası (Huchao 户钞) adında kâğıt parayla ödenen tütün vergisi alınıyordu. Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 20. yılı (1283) ocak ayındaki kararnameye göre tütün vergisi yıllık olarak her hane başına 5 qian Zhongtong Parası alınması emredildi.⁵⁰² İmparator Temür Olcaytu’nun tahta geçmesiyle (1295) tütün vergisi her hane başına 2 liang düşecek

⁵⁰⁰ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2362. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1577.

⁵⁰¹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2362-2363. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1578.

⁵⁰² Bai Shouyi, *Yuan Hanedanı Dönemi (1)*, 501. Chen Gaohua, Shi Weimin, *Yuan Hanedanı Ekonomisi*, vol. 2, 2109. Zhao Yunqi, *Çin Maliyesi*, 104. Han Yulin, *Çin Hukuk Sistemi*, 434-435.

şekilde yükseltildi, fakat verginin 1.5 liang'ı hükümet tarafından ödenirken, geri kalan 5 qian parayı ise halk ödüyordu.⁵⁰³

İmparator Ayurbarwada'nın Yanyou devresinin 7. yılı (1320) nisan ayına gelindiğinde Güney Çin'deki dini kesimler için tütün vergisine yeni düzenlemeler getirildi. Buna göre ibadethanelerinde ibadet etmekle meşgul olan din adamları hariç, diğer farklı bölgelerde ikamet eden Müslüman, Erke'un, Danişment, Yahudi (Zhuhu 竹忽) vb. hanelerden yıllık hane başına 2 liang gümüş veya kâğıt parayla 10 guan Zhiyuan Parası'nın tütün vergisi olarak alınması emredildi. Bu vergi Güney Çin'de her sene 15 mayısta alınmaya başlayıp ağustos ayının ortalarında alımı tamamlanıyordu.⁵⁰⁴ Bu vergi Güney Çin'deki halkın ve devlet memurların karşılığına sebep olduğundan imparator Yesun Temür'ün Taiding devresinin 2. yılında (1325) resmî olarak ortadan kaldırıldı.⁵⁰⁵

Aşağıda tarafımızdan oluşturulan tabloda “Yuan Yıllığı”nda Kubilay Hanlığı döneminde toplanan tütün vergisi miktarları ve toplanan ürün cinsleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler “Yeni Yuan Yıllığı” ile de örtüşmektedir.

Tablo 7: “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”na Göre Kubilay Hanlığı Döneminde Toplanan Tütün Vergisi:⁵⁰⁶

Tarih:	İpek İplik (jin):	İnce İpek Kumaş (top):	Desenli İpek Kumaş (jin):	Kumaş (top):	Para (ding):	Sedef Kabuğu (suo):
Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin 4. yılı (1263)	712.171 (~456 ton)				56.158	
Kubilay	986.912			85.412	56.874	

⁵⁰³ Bai Shouyi, *Yuan Hanedanı Dönemi (1)*, 501-502. Zhao Yunqi, *Çin Maliyesi*, 104.

⁵⁰⁴ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 765; 1806. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 601.

⁵⁰⁵ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 654.

⁵⁰⁶ Bu tablo “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”na göre tarafımızdan oluşturulmuştur. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2363. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1578.

Han'ın Zhiyuan devresinin 2. yılı (1265)	(~632 ton)					
3. yılı (1266)	1.053.226 (~674 ton)				59.085	
4. yılı (1267)	1.096.489 (~702 ton)				78.126	
İmparator Tok Temür'ün Tianli devresinin ilk yılı (1328)	1.098.843 (~703 ton)	350.530	72.015 (~46 ton)	211.223	989	1.133.119

4.2.5. Alım Satım Vergisi (Shangshui 商税)

Alım satım vergisi sadece tüccarlardan alınan vergi değildi. Aynı zamanda satışa çıkarılan tahıl, sebze, meyve, baharat, hayvan, ev, arazi, gemi, köle, ipek, kumaş, tekstil, el sanatları, gündelik kullanımlı eşyalardan da alınan bir çeşit vergidir. Alım satım vergisi diğer Moğol devletlerinde tamga vergisi olarak bilinmektedir.

Alım satım vergisi Moğollarda Cengiz Han döneminden itibaren alınmaya başlamıştır. Buna göre: “*Halk hangi ırktan olursa olsunlar ve hatta Budist, Taoist, Konfüçyüsçü, Danişment ve Erke'ün de olsalar arazi ekip biçerlerse arazi vergisi, alım satım yapıyorlarsa alım satım vergisi ödemesi emredildi. Bu uygulama Ögeday Kaan döneminde de aynı şekilde uygulandı...*”.⁵⁰⁷ Böylece Cengiz Han döneminde dini kesim de dahil olmak üzere alım satım yaparken kim olursa olsun vergi ödemesi gerekmektedir. Fakat Cengiz Han döneminde alım satım vergisinin ne kadar oranda alındığı hakkında bir fikrimiz yoktur. Diğer bir husus da Moğol İmparatorluğu

⁵⁰⁷ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 890. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1579. Guo Chengwei, *Kapsamlı Düzenlemeler*, 342.

döneminde han ve hanedan üyelerinin sağladığı sermaye ile ticaret yapan ve elde ettiği kârı han ve hanedan üyeleri ile bölüşen “ortak” adındaki tüccarların alım satım yaparken vergi ödediği hakkında da bir fikrimiz yoktur. Ögeday Kaan dönemine gelindiğinde alım satım vergisinden alınan oranlar hakkında bilgilere rastlıyoruz. “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”nda yer alan “Ögeday Kaan Monografisi” bölümündeki bilgilere göre ocak 1230 tarihinde şarap ve sirke vergisinden 1/10 (0.1) oranından vergi alınması, geri kalanlarından 1/30 (0.03) oranında vergi alınması emredilmiştir.⁵⁰⁸ Gerçi alım satım vergisinin adı net olarak geçmemişse de geri kalan vergilere dahil olmak üzere bu tarihten itibaren alım satım vergisinden 1/30 oranında alınmaya başladığını düşünebiliriz. Ögeday Kaan dönemi 1236 tarihine gelindiğinde alım satım vergisinin net bir şekilde 1/30 oranında alınması kararlaştırıldı.⁵⁰⁹ Onun döneminde alım satım vergisinin 1/30 oranında belirlenmesi Jin Hanedanı vergi sistemini takip etmiş olmalıdır ki Jin Hanedanı döneminde alım satım vergisi 3/100 (0.03) oranında alınıyordu.⁵¹⁰

Kubilay Hanlığı’nda da Moğol İmparatorluğu’nda olduğu gibi alım satım vergisi alınmaya devam etti ve Zhongtong devresinin 4. yılı (1263) vergiye yeni düzenlemeler getirildi. Buna göre ticaret yapan birey, imtiyazlı haneler veya devletten sermaye alarak ticaret yapan ortak tüccarların hepsinin vergi idarelerine gidip vergi ödemeleri, ticaret yaparken yanlarında vergi karşılığı verilen ticaret ruhsatının bulundurmaları, aksi takdirde vergi kaçakçılığı sayılacağı emredildi.⁵¹¹ Bu tarihte yine Cengiz Han ve Ögeday Kaan döneminde olduğu gibi çeşitli dini kesimlerden de ticaret yapanlardan ticaret vergisi alınması emredildi.⁵¹² Böylece Kubilay Han dönemine gelindiğinde ticaret yapan birey, imtiyazlı haneler, devlet sermayeli ortak tüccarlar veya dini kesimler gibi ticaret yapan kim varsa alım satım vergisi ödemesi emredildiğini görüyoruz. Ayrıca vergi karşılığında ticaret ruhsatının verildiğini de görmekteyiz. Ticaret yapmak isteyen kimse öncelikle vergi idaresine gider ve vergiyi ödedikten sonra verilen ruhsat karşılığında ticaret yapabilmekteydi. Aksi takdirde vergi kaçakçılığı yapmış sayılıyordu.

⁵⁰⁸ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 30. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 28.

⁵⁰⁹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 3460-3461.

⁵¹⁰ Tuo Tuo 脱脱, *Liao Yıllığı-Liaoshi 遼史* (Beijing 北京: Zhonghua Shuju 中華書局, 2016), s. 49.

⁵¹¹ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 862. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2397. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1620.

⁵¹² Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 890. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1579. Guo Chengwei, *Kapsamlı Düzenlemeler*, 342.

Alım satım vergisi Kubilay Han döneminde de aynı oranda alındı. Buna göre Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 7. yılı (1270) ticaretten 1/30 oranında vergi alınması kararlaştırıldı.⁵¹³ Ancak vergi oranlarında zaman içerisinde bölgesel olarak değişiklik gösterdiğini tespit ediyoruz. Özellikle de Kubilay Hanlığı'nın başkenti Hanbalık ile Kubilay Han döneminden itibaren yazlık başkent olarak kullanılan Shangdu'da alım satım vergisi diğer bölgelere nazaran az miktarda alınmıştır. Buna göre 1270 yılı mayıs ayında mesafenin uzak olması ve tüccarların zahmet çekmesinden dolayı sadece Shangdu'ya gelip giden tüccarlardan alım satım vergisi alınmadı.⁵¹⁴ 20. yılı (1283) temmuz ayına gelindiğinde Shangdu'da alım satım vergisinden 1/60 (0.01) oranda alınması kararlaştırıldı. Bu diğer bölgedeki alım satım vergisine nazaran tam yarısı kadar azdı. Aynı yıl eylül ayında başkent Hanbalık'ta ise alım satım vergisinden 1/40 (0.02) oranında vergi alınması kararlaştırıldı.⁵¹⁵ 22. yılı (1285) mart ayında Shangdu'daki tüccarlardan tekrar 1/60 oranında vergi alındı. Mayıs ayına gelindiğinde Shangdu'daki tüccarlardan alınan alım satım vergisinde tekrardan indirim uygulandı.⁵¹⁶

Alım satım vergisinin 1/30 oranında alınması Kubilay Han'dan sonraki halefleri döneminde de uygulanmaya devam etti. İmparator Ayurbarwada'nın Yanyou devresinin 7. yılı (1320) kasım ayında aynı şekilde alım satım vergisinin 1/30 oranda alınması, fazladan alınmaması hakkında ferman yayınladı ve sonraki dönemlerde de aynı oranda alınmaya devam etti.⁵¹⁷

Alım satım vergisi alınırken defter oluşturulur ve deftere vergi ödeyen kişinin adı soyadı, alınan vergi miktarı ve vergi türü kaydediliyordu. Alınan verginin listesi her gün akşam denetim memurlarına rapor edilir, 10 günde bir deftere imza atılır ve bir sonraki ayın 5. gününü geçmeden şarap ve sirke vergisinin kaydedildiği defter ile Merkez Sekreterliğe gönderiliyordu.⁵¹⁸ Farklı eyaletlerden toplanan alım satım vergilerinin ne zaman toplanması hakkında da kararlar alındı. Buna göre Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 29. yılı (1292) farklı bölgelerden alım satım vergisi

⁵¹³ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 236. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2397. Su Tianjue, *Yuan Edebi Türleri*, 541.

⁵¹⁴ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 129; 2397.

⁵¹⁵ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 256-257; 2397. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1620. Chen Gaohua, "Alım Satım Vergisi", 9.

⁵¹⁶ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 275-276; 2397-2398. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1620. Chen Gaohua, "Alım Satım Vergisi", 9.

⁵¹⁷ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 236. Chen Gaohua, "Alım Satım Vergisi", 9.

⁵¹⁸ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 789. Chen Gaohua, "Alım Satım Vergisi", 12.

toplanırken her dört mevsimin ilk ayının (ocak, nisan, temmuz ve ekim) 15. gününü geçmemesi kararlaştırıldı.⁵¹⁹

Alım satım vergisi devlet gelirinin önemli bir parçasını oluşturduğundan vergilerin tam miktarında alınması ve vergi kaçakçılığını önlemek için bir dizi yasalar yürürlüğe koyuldu. Ticaret yaparken yanlarında ruhsatı olmayanlar vergi kaçakçılığı yapmış olarak sayılıyordu. Verilen cezalar hakkındaki net bilgi ile ilgili Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 25. yılı (1288) mart ayında yapılan düzenlemelere ulaşabiliyoruz. Buna göre vergi kaçakçılığı yapan kişiye 50 sopa vurma cezası verilecek ve malının yarısı hükümet tarafından el koyulacak ve el koyulan malın yarısı ihbar eden kişiye ödül olarak verilecektir.⁵²⁰

Aşağıda tarafımızdan oluşturulan tabloda “Yuan Yıllığı”na göre farklı eyaletlerden toplanan alım satım vergisi miktarları hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler “Yeni Yuan Yıllığı” ile de örtüşmektedir.

Tablo 8: “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”na Göre İmparator Tok Temür’ün Tianli Saltanatı Dönemi 1328-1330 Yılları Arası Farklı Eyaletlerden Alınan Alım Satım Vergisi Miktarı:⁵²¹

Yer Adı:	Toplanan Vergi Miktarı:
Hanbalık Ticaret Vergisi İdaresi (大都宣課提舉司):	103.006 ding 11 liang 4 qian
Shangdu Vergi İdaresi (上都稅課提舉司):	10.525 ding 5 liang
Fuli Eyaleti:	189.945 ding 31 liang 5 qian
Lingbei Eyaleti:	448 ding 45 liang 6 qian
Liaoyang Eyaleti:	8273 ding 41 liang 4 qian
Henan Eyaleti:	147.428 ding 32 liang 3 qian
Shanxi Eyaleti:	45.579 ding 39 liang 2 qian
Sichuan Eyaleti:	16.676 ding 4 liang 8 qian
Gansu Eyaleti:	17.361 ding 36 liang 1 qian
Jiangzhe Eyaleti:	269.027 ding 30 liang 3 qian
Jiangxi Eyaleti:	62.512 ding 7 liang 3 qian

⁵¹⁹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2398. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1620.

⁵²⁰ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 862. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2649. Chen Gaohua, “Alım Satım Vergisi”, 14.

⁵²¹ Bu tablonun oluşturulmasında şu kaynakları kullandık. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2398-2401. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1620-1621.

Huguang Eyaleti:	68.844 ding 9 liang 9 qian
Toplam:	939.682 ding 4 liang 8 qian

4.2.6. Deniz Ticaret Vergisi (Shiboshui 市舶税)

Kara yolundaki ticarete kıyasla deniz ticaretinde Kubilay Han, Güney Song Hanedanı'nın büyük oranda ele geçirilmesinden sonra dış ticareti teşvik etmek için bir ferman yayınladı. Buna göre Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 15. yılı (1278) ağustos ayında Çin'e gelen yabancı tüccarların ödüllendirileceği ve tüccarların Çin pazarında istediğince ticaret yapmalarına izin verileceğini duyurdu.⁵²² Yabancı tüccarlar yanı sıra Kubilay Han yerel halkın da deniz ticareti yapmalarını teşebbüs etti. Fakat zamanla buna yeni düzenlemeler getirilerek halkın dönem dönem deniz ticareti yapmalarına izin verilmediğini veya yasakladığını görüyoruz.

Kubilay Hanlığı'nda deniz ticaretini üç farklı döneme ayırabiliriz. İlk dönem, Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 14. yılından (1277) 21. yılına (1284) kadar olan deniz ticaretini destekleme ve teşebbüs etme dönemidir. Buna göre 21. yılından (1284) sonra dönemin maliye nazırı Çinli Lu Shirong'un tavsiyesi üzerine halkın deniz ticareti yapmaları yasaklandı ve devlet destekli sermayeli gemiler (Guanbenchuan 官本船) yürürlüğe koyuldu. Böylece deniz ticareti devlet ile ortak tüccarların işletiminde bulunduruldu.⁵²³ İkinci dönem, Zhiyuan devresinin 22. yılından (1285) imparator Cudibala'nın Zhizhi devresinin 2. yılına (1322) kadar olan hükümetin deniz ticaretini tekelleştirme ve halkın deniz ticareti yapmasını yasakladığı dönemidir. Hükümet deniz ticaretini sıkı kontrol altına almak için bu dönem aralıklarında iki kez deniz ticaret ilkesi yayınladı. Bu iki ilke hakkında aşağıda detaylı duracağız. Üçüncü dönem ise Zhizhi devresinin 3. yılından (1323) imparator Togan Temür'ün Zhizheng devresinin 28. yılına (1368) kadar olan halkın deniz ticareti yapmalarının serbest bırakıldığı dönemdir.⁵²⁴

⁵²² Song Lian, *Yuan Yılığ*, 204. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yılığ*, 94.

⁵²³ Song Lian, *Yuan Yılığ*, 4566.

⁵²⁴ Shen Ziqiang 沈自强, "Yuan Hanedanı Yurtdışı Ticaret Sistemi Üzerine Araştırma-Yuandai Haiwai Maoyi Tizhi Yanjiu 元代海外贸易体制研究," (Shuoshi Xuewei Lunwen 硕士学位论文, Shandong Shifan Daxue 山东师范大学, 2009), s. 18.

Aşağıdaki tabloda “Yuan Yıllığı”nda yer alan bilgilere göre Kubilay Han’ın ilk dönemlerinden başlayıp hanlığın son dönemlerine kadar olan deniz ticareti durumu hakkındaki bilgiler yer almaktadır.

Tablo 9: “Yuan Yıllığı”na Göre Kubilay Hanlığı’nda Deniz Ticaretinin Durumu:⁵²⁵

Tarih:	Deniz Ticaretinin Durumu:
Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 14. yılından 20. yılına kadar (1277-1283)	Sivil toplum ve tüccarlar denizaşırı ticaret yapabiliyorlardı.
Zhiyuan devresinin 21. yılı (1284)	Deniz ticareti devlet tarafından tekelleştirildi ve devlet destekli sermayeli gemiler uygulamasına geçildi.
Zhiyuan devresinin 22. yılından İmparator Temür Olcaytu’nun Dade devresinin 6. yılına kadar (1285-1302)	Sivil toplum, tüccarlar ve devlet destekli sermayeli gemiler serbestçe denizaşırı ticaret yapabiliyorlardı.
Dade devresinin 7. yılından 11. yılına kadar (1303-1307)	Denizaşırı ticaretinin yapılması yasaklandı.
İmparator Kayşan’ın Zhida devresinin ilk yılından 3. yılına kadar (1308-1310)	Sivil toplum, tüccarlar ve devlet destekli sermayeli gemiler serbestçe denizaşırı ticaret yapabiliyorlardı.
Zhida devresinin 4. yılından İmparator Ayurbarwada’nın Huangqing devresinin 2. yılına kadar (1311-1313)	Denizaşırı ticaretinin yapılması yasaklandı.
İmparator Ayurbarwada’nın Yanyou devresinin ilk yılından 6. yılına kadar (1314-1319)	Deniz ticareti devlet tarafından tekelleştirildi ve tekrar devlet destekli sermayeli gemiler uygulamasına geçildi.
Yanyou devresinin 7. yılından İmparator Cudibala’nın Zhizhi devresinin ilk yılına kadar (1320-1321)	Denizaşırı ticaretinin yapılması yasaklandı.
Zhizhi devresinin 2. yılından İmparator Togan Temür’ün Zhizheng devresinin 28.	Sivil toplum ve tüccarların denizaşırı ticareti yapmaları serbest bırakıldı.

⁵²⁵ Bu tablonun oluşturulmasında şu kaynakları kullandık. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2401-2403. Wang Guanzhuo 王冠倬, “Yuan Hanedanı Deniz Ticareti Sistemi Hakkında Kısaca Özet-Yuandai Shibo Zhidu Jianshu 元代市舶制度简述”, *Zhongguo Lishi Bowuguan Guankan 中国历史博物馆馆刊*, No. 1 (1979), s. 81.

yılına kadar (1322-1368)	
--------------------------	--

Kubilay Hanlığı deniz ticaretini düzenlemek ve ticaretten sağlanan vergi ile devlet gelirlerini arttırmak için Song Hanedanı örneğini takip edilerek Deniz Ticaret Bürosu (Shibosi 市舶司) tesis etti. Kubilay Hanlığı'nda tesis edilen Deniz Ticaret Büroları genel itibariyle dönemin yedi meşhur limanlarında tesis edildi. Deniz Ticaret Bürolarından ilki Zhiyuan devresinin 14. yılında (1277) Shanghai⁵²⁶ 上海, Quanzhou⁵²⁷ 泉州, Qingyuan⁵²⁸ 慶元 ve Ganpu⁵²⁹ 澈浦 limanlarında tesis edildi.⁵³⁰ 21. yılına (1284) gelindiğinde Hangzhou ve Wenzhou'da⁵³¹ 温州,⁵³² 23. yılında (1286) ise Guangzhou'da⁵³³ 廣州 tesis edilerek büro sayısı toplam yediye yükseldi.⁵³⁴ Tesis edilen bu Deniz Ticaret Büroları zamanla bir diğer bürolara ilhak edilerek bulunduğu eyalet tarafından yönetilmiştir.

Tesis edilen Deniz Ticaret Bürolarının temel görevleri şunlardır:

- 1) Deniz tüccarlarının deniz ticareti yapmalarına izin vermek üzere ellerine resmî belge vermek.
- 2) Denize çıkacak olan gemilerin yasak malları (altın, gümüş, bakır, silah, at, insan vb.) gemiye alıp almadığını denetlemek.
- 3) Gemiler limana yaklaştığında ilgili büronun görevlileri gönderilip gemileri durdurmak ve gemideki malları kontrol etmek.
- 4) Gemideki mallardan vergi almak.
- 5) Devlet tekelinde veya birey olarak yapılan deniz ticaretini yönetmek.

⁵²⁶ Çin'in Şanghay şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 54.

⁵²⁷ Çin'in Fujian eyaletinde bulunan Quanzhou şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 605.

⁵²⁸ Çin'in Zhejiang eyaletinin Ningbo 寧波 şehri sınırları içinde yer almaktadır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1063.

⁵²⁹ Çin'in Zhejiang eyaleti Haiyan 海鹽 ilçesinde yer alan Ganpu kasabasıdır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1009.

⁵³⁰ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2401.

⁵³¹ Çin'in Zhejiang eyaletinde bulunan Wenzhou şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 904.

⁵³² Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2402.

⁵³³ Çin'in Guangdong eyaletinin Guangzhou şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 997.

⁵³⁴ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2314.

- 6) Yerel deniz tüccarlarına maddi yardımda bulunmak ve angaryadan muaf tutmak.⁵³⁵

Dönemin ünlü seyyahlarından yukarıda bahsi geçen liman şehirleri hakkında bilgiye sahip olabilmekteyiz. Marco Polo liman şehri Hangzhou'yu adeta bir Çin Venedik'i olarak tasvir eder. Çünkü burası büyük bir tuz ve şeker pazarı olmakla beraber çok sayıda gemi buraya Hindistan, Endonezya, Filipinler'in baharatını taşıırken Hindistan ve başka ülkelere ipekler sevillebiliyordu. Burada Arap, Fars, Hristiyan tacirler bulunuyordu. Ayrıca Fuzhou ve Quanzhou'dan (Zayton veya Çaiton) ibaret iki büyük liman vardı. Quanzhou limanı, Marco Polo tarafından dünyanın en büyük ve en kullanışlı limanı ve Çin'in en büyük ticaret merkezi olarak tanımlanır. Bu limanda her tüccar malından %10 oranda gümrük vergisi alınıyordu.⁵³⁶ Quanzhou limanı İbn Battûta "Seyahatnâmesi"nde de "Zeytûn" limanını olarak geçmektedir. Bu liman dünyanın en geniş limanlarından ve hatta en büyüğü olduğu, büyük gemiden 100 tane gördüğü, küçük gemilerin sayısını kestirmenin imkânsız olduğu kaydedilmiştir.⁵³⁷

Deniz ticareti devlet tekeline alınmadan önce deniz ticareti yapan bireyden 1/30 oranında alım satım vergisi alınıyordu. Bunun yanı sıra bir diğer vergi de Marco Polo'nun bahsettiği üzere ürünün değerine göre üründen alınan gümrük vergisi (Choufen 抽分) idi. Buna göre Kubilay Han Güney Çin'de istikrarı sağladığı ilk dönemlerde denizaşırı ticareti yapan tüccarların kıymetli mallarından (Xihuo'dan 細貨) 1/10 oranında, sıradan mallardan (Cuhuo'dan 麤貨) ise 1/15 oranında gümrük vergisi alıyordu.⁵³⁸

Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 21. yılı⁵³⁹ (1284) dönemin maliye nazırı Lu Shirong'un tavsiyesi üzerine deniz ticaretinin devlet tekeline alınması ve devlet destekli sermayeli gemilerin yürürlüğe koyulmasının ardından elde edilen kâr devlet

⁵³⁵ Xu Han, *Sosyoekonomi*, 33. Wang Guanzhuo, a.g.m., 82-84.

⁵³⁶ Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi*, 315-316. Marco Polo, *Marco Polo'nun Geziler Kitabı*, 157-161. Marco Polo, *The Book of Ser Marco Polo*, vol. II, 235.

⁵³⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 900.

⁵³⁸ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2401. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1616.

⁵³⁹ "Yuan Yıllığı"nda devlet destekli sermayeli gemilerin kullanılması ve elde edilen kârın 7/10'si devlete, 3/10'ü ise deniz tüccarlarına ait olması uygulaması Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 21. yılında (1284) yürürlüğe koyulduğu kayıtlıken (Yuan Yıllığı/s. 2402), "Yeni Yuan Yıllığı"nda ise bu uygulamaların Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 23. yılı (1286) yürürlüğe koyulduğu kayıtlıdır (Yeni Yuan Yıllığı/s. 1617).

ile ortak tüccarlar arasında paylaşıldı. Böylece deniz ticaretinden elde edilen kârın 7/10'sine devlet, 3/10'ne ise deniz tüccarları sahip oluyordu. Deniz ticareti devlet tekelinde olduğundan başı buyruk deniz ticareti yapan birey veya güç sahibi zengin haneler deniz ticareti yaparsa mal varlığının yarısına devlet tarafından el konulacaktı.⁵⁴⁰ Aynı yıl nisan ayında maliye nazırı Lu Shirong'un idam edilmesinin ardından hükümet gemilerinin normal yürürlükte kalması yanı sıra halkın deniz ticareti yapmasına da izin verildi.⁵⁴¹

Maliye nazırı Lu Shirong'un ölümünün ardından Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 22. yılından (1285) imparator Temür Olcaytu'nun Dade devresinin 6. yılına (1302) kadar deniz ticareti hem hükümet hem de halk tarafından işletildi. Ancak bu dönem aralığında deniz ticareti imtiyazlı haneler veya memurlar tarafından kontrol altına alındı ve yaptıkları zorbalıklardan dolayı yurtdışından Çin'e gemiler gelmedi. Bu durum deniz ticaretinden elde edilen gelirlerin azalmasına neden oldu. Dolayısıyla Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 30. yılı (1293) ağustos ayında Merkez Sekreterlik "Deniz Ticaretinin 23 Maddelik İlkesi" (Shibo Zefa Ershisiantiao 市舶則法二十三條) başlığı altında bir ilke yayınlandı. "Yuan Yıllığı"nda yayınlanan bu deniz ticaret ilkesinin 22 maddelik olduğu bahsi geçer ancak hangi maddelerden oluştuğu hakkında detaylı bilgiler kaydedilmemiştir.⁵⁴² "Yuan Tüzüğü"nde ise bu deniz ticaret ilkesinin 23 maddelik olduğu bahsi geçmekle birlikte tek tek madde halinde detaylı bir şekilde kaydedildiğini görüyoruz. "Yuan Tüzüğü"nde yer alan bilgiye göre 1293 tarihinde yayınlanan "Deniz Ticaretinin 23 Maddelik İlkesi" maddelerini şöyle özetleyebiliriz:

- 1) Kıymetli mallardan 1/10 oranında, sıradan mallardan ise 1/15 oranında gümrük vergisi alınması yanı sıra 1/30 oranında alım satım vergisi de alınacaktır.
- 2) Deniz ticareti yapan imtiyazlı haneler veya devlet memurları olsun üründen ve ticaretten vergi ödemeleri gerekmektedir. Vergi ödemeyenlerin ürünleri müsadere edilecektir. Vergi ödemeyen kişiyi ihbar eden kişiye müsadere edilen malın 1/3 kısmı ödül olarak verilecektir.

⁵⁴⁰ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2402. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1617.

⁵⁴¹ Chen Gaohua, Shi Weimin, *Yuan Hanedanı Ekonomisi*, vol. 2, 2033.

⁵⁴² Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2402.

- 3) Yurtdışından getirilen ürünler için gümrük vergisi ödenmesi gerekir. Aksi takdirde ürünler devlet tarafından müsadere edilecek ve ihbar eden kişiye müsadere edilen malın 1/3 kısmı ödül olarak verilecektir.
- 4) Resmî iş için yurtdışına giden elçi, memur, komutan vb. şahıslar işini bahane ederek alım satımda bulunuyorsa ürünlerden vergi alınacaktır. Aksi takdirde ürünler müsadere edilecektir.
- 5) Budist, Taoist, Erke'ün ve Danişmentler deniz ticareti yaparken vergi ödeyeceklerdir.
- 6) Ticaret gemilerinin belirlenen menzile gidip ticaret yapması, eğer şiddetli rüzgâr, kar ve yağmur gibi hava durumlarından dolayı diğer yerlerde duraklıyorsa geri döndüklerinde bu durumu ilgili bürolara bildirmesi gerekmektedir. Eğer yalan bildiri sunarlarsa ürünler müsadere edilecek ve ihbar eden kişiye ödül verilecektir.
- 7) Rüzgâr veya kış sebebiyle belirlenen süre içinde geri dönemeyen ticaret gemileri ertesi yıl geri döndüğünde germi ve gemideki kişi sayısı kontrol edilecektir. Hava durumu sebebiyle geri dönme süresi geciktiği doğru tespit edildikten sonra ürünlerden vergi alınacaktır. Eğer durum ile ilgili sunulan bildiri yalan ise ürünler müsadere edilerek ihbar eden kişiye ödül verilecektir.
- 8) Ticaret gemisine denize açılmadan önce resmî belge verilecektir. Bu belgenin deniz ticareti boyunca yanlarında bulundurması gerekmektedir. Belge olmazsa başı buyruk deniz ticareti yapmış sayılacaktır. Belgede gemide çalışan personel sayısı ve onların görevleri, yüklenen eşya çeşidi ve miktarı, alınan gümrük vergisi ve alım satım vergisi miktarı detaylı bir şekilde kaydedilecektir. Altın, gümüş vb. yasak ürünlerin yurtdışına götürülmesi yasaktır.
- 9) Başı buyruk deniz ticareti yapan tüccarların tüm mallarına hükümet tarafından el konulacak, el konulan malların 1/3 kısmı ihbar eden kişiye ödül olarak verilecektir. Suçluya ise 107 sopa vurma cezası verilecektir.
- 10) Deniz tüccarları sadece denize açıldıkları zaman yanlarında silah taşıyabileceklerdir. Diğer zamanlarda bu silahlar hükümet tarafından geri toplanacaktır.

- 11) Deniz ticaretine açılacak olan her bir gemide çalışan görevlinin ismi Deniz Ticaret Bürosu'na sunulacak ve büro tarafından bununla ilgili mühürlü belge verilecektir.
- 12) Deniz tüccarları tarafından yurtdışına götürülecek ve yurtdışından getirilecek olan ürünlerin türleri ve miktarı detaylı bir şekilde kaydedilecektir.
- 13) Yabancı tüccarlar veya yerli tüccarlar yabancı ülkelerden Çin'e geldikleri zaman yanlarında getirdikleri ürünlerden gümrük vergisi alınacaktır. Ürünleri gizleyenler olursa ürünlerinin hepsi müsadere edilecektir. İhbar eden kişiye ise ödül verilecektir.
- 14) Deniz ticareti sürecinde altın, gümüş, bakır, demir, insan vb. yurtdışına götürülmesi yasaktır. Aksi takdirde gemi sahibine ceza verilecektir.
- 15) Deniz ticaret gemilerinden Deniz Ticaret Bürosu sorumludur. Diğer büroların deniz ticaret gemilerinin işletimine karışmaması ve ticarete engel olmaması gerekmektedir.
- 16) Deniz ticareti sırasında devlet tarafından müsadere edilen ürünlerin sahipleri her sene aralık ayını geçmeden Deniz Ticaret Bürosu'na giderek ürünleri para karşılığı geri teslim alabileceklerdir.
- 17) Deniz tüccarları ile devlet memurları iş birliği yaparak deniz tüccarlarının vergi kaçakçılığı yapmasına sebep oluyorsa veya devlet memurları rüşvet alıyorsa cezaya tabi tutulacaktır.
- 18) Deniz tüccarları, gemide çalışanlar vb. vergi ödeyen kimselerdir. Dolayısıyla onların ailesine devlet tarafından maddi yardım sağlanacak ve çeşitli angaryalardan muaf tutulacaktır.
- 19) Çin'deki deniz tüccarlarının ürünlerinden sadece bir kat gümrük vergisi (Danchou 單抽), yabancı ülkeden gelen ticaret mallardan ise iki kat gümrük vergisi (Shuangchou 雙抽) alınacaktır. Çin topraklarına gelen yabancı ticaret gemilerinde bulunanların adı ve soyadı, getirilen ürün çeşidi ve miktarının detaylı bir şekilde kaydedilmesi, yabancı ticaret gemileri ülkesine geri dönerken dahi gemiye yüklenen malların yasaklanan mallar olup olmadığının denetlenmesi ve vergi alınması gerekmektedir.
- 20) Eyalet memurları, Deniz Ticaret Bürosu memurları vb. ticaret gemisi deniz kıyısına yaklaşırken önceden gelip burada gemiyi beklemesi ve gemiyi

kontrol edip denetlemesi, sonradan ürünlerden gümrük vergisi almaları gerekmektedir. Memurların diğer zamanda limana gidip tüccarlara zorluk çıkarmaları yasaktır.

- 21) Deniz tüccarları denize açılacağı gün Deniz Ticaret Bürosu tarafından gönderilen bir memur tarafından gemiler kontrol edecek ve yasak ürünlerin gemiye alınıp alınmadığı denetlenecektir. Eğer yasak ürünlerin gemide bulunduğu tespit edilirse geminin denize açılması durdurulacak ve cezaya tabi tutulacaktır.
- 22) Deniz ticareti ve vergilerde uygun olmayan düzenlemeler varsa eyaletler ve Deniz Ticaret Büroları tekrardan düzenlemeler yapabilecektir.
- 23) Deniz ticaretine ilişkin düzenlemeleri ilgili büroların memurları dikkatlice ve titizce uygulamalıdır.⁵⁴³

Kubilay Han döneminde yapılan bu 23 maddelik deniz ticareti ile ilgili düzenlemeler hanlığın sonuna kadar yürürlükte kalmamıştır. Bunun nedenin de deniz ticaretinin zaman zaman serbest bırakılması veya tekrar devlet tekeline alınmasıdır (Bkz. Tablo 9). Dolayısıyla deniz ticareti ile ilgili yeni düzenlemelerin ortaya koyulması uygun görülmüştür. Buna göre imparator Ayurbarwada'nın Yanyou devresinin ilk yılı (1314) temmuz ayında “Deniz Ticaretinin 22 Maddelik İlkesi” (Shibo Faze Ershiertiao 市舶法則二十二條) adında yeni bir deniz ticaret ilkesi yayınlandı. 22 maddelik bu deniz ticaret ilkesi “Büyük Yuan’ın Kapsamlı Düzenlemeleri” adlı eserde detaylı bir şekilde kaydedilmiş olup, bu ilke ile Kubilay Han’ın döneminde yayınlanan 23 maddelik ilke arasındaki en büyük farkın ticaret mallarından alınan gümrük vergisi ve Çin’den yurtdışına götürülmesi yasaklanan mallar ile ilgili olduğunu görüyoruz. Buna göre imparator Ayurbarwada'nın Yanyou devresinin ilk yılı (1314) temmuz ayında yayınlanan “Deniz Ticaretinin 22 Maddelik İlkesi”nde ticaret ürünlerinden alınan gümrük vergisinde artış olduğunu tespit ediyoruz. Yani kıymetli mallardan 2/10 oranında, sıradan mallardan ise 2/15 oranında vergi alındı. Bunun yanı sıra Çin’den yurtdışına götürülüp satılması yasaklanan eşyaların çeşitlerinde de artış olmuştur. Buna göre altın, gümüş, bakır, demir, insan yanı sıra ipek, desenli işlenmiş ipek kumaşlar, tahıl ve pirinç, silahların yurtdışına götürülmesi

⁵⁴³ “Yuan Tüzüğü”nde yer alan “Deniz Ticaretinin 23 Maddelik İlkesi” için bkz. Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 838-843.

yasaklandı.⁵⁴⁴ Geri kalan maddeler Kubilay Han dönemindeki 23 maddelik ilkeye içerik açısından benzerlik göstermektedir.

İbn Battûta'nın "Seyahatnâmesi"nde yukarıda bahsettiğimiz deniz ticaret ilkesi ile ilgili benzer bilgilerin yer aldığını görüyoruz. İbn Battûta'nın ifadesine göre bu bilgiler şöyledir: *"Gemilerde bulunan her şeyi kaydetme Çinlilerin adetindendir. Gemilerden biri suya açılacağı zaman deniz kumandanı ile yazıcılar gemiye çıkıp içerideki okçuların, hizmetkarların ve denizcilerin isimlerini tek tek yazarlar. Böylece onlara hareket izni verilir. Gemi Çin'e geri döndüğünde bu görevliler yine yukarı çıkarak daha önce isimlerini kaydettikleri kimselerin mevcut olup olmadığını kontrol ederler. Eksik çıkarsa gemi sahibini sorumlu tutarlar. Gemi sahibi o adamın kaçtığına, vefat ettiğine yahut bir kazaya uğradığına ilişkin kanıt getirmekle yükümlüdür. Aksi halde cezalandırılır. İnsanlarla ilgili kayıt işi bittikten sonra gemi sahibine eşya türünden az çok ne varsa ayrıntılı bir liste hazırlamasını emrederler. Bu esnada gemideki yolcular karaya çıkartılır. Onların yanında bulunan eşyalar gümrük divan katipleri tarafından tek tek gözden geçirilir. Eğer izinsiz kaçak bir şey bulunursa gemiyle beraber tüm eşya ve mallara hazine el koyar. Bu iş bir tür zulümdür. Ne kafir ülkesinde ne de Müslümanların arasında böyle bir uygulama gördüm. Sadece Çin'de var..."*⁵⁴⁵

Kubilay Hanlığı döneminde deniz ticareti yapılırken çok dikkat edilen ve özen gösterilen ilkelerden biri de bazı ürünlerin yurtdışına götürülmesinin yasak olmasıdır. Çin'den yurtdışına götürülmesi yasak olan ürünlerin zaman içerisinde çeşitlerinin de arttırıldığını görüyoruz. Buna göre Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 20. yılı (1283) ekim ayında deniz tüccarlarının altın, gümüş, sandal ağacını yurt dışında götürülmesi yasaklandı. 25. yılı (1288) bunlara ek olarak Guangzhou'da bulunan memur ve halkın pirinci Çampa ve diğer ülkelere satması yasaklandı. 30. yılı (1293) deniz ticaretinde satışı yasaklanan ürünlerin çeşitleri arttı. Altın, gümüş, bakır, demir başta olmak üzere, kadın ve erkeklerin yurtdışına götürülerek satılması yasaklandı. İmparator Temür Olcaytu'nun Yuanzhen devresinin 2. yılı (1296) deniz tüccarlarının

⁵⁴⁴ İmparator Ayurbarwada'nın Yanyou devresinin ilk yılı (1314) yayınlanan "Deniz Ticaretinin 22 Maddelik İlkesi"nin içeriği "Yuan Yıllığı"nda veya "Yuan Tüzüğü"nde detaylı bir şekilde kaydedilmemiştir. Ancak "Büyük Yuan Hanedanı'nın Kapsamlı Düzenlemeleri" adlı eserde bu 22 maddelik ilke detaylı bir şekilde kaydedilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Guo Chengwei, *Kapsamlı Düzenlemeler*, 238-244.

⁵⁴⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 898.

altın ve gümüşü yurt dışına götürmeleri yasaklandı.⁵⁴⁶ İmparator Temür Olcaytu'nun Dade devresinin 3. yılı (1299), deniz tüccarlarının insan, at, savaş malzemelerini deniz aşırı ülkelere götürüp satması yasaklandı.⁵⁴⁷ 7. yılına (1303) gelindiğinde, altın, gümüş, insan, ok ve yay, savaş malzemeleri ve atın yurtdışına götürülmesi yasaklandı.⁵⁴⁸ İmparator Kayşan'ın Zhida devresinin 2. yılı (1309) eylül ayında altın, gümüş, bakır para, ipek ve pamuk kumaşların yurtdışına götürülmesi yasaklandı. İmparator Ayurbarwada'nın Yanyou devresinin ilk yılı (1314), altın, gümüş, bakır para, insan, ipek kumaş, ipek kumaştan eşyalar, saten, altınla süslenmiş eşyalar, pirinç, savaş malzemelerinin yurt dışına çıkarılması yasaklandı.⁵⁴⁹ 7. yılı (1320) nisan ayında gümüş, ipek ve diğer kıymetli eşyaları yurtdışına götürülmesi sebebiyle halkın deniz ticareti yapması yasaklandı.⁵⁵⁰ Anlaşıldığı üzere Çin'den yurtdışına götürülmesi yasaklanan mallarının aşağı yukarı benzerlik gösterdiğini görüyoruz. Aynı zamanda Çin'den yurtdışına götürülmesi yasaklanan ürünlere ilişkin düzenlemelerin yapılmasına rağmen tekrar gündeme gelmesi yasaklara rağmen bu ticaretin yapıldığını göstermektedir.

4.2.7. Hayvan Vergisi (Shengchushui 牲畜税)

Devletin gelir kalemlerinden bir diğeri ise hayvan vergisidir. Hayvan vergisi diğeri Moğol devletlerinde kupçur vergisi olarak adlandırılmıştır. Moğol İmparatorluğu ve Kubilay Hanlığı'nda hayvan vergisi hakkında “Büyük Yuan'ın At Yönetim İdaresi Kayıtları”⁵⁵¹ (Dayuan Mazhengji 大元馬政記) adlı anonim eserde önemli bilgiler yer almaktadır. Eserde yer alan bilgiye göre Ögeday Kaan dönemi 1229 ağustos ayından itibaren Moğol halkının sahip oldukları at, sığır ve koyunlardan %1 oranında vergi alınmaya başlandı.⁵⁵² 1250 yılı mayısta Oğul Kaymış hükümdarlığı sırasında hayvan vergisi ile ilgili yeni düzenleme ortaya koyuldu. Buna göre at, sığır veya

⁵⁴⁶ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 842. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2401-2403.

⁵⁴⁷ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 428.

⁵⁴⁸ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 1676.

⁵⁴⁹ Chen Gaohua, Shi Weimin, *Yuan Hanedanı Ekonomisi*, vol. 2, 2033. Han Yulin, *Çin Hukuk Sistemi*, 527.

⁵⁵⁰ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2403.

⁵⁵¹ Tezimizde “Büyük Yuan'ın At Yönetim İdaresi Kayıtları-Dayuan Mazheng Ji 大元馬政記” adlı anonim eserin (Beiping 北平: Wendiange Shuzhuang 文殿閣書莊, 1937) baskısını kullandık.

⁵⁵² Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 29. Tu Ji, *Moğol Tarihi Kayıtları*, c. 2, 3. Anonim, *At Yönetim Kayıtları*, 41.

koyun sürüsüne sahip olan her kimseden her 10 tanesinden bir tanesinin yönetime alınması kararlaştırıldı.⁵⁵³ Möngke Kaan tahta geçtikten sonra 1252 yılı ekim ayında hayvan vergisine tekrar yeni düzenlemeler getirildi ve vergi oranı Ögeday Kaan döneminde olduğu gibi tanzim edilerek hayvandan %1 oranda vergi alınması emredildi. Buna göre 100 hayvandan bir tanesi yönetim alıyordu. Hayvan sayısı 100'den az ise vergi alınmıyordu.⁵⁵⁴

Kubilay Hanlığı dönemine gelindiğinde hayvan vergisine tekrar yeni düzenlemeler getirildi. Buna göre imparator Temür Olcaytu'nun Yuanzhen devresinin 2. yılı (1296) mayıs ayında, hayvan sayısı 100'e ulaşmış veya ulaşmamış ise de fark etmeksizin bir tanesi hükümete verilmesi kararı alındı. Alınan bu karardan sadece Semu sınıfına ayrıcalık tanındı. Semu sınıfları sahip oldukları hayvan sayısı 100'e ulaştığında ancak %1 oranında vergi ödüyorlardı.⁵⁵⁵ Bu tarihten sonraki dönemlerde de vergiye tekrar yeni düzenlemeler getirildiğini görmekteyiz. İmparator Temür Olcaytu'nun Dade devresinin 8. yılı (1304) ocak ayında hanedan üyeleri dahil olmak üzere tüm bölgelerde ata sahip olan her kimseden 10 attan bir tanesinin hükümete verilmesi kararlaştırıldı.⁵⁵⁶ Mart ayına gelindiğine tekrar getirilen yeni düzenlemeye göre hayvan sürüsü 30 ila 100 arasında olursa bir tanesinin hükümete verilmesi, eğer hayvan sürüsü 30'a ulaşmamışsa vergiden muaf tutulması kararı alındı.⁵⁵⁷ Böylece hayvan vergisine getirilen yeni düzenlemeler ile vergiye tabi tutulanlara hanedan üyelerinin de dahi dahil edilerek vergiye tabi tutulanlarının sayısının arttırıldığını görüyoruz. Ayrıca hayvan sayısı 100'e ulaşmamışsa da hayvanlardan bir tanesinin vergi olarak alınarak geliri arttırmak istediklerini görüyoruz.

İmparator Ayurbarwada'nın Huangqing devresinin ilk yılı (1312) ağustos ayına gelindiğinde tekrar eski düzenleme olan 100 hayvandan bir tanesinin hükümete verilmesi uygulanmasına geri dönüldü.⁵⁵⁸ Bu düzenleme ile hayvan vergisi tekrar %1 oranında alınmaya başlandı.

⁵⁵³ Anonim, *At Yönetim Kayıtları*, 41.

⁵⁵⁴ Reşidüddin, *Câmiu't-Tevârih*, c. 2, 845. Reşidüddin, *Câmiu't-Tevârih-Shiji*, vol. 2, 261. Anonim, *At Yönetim Kayıtları*, 42.

⁵⁵⁵ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 404. Anonim, *At Yönetim Kayıtları*, 17.

⁵⁵⁶ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 457.

⁵⁵⁷ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 458. Anonim, *At Yönetim Kayıtları*, 43-44.

⁵⁵⁸ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 553. Anonim, *At Yönetim Kayıtları*, 44.

4.2.8. Diğer Vergiler⁵⁵⁹ (Ewaike 額外課)

Kubilay Hanlığı’nda yukarıda bahsettiğimiz vergiler haricinde yine diğer vergiler başlığı altında başka vergiler de toplanıyordu. “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”nda yer alan bilgilere göre toplam 32 tane diğer vergi çeşidi bulunuyordu. Aşağıda tarafımızdan oluşturulan tabloda “Yuan Yıllığı”nda diğer vergiler olarak nitelendirilen ürün türleri, onlardan farklı bölgelere göre toplanan vergi miktarları ve bu ürünlerden toplam elde edilen gelir miktarı hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler aynı zamanda “Yeni Yuan Yıllığı”nda yer alan bilgiler ile de örtüşmektedir.

Tablo 10: “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”na Göre İmparator Tok Temür’ün Tianli Devresinin İlk Yılı (1328) Farklı Bölgelerden Alınan Diğer Vergi Miktarları:⁵⁶⁰

Vergi Adı:	Bölgelere Göre Alınan Vergi Miktarları:	Toplam Gelir:
Takvim (Liri 曆日):	Fuli eyaleti 8570 ding 31 liang 1 qian; Diğer eyaletler 37.410 ding 1 liang 4 qian	45.980 ding 32 liang 5 qian
Senet (契本):	Fuli eyaleti 2049 ding 48 liang; Diğer eyaletler 7064 ding 2 liang	9114 ding
Nehirler ve göletler (Hebo 河泊):	Fuli eyaleti 406 ding 46 liang 2 qian; Diğer eyaletler 57.236 ding	57.643 ding 23 liang 4 qian

⁵⁵⁹ Çince “Ewaike 額外課” kelimesi Türkçe bakımından “ek vergi, ekstra vergi veya kota dışı vergi” anlamına gelmektedir. Bu vergi çeşitleri diğer rutin veya olağan vergilerden farklıdır. Bu vergiler rutin vergilere dönüşmüyor ve olağanüstü durumlarda toplanmıyordu. Bu vergiler diğer rutin olan vergi çeşitlerine göre ülke çapında uygulanmıyor, aksine bölgesel olarak uygulanıyordu. Ayrıca o bölgede hangi üründen daha çok hasat alınıyorsa o ürünün vergilendirildiğini görüyoruz. Dolayısıyla çalışmamızda Çince “Ewaike 額外課” kelimesi için Türkçe karşılığı olarak “diğer vergiler” kelimesini kullanmayı tercih ettik.

⁵⁶⁰ “Yuan Yıllığı”nda 32 vergi çeşidinden alınan vergi miktarlarının imparator Tok Temür’ün Tianli devresinin ilk yılına (1328) ait olduğu kayıtlıken (Yuan Yıllığı/s. 2404), “Yeni Yuan Yıllığı”nda ise bu vergi miktarlarının imparator Tok Temür’ün Tianli devresinin 2. yılına (1329) ait olduğu kayıtlıdır (Yeni Yuan Yıllığı/s. 1622). Bu tablonun oluşturulmasında şu kaynakları kullandık. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2404-2407. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1622-1624.

	27 liang 1 qian	
Dağ tarlaları (Shanchang 山場):	Fuli eyaleti 239 ding 13 liang 4 qian; Diğer eyaletler 480 ding 35 liang 6 qian	719 ding 49 liang 1 qian
İzabe tesisleri (Yaoye 窑冶):	Fuli eyaleti 197 ding 32 liang 4 qian; Diğer eyaletler 759 ding 13 liang	956 ding 45 liang 9 qian
Ev ve arazi kirası (Fangdizu 房地租):	Fuli eyaleti 966 ding 5 liang 3 qian; Diğer eyaletler 11.087 ding 43 liang 1 qian	12.053 ding 48 liang 4 qian
Hane başına dağıtılan vergi ⁵⁶¹ (Mentan 門攤):	Huguang eyaleti 26.167 ding 3 liang 4 qian; Jiangxi eyaleti 360 ding 1 liang 5 qian; Henan eyaleti 372 ding 14 liang 1 qian	26.899 ding 19 liang 1 qian
Gölet (Chitang 池塘):	Jiangzhe eyaleti 24 ding 22 liang 7 qian; Jiangxi eyaleti 985 ding 3 liang 8 qian	1009 ding 26 liang 5 qian
Saz kamışı (Puwei 蒲葦):	Fuli eyaleti 141 ding 5 liang 8 qian; Diğer eyaletler 545 ding 27 liang 6 qian	686 ding 33 liang 4 qian
Koyun eti (Shiyang 食羊):	Hanbalık 438 ding; Shangdu 300 ding; Xinghe ⁵⁶² 興和 300 ding;	1760 ding 29 liang 7 qian

⁵⁶¹ Çinli tarihçi Chen Gaohua'nın ifadesine göre hane başına dağıtılan vergi hem Kuzey Çin'deki hem de Güney Çin'deki hanelerden alınan bir çeşit vergidir. Kuzey Çin'de bu vergi hanelerin sahip oldukları nüfus sayısı ve mal varlığına göre onlu oranda alınıyordu. Güney Çin'de ise bu vergi miktarı her hane başına 1 liang 2 qian olarak alınıyordu. Bkz. Chen Gaohua, Shi Weimin, *Yuan Hanedanı Ekonomisi*, vol. 2, 2085.

⁵⁶² Çin'in Hebei eyaletinde yer alan Zhangbei 張北 ilçesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1089.

	Datong ⁵⁶³ 大同 393 ding; Koyun pazarı 229 ding 29 liang 7 qian; Kömür Odun Bürosu ⁵⁶⁴ (Meimusuo 煤木所) 100 ding	
Pampa otu (Diwei 荻葦):	Henan eyaleti 644 ding 5 liang 8 qian; Jiangxi eyaleti 80 ding 1 liang 8 qian	724 ding 6 liang 9 qian
Kömür (Meitan 煤炭):	Datong 129 ding 1 liang 9 qian; Kömür Odun Bürosu 2496 ding 24 liang 5 qian	2615 ding 26 liang 4 qian
Sahile yanaşan gemilerden alınan vergi ⁵⁶⁵ (Zhuagan 撞 岸):	Banyang ⁵⁶⁶ 般陽 160 ding 24 liang; Ninghai ⁵⁶⁷ 寧海 26 ding 13 liang 5 qian; Enzhou ⁵⁶⁸ 恩州 13 liang 8 qian	186 ding 37 liang 5 qian
Alıç meyvesi (Shancha 山 查):	Zhending 1 ding 25 liang 8 qian; Datong 33 ding 45 liang 4 qian; Guangping ⁵⁶⁹ 廣平 40 ding 5 liang 1 qian	75 ding 26 liang 4 qian

⁵⁶³ Çin'in Shanxi eyaletinde yer alan Datong şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 34.

⁵⁶⁴ Kömür Odun Bürosu, Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 22. yılı (1285) tesis edilmiş olup, Kubilay Hanlığı'nda kömür ve odundan alınan vergilerden sorumlu bir bürodur. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 948.

⁵⁶⁵ Çince “Zhuangan 撞岸” kelimesi Türkçe bakımından “kıyıya vurmak” anlamına gelmektedir. Muhtemelen gemilerin kıyıya yanaşmasını ifade etmektedir.

⁵⁶⁶ Çin'in Shangdong eyaletinin Zibo 淄博 şehrinde yer alan Zichuan 淄川 bölgesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 679.

⁵⁶⁷ Çin'in Zhejiang eyaletinde bulunan Ninghai ilçesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1014.

⁵⁶⁸ Çin'in Hebei eyaletinin Qinghe 清河 ilçesinin kuzeybatısıdır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 668.

⁵⁶⁹ Çin'in Hebei eyaletinde bulunan Yongping'in 永平 güneydoğusudur. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 998.

Şarap mayası (Qu 麴):	Jiangzhe eyaleti 55 ding 37 liang 4 qian	
Balık (Yu 魚):	Jiangzhe eyaleti 143 ding 40 liang 4 qian	
Sumak ağacı (Qi 漆):	Guangyuan ⁵⁷⁰ 廣元 111 ding 25 liang 8 qian	112 ding 26 liang
Hamur mayası (Jiao 酵):	Jiangxi eyaleti 6 ding 12 liang 5 qian; Yongping ⁵⁷¹ 永平 23 ding 25 liang 4 qian	29 ding 37 liang 8 qian
Dağlar ve bataklık alanlar (Shanze 山澤):	Zhangde ⁵⁷² 彰德 13 ding 40 liang; Huaiqing ⁵⁷³ 懷慶 10 ding 31 liang 1 qian	24 ding 21 liang 1 qian
Sığ göl (Dang 蕩):	Pingjiang ⁵⁷⁴ 平江 886 ding 7 qian	
Söğüt (Liu 柳):	Hejian 402 ding 14 liang 8 qian	
Arabuluculuk vergisi (Yali 牙例):	Hejian 208 ding 33 liang 8 qian	
İnek (Runiu 乳牛):	Zhending 208 ding 30 liang	
Gümrük vergisi ⁵⁷⁵ (Choufen 抽分):	Huangzhou ⁵⁷⁶ 黃州 144 ding 44 liang 5 qian	

⁵⁷⁰ Çin'in Sichuan eyaletinin Guangyuan şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 997.

⁵⁷¹ Çin'in Hebei eyaletinde bulunan Lulong 盧龍 ilçesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 240.

⁵⁷² Çin'in Henan eyaletinin Anyang 安陽 şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1002.

⁵⁷³ Çin'in Henan eyaletinin Qinyang 沁陽 şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1167.

⁵⁷⁴ Çin'in Jiangsu eyaletinin Suzhou 蘇州 şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 203.

⁵⁷⁵ Tezimizin deniz ticaret vergisi kısmında bahsettiğimiz üzere Kubilay Hanlığı'nda deniz ticareti yapan tüccarların ürünlerinden gümrük vergisi alınıyordu. Gümrük vergisi ürünün değerine göre alınıyordu. Kıymetli ürünlerden alınan vergi oranı ile sıradan ürünlerden alınan vergi oranında farklılık gösteriyordu. Deniz ticaret ürünlerinden alınan bu gümrük vergisine Çince im olarak "Choufen 抽分" denilmiştir. Bu vergi çeşidine diğer vergiler bölümünde de rastlıyoruz ve deniz ticaret vergisinde olduğu gibi aynı Çince im ile gösterildiğini görüyoruz.

⁵⁷⁶ Çin'in Hubei eyaletinin Huanggang 黃岡 şehrinin güneyidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 727.

Kamış (Pu 蒲):	Jinning ⁵⁷⁷ 晉寧 72 ding	
Balık yavrusu (Yumiao 魚苗):	Longxing ⁵⁷⁸ 龍興 65 ding 8 liang 5 qian	
Odun (Chai 柴):	Anfeng ⁵⁷⁹ 安豐 35 ding 11 liang 7 qian	
Koyun derisi (Yangpi 羊皮):	Xiangyang ⁵⁸⁰ 襄陽 10 ding 48 liang 8 qian	
Porselen (Ci 磁):	Yining ⁵⁸¹ 翼寧 58 ding	
Bambu kamışı (Zhuwei 竹葦):	Fengyuan ⁵⁸² 奉元 3746 ding 3 liang 6 qian	
Zencefil (Jiang 薑):	Xingyuan 162 ding 27 liang 9 qian	
Beyaz ilaç (Baiyao 白藥):	Zhangde 14 ding 25 liang	

Tablo 10'dan anlaşıldığı üzere Kubilay Hanlığı'nda diğer vergiler başlığı altında alınan 32 çeşit verginin diğer vergi çeşitlerine göre ülke çapında uygulanmadığını, aksine bölgesel olarak uygulandığını görüyoruz. Muhtemelen bir bölgede bir ürün fazla üretiliyorsa ve devlet için bir vergi kalemi olarak sayılabilecek durumdaysa sadece o bölgelerden o ürün çeşidi vergi olarak alınmış olmalıdır. Bu 32 çeşit vergiden elde edilen gelirlere baktığımızda bu ürünlerin devlet için önemli gelir kalemleri olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynaklarda yukarıda bahsi geçen 32 tane vergiden takvim, senet, arabuluculuk vergisi, balık vergisi, bambu vergisi ve porselen hariç diğer vergiler hakkında ve bazı vergi çeşitlerinin de neye tekabül ettiği hakkında ayrıntılı bilgiye rastlamıyoruz. Dolayısıyla elde ettiğimiz bilgilerden yola çıkarak bu birkaç tane vergi hakkında bilgi vermeye çalışacağız. Bunlardan ilki takvim vergisidir. İmparator Tok Temür'ün döneminde takvimlerin büyük takvim (Dali 大曆), küçük takvim (Xiaoli 小曆) ve

⁵⁷⁷ Çin'in Yunnan eyaletinde bulunan Jinning'in kuzeydoğusundadır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 659.

⁵⁷⁸ Çin'in Jiangxi eyaletinin Nanchang 南昌 şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1102.

⁵⁷⁹ Çin'in Anhui eyaletinde yer alan Shou 壽 ilçesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 325.

⁵⁸⁰ Çin'in Hubei eyaletinin Xianyang şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1124.

⁵⁸¹ Çin'in Shanxi eyaletinin Taiyuan şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1085.

⁵⁸² Çin'in Shanxi eyaletinin Xi'an şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 419.

Müslüman takvimi (Huihuili 回回曆) olarak üç çeşide ayrıldığını ve bu üç çeşit takvimden alınan vergi miktarının da farklı olduğunu görüyoruz. Buna göre imparator Tok Temür'ün Tianli devresinin ilk yılı (1328) her bir büyük takvim ve Müslüman takvimden vergi olarak 1 liang para alınırken her bir küçük takvimden ise 1 qian para alınıyordu.⁵⁸³

Bir diğer vergi çeşidi olan senet vergisi, iki kişi arasında alım ve satım tamamladıktan sonra veya ipotek edildikten sonra aralarında bir sözleşme yapılıyor ve iki taraf vergi idaresine gidip vergi ödemeleri gerekiyordu. Vergi ödendikten sonra ürünü satın alan kişiye bir senet veriliyordu. Verilen bu senet alım ve satımın yasal olduğunun kanıtıydı, eğer bu senet olmazsa vergi kaçakçılığı yapmakla suçlanıyordu. Başlangıçta her bir senet için vergi olarak 1 qian Zhongtong Parası alınırken, Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 22. yılı (1285) mayıs ayına geldiğinde her bir senet için 3 qian Zhongtong Parası'nın vergi olarak alınması emredildi.⁵⁸⁴ Senetten alınan vergi miktarının daha sonraki dönemlerde arttırıldığını görüyoruz. Buna göre imparator Kayşan'ın Zhida devresinin 3. yılı (1310) ocak ayına geldiğinde her bir senet için 3 qian Zhiyuan Parası'nın vergi olarak alınması kararlaştırıldı.⁵⁸⁵ 5 Zhongtong Parası'nın 1 Zhiyuan Parası'na eşit olduğunu düşünürsek bu tarihteki senet vergisinin 1285 tarihindeki alınan senet vergisine nazaran beş katı daha artmış olduğunu görüyoruz. İmparator Tok Temür'ün Tianli devresinin ilk yılına (1328) geldiğinde senetten alınan vergi miktarı yükselterek her bir senet için 1 liang 5 qian vergi alındı.⁵⁸⁶ Böylece zamanla birlikte senetten alınan vergide de sürekli artış olmuştur.

Bir diğer vergi olarak arabuluculuk vergisi, iki taraf arasındaki yapılan ticarete arabuluculuk yapmak yanı sıra iki taraf arasında imzalanan sözleşmeye de imzasını atan kişiden alınan bir çeşit vergidir. Arabuluculuk yapan kişi yaptığı bu iş karşılığında iki taraftan da belli bir miktar ücret alıyordu. Aldığı ücret karşılığı

⁵⁸³ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2404. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1622.

⁵⁸⁴ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 848. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2397.

⁵⁸⁵ “Yuan Yıllığı”nda her bir senet için alınan verginin 3 qian Zhongtong Parası yerine 3 qian Zhiyuan Parası olarak alınması imparator Kayşan'ın Zhida devresinin 3. yılı (1310) olarak kayıtlıken (Yuan Yıllığı/s. 2398), “Yeni Yuan Yıllığı” ve “Yuan Tüzüğü”nde ise verginin Zhiyuan Parası olarak alınması imparator Ayurbarwada'nın Huangqing devresinin ilk yılı (1312) olarak kayıtlıdır (Yeni Yuan Yıllığı/s. 1622); (Yuan Tüzüğü/s. 848).

⁵⁸⁶ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2404. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1622.

arabulucudan vergi alınmıyordu. Arabuluculuk vergisi Kubilay Hanlığı döneminde bir çeşit alım satım vergisi olarak nitelendirildiğinden alım satım vergisi ile benzer oranda yani 1/30 oranında vergi alınmıştır. Buna göre arabulucunun elde ettiği her 1 liang paradan 3 fen, her 10 liang paradan 3 qian, her 100 liang paradan ise 3 liang vergi alınmıyordu.⁵⁸⁷ Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 23. yılı (1286) haziran ayına geldiğinde vergi miktarı arttırılmış ve her 10 liang paradan 2 liang alınması kararlaştırılmıştır.⁵⁸⁸

Bir diğer vergi çeşidi ise balık vergisidir. Kubilay Hanlığı'nda devlet halkın balık yetiştirerek gelirlerini arttırmalarını teşvik etti. Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 7. yılında (1270) yayınlanan fermana göre, denize yakın ikamet eden aileler balık yetiştiriciliği yapabilir ve bunun yanında ördek, kaz, lotus kök, Gorgon meyvesi tohumu, su kestanesi, pampa otu ve diğer şeyler yetiştirerek geçimini sağlayabilirlerdi. Eğer bu ürünler satılacaksa vergi idaresine gidip vergi ödemesi gerekiyordu.⁵⁸⁹ Nehir ve göletteki balıklar avlanırken hükümet ve balıkçı haneler arasında ortaklaşa işletildiğini görüyoruz. Buna göre Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 22. yılı (1285) ocak ayında nehir veya göletteki balıklar avlanırken balıkçı haneler için gereken aletler hükümet tarafından temin edilmiş, balıktan elde edilen gelirin 3/10'ü balıkçı hanelerine, 7/10'si ise hükümete ait olmuştur.⁵⁹⁰

Bambu vergisine gelince bambu Kubilay Hanlığı'nda devlet tarafından tekelleştirilen ürünlerden bir tanesi idi. Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin ilk yılı (1264) farklı bölgelerde bambunun tekelleştirme işlerinden sorumlu Bambu Gözetim İdaresi (司竹監) kuruldu. Diğer devlet tekelinde olan ürünlerde olduğu gibi bambu satışında da ticaret ruhsat belgesi alınması gerekiyor ve belge alındıktan sonra bambu satışa çıkarılıyordu. 4. yılı (1267) 10.000 tane bambu ruhsatı Bambu Gözetim Bürosu tarafından basıldı ve her bir bambu ruhsatının fiyatı 1 qian olarak belirlendi. Ancak Bambu Gözetim İdaresi görevi suistimal edip bambuların halkın kullanımına, Kuzey

⁵⁸⁷ Wang Xiling 王希玲, “Yuan Hanedanı'nda Tamga Vergisi İdaresi ve Vergi Tahsildarları Hakkında Araştırma-Yuandai Shangwu Jigou Ji Shuiguan Yanjiu 元代商税务机构及税官研究,” (Shuoshi Xuewen Yanjiu 硕士学位论文, Xibei Shifan Daxue 西北师范大学, 2008), s. 41.

⁵⁸⁸ Guo Chengwei, *Kapsamlı Düzenlemeler*, 245. Wang Xiling, a.g.t., 43.

⁵⁸⁹ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 856. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2355.

⁵⁹⁰ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 856.

ve Güney Çin’de dolaşımına engel olduğundan 22. yılı⁵⁹¹ (1285) aralık ayında Bambu Gözetim İdaresi yürürlükten kaldırılarak halkın bambu satmalarına ve karşılığında vergi ödemelerine izin verildi. İdarenin yürürlükten kaldırılmasının ardından bambu bahçelerinin bakımsız bırakılması, vergi işlerinin düzensiz olması gibi bir dizi sorunlar ortaya çıkmaya başladı.⁵⁹² Bunun üzerine 23. yılı (1286) eylül ayında Merkez Sekreterliğine rapor sunuldu ve müzakere sonrası günümüz Çin’in Henan eyaletinde bulunan Weizhou’da⁵⁹³ 衛州 Bambu Vergi İdaresi (竹課提舉司) tesis edildi. Böylece Güney Çin’de yetiştirilen bambuların Kuzey Çin’e akışı sağlandı.⁵⁹⁴

Son olarak seramik ve çeşitli porselenlerden ise Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 5. yılı (1268) temmuz ayından itibaren 1/30 oranında değil, 2/10 oranında vergi alınması emredildi.⁵⁹⁵

4.2.9. Angaryalar (Fuyi 賦役)

Kubilay Hanlığı döneminde vergiler hariç devletin önemli gelir kaynaklarından biri ise angaryalar idi. Angarya iş veya hizmet olarak devlet için yapılan faaliyetlerdir. Yapılan iş ve hizmet karşılığı devlet tarafından ücret ödenmediğinden ve dolayısıyla herhangi bir masrafa yol açmadığından angaryalar bir nevi devlet geliri sayılabilir. Kubilay Hanlığı’nda angaryalar fiziki angarya (Liyi 力役) ve hizmet angaryası (Zhiyi 軋役) olarak ikiye ayrılıyordu. Bu iki angarya genelde muhtelif angaryalar (Zafan Chaiyi 杂泛差役) olarak adlandırılmıştır. Fiziki angaryalar umumiyetle bildiğimiz üzere inşaat, yol, nehir ve kanal yapımı, taşımacılık, posta istasyonları vb. ile uğraşmak için kişi, araba ve hayvanların hükümet tarafından maaş verilmeksizin kullanılmasını ifade etmektedir. Örneğin Kubilay Hanlığı döneminde posta teşkilatının düzenli bir şekilde işlemesi, posta istasyonlarının giderlerinin ve

⁵⁹¹ “Yuan Tüzüğü”nde yer alan kayıtlara göre Bambu Gözetim İdaresi’nin yürürlükten kaldırılması Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 21. yılı (1284) aralık ayı olarak kaydedilirken (Yuan Tüzüğü/s. 854), “Yuan Yıllığı”nda ise Zhiyuan devresinin 22. yılı (1285) olarak kayıtlıdır (Yuan Yıllığı/s. 2382).

⁵⁹² Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2382. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1598.

⁵⁹³ Çin’in Henan eyaleti Yanlü 延律 ilçesinin kuzeybatısıdır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1093.

⁵⁹⁴ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 854.

⁵⁹⁵ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 852.

ihtiyaçlarının karşılanması için genelde halktan oluşan posta hanelerini sorumlu tutmuştur. Bu posta hanelerinin üstlendiği bu sorumluluk angarya niteliğini taşımaktadır. Gerçi posta hanelerine devlet tarafından yaptığı iş karşılığında herhangi bir ücret ödenmemişse de yaptığı bu angarya karşısında çeşitli vergilerden muaf tutmak gibi imtiyazın tanındığını görüyoruz.⁵⁹⁶

Dikkatimizi çeken bir diğer angarya çeşidi ise hizmet angaryası idi. Hizmet angaryası daha ziyade yerel bölgelerde alt düzey devlet idarelerine halk arasından seçilen bireylerin göreve getirilmesi ve yaptığı idarî hizmet karşılığında maaş ödenmemesidir. Kubilay Hanlığı döneminde hizmet angaryasını üstlenen mahalle idarecisi, mahalle idarecisi yardımcısı, köy idarecisi, haznedar ve ambarcı gibi çeşitli görevlerin olduğunu görüyoruz. Mahalle idarecisi, mahalle idarecisi yardımcısı ve köy idarecisi gibi görevler genelde yerel bölgenin vergi ve angarya hizmetlerini denetlemek ve bölgenin güvenliği korumak gibi yükümlülükleri üstlenirken, haznedar ve ambarcı ise yerel bölgelerdeki çeşitli ambarları gözetmek, ambarlardaki devlet mallarını toplamak ve dağıtmak gibi işlerden sorumluydu.⁵⁹⁷ Hizmet angaryasına atanan bu görevlilerinin sayıları bir veya birkaç kişi olup, genelde işin yoğunluğuna göre sayıları belirleniyordu. Dolayısıyla sayıları sabit değildi. Hizmet süreleri de belli olmadığından yarım yılda, bir yılda veya mevsimsel olarak değişiyordu. Hizmet angaryası olarak göreve atananların hepsi halk arasından seçiliyordu. Hizmet angaryasını üstlenenler sonuç itibarıyla ücret almaksızın devlet için hizmet ettiklerinden dolayı yukarıda bahsettiğimiz fiziki angaryadan muaf tutuluyordu.⁵⁹⁸

Yukarıda hizmet angaryasının tanımı ve kimlerin bu angaryayı üstlendiği ile ilgili bilgi verdik. Hizmet angaryasını üstlenen mahalle idarecisi, mahalle idarecisi yardımcısı, köy idarecisi, haznedar ve ambarcı gibi çeşitli görevlerin içinde köy idarecisi hakkında “Yuan Tüzüğü”nde daha detaylı bilgilere rastlıyoruz. Buna göre köy idaresi (She 社) Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 7. yılı (1270) şubat ayından itibaren tesis edilmeye başladı ve 22. yılı (1285) köy idaresi ile ilgili 15 maddelik bir ferman yayınlandı. Buna göre 15 maddelik fermanı şöyle özetleyebiliriz:

⁵⁹⁶ Chen Gaohua, Shi Weimin, *Yuan Hanedanı Ekonomisi*, vol. 2, 2162-2166.

⁵⁹⁷ Bai Shouyi, *Yuan Hanedanı Dönemi (1)*, 506. Chen Gaohua, Shi Weimin, *Yuan Hanedanı Ekonomisi*, vol. 2, 2161.

⁵⁹⁸ Chen Gaohua, Shi Weimin, *Yuan Hanedanı Ekonomisi*, vol. 2, 1262-1263.

- 1) Köylerde hangi ırk veya hane çeşidi olduğu fark etmeksizin her 50 hane bir köy idaresi olarak tanımlanacaktır. Her köy idaresinin başında halk tarafından aday olarak gösterilen yaşça büyük, güçlü, tarımdan bilgisi olan bir kişi köy idarecisi (Shezhang 社長) olarak seçilecektir. Bir köyde 50 haneden fazla hane olursa bir başka köy idaresi daha tesis edilecektir. 100'e yakın ve fazla hane bulunuyorsa iki tane köy idaresi tesis edilecek ve iki köy idarecisi seçilecektir. Eğer bir köyde 50 haneden az hane bulunuyorsa komşu köydeki haneler ile birleştirilerek bir köy idaresi oluşturulacaktır. İki köy arasındaki mesafe uzak, ancak nüfus itibariyle az ise kendi başına bir köy idaresi oluşturmaya ya da üç veya beş köyün birleştirilerek bir köy idaresine dönüştürülmesine izin verilecektir. Bu köy idaresinin başına sadece bir köy idarecisi seçilecektir. Köy idarecisi genel olarak tarım işlerini düzenlemek, vergileri toplamakta teşvikte bulunmak ve angarya işlerini denetlemek gibi yükümlülükleri bulunmaktadır. Fakat vergileri toplamak gibi bir yetkisi yoktur. Bu görevleri yanı sıra köy idarecisinin bulunduğu bölgedeki haneleri tarıma teşvik etmek, kaytaranları çalışmaya teşvik etmek, emrine aykırı davrananların isimlerini kaydederek üst makamlara bildirmek, iyi çalışanları ödüllendirmek, toplumda ahlaki yargı ölçeğini düzeltmek, evlilik, miras, borç, ev ve arazi alım satım işlemlerinde öneri ve tavsiyelerde bulunmak gibi sorumlulukları vardır. Köy idarecisinin yaptığı bu hizmetler karşılığında devlet tarafından maaş verilmiyordu, ancak ödül olarak fiziki angaryadan muaf tutuluyordu.
- 2) Tarım üretiminin artmasını ve toprağını ıslahını sağlamak.
- 3) Geniş çapta dut, hünnap ağacı ve diğer ağaçları dikmek.
- 4) Sel önlemlerini ve sulama yollarını düzene sokmak.
- 5) Irmakları ve gölleri balıklarla doldurarak halkın yaşamını zenginleştirmek, eğer ürün satışa çıkartılıyorsa vergi ödemeye teşvik etmek.
- 6) İdareler arası ve halk arasında üretim ile ilgili yardımlaşmaları güçlendirmek.
- 7) İşlenmemiş boş arazileri bayındır kılmak.
- 8) Kıtılık ve hasadın düşük olduğu dönemlerde halka tahıl yardımı sağlamak amaçlı her idarede bir Hayır Ambarı (Yicang 義倉) kurmak (Hayır Ambarı

hakkında olağanüstü giderler kısmında detaylı üzerinde duracağız). Hayır ambarlarından köy idarecisini sorumlu tutmak.

- 9) İyi çalışanları ödüllendirmek.
- 10) Kaytaranları cezalandırmak.
- 11) Her idarede bir köy okul tesis etmek.
- 12) Çekirge ve böcek afetlerini önlemek.
- 13) Yasa ve fermanlara göre işleri uygulamak.
- 14) Tarıma faydalı uygulamaları yürütmek, faydalı olmayanlarını uygulamaktan kaçınmak.
- 15) Köy idarecisi üst kurumların denetimini ve gözetimini kabul etmek.⁵⁹⁹

Sıraladığımız bu maddelerden hizmet angaryasının nasıl işlediği ve hizmet angaryasıyla görevlendirilen bireyin ne gibi sorumluluklarının olduğunu görüyoruz. Anlaşıldığı üzere hizmet angaryası ile görevlendirilenlerin sorumlulukları çok net bir şekilde belirlenmiştir. Ayrıca üstlendikleri sorumluluklar daha ziyade yerel birimin ekonomisini güçlendirmek amaçlı olduğunu bilmekteyiz. Çünkü yereldeki birimlerinin idaresi ve ekonomisi güçlendirilip geliştirildiği zaman daha büyük birimlerini ekonomisinin güçlenmesine katkı sağlanabiliyordu.

⁵⁹⁹ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 871-873.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. DEVLET TEKELİNDE OLAN ÜRÜNLER VE BUNLARLA İLİŞKİN DÜZENLEMELER

Kubilay Hanlığı döneminde tuz, çay, şarap, sirke, maden gibi devlet tekeline olan bazı ürünler vardı. Devlet tekeline olan bu ürünler devletin önemli gelir kaynağı sayılıyordu. Ancak işleyişi diğer vergi kalemlerinden farklı olduğu için devlet tekeline olan ürünleri vergilerden ayrı başlık altında değerlendirmeyi uygun gördük.

5.1. Tuz

Kubilay Hanlığı'nda devlet tarafından tekelleştirilmiş ürünlerden bir tanesi tuzdu. “Yuan Yıllığı” ve “Yuan Tüzüğü”nde yer alan kayıtlara göre Kubilay Hanlığı'nda devletin gelir kaynağının en büyük kısmını ⁶⁰⁰ yani gelirin 8/10'ini tuz oluştuyordu.⁶⁰¹ Marco Polo da “Seyahatnamesi”nde, tuzun en çok gelir getiren mal olduğunu bahsetmekle beraber, Yunnan eyaleti ve Manzi'de 蠻子 (Güney Çin) tüm ülkenin tuz ihtiyacını karşılayabilecek tuz yataklarının bulunduğu, burada büyük ölçüde üretilen tuzun başka bölgelere satıldığından ve bu tuzlardan alınan verginin hükümdar için zengin bir gelir kaynağı oluşturduğundan bahseder.⁶⁰²

Tuz üretimi devlet tarafından belirlenen tuz haneleri tarafından belirlenen tuz yataklarında üretiliyor ve hepsini hükümete teslim ediliyordu. “Yuan Tüzüğü”nde yer alan verilere göre, XIII. yüzyıl Kubilay Hanlığı'nda toplam 52.000'den fazla tuz haneleri mevcuttu.⁶⁰³ Bunun yanı sıra Kubilay Hanlığı'nda tuz üretim alanlarının da oldukça geniş bölgelere yayıldığını görmekteyiz. “Yuan Yıllığı”na göre Kubilay Hanlığı'nda başkent Hanbalık, Liaoyang, Shandong, Fujian, Guangdong, Sichuan, Hejian, Hedong, iki Huai bölgesi⁶⁰⁴ (Lianghuai 兩淮), iki Zhe bölgesi⁶⁰⁵ (Liangzhe

⁶⁰⁰ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 811. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2386. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1599.

⁶⁰¹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 4001.

⁶⁰² Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi*, 305. Marco Polo, *Marco Polo'nun Geziler Kitabı*, 123-157.

⁶⁰³ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 438.

⁶⁰⁴ İki Huai bölgesi, Çin'de bulunan Huai Nehri'nin (Huaihe'nin 淮河) batısını (Huaixi 淮西) ve doğusunu (Huaidong 淮東) göstermektedir. Huai Nehri'nin batısı, Çin'in Anhui eyaleti merkez ve batı kısımları ile Hubei 湖北 eyaletinin kuzeydoğu kısımlarını göstermektedir. Huai Nehri'nin doğusu ise Çin'in Anhui eyaletinin merkez ve doğu kısımları ile Jaingsu eyaletinin merkez kısımlarını göstermektedir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 783.

⁶⁰⁵ Çin'in Zhejiang eyaletinin tamamı ve Jiangsu eyaletinin güney kısımlarını göstermektedir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 443.

兩浙), Guanghai'den⁶⁰⁶ 廣海 ibaret toplam 11 bölgede tuz toplanıyordu.⁶⁰⁷ Bu bölgelerdeki tuz yatakları, tuzun üretimi, denetimi ve nakliyesi ilgili bürolar tarafından kontrol ediliyordu.⁶⁰⁸

Tuz satışında hükümet satışı (Guanyun Guanxiao 官運官銷) ve tüccar satışı (Shangyun Shangxiao 商運商銷) yöntemi uygulanıyordu. Hükümet satışında tuz hükümet büroları tarafından satılıyordu.⁶⁰⁹ Diğer bir tüccar satışı uygulaması ise devletin tüccarlara ticaret ruhsatı vermesi yoluyla oluyordu. Tüccar satışı uygulamasında tuz tüccarları öncelikle Maliye Nazırlığı'nın bir alt bürosu olan ve tuzun üretimi, satışı, nakliyesinden sorumlu Merkez Tuz Nakliyecilik İdaresi (都轉運鹽使司) veya yerelde yer alan Tuz Nakliyecilik İdaresi (鹽運司), Tuz Vergisi İdaresi'nin (鹽課提舉司) herhangi birine giderek tuz satın almak için başvuruda bulunmaları gerekiyordu. Satın alınan tuz karşılığında ilgili bürolar tarafından tuz ruhsatı (Yanyin 鹽引) veriliyordu.⁶¹⁰ Tezimizin ikinci bölümünde bahsettiğimiz üzere devlet tekelinde olan tuz, çay gibi ürünlerin satış işlerinde kullanılan ticaret ruhsatının Maliye Nazırlığı'na bağlı birimlerden biri olarak Ticaret Ruhsatı Basım Dairesi tarafından basıldığından bahsetmiştik.

Tuz ruhsatı olmaksızın hiçbir tüccar devlet tekelinde olan tuzu başı buyruk satamıyordu. Aksi takdirde kaçakçılık yapmış sayılarak cezaya tabi tutuluyordu. Ruhsat belgesi bir yaprakta ön ve arka olmak üzere iki bölümden oluşuyordu. Sayfanın tam ortasına mühür basılıyor ve ortadan ikiye yırtılıyordu. Ruhsatın bir parçasına ruhsat kökü (Yingen 引根) deniliyordu ve bu parça tuz satış alanlarına gönderiliyordu. Öbür yarısına ise ruhsat kâğıdı (Yinzhi 引紙) deniliyordu ve tuz tüccarına veriliyordu. Tüccar kedisine verilen ruhsat kâğıdı ile tuz toplama alanına tuz satın almak için giderken yetkili görevliler ruhsatı inceledikten sonra ruhsat kâğıdına tüccarın adı, hangi tarihte hangi tuz toplama alanından ne kadar tuz aldığı ve satın alınan tuzun nerede satılacağına ilişkin not düşüyordu. Bir tuz ruhsatı ile tek

⁶⁰⁶ Çin'in Guangdong eyaletinin Taishan 臺山 şehrinde yer almaktadır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1001.

⁶⁰⁷ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2386-2392. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1601-1610.

⁶⁰⁸ Bai Shouyi, *Yuan Hanedanı Dönemi (1)*, 503. Han Yulin, *Çin Hukuk Sistemi*, 492.

⁶⁰⁹ Bai Shouyi, *Yuan Hanedanı Dönemi (1)*, 503.

⁶¹⁰ Xu Han, *Sosyoekonom*, 4-5.

seferde 400 jin (256 kg) tuz alınabiliyordu. Tuz tüccarı elindeki bu ruhsat belgesi ile tuz satmaya izin verilen yerlere gidip tuz satabiliyordu. Ancak menzile ulaşana kadar yol boyunca geçitli yerlerde tuz ruhsatı kontrol ediliyor ve işaret düşülüyordu. Bir tuz ruhsatı ile sadece tek sefer tuz satılabiliyordu. Tuz satış işlemleri tamamlandıktan sonra tüccar tuz ruhsatını aldığı büroya gidip geri teslim etmesi gerekiyordu. Aksi takdirde cezaya tabi tutuluyordu.⁶¹¹ Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 29. yılı (1292) yayınlanan fermana göre tüccarlar tuz satışını bitirdikten sonra beş gün içerisinde bulunduğu yerin ilgili bürolarına gidip tuz ruhsatını geri teslim etmeleri emredildi. Aksi takdirde tuz kaçakçılığı suçlamasıyla cezaya tabi tutuluyordu.⁶¹² Geri teslim edilen tuz ruhsatının sonradan tekrar kullanıma verilip sorun yaratacağı göz önünde bulundurularak imparator Temür Olcaytu'nun Dade devresinin 4. yılı (1300) kasım ayında kullanılmış olan tuz ruhsatlarının yakılması emredildi.⁶¹³

Tüccarların hükümetten tuz alıp halka satma uygulamasının Moğol İmparatorluğu Ögeday Kaan döneminden itibaren başlamış olduğunu görüyoruz. Ögeday Kaan döneminde her bir tuz ruhsatına 400 jin tuz alınabiliyor ve her tuz ruhsatı için 10 liang gümüş⁶¹⁴ ödeniyordu. Bu tüccar satış uygulaması Kubilay Hanlığı döneminde de aynı şekilde uygulandı. Buna göre Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin 2. yılı (1261) tuz ruhsatı fiyatı 7 liang gümüş idi.⁶¹⁵ Aşağıda tarafımızdan oluşturulan tablodan Moğol İmparatorluğu'ndan başlayıp Kubilay Hanlığı'nın son dönemlerine kadar olan tuz ruhsatı fiyatlarındaki artışın zaman içerisinde değişiklik gösterdiğini tespit ediyoruz.

Tablo 11: “Yuan Yıllığı” ve “Yuan Tüzüğü”ne Göre Hanedan Döneminde Tuz Ruhsatı Fiyatları (1230-1360):⁶¹⁶

Tarih:	Tuz Ruhsatı Fiyatı:	Tarih:	Tuz Ruhsatı Fiyatı:
Ögeday Kaan	10 liang gümüş	25. yılı (1288)	30

⁶¹¹ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 818-819.

⁶¹² Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 804. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2647.

⁶¹³ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 807.

⁶¹⁴ “Moğol Tarihi Kayıtları” adlı eserde Ögeday Kaan döneminde her bir tuz ruhsatı fiyatının 4 liang gümüş olduğu kayıtlıdır. Bkz. Tu Ji, *Moğol Tarihi Kayıtları*, c. 2, s. 4.

⁶¹⁵ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2386. Su Tianjue, *Yuan Edebi Türleri*, 540.

⁶¹⁶ Bu tablonun oluşturulmasında şu kaynakları kullandık. Bkz. Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 819-820. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2386. Su Tianjue, *Yuan Edebi Türleri*, 540.

zamanı (1230)			
Möngke Kaan zamanı (1251)	13 liang gümüş	25. yılından (1288) İmparator Temür Olcaytu'nun Yuanzhen devresinin ilk yılına (1295) kadar	50
Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin 2. yılı (1261)	7 liang gümüş/14 liang kâğıt para	Yuanzhen devresinin 2. yılından (1296) Dade devresinin 5. yılına (1301) kadar	65
Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 10. yılından (1273) 19. yılına (1282) kadar	9 liang kâğıt para	İmparator Kayşan'ın Zhida devresinin 2. yılından (1309) 4. yılına kadar (1311)	100
20. yılı (1283)	14	İmparator Ayurbarwada'nın Yanyou devresinin ilk yılından (1314) 6. yılına kadar (1319)	150
21. yılı (1284)	15	İmparator Yesun Temür'ün Taiding devresinin 2. yılı (1325)	125
22. yılı (1285)	20	İmparator Tok Temür'ün Tianli devresinin 2. yılından (1329) İmparator Togan Temür'ün Zhizheng devresinin 3. yılına kadar (1343)	150

Tablo 11'da gördüğümüz üzere tuz fiyatının Kubilay Hanlığı dönemi boyunca giderek artış gösterdiğini görmekteyiz. Bunun önemli nedenleri de enflasyonun

giderek artması yanı sıra imtiyazlı hanelerin ortak denilen tüccarlar ile iş birliği yapıp pazarları kontrol altına almaları, bazı devlet memurlarının yetkilerini kullanarak gizlice tuz tüccarlarına tuz ruhsatı satmaları ve hatta tuzları tüccarlardan zorla satın alıp belirlenen fiyattan yüksek fiyata tuzu satışa çıkarmalarından kaynaklanıyordu. Anlaşıldığı üzere ruhsat belgesinin kullanımı ile ilgili suistimaller olabilmektedir. Dolayısıyla ruhsat belgesi kullanımındaki suistimleri önlemek için bir dizi düzenlemelerin yürürlüğe koyulduğunu tespit ediyoruz. Buna göre Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin 2. yılı (1261) haziran ayında yayınlanan fermana göre, tuz kaçakçılığı yapan kişiye iki sene hapis cezası, 70 sopa vurma cezası veriliyor ve mülkünün yarısına devlet tarafından el konuluyordu. Suçluyu ihbar eden kişiye ise tuz kaçakçılığı yapan suçlunun el konulan mallarından yarısı ödül olarak veriliyordu.⁶¹⁷ 4. yılı (1263) temmuz ayında, Moğol ve Kuzey Çin askeri zümre mensuplarının gizlice tuz üretmesi ve satması yasaklandı.⁶¹⁸ Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 22. yılı (1285) her nahiyede bir tane Tuz Fiyatı Belirleme İdaresi⁶¹⁹ (常平鹽局) kuruması emredildi.⁶²⁰ Tuz Fiyatı Belirleme İdaresi'nin tesis edilmesinin amacı ise pazardaki tuzun fiyatını dengelemek ve herkesin tuz satın alabilmesini garantilemektedir. 31. yılı (1294) mayıs ayında, tuz kaçakçılığı yapanları tutuklayanlara verilen ödül miktarının yükseltilmesi kararı alındı. Bundan önce tuz kaçakçılığı yapanları tutuklayanlara 10 liang para ödül veriliyordu, ancak bu ödülü az buldukları için insanlar tuz kaçakçılığı yapanları tutuklamak istemediklerinden ödül miktarı yükseltilmişti. Buna göre tuz kaçakçılığı yapanları eğer devlet askerleri tutuklamışsa 15 liang, sıradan bir vatandaş tutuklamışsa 25 liang para ödül veriliyordu.⁶²¹ Bu uygulama da tuz kaçakçılığını önleyen iyi bir yöntem sayılıyordu. İmparator Temür Olcaytu'nun Dade devresinin 7. yılı (1303) kasım ayında Merkez Sekreterlik, Maliye Nazırlığı ve Nakliyecilik Bürosu memurlarının gizlice tuz ticareti ruhsatı satmaları yasakladı.⁶²² 10. yılı (1306) mayıs ayında tekrar ferman yayımlayarak sınırlama çerçevesini daha da genişletti ve buna göre Teftiş Bürosu,

⁶¹⁷ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 787. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2386.

⁶¹⁸ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 93-94.

⁶¹⁹ “Narh” kelimesi fiyatın takdir edilmesi ve sınırlandırılması anlamına gelmektedir. Ancak bu kelime daha ziyade Osmanlı sahasını yansıttığı için tezimizde “narh” kelimesini kullanmadık.

⁶²⁰ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 802.

⁶²¹ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 827. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 383.

⁶²² Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 853.

Pasivize İdaresi⁶²³ (Xuanweisi 宣慰司), Gözetim İdaresi⁶²⁴ (Lianfangsi 廉訪司) memurlarının da tuz ruhsatı satmaları yasaklandı.⁶²⁵ İmparator Ayurbarwada'nın Yanyou devresinin ilk yılı (1314) aralık ayında hanedan üyeleri ve damatlarının, imtiyazlı bireylerin yüksek fiyatta tuz satmaları yasaklandı.⁶²⁶ Böylece hanedan üyeleri, imtiyazlı haneler ve bürokrat memurların konumundan veya görevinden istifade ederek tüccarlar ile iş birliği yapıp tuz satışına engel olmaları yasaklanmış oldu. Ancak Tablo 11'e baktığımızda anlaşıldığı üzere bu bir dizi ceza ve düzenlemelerin yürürlüğe konulmasına rağmen tuz ruhsatı fiyatında sürekli artışın yaşandığını görüyoruz. Dolayısıyla tuz ruhsatı kullanımındaki suistimallere getirilen düzenlemelere rağmen bu durumun durdurulamadığı anlaşıyor.

Kubilay Hanlığı'nda tuzun devlet tekelinde olmasından dolayı halkın ihtiyacı olan tuzlanmış balıkların satışı tuz kaçakçılığı sayılıp sayılmayacağı konusu çok tartışmalı bir konu olmuştu. Çünkü "Yuan Tüzüğü"nde yer alan bilgilere göre balık tuzlamak için fazladan tuz satın almak ve tuzlu balık satmak adı altında tuz nakli ve satımı gibi suistimallerin olduğunu görüyoruz. Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 16. yılı (1279) mayıs ayında, tuzlanmış balıkların farklı bölgelerde satışı bazı devlet memurlarınca tuz kaçakçılığı olarak nitelendirilmiş ise de Merkez Sekreterlik tuz kaçakçılığı olarak nitelendirmenin tuzlanmış balığın ülke çapında satılmasına engel oluşturulacağını göz önünde bulundurarak bu görüşe karşı çıkmış ve tuzlanmış balığın satışına izin vermişti.⁶²⁷ Ancak halk tuzlanmış balığı satmak bahanesiyle tuz kaçakçılığı yapmayı fırsat bildiğinden imparator Ayurbarwada'nın Yanyou devresinin 5. yılı (1318) mart ayına gelindiğinde Merkez Sekreterlik açık ve net şekilde tuzlanmış balığı satmanın tuz kaçakçılığı yapmış sayılacağı, dolayısıyla tuzlanmış balığı satarken önce ilgili kurumlara gidip tuz ruhsatı satın alması daha sonra tuzlanmış balığı satması gerektiği hakkında ferman yayınlandı. Balık tuzlamak bahanesiyle yapılan tuz kaçakçılığını önlemek için 6. yılı (1319) ağustos ayında Merkez Sekreterlik ceza uygulamalarını yayınladı. Balık tuzlamak için yapılan tuz kaçakçılığına verilen ceza normal tuz

⁶²³ Pasivize İdaresi, sınır bölgelerindeki sivil ve askerî işlerden sorumlu yerel bir idari kurumdur. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2308.

⁶²⁴ Gözetim İdaresi, memurların görevlerini suistimal edip etmediklerini gözetlemek yanı sıra halk arasındaki dava ve ceza işlerinden de sorumludur. Bkz. Charles O. Hucker, *Official Titles*, 312.

⁶²⁵ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 470.

⁶²⁶ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 567.

⁶²⁷ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 828.

kaçakçılığına verilen ceza ile aynıydı. Buna göre, balık tuzlamak için tuz kaçakçılığı yapan baş suçluya 70 sopa vurma cezası veriliyor, sahip olduğu mal mülkün yarısına hükümet el konuluyor ve iki sene tuz üretim alanlarına çalıştırılmak üzere angarya cezasına tabi tutuluyordu. Tuzlanmış balığın tuz kaçakçılığı yapılarak üretildiğinden haber olup da ihbar etmeyenlere 60 sopa vurma, balığı yiyenlere ise 57 sopa vurma cezası veriliyordu. Eğer bundan haberleri yoksa ceza verilmiyordu.⁶²⁸

5.2. Çay

Kubilay Hanlığı'nda devlet tekelinde olan ürünlerin biri de çaydı. Kubilay Hanlığı başlangıçta sadece çay üretim bölgelerindeki çayı tekelleştirirken daha sonradan ülke çapında çayı tekelleştirdi. Buna göre ilk önce Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 5. yılı (1268) Chengdu'daki 成都 çay üretimi tekelleştirildi. Sonra günümüz Çin'in Shanxi eyaletinde bulunan Jingzhao, Gansu eyaletinde bulunan Gongchang'dan⁶²⁹ 鞏昌 ibaret iki yerde Çay İdaresi (Chaju 茶局) tesis edilerek buralarda üretilen çay hükümet tarafından tekelleştirildi. 13. yılı (1276) Güney Çin'in ele geçirilmesi sırasında Jiangxi eyaletindeki çay üretimi tekelleştirildi. 17. yılı (1280) Jiangxi eyaletinde bulunan Jiangzhou'da⁶³⁰ 江州 Çay Tekelleştirme Merkez Nakliyecilik İdaresi (權茶都轉運司) kuruldu. Bu büro Güney Çin'in çay tekelleştirme ve nakliyecilik işlerinden sorumlu tutuldu. Böylece Kuzey ve Güney Çin'deki çay üretimi devlet tekeline alındı. Çay devlet tekelinde olduğundan çay satışı tuz satışında olduğu gibi hükümet tarafından verilen çay ruhsatı (Chayin 茶引) ile satışa çıkarılıyordu. Çay ruhsatı “uzun ruhsat” (Changyin 長引) ve “kısa ruhsat”⁶³¹

⁶²⁸ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 810-813.

⁶²⁹ Çin'in Gansu eyaletinin Longxi 隴西 ilçesinde yer almaktadır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1020.

⁶³⁰ Çin'in Jiangxi eyaletinin Jiujiang 九江 şehrinde yer almaktadır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 311.

⁶³¹ Tuz ruhsatının formu hakkında bilgimiz vardır ancak çay ruhsatının formu hakkında bir bilgimiz yoktur. Çince kaynaklarda çay ticaretinde kullanılan uzun ruhsata Çince im olarak (Changyin 長引), kısa ruhsat için ise Çince im olarak (Duanyin 短引) kullanmıştır. Ancak çay ruhsatının formunun uzun veya kısa olduğu, büyük ya da küçük olduğu hakkında bir fikrimiz yoktur. Dolayısıyla “büyük ruhsat” veya “küçük ruhsat” olarak çevirmek yerine ana metne sadık kalarak olduğu gibi çevirmeyi tercih ettik. Bunun yanı sıra çay ruhsatını incelediğimizde çay ruhsatının aslında alınan çayın ağırlığı ile ilgili olduğunu görüyoruz. Uzun ruhsata alınan çayın miktarı kısa ruhsata göre 30 jin daha fazladır. Ayrıca uzun ruhsatın fiyatı kısa ruhsata göre yaklaşık 1 qian pahalıdır.

(Duanyin 短引) olarak iki çeşitti. Her uzun ruhsat ile 120 jin (76.8 kg) çay satın alınabiliyor ve her çay ruhsat için 5 qian 4 fen 2 li 8 hao 毫 para ödeniyordu. Her kısa ruhsat ile 90 jin (57.6 kg) çay alınabiliyor ve her çay ruhsatı için 4 qian 2 fen 8 hao para ödeniyordu. 17. yılına (1280) gelindiğinde uzun ruhsat yürürlükten kaldırılarak sadece kısa ruhsat kullanılmaya başlandı. Her kısa ruhsat için 2 liang 4 qian 5 fen para ödeniyordu.⁶³²

Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 30. yılına (1293) gelindiğinde çay ruhsatı haricinde çayı perakende alıp satmak isteyen tüccarlara “çay izni” (Chayou 茶由) adındaki çay ruhsatı verildi. Başlangıçta her çay izni ile 9 jin (5.76 kg) çay alınabiliyor ve ücreti de 1 liang idi. Sonradan tuz miktarı yükselerek her çay izni ile 3 jin'den (1.92 kg) 30 jin'e (19.2 kg) kadar çay satın alınabiliyor ve her çay izni için de 1 qian ödeniyordu.⁶³³

Çay satışında çay ruhsatı ile ilgili bir dizi düzenlemeler yürürlüğe koyuldu. Bu uygulamaların tuz ruhsatı ile benzerlik gösterdiğini tespit ediyoruz. Buna göre Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 18. yılı (1281), tüccarlar çay ticareti yapmak için öncelikle ilgili büroya gidip para karşılığında çay ruhsatı alması gerekiyordu. Elinde çay ruhsatı olmayanlar çay kaçakçılığı yapmış sayılıyordu. Tüccarlar elindeki çay ruhsatı ile çay üretim alanlarına giderek çay satın alabiliyor ve çay satım işleri bittikten sonra üç gün içinde ilgili bürolara giderek çay ruhsatını geri teslim etmeleri gerekiyordu. Aksi takdirde 60 sopa vurma cezası veriliyordu. Eğer tüccarlar satın alınan çayı diğer insanlara devrederse, çay ruhsatı üzerinde yer alan yazıyı veya çayın ağırlığını değiştirirse çay kaçakçılığı yapmış sayılarak cezalandırılıyordu. 24. yılına (1287) gelindiğinde çay kaçakçılığı ile ilgili yeni düzenlemeler getirildi. Buna göre çay kaçakçılığı yapan kişiye 70 sopa vurma cezası veriliyordu. Çayın yarısı hükümet tarafından el konuluyor, yarısı ise suçluyu ihbar eden kişiye veya tutuklayan kişiye ödül olarak veriliyordu. İlgili bürolardaki çay denetimi görevini iyi yapmayan ve çay kaçakçılığına sebep olan memurlara da ceza veriliyordu.⁶³⁴

⁶³² Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2393. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1613. Su Tianjue, *Yuan Edebi Türleri*, 540.

⁶³³ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2394. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1615.

⁶³⁴ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 794-795. Xu Han, *Sosyoekonomi*, 10. Wu Hui, *Çin Ticaretinin Umumi Tarihi*, 478-479. Han Yulin, *Çin Hukuk Sistemi*, 331.

Aşağıda “Yuan Yıllığı”nda yer alan bilgilere göre tarafımızdan oluşturulan tabloda Kubilay Hanlığı döneminde çay ruhsatı fiyatındaki sürekli artışı ve çaydan elde edilen gelirin devlet gelirinin önemli bir kısmını oluşturmakta olduğunu görüyoruz.

Tablo 12: “Yuan Yıllığı”na Göre Kubilay Hanlığı Döneminde Çay Ruhsatı Fiyatları ve Çaydan Elde Edilen Gelirler (1276-1360):⁶³⁵

Tarih:	Çay Ruhsatı Fiyatı:	Çaydan Elde Edilen Gelir:
Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 13. yılı (1276)	Uzun ruhsat 5 qian 4 fen 2 li 8 hao; Kısa ruhsatı 4 qian 2 fen 8 li	1200 ding’den fazla
14. yıl (1277)		2300 ding
15. yılı (1278)	Uzun ruhsat 1 liang 8 fen 5 li 6 hao; Kısa ruhsat 8 qian 4 fen 5 li 6 hao	6600 ding
17. yılı (1280)	2 liang 4 qian 5 fen	19.800 ding
18. yılı (1281)		24.000 ding
21. yılı (1284)	3 liang 5 qian	28.000 ding
23. yılı (1286)	5 liang	40.000 ding
26. yılı (1289)	10 liang	
İmparator Temür Olcaytu’nun Yuanzhen devresinin ilk yılı (1295)		83.000 ding
İmparator Kayşan’ın Zhida devresinin 4. yılı (1311)		171.131 ding
İmparator Ayurbarwada’nın Huangqing devresinin 2. yılı (1313)		192.866 ding
İmparator Ayurbarwada’nın Yanyou devresinin 5. yılı (1318)	12 liang 5 qian	249.000 ding
6. yılı (1319)	12 liang 5 qian	
7. yılı (1320)		289.211 ding

⁶³⁵ Bu tablonun oluşturulmasında şu kaynakları kullandık. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2393-2394; 2503. Su Tianjue, *Yuan Edebi Türleri*, 541.

İmparator Togan Temür'ün sonraki Zhiyuan devresinin 2. yılı (1336)	12 liang 5 qian	
İmparator Togan Temür'ün Zhizheng devresinin 2. yılı (1342)	12 liang 5 qian	

5.3. Şarap ve Sirke

Devlet tekeline olan bir başka ürün de şarap ve sirke idi. Bununla ilgili ilk düzenlemelerin Moğol İmparatorluğu Ögeday Kaan döneminde olduğu anlaşıyor. Buna göre ocak 1230 tarihinde şarap ve sirkeden 1/10 oranında vergi alınması kararlaştırıldı.⁶³⁶ Ertesi yıl (1231) şarap devlet tarafından tekelleştirildi. 1234'te sirke ve mayayı da kapsayan tekelleştirme uygulaması yürürlüğe konuldu, başı buyruk şarap üretenler cezaya tabi tutuldu.⁶³⁷ Kubilay Han döneminde şaraptan alınan vergi oranına düzenlemeler getirildi. Buna göre Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 6. yılı (1269) üzümünden yapılan şaraplarda pirinçten yapılan şaraplar gibi maya kullanılmadığından üzümünden yapılan şaraptan 1/30 (0.03) oranında, pirinçten yapılan şaraptan ise daha önceden olduğu gibi 1/10 (0.1) oranında vergi alınması emredildi.⁶³⁸ Marco Polo da Hitay (Kuzey Çin) bölgesinde pirinç ve baharat karışımından yapılan şarapların olduğunu, şarap ve pirinçten yapılan içkiden %3 (0.03) oranda vergi alındığını bahseder.⁶³⁹ Marco Polo'nun bu ifadesi bu görüşü desteklenmektedir.

Şarap vergisinin toplanmasında ilgili büro olarak başkent Hanbalık'ta Şarap Vergisi İdaresi (酒課提舉司) kuruldu. Yerelde ise şarap ve sirke vergisinden Tuz Nakliyecilik İdaresi (鹽運司), Çay Nakliyecilik İdaresi (茶運司) veya diğer bürolar sorumluydu.⁶⁴⁰ Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 28. yılı (1291) eylül ayında buna

⁶³⁶ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 30. Tu Ji, *Moğol Tarihi Kayıtları*, c. 2, 4.

⁶³⁷ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2395. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1611.

⁶³⁸ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 832.

⁶³⁹ Marco Polo, *Kubilay Han Üzerine Notlar*, 73. Marco Polo, *Marco Polo'nun Geziler Kitabı*, 157.

⁶⁴⁰ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2395.

yeni düzenlemeler getirilerek yerelde şarap ve sirke vergisinden yeni yıldan itibaren (1292) sadece yereldeki memurların sorumlu tutulması emredildi.⁶⁴¹

Kubilay Han döneminde şarap ve sirkenin tekelleştirilmesinde tuzun ve çayın tekelleştirilmesine nazaran esnek bir uygulama yürürlüğe koyduğunu görüyoruz. Şarap ve sirke bazen devlet tarafından tekelleştirilirken bazen ise halkın serbest üretmesine izin verilmiştir. Buna göre Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 22. yılı (1285) şubat ayında getirilen yeni düzenlemeler sonucunda Kuzey Çin'de Hanbalık ve Shangdu, Güney Çin'de Fujian ve iki Guang⁶⁴² (Liangguang 兩廣) bölgelerinde vergi ödeme karşılığı halkın şarap üretmesi serbest bırakıldı. Böylece bu yeni düzenlemelerle 1 dan (84 L) pirinçten 10 guan şarap vergisi alındı. Aynı yıl (1285) mart ayında alınan yeni kararname ile 1 dan pirinçten 5 liang şarap vergisi alınması kararlaştırıldı ve sadece Kuzey Çin'deki Shangdu'da sirke vergisi muafiyeti tanındı.⁶⁴³ 25. yılı (1288) şubat ayına gelindiğinde şarap ve sirke tekrar devlet tarafından tekelleştirildi.⁶⁴⁴ 27. yılında (1290) şarap üzerindeki tekelleştirme yürürlükten kaldırıldı ve bunun yerine serbest uygulamaya (Sanban 散辦) geçildi. Bu uygulamaya göre hanelerin şarap üretmesine izin veriliyordu. Ancak alınan vergi ise arazi büyüklüğüne göre tahıl olarak alınıyordu.⁶⁴⁵

Şarap ve sirke üretimi zaman zaman devlet tekeline veya halkın üretimine izin verildiği için bununla ilgili bir dizi düzenlemeler yürürlüğe koyuldu. Bunlardan ilki de Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin 2. yılı (1261) yayınlanan fermana göre başı buyruk şarap üreten ve satanlara ceza uygulandı. Buna göre şarabı gizlice üretenler şarap kaçakçılığı yapmış sayılıyordu. Suçluya 70 sopa vurma ve iki sene hapis cezası veriliyordu. Suçlunun mal varlığının yarısı hükümet tarafından el koyuluyor ve el koyulan mal varlığının yarısı suçluyu ihbar eden kişiye ödül olarak veriliyordu.⁶⁴⁶ Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 13. yılı (1276) ekim ayında yayınlanan fermana göre şarap ve sirkeden alınan vergilerin toplanmasında bir defterin oluşturulması,

⁶⁴¹ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 845.

⁶⁴² İki Guang bölgesi, Guangdong 廣東 ve Guangxi 廣西 bölgelerini göstermektedir.

⁶⁴³ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 833. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2395. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1611. Chen Bangzhan, *Yuan Tarihi Olayları Kayıtları*, 24.

⁶⁴⁴ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 309.

⁶⁴⁵ Bai Shouyi, *Yuan Hanedanı Dönemi (1)*, 504. Chen Gaohua, Shi Weimin, *Yuan Hanedanı Ekonomisi*, vol. 2, 2143.

⁶⁴⁶ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 787-788.

toplanan verginin listesi her akşam denetim memuruna rapor edilmesi, defterin 10 günde bir defa imzalanması, her ayda bir defa toplanan verginin gözden geçirilmesi, bir sonraki ayın 5. gününü geçmeden bu defterin Merkez Sekreterliği gönderilmesi, toplanan vergiler her mevsimde bir kez merkeze ulaştırılması kararlaştırıldı.⁶⁴⁷ Aynı yıl kasım ayında sınır dışı şarap satanlara da cezalar getirildi. Buna göre sınır dışı satılan şarap 10 şişeden az ise 10 liang Zhongtong Parası ve 27 sopa vurma cezası veriliyordu. 10 şişeden fazla ise 40 liang para ve 47 sopa vurma cezası veriliyordu. Bundan fazla olursa 50 liang para ve 60 sopa vurma cezası veriliyordu. Şaraplar ise sahibine geri veriliyordu.⁶⁴⁸ 15. yılı (1278) şubat ayında yayınlanan fermanla başı buyruk şarap üretenlere 77 sopa vurma, şarabı içenlere ise 17 sopa vurma cezası veriliyor ve suçlunun mal varlığı devlet tarafından el konuluyordu. Temmuz ayında buna ilişkin yeni ferman yayınlandı ve buna göre şarap üreten kişi ve eşi hariç ailesindeki tüm fertler ve mal varlığı devlet tarafından el konuluyordu.⁶⁴⁹ İmparator Temür Olcaytu'nun Dade devresinin 5. yılı (1301) sınır dışı şarap ticareti yapmak ile ilgili bir kararname yayınlandı. Bu kararname daha önce Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 13. yılı (1276) kasım ayında bu konuyla ilgili yayınlanan kararnameye içerik açısından birebir benziyordu.⁶⁵⁰ İmparator Temür Olcaytu'nun Dade devresinin 7. yılı (1303) gizlice Sorma şarabı⁶⁵¹ (Suoluma 唆魯麻) ve diğer çeşit şarap yapanlara 77 sopa vurma, varlığından 100 Zhongtong Parası'nın alınıp ihbar eden kişiye ödül olarak verilmesi emredildi.⁶⁵²

Aşağıda tarafımızdan oluşturulan tabloda “Yuan Yıllığı”nda farklı eyaletlerden toplanan şarap ve sirke vergisi miktarları hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler “Yeni Yuan Yıllığı” ile de örtüşmektedir.

⁶⁴⁷ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 789.

⁶⁴⁸ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 835.

⁶⁴⁹ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 832.

⁶⁵⁰ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 835. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1612.

⁶⁵¹ “Sorma” kelimesi Salarcada Sorma, Farsçada Sarma, eski Türkçede Sürmä olup, Türkistan bölgesinde ünlü olan bir çeşit şaraptır. Bu şarabın üzüm şarabı olduğunu ileri sürmektedirler.

⁶⁵² Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 836. “Yuan Yıllığı”nda yer alan kayıtları incelediğimizde Sorma şarabını gizlice üreten suçluya 70 sopa vurma ve iki sene hapis cezası veriliyordu. Suçlunun mal varlığının yarısı hükümet tarafından el koyuluyordu. Suçluyu ihbar eden şahsa hükümet tarafından el konulan suçlunun mülkünün yarısı ödül olarak veriliyordu. Dolayısıyla “Yuan Yıllığı”nda yer alan bu kayıtların “Yuan Tüzüğü”nde yer alan kayıtlar ile içerik açısından farklı olduğunu görüyoruz. Bununla birlikte “Yuan Yıllığı”nda yer alan bu kayıtların hangi imparator dönemine ait olduğu hakkında da bilgi yer almamaktadır. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2649.

Tablo 13: “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”na Göre İmparator Tok Temür’ün Tianli Saltanatı Dönemi 1328-1329 Yılları Arası Farklı Eyaletlerden Alınan Şarap ve Sirke Vergisi Miktarı:⁶⁵³

Eyalet Adı:	Şarap Vergisi Miktarı:	Sirke Vergisi Miktarı:
Fuli Eyaleti:	56.243 ding 67 liang 1 qian	3576 ding 48 liang 9 qian
Liaoyang Eyaleti:	2250 ding 11 liang 2 qian	34 ding 26 liang 5 qian
Henan Eyaleti:	75.077 ding 11 liang 5 qian	2740 ding 36 liang 4 qian
Shanxi Eyaleti:	11.774 ding 34 liang 4 qian	1573 ding 39 liang 2 qian
Sichuan Eyaleti:	7590 ding 20 liang	616 ding 12 liang 8 qian
Gansu Eyaleti:	2078 ding 35 liang 9 qian	
Yunnan Eyaleti:	201.117 suo beyaz sedef kabuğu	
Jiangzhe Eyaleti:	196.654 ding 21 liang 3 qian	11.870 ding 19 liang 6 qian
Jiangxi Eyaleti:	58.640 ding 16 liang 8 qian	951 ding 24 liang 5 qian
Huguang Eyaleti:	58.848 ding 49 liang 8 qian	1231 ding 27 liang 9 qian
Toplam:	Yaklaşık 469.784 ding/201.117 suo beyaz sedef kabuğu	22.595 ding 35 liang 8 qian

5.4. Madenler

Kubilay Hanlığı’nda devlet tekeline olan bir başka ürün de maden ürünleriydi. Kubilay Hanlığı’nda madencilik oldukça gelişmiş durumdaydı ve ülke çapında farklı bölgelerden farklı madenler çıkartılıyordu. Tuz, çay, şarap, sirke devlet tekeline olmakla beraber altın, gümüş, inci, yeşim taşı, bakır, demir, cıva, zincifre, kurşun, kalay, şap, nitrat, alkali, bambu, ağaç vb. maden ürünleri de devlet tekelineydi.

Aşağıda tarafımızdan oluşturulan tabloda “Yuan Yıllığı”nda farklı bölgelerden ne gibi madenlerin üretildiği hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler “Yeni Yuan Yıllığı” ile de örtüşmektedir.

⁶⁵³ Bu tablo “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”na göre tarafımızdan oluşturulmuştur. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2395-2397. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1612-1613.

Tablo 14: “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”na Göre Kubilay Hanlığı’nda Maden Üretim Yerleri:⁶⁵⁴

Maden Çeşidi:	Üretim Yeri:
Altın:	Fuli, Liaoyang, Jiangzhe, Jiangxi, Huguang, Henan, Sichuan, Yunnan eyaletleri
Gümüş:	Fuli, Liaoyang, Jiangzhe, Jiangxi, Huguang, Shanxi, Yuannan eyaletleri
İnci:	Hanbalık, Guangzhou, Nanjing ⁶⁵⁵ 南京, Luoluo ⁶⁵⁶ 羅羅, Usuirgen ⁶⁵⁷ (Shuidada 水達達)
Yeşim taşı:	Hoten (Yutian 于闐), Felisha ⁶⁵⁸ 匪力沙
Bakır:	Fuli, Liaoyang, Yunnan eyaletleri
Demir:	Fuli, Jiangzhe, Jiangxi, Huguang, Shanxi, Yunnan eyaletleri
Cıva ve zincifre:	Liaoyang, Huguang, Sichuan eyaletleri
Kurşun ve kalay:	Jiangzhe, Jiangxi, Huguang eyaletleri
Şap:	Fuli, Jiangzhe, Huguang, Henan eyaletleri
Güherçile ve alkali:	Jinning
Turkuaz:	Karakurum, Huichuan ⁶⁵⁹ 會川

Kubilay Hanlığı’nda maden ocaklarının işletimi ve madenlerin eritme işlemlerinin çoğu hükümet tarafından görevlendirilen izabeci haneler/eritme haneleri tarafından yapılmakla beraber sayımdan kaçmış haneler (Loujiu 漏籍戶) ve evsizler bu işlere istihdam ediliyordu. Ayrıca suç işleyen mahkumlara madenlerde çalıştırmak üzere angaryaya tabi tutuluyordu. Maden ocaklarının çoğu devlet tarafından işletiliyordu.

⁶⁵⁴ Bu tablo “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”na göre tarafımızdan oluşturulmuştur. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2377-2379. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1593-1596.

⁶⁵⁵ Nanjing’in adı Kubilay Han devresinin son dönemlerinde Bianliang 汴梁 olarak değiştirilmiştir. Nanjing, Çin’in Henan eyaleti Kaifeng 開封 şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 402.

⁶⁵⁶ Luoluo, Çin’de yaşayan azınlık millet olan Yi milletinin (Yizu’nun 彝族) ataları olarak bilinmektedir. Yaşam alanları Çin’in Guizhou 貴州 eyaletinin batısı, Sichuan eyaletinin güneybatısı ve Yunnan eyaletinin kuzeydoğu kısımlarıdır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1161.

⁶⁵⁷ Usuirgen bir kabile ismidir. Kubilay Hanlığı’nda Çin’in Heilongjiang 黑龍江 eyaletinin Yilan 依蘭, Huachuan 樺川 ve Tongjiang 同江 ilçesi civarlarında Cürçenler ile karışık yerleşmiştir. Daha çok balıkçılıkla yaşamlarını sağlıyorlardı. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 170.

⁶⁵⁸ Hoten’de bulunan Karakaş Nehri’nin yukarı kısmında yer almaktadır.

⁶⁵⁹ Çin’in Sichuan eyaletinde bulunan Huili’nin 會理 batısında yer alan Huichuan ilçesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 934.

Kubilay Hanlığı'nın orta dönemlerine gelindiğinde az bir kısmının vergi karşılığında halkın işletmesine verilmiştir.⁶⁶⁰ Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin 2. yılı (1261) Kuzey Çin'de maden işletme ve eritme amaçlı Tan ve Jing İdaresi (檀景提舉司) tesis edildi. Bu büro Maliye Nazırlığı'nın alt bürolarından bir tanesiydi. Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 4. yılı (1267) ocak ayında tüm bölgelerdeki altın, gümüş, bakır, demir, kalay ve diğer maden ürünlerinin işletiminden ve vergilerinden sorumlu Maden Eritme Genel Müdürlüğü (洞冶總管府) kuruldu,⁶⁶¹ fakat 7. yılı (1270) yürürlükten kaldırıldı. 13. yılı (1276) günümüzdeki Çin'in Shanxi eyaletinde yer alan Pingyang ve diğer bölgelerde bürolar kurulsada bir sene sonra (1271) tekrar yürürlükten kaldırıldı. Bundan sonraki dönemlerde de farklı bölgelerde maden işletme bürolarının tesis edildiğini ve bazı maden işletme bürolarının işlevinden kaldırıldığını, bazılarının ise bir diğerine ilhak edildiğini görüyoruz.⁶⁶²

Madenler devlet tekelinde olduğundan halk arasında değerli madenlerin kullanımı ve üretimi yasaktı. Dolayısıyla Kubilay Han döneminde (1260-1294) madenlerin kullanımı ile ilgili bir dizi düzenlemeler yürürlüğe koyuldu. Buna göre Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 12. yılı (1275) eylül ayında halk arasında bakır aletlerin yapımı yasaklandı, demir eritme işlemleri ve alet yapımı devlet tekeline alındı.⁶⁶³ 14. yılı (1277) nisan ayından itibaren Güney Çin'de bakır para kullanımı yasaklandı ve bakır paraların kâğıt parayla değiştirilmesi emredildi.⁶⁶⁴ 17. yılı (1280) haziran ayında Jianghuai⁶⁶⁵ 江淮 bölgesindeki bakır paralar ve bakır aletlerin hepsi hükümet tarafından toplandı. Haziran ayından itibaren Jianghuai ve diğer bölgelerde kâğıt para yürürlüğe koyuldu ve Güney Song Hanedanı döneminden itibaren kullanılagelen bakır paralar geçersiz sayıldı.⁶⁶⁶ 19. yılı (1282) ekim ayında halkın ilgili bürolara

⁶⁶⁰ Hans Ulrich Vogel, *Marco Polo Was in China*, 246. Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 851. Ren Chongyue 任崇岳, *Çin Toplumunun Umumi Tarihi: Song ve Yuan Hanedanı-Zhongguo Shehui Tongshi: Song Yuan 中国社会通史: 宋元*, vol. 4 (Taiyuan 太原: Shanxi Jiaoyu Chubanshe 山西教育出版社, 1996), s. 33. Chen Gaohua, Shi Weimin, *Yuan Hanedanı Ekonomisi*, vol. 2, s. 2148.

⁶⁶¹ “Yuan Tüzüğü”nde Maden Eritme Genel Müdürlüğü'nün tesis edilme tarihi Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 4. yılı (1267) ocak ayı olarak kayıtlıken (Yuan Tüzüğü/s. 851), “Yuan Yıllığı”nda ise Zhiyuan devresinin 5. yılı (1268) olarak kayıtlıdır (Yuan Yıllığı/s. 2381).

⁶⁶² Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2381.

⁶⁶³ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 169.

⁶⁶⁴ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 190.

⁶⁶⁵ Jianghuai bölgesi, Çin'in Jiangsu eyaletinin güney kısmı, Zhejiang ve Fujian eyaletlerini, Jiangxi eyaletlerinin bir kısmını göstermektedir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 317.

⁶⁶⁶ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 224.

gidip gümüş ve altınları kâğıt paraya değiştirmeleri emredildi ve halkın kendi aralarında gizlice değiş tokuş yapmaları yasaklandı. Aksi takdirde altın, gümüş ve kâğıt paralarının hepsi hükümet tarafından el konuluyor, el konulan mallarının yarısı ihbar eden kişiye ödül olarak veriliyor ve cezaya tabi tutuluyordu. Gizlice altın ve gümüşleri kâğıt parayla değiştirenlere eğer değiştiren para miktarı 10 liang'dan az ise 57 sopa, 10 liang'dan fazla ise 77 sopa, 1 ding'den fazla ise 107 sopa vurma cezası veriliyordu.⁶⁶⁷ 21. yılına (1284) gelindiğinde imtiyaz sahibi kimselerin demir üretim alanlarını işletmeleri yasaklandı.⁶⁶⁸ Kasım ayında yine halkın altın ve gümüşleri varsa ilgili bürolara gidip kâğıt parayla değiştirmeleri emredildi. Ayrıca altın ve gümüşlerin kâğıt para karşılığı fiyatları belirlendi. Buna göre her 1 liang gümüş 2 liang kâğıt paraya, her 1 liang altın 15 liang kâğıt paraya eşitti. Ancak kâğıt paranın değerinin giderek düşmesinden dolayı halk ellerindeki altın ve gümüşlerin bu değersiz kâğıt paralara değiştirme konusunda çok istekli değillerdi. 22. yılı (1285) tüm ülke çapındaki bakır paralar tekrar toplandı.⁶⁶⁹ 23. yılı (1286) altın, gümüş ve bakır paraların sınır dışı ülkelere götürülerek pazarlarda kullanılması yasaklandı.⁶⁷⁰

Yukarıda bahsettiğimiz üzere Kubilay Han döneminde maden işletimi ve maden kullanımının sıkı kontrol altına alındığını görüyoruz. Bu uygulama Kubilay Han'ın halefleri dönemine gelindiğinde zaman zaman ülke içinde esnek bir şekilde uygulanarak halkın maden işlemesine ve kullanımına izin verildiğini, fakat ülke içindeki değerli madenlerin ülke dışına götürülmesinin Kubilay Han döneminde olduğu gibi yasak olduğunu tespit ediyoruz. Buna göre imparator Temür Olcaytu'nun Yuanzhen devresinin 2. yılı (1296), deniz tüccarlarının altın ve gümüşü sınır dışına götürmeleri ve halkın madenleri işletmeleri yasaklandı.⁶⁷¹ İmparator Temür Olcaytu'nun Dade devresinin 7. yılı (1303) tekrar halkın altın, gümüş vb. ürünleri sınır dışına götürmesi yasaklandı.⁶⁷² 8. yılı (1304) temmuz ayına gelindiğinde ise altın ve gümüşün bir nevi takas aracı olduğu gerekçesiyle tekrar halk arasında kullanımına,⁶⁷³ 11. yılı (1307) mayıs ayında ise vergi ödeme karşılığında

⁶⁶⁷ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 730.

⁶⁶⁸ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 4566.

⁶⁶⁹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 255-274.

⁶⁷⁰ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 285.

⁶⁷¹ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 852. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 405.

⁶⁷² Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 448.

⁶⁷³ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 760-761.

halkın demir işletmesine izin verildi.⁶⁷⁴ İmparator Kayşan'ın Zhida devresinin 3. yılı (1310) bakır paralar tedavüle konulmuş ise de bir sene sonra (1311) yürürlükten kaldırılarak tekrar kâğıt para kullanımına geçildi.⁶⁷⁵ İmparator Ayurbarwada'nın Yanyou devresinin 2. yılı (1315) halkın demir işletmesi yasaklandı.⁶⁷⁶ 3. yılı (1316) gümüş ocaklarının halk tarafından işletimine izin verildi, ancak 3/10 oranında hükümete vergi ödeniyordu.⁶⁷⁷ İmparator Cudibala'nın Zhizhi devresinin 2. yılı (1322), altın, gümüş, ipek vb. ürünlerin yurtdışına götürülmesi yasaklandı.⁶⁷⁸ 3. yılı (1323) altın, gümüş ocaklarının halk tarafından işletimine izin verildi ve 3/10 oranında hükümete vergi ödenmesi emredildi. İmparator Yesun Temür'ün Taiding devresinin 2. yılı (1325) ise gümüş madenlerinden 2/10 oranda vergi alınması kararlaştırıldı.⁶⁷⁹

Altın, gümüş ve bakır haricindeki diğer madenlere gelince diğer madenlerin işletimi de önce devlet tekeline iken sonradan vergi karşılığı halkın işletimine verilmiştir. Çay ve tuz ticaretinde olduğu gibi demir, kalay, şap ve başka maden ticaretlerinde de devlet tarafından verilen ticaret ruhsat belgesi olması gerekiyordu, aksi takdirde ticaret yapılmasına izin verilmiyordu. Ticaret ruhsatı olmazsa kaçakçılık yapmış sayılıyor ve cezaya tabi tutuluyordu.⁶⁸⁰ Kubilay Hanlığı'nda değerli madenlerden biri olarak kalay ile ilgili olarak Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 8. yılı (1271) her ticaret ruhsatı ile 100 jin (64 kg) ağırlığında kalay alınabiliyor ve her ruhsatı için 300 wen para ödeniyordu. Ticaret ruhsatı olmayanlara ise 60 sopa vurma cezası veriliyor ve kalay hükümet tarafından el konuluyordu.⁶⁸¹

Diğer bir değerli maden şap ile ilgili olarak Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 24. yılı (1287) günümüz Çin'in Anhui eyaletinde bulunan Wuwei'de⁶⁸² 無爲 Şap Vergisi Bürosu (Fankesuo 礬課所) kuruldu ve şap ruhsatı satılmaya başlandı. Her ruhsat ile 30 jin (19.2 kg) ağırlığında şap alınabiliyor ve her ruhsatı için 5 liang para ödeniyordu. Demir de diğer madenlere benzer olarak ödenen vergi karşılığı verilen

⁶⁷⁴ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2381.

⁶⁷⁵ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 734. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2371.

⁶⁷⁶ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 567.

⁶⁷⁷ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2380.

⁶⁷⁸ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 621.

⁶⁷⁹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 627-654.

⁶⁸⁰ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 788.

⁶⁸¹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2382.

⁶⁸² Çin'in Anhui eyaletinde yer alan Wuwei şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 855.

ticaret ruhsatı ile satışa çıkarılıyordu. Her ticaret ruhsatı ile 200 jin (128 kg) demir alınabiliyor, ticaret ruhsatı olmaksızın demir satanlara 60 sopa vurma cezası veriliyor ve hükümet tarafından demirlere el konuluyordu. İhbar eden kişiye el koyulan demirin yarısı kâğıt parayla değiştirildikten sonra bu kâğıt paralar o kişiye ödül olarak veriliyordu.⁶⁸³

Aşağıda tarafımızdan oluşturulan tabloda “Yuan Yıllığı”nda farklı eyaletlerden toplanan maden vergisi miktarları hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler “Yeni Yuan Yıllığı” ile de örtüşmektedir.

Tablo 15: “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”na Göre İmparator Tok Temür’ün Tianli Devresinin İlk Yılı (1328) Farklı Eyaletlerden Alınan Maden Vergisi Miktarı:⁶⁸⁴

Yer Adı:	Altın:	Gümüş:	Demir:	Kurşun:	Kalay:	Bakır:	Bambu/Ağaç:	Şap:	Güherçile/Alkali:
Fuli Eyaleti:	40 ding 47 liang 3 qian	1 ding 25 liang					Ağaç 749 ding 40 liang 7 qian; Bambu 1105 ding 42 liang 2 qian	33 ding 25 liang 8 qian	
Jiangzhe Eyaleti:	180 ding 15 liang 1 qian	115 ding 39 liang 2	245.87 6 jin (157 ton),	Kurşun tozu 887 ding 9	24 ding 10 liang 2 qian		9355 ding 24 liang	42 liang 5 qian	

⁶⁸³ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2381-2382.

⁶⁸⁴ Bu tablo “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”na göre tarafımızdan oluşturulmuştur. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2383-2385. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1597-1598.

		qian	1703 ding 14 liang	liang 5 qian; kırmız 1 kurşun 9 ding 42 liang 2 qian					
Jiangxi Eyaleti:	2 ding 40 liang 5 qian	462 ding 3 liang 5 qian	217.45 0 jin (139 ton), 176 ding 24 liang		17 ding 7 liang		590 ding 23 liang 3 qian		
Huguang Eyaleti:	80 ding 20 liang 1 qian	236 ding 9 liang	282.59 5 jin (~181 ton)	1798 jin (~1151 kg)					
Henan Eyaleti:	38 liang 6 qian		3930 jin (2515 kg)				Bamb u 269.69 5 tane, tahta ağaç 58.600 tane, 1748 ding 30 liang 1 qian	2414 ding 33 liang 1 qian	
Yunnan	184	735	124.70			2380			

Eyaleti:	ding 1 liang 9 qian	ding 34 liang 3 qian	1 jin (~80 ton)			jin (1523 kg)			
Shanxi Eyaleti:			10.000 jin (6400 kg)						
Puning:									26 ding 7 liang 4 qian

Sonuç itibariyle devlet tekelinde olan tuz, çay, şarap, sirke ve maden ürünlerindeki düzenlemelerin hep birbirine benzer yöntemler izlediğini görüyoruz. Devlet tekelinde olan bu ürünler devlet tarafından doğrudan satış haricinde genellikle tüccarlar vasıtasıyla satışa çıkarılıyordu. Tüccarlar ürünleri satışa çıkarırken mutlaka ilgili bürolar tarafından para karşılığı verilen ticaret ruhsatını elinde bulundurmaları gerekiyordu. Dolayısıyla devlet tekelinde olan tüm ürünler benzer şekilde ticaret ruhsatı ile satışa sunuluyordu. Sadece ürün çeşitliliğine göre ruhsat fiyatında farklılıklar olduğunu görüyoruz. Devlet tekelinde olan ürünler ile ilgili verilen cezaların da birbirine benzerlik gösterdiğini tespit ediyoruz.

ALTINCI BÖLÜM

6. KUBILAY HANLIĞI DÖNEMİNDE GİDERLER

Kubilay Hanlığı döneminde devletin önemli gider kalemleri komutan ve bürokrat maaşları, maaş karşılığı arazi tahsisleri, yıllık pîşkeş, posta ve elçi masrafları, içtimai yardım, satın almalar ve kiralamalar, ordu ve diğer masraflar idi. Bunlara ek olarak idarî kurumların, posta istasyonlarının, köprülerin inşası ve onarımı, devlet gemilerinin yapımı için de devlet tarafından bütçe ayrılıyordu. “Yuan Tüzüğü”nden tespit ettiğimiz kadarıyla zamanla birlikte bürokrasinin ihtiyaç durduğu malzemenin sağlanması da bir gider kalemine dönüştüğünü görüyoruz. Örneğin, imparator Temür Olcaytu’nun Dade devresinin 7. yılına (1303) gelindiğinde idarî işler için kullanılacak kâğıtlar için devlet ücret ödemeye başlamıştır.⁶⁸⁵ Böylece Kubilay Hanlığı döneminde memuriyet maaşları, arazi tahsisleri, bahşişler vb. masraflardan başlayıp idarî işler için kullanılan kâğıtlara kadar uzanan geniş bir yelpazede devletin masraf kalemleri karşımıza çıkıyor.

Çalışmamızda Kubilay Hanlığı dönemindeki bir dizi masraf kalemleri içinde önemli devlet giderleri olarak bilinenler hakkında bilgi vermeye çalışacağız. Bunlardan ilki komutan ve bürokrat maaşlarıdır.

6.1. Komutan ve Bürokrat Maaşları (Fengqian 俸錢)

Kubilay Hanlığı’nın ilk yıllarında önce merkezde görevli memurların maaşları verilmeye başlandı. Buna göre Kubilay Han’ın Zhongtong devresinin ilk yılı (1260) saray memurlarının maaşı verilmeye başlandı. 2. yılı (1261) ise merkezde Merkez Sekreterliği’ne doğrudan bağlı olan altı nazırlıkta görev alan memurların maaşı verilmeye başlandı. Ekim ayına gelindiğinde ise taşrada görevli olan memurların maaşları verilmeye başlandı.⁶⁸⁶ Böylece hem merkezde hem de taşrada görev alan memurların hepsi maaşa bağlanmış oldu.

Maaş sisteminin yürürlüğe koyulmasının ardından zamanla birlikte yeni düzenlemeler getirilerek sistemin daha düzenli hale geldiğini görüyoruz. Buna göre

⁶⁸⁵ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 770-772.

⁶⁸⁶ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2449. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1653.

Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 2. yılı⁶⁸⁷ (1265) devlet idarî memur maaşlarının aylık olarak verilmesi kararlaştırıldı.⁶⁸⁸ 7. yılı (1270) nisan ayında komutanlar tümenbaşı, binbaşı, yüzbaşı vb. gibi dereceler ayrıldı ve temmuz ayından itibaren komutanlara derecelerine göre maaş verilmesi emredildi.⁶⁸⁹ Bahsi geçen komutan ve bürokrat maaşlarının verilmesi Kuzey Çin'de olup, 15. yılı (1278) temmuz ayında Güney Çin'in büyük oranda ele geçirilmesinin ardından Güney Çin'de de Kuzey Çin'de olduğu gibi maaş sistemi yürürlüğe koyuldu.⁶⁹⁰ Böylece hem Kuzey Çin'de hem de Güney Çin'de memurlara maaş verme uygulaması tek bir sistem altında toplandı. 20. yılı (1283) memur maaşına zam yapılması kararı alındı.⁶⁹¹ Fakat ne kadar zam yapıldığı hakkında kaynakta bir bilgiye rastlamıyoruz. 21. yılın (1284) şubat ayına geldiğinde yaşanan enflasyon, ürün fiyatlarının yüksek olması, memur maaşının yetersiz kalması ve bu durumda bazen halka zorbalıkların yapılması gibi çeşitli nedenlerden dolayı hem devlete hem bireye zarar geldiği gerekçesiyle merkezde ve taşrada görevli olan memurların aylık maaşı eğer 1 ding'den az ise 5/10 oranında zam getirilmesi emredildi.⁶⁹²

Çalışmamızın birinci bölümünde Merkez Sekreterlik hakkında bahsederken Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 22. yılında (1285) devlet memurlarının toplam dokuz kademeye/dereceye ayrıldığından bahsetmiştik. Buna göre 1. kademe en üst kademe, 9. kademe ise en alt kademe sayılıyordu. Memurlara verilen maaş memurların sahip olduğu dereceye göre farklılık gösteriyordu. Daha önceki dönemlerde memur maaşlarının aylık olarak verildiği hakkında bilgimiz olsa da net miktarının ne kadar olduğu hakkında bir fikrimiz yoktu. Ancak “Yuan Yıllığı”nda yer alan bilgiye göre Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 22. yılı (1285) idarî memurların aylık maaşlarının ne kadar olduğu hakkında net bilgiye rastlıyoruz. Aşağıda tarafımızdan “Yuan Yıllığı”na göre oluşturulan tabloda Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 22.

⁶⁸⁷ Memur maaşının aylık olarak verilmesi “Yeni Yuan Yıllığı”nda (Yeni Yuan Yıllığı/s. 1653) ve “Yuan Tüzüğü”nde (Yuan Tüzüğü/s. 596) Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 2. yılı (1265) olarak katıylayken, “Büyük Yuan Hanedanı'nın Kapsamlı Düzenlemeleri” adlı eserde ise Zhiyuan devresinin 18. yılı (1281) olarak kayıtlıdır (Kapsamlı Düzenlemeler/s. 143).

⁶⁸⁸ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 596-597. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1653.

⁶⁸⁹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 130.

⁶⁹⁰ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 203.

⁶⁹¹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 255.

⁶⁹² Memur maaşına 5/10 oranında zam getirilmesi kararı “Yuan Tüzüğü”nde Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 22. yılı (1285) şubat ayı olarak kayıtlıyken (Yuan Tüzüğü/s. 600), “Yuan Yıllığı”nın 13. bölümünde Zhiyuan devresinin 21. yılı (1284) haziran ayı (Yuan Yıllığı/s. 267), 96. bölümünde ise Zhiyuan devresinin 23. yılı (1286) olarak kayıtlıdır (Yuan Yıllığı/s. 2450).

yılına (1285) ait idarî memurların sahip oldukları kademelere göre verilen aylık maaşlar hakkında bilgiler yer almaktadır. Buna göre 1. kademe memur maaşı 6 ding/baliş (yani 300 liang) iken, 9. kademe memur maaşı ise 35 liang/sır idi. Böylece en üst kademe ile en alt kademedeki memurların maaşlarında farkın büyük olduğunu görüyoruz.

Tablo 16: “Yuan Yıllığı”na Göre Kubilay Han’ın Zhiyuan Devresinin 22. Yılı (1285) İdarî Memurların Aylık Maaşları:⁶⁹³

Memuriyet Dereceleri:	Maaş:			Memuriyet:	Maaş:		
	Âlâ:	Evsat:	Edna:		Âlâ:	Evsat:	Edna:
Muavin 1. Kademe:	6 ding	5 ding		Asıl 6. Kademe:	1 ding 20 liang	1 ding 15 liang	
Asıl 2. Kademe:	4 ding 25 liang	4 ding 15 liang		Muavin 6. Kademe:	1 ding 15 liang	1 ding 10 liang	
Muavin 2. Kademe:	4 ding	3 ding 35 liang	3 ding 25 liang	Asıl 7. Kademe:	1 ding 10 liang	1 ding 5 liang	
Asıl 3. Kademe:	3 ding 25 liang	3 ding 15 liang	3 ding	Muavin 7. Kademe:	1 ding 5 liang	1 ding	
Muavin 3. Kademe:	3 ding	2 ding 35 liang	2 ding 25 liang	Asıl 8. Kademe:	1 ding	45 liang	
Asıl 4. Kademe:	2 ding 25 liang	2 ding 15 liang	2 ding	Muavin 8. Kademe:	45 liang	40 liang	
Muavin 4. Kademe:	2 ding	1 ding 45 liang	1 ding 40 liang	Asıl 9. Kademe:	40 liang	35 liang	
Asıl 5. Kademe:	1 ding 40 liang	1 ding 30 liang		Muavin 9. Kademe:	35 liang		

⁶⁹³ Bu tablo “Yuan Yıllığı”na göre tarafımızdan oluşturulmuştur. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2451-2452.

Muavin 5. Kademe:	1 ding 30 liang	1 ding 20 liang					
------------------------------	-----------------------	--------------------	--	--	--	--	--

Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 22. yılı (1285) memuriyet düzeyine getirilen düzenlemeler sadece idarî memurlar için değil aynı zamanda komutan memurları için de söz konusuydu. Buna göre bir komutan memuriyeti idarî memuriyette olduğu gibi kendi içinden âlâ, evsat ve edan olmak üzere üç dereceye ayrılıyordu. Komutan memurlarına sahip oldukları derecelerin farklı olması onlara verilen maaş miktarının değişiklik göstermesine neden oluyordu. Aşağıda “Yuan Tüzüğü”nden örnek verdiğimiz tabloya baktığımızda komutan memurların aldığı maaş miktarının idarî memurların aldığı maaşa nazaran düşük olduğunu görüyoruz.

Tablo 17: “Yuan Tüzüğü”ne Göre Kubilay Han’ın Zhiyuan Devresinin 22. Yılı (1285) Komutanların Aylık Maaşları (liang):⁶⁹⁴

Memuriyet İsimleri:	Memuriyetlerin Görev Yaptığı Birimlere Göre Verilen Maaşlar:						
	Tümenbaşı Valiliği (Wanhufu 萬戶府):			Binbaşı Bürosu (Qianhusuo 千戶所):			Yüzbaşı Bürosu (Baihusuo 百戶所):
	Âlâ:	Evsat:	Edna:	Âlâ:	Evsat:	Edna:	
Darugacı:	80	70	60	50	40	30	
Tümenbaşı:	80	70	60				
Yardımcı tümenbaşı:	70	60	50				
Binbaşı:				50	40	30	
Yardımcı binbaşı:				40	30	20	
Yüzbaşı:							17
Muhafız (Zhenfu 鎮 撫): ⁶⁹⁵	40	30	20				

⁶⁹⁴ Bu tablo “Yuan Tüzüğü”ne göre tarafımızdan oluşturulmuştur. Bkz. Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 594.

Subay (Tanya 彈 壓): ⁶⁹⁶				13	12	12	
Yazı işleri müdürü:	17	17	17				
İdarî işler personeli:	12	12	12				
Arşive şefi:	10	10	10	10			
Evrak sorumlusu (Dumu 都 目): ⁶⁹⁷	8				8		
Memur başı:		7				7	

Merkezde ve taşrada görevli olan memur maaşlarının verilmesinde farklılıkların olması söz konusudur. Merkezde görevli memurların maaşları aylık olarak doğrudan merkezden veriliyordu. Taşrada görevli olan memurların maaşları ise memurların görev aldığı bölgenin bağlı olduğu eyaletler tarafından veriliyordu. Bu maaşlar eyaletlerin merkeze teslim edeceği bütçeden ayrılıyor. Merkezde ve taşrada görev alan memurların maaş farkına gelince merkezde görevli memur maaşları yerel bölgedeki memur maaşından yüksekti. Çünkü merkezdeki memurların kendilerine taksim edildiği memuriyet arazileri yoktu. Yerel bölgelerdeki memurların ise kendilerine taksim edildiği memuriyet arazileri olduğundan maaşları merkezdeki memurlara nazaran doğal olarak düşüktü. Ancak yerelde görev yapan memurların hepsine memuriyet arazisi taksim edilmiyor, belli başlı memuriyetlere arazi taksim ediliyordu (bu konu hakkında arazi tahsisleri kısmında detaylı bahsedeceğiz).

⁶⁹⁵ Muhafız, Tümenbaşı Valiliği'ne bağlı olan askerlerin idaresinden sorumludur. Bkz. Charles O. Hucker, *Official Titles*, 121.

⁶⁹⁶ Çince “Tanya” kelimesi Türkçe bakımından “bastırmak, boyun eğdirmek” demektir. Bu kelime Kubilay Hanlığı döneminde askeri bir düzeyde görev alan subayı göstermektedir. Bkz. Charles O. Hucker, *Official Titles*, 486.

⁶⁹⁷ Evrak sorumlusu, görev yaptığı birimin belgelerinin hazırlanmasından ve yönetilmesinden sorumlu olmakla beraber bulunduğu birimin personellerinin idaresinden de sorumludur. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 725.

Kubilay Hanlığı'nda giderek artan enflasyon ve kâğıt paranın değer kaybından dolayı memur maaşları yetersiz kalmıştır. Dolayısıyla bu duruma yeni çözümlerin getirildiğini görüyoruz. Buna göre imparator Temür Olcaytu'nun Dade devresinin 3. yılı (1299) ocak ayından itibaren memurlara maaş olarak para hariç pirincin de maaş olarak verilmesi kararı alındı. Muhtemelen bu tarihten itibaren pirincin maaş olarak verilmesi hem bürokrat hem de komutan memurları için geçerliydi. 7. yılı (1303) merkez ve taşradaki memurlara maaş olarak verilen pirincin miktarının arttırılması kararı alındı. Buna göre aylık maaşı 10 liang'dan düşük olan memurlara her bir liang para karşılığında 1 dou (8.4 L) pirinç verilecekti. 10 liang'dan 25 liang kadar maaş alan memurlara 1 dan (84 L) pirinç verilecekti. Aylık maaşı bundan yüksek olan memurlara her bir liang para karşılığında 1 sheng (0.84 L) pirinç verilecekti. Aylık maaşı 3 ding'den fazla olan memurlara ise pirinç verilmiyordu. Verilecek pirinç yoksa verilecek olan pirincin değeri o zamanki pazar fiyatına göre hesaplanarak nakit para veriliyordu. Ancak hesap yapılırken her bir dan (84 L) pirincin değerinin 20 liang'ı geçmemesi emredilmişti. Bu pirinçler memur maaşları karşılığına veriliyordu. İmparator Kayşan'ın Zhida devresinin 2. yılı (1309) kasım ayında komutan ve bürokrat memurlara Zhongtong Parası yerine Zhiyuan Parası maaş olarak verilmeye başlandı, ancak pirincin maaş olarak verilmesi durduruldu. Zhiyuan Parası'nın Zhongtong Parası'na nazaran beş kat daha değerli olduğunu düşünürsek memur maaşlarına zam geldiğini görüyoruz. Ancak merkez ve taşrada görevli tüm memurlara sadece kâğıt para ile maaş ödendiğinde ve giderek artan enflasyonun da etkisiyle memurlar geçimini sağlamakta zorluk çekmeye başlamıştır. Dolayısıyla hükümet kâğıt para yanı sıra gıda vermeyi tekrar başlattı. Buna göre imparator Ayurbarwada'nın Yanyou devresinin 3. yılı (1316), taşrada görevli ve arazisi olmayan memurlara cin darısı ve buğday maaş olarak verilmeye başlandı. 7. yılı (1320) maaşın 3/10 oranının pirinç olarak verilmesi emredildi.⁶⁹⁸ İmparator Cudibala'nın Zhizhi devresinin 2. yılı (1322) memur maaşlarının tekrardan Zhongtong Parası ile ödenmesi kararı alındı.⁶⁹⁹

İmparator Togan Temür'ün sonraki Zhiyuan devresinin 3. yılında (1337) imparator Temür Olcaytu'nun Dade saltanatında olduğu gibi kâğıt para ve pirincin maaş olarak

⁶⁹⁸ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 600-603. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2450. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1654.

⁶⁹⁹ Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1654.

verilmesi kararlaştırıldı. Verilen pirinç maaş içinden kesiliyordu ve bu dönemde 1 dan (84 L) pirinç karşılığında 15 liang kâğıt para hesaplanıyordu. İmparator Togan Temür'ün Zhizheng devresinin ilk yılı (1341) ocak ayında memurlara kâğıt para ve pirinç maaş olarak verilmeye devam etti. Üst kademedan görev alan memurlar alt kademedan görev alan memurlara nazaran fazla pirinç alabiliyordu. Kâğıt paranın maaş olarak verilmesinde olduğu gibi pirinç verilirken de memuriyet kademesine göre pirincin miktarında değişiklik olduğunu görüyoruz. Buna göre 1. kademe memurlar için 10 dan (840 L), 2. kademe memurlar için 8 dan (672 L), 3. kademe memurlar için 6 dan (504 L), 4. ve 5. kademe memurlar için 4 dan (336 L), 6. kademe ve onun altındaki derece memurlar için 2 dan (168 L) pirinç verilecekti. Bu dönemde 1 dan pirinç 25 guan Zhongtong Parası'na eşitti. Ancak yereldeki memurların maaş olarak aldıkları pirinçler merkezdeki memurlara nazaran daha da azdı. 11. yılı (1351) ocak ayına gelindiğinde taşrada arazileri olmayan memurların maaşlarına zam getirildi. Ancak Kubilay Hanlığı'nın son dönemlerinde halk isyanları patlak verdiğinden devlet gelirlerinin büyük bir kısmı savaş ve ordu için harcandı. Ayrıca sahte paraların yapılmasından dolayı halkın kâğıt para kullanımına olan güveni sarsıldı ve halk tekrar madeni paralar kullanmaya başladılar. Bu durum memurların maaşını da etkiledi ve Kubilay Hanlığı'nın sona ermesiyle maaş sistemi de yürürlükten kaldı.⁷⁰⁰

Kubilay Hanlığı maaş sisteminde memurların atanma, azledilme, hastalanma, görev sırasında hayatını kaybetmek vb. gibi durumlarda maaşın verilip verilmemesi hakkında düzenlemeler ortaya koyulmuştu. Bu düzenlemelerin farklı sorunların ortaya çıkmasıyla birlikte çözüm olarak zamanla düzenlendiğini görüyoruz. Buna göre Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 3. yılı (1266) kasım ayında alınan karara göre bir memurun göreve başlama tarihi ayın 2. gününü geçmemişse veya görevinden azledilmesi ayın 5. gününü geçmiş ise memura o aylık maaşı veriliyordu.⁷⁰¹ 9. yılı (1272) gereksiz bahaneler ile işe gelmeyen memurların maaşının kesilmesi kararı alındı.⁷⁰² 18. yılı (1281) getirilen yeni düzenlemeye göre

⁷⁰⁰ Zhao Yunqi, *Çin Maliyesi*, 173. Pan Shaoping 潘少平, "Yuan Hanedanı'nın Maaş Sistemi Üzerine Araştırma-Yuanchao Fenglu Zhidu Yanjiu 元朝俸禄制度研究," (Boshi Xuwei Lunwen 博士学位论文, Zhongguo Shehui Kexueyuan Yanjiushengyuan 中国社会科学院研究生院, 2003), s. 60-61.

⁷⁰¹ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 597. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2450.

⁷⁰² Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 597. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1653.

bir ay içinde kendi görevini tamamlayan ve hiçbir suç işlemeyen memura aylık maaşının verilmesi, görevini tamamlama(ya)mayan ve suç işleyen memurun ise maaşının verilmemesi ve bunun yanı sıra görevinden azledilmesi kararlaştırıldı.⁷⁰³ İmparator Temür Olcaytu'nun Dade devresinin 11. yılı (1307), iftiraya maruz kalıp görevinden uzaklaştırılan ve daha sonradan suçsuz olduğu açığa çıkan memur için görevinden uzaklaştırıldığı zaman zarfındaki maaşının telafi edilmesi gerektiği emredildi.⁷⁰⁴ Bunun yanı sıra bir memurun yerine yeni bir memur atanmışsa veya eski memur henüz görevinden ayrılmamışsa her iki memur maaşının verilmesi kararlaştırıldı. Fakat bir memurun hasta olduğu gün sayısı 100 günü geçmişse maaşı verilmiyordu. Buna ek olarak bir memur hastalığı veya ebeveyninin yaşlı olması nedeniyle maaşını avans isteme gibi durumlarda maaşları avans olarak verilmeyecekti. Ancak komutan memurlar için istisnai durum tanınmıştır. Komutan memurlar görev gereği bir yere giderken maaşlarını avans isteyebiliyorlardı. Eğer komutan memur devlet için görev yaptığı sırada hayatını kaybetmişse avans isteyen maaşı onun ailesi veya yakınları tarafından devlete geri ödenmesine gerek yoktu.⁷⁰⁵

6.2. Maaş Karşılığı Arazi Tahsisleri (Zhitian 職田)

Kubilay Hanlığı döneminde merkezde görev alan memur maaşlarının taşrada görev alan memur maaşlarından fazla olduğundan bahsetmiştik. Ancak bu dengesizliği ortadan kaldırmak için taşrada görev alan memurlara “devlet arazilerinden” (Guantian 官田) arazilerin tahsis edildiğini görüyoruz. Memurlara tahsis edilen bu arazilere “memuriyet arazisi” (Zhitian 職田) deniliyor ve bu araziler memurların gelirinin önemli bir kısmını oluşturuyordu. Kubilay Hanlığı döneminde memurlara arazi tahsisleri Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 3. yılı (1266) Kuzey Çin'de uygulanmaya başlandı. Maaşta olduğu gibi arazilerin tahsis edilmesinde de memurların sahip oldukları derecelere göre tahsis ediliyordu. “Yuan Yıllığı”na göre tarafımızdan oluşturulan Tablo 18'e baktığımızda taşrada en üst derece memur ile en

⁷⁰³ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 596-597. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1653.

⁷⁰⁴ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 599.

⁷⁰⁵ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2450.

alt derece memurun sahip olduğu arazi ölçüsü 16 qing (1067 km²) ila 2 qing (0.1334 km²) arasında değiştiğini görüyoruz.⁷⁰⁶

Tablo 18: “Yuan Yıllığı”na Göre Kubilay Han’ın Zhiyuan Devresinin 3. Yılı (1266) Kuzey Çin’de Taşra Memurlarına Taksim Edilen Arazi Miktarı:⁷⁰⁷

Vilayet, Sancak, Kaza ve Nahiye Memurlarına Taksim Edilen Memuriyet Arazileri (qing):

Memuriyet İsimler:	Memuriyetlerin Görev Yaptığı Bölgelere Göre Verilen Arazi Miktarı:						
	Âlâ Vilayet:	Edna Vilayet:	Sancak:	Âlâ Kaza:	Evsat Kaza:	Edna Kaza:	Nahiye:
Darugacı:	16	14	12	10	8	6	4
Baş idareci (Zongguan 總管): ⁷⁰⁸	16	14					
Vali: ⁷⁰⁹			12	10	8	6	4
Muavin idareci:	8	7	6	5	4		
Vali yardımcısı (Zhizhong 治中): ⁷¹⁰	6						
Yargıç:	5	5	4	4	3	3	
Yazı işleri müdürü:							4
Nahiye							3

⁷⁰⁶ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2465.

⁷⁰⁷ Bu tablo “Yuan Yıllığı”na göre tarafımızdan oluşturulmuştur. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2465-2466.

⁷⁰⁸ Baş idareci, bulunduğu bölgenin üst düzey idari yöneticisidir. Bkz. Charles O. Hucker, *Official Titles*, 531.

⁷⁰⁹ Vali, bulunduğu bölgenin idari işlerinden sorumludur. Kubilay Hanlığı’nda yerel birimlerde görev alan valilerin unvanları Çince farklı imler ile ifade edilmektedir. Buna göre sancak valisine (Zhifu 知府), kaza valisine (Zhizhou 知州) veya (Zhouyin 州尹), nahiye valisine (Xianyin 縣尹) olarak hitap edilmektedir. Bu unvanların hepsi genel anlamıyla bir bölgenin valisi veya üst düzey yöneticisi (Zhangguan 長官) anlamına gelmektedir. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 772; 777.

⁷¹⁰ Vali yardımcısı, idari yönetimde valilere yardımcı olmak üzere tesis edilen bir memuriyettir. Bkz. Charles O. Hucker, *Official Titles*, 157.

başnazırı (Xiancheng 縣丞): ⁷¹¹							
Sekreter (Zhubo 主 簿): ⁷¹²							2
Nahiye muhafızı (Xianwei 縣尉): ⁷¹³							2

Tablo 18’de yer aldığı gibi Kuzey Çin’de taşradaki memurlara arazi tahsis edilirken tüm memura değil taşrada görev yaptığı vilayet, sancak, kaza ve nahiyedeki belli başlı memurlara yani darugacı, baş idareci, muavin idareci, vali, vali yardımcısı, yargıç, yazı işleri müdürü, nahiye başnazırı, sekreter ve nahiye muhafızı gibi memuriyetlere tahsis edildiğini görüyoruz. Bu memuriyetlerin hem idarî hem de askeri memuriyetler olduğu anlaşılmaktadır. Memurlara tahsis edilen arazi ölçüleri memurların görev yaptığı yerin büyük küçüklüğüne ve sahip olduğu derecesine göre değişiklik gösteriyordu. Buna göre en üst kademe ile en alt kademe memuriyetlerine derecelerine göre tahsis edilen arazi ölçüsü 16 ila 2 qing arasında değişmektedir.

Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 15. yılı (1278) temmuz ayında Güney Çin’in büyük oranda ele geçirilmesinin ardından Kuzey Çin’de olduğu gibi memurlara maaş verilmesi yanı sıra araziler de tahsis edildi.⁷¹⁴ Böylece 1278 tarihinde Güney Çin’de memuriyet maaşı ve arazi tahsisi aynı tarihte uygulanmaya başlamış oldu. 21. yılı (1284) Güney Çin’deki memurlara tahsis edilen arazilerin bereketli olmasından dolayı arazi miktarları Kuzey Çin’e nazaran yarı yarıya azaltıldı. Bunun bir diğer nedeni de muhtemelen Güney Çin’de işlenmemiş ve boş arazilerin Kuzey Çin’e

⁷¹¹ Nahiye başnazırı, nahiyenin idari işlerini yürütmekte yardımcı olmak için tesis edilen bir memuriyettir. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 780.

⁷¹² Sekreter, resmî belgelerin ilk taslağının hazırlanmasından, arşivlerin yönetilmesinden ve çeşitli mühürlerden sorumludur. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 782.

⁷¹³ Nahiye savunucusunun asıl görevi suçlu ve hırsızları yakalamak ve tutuklamak olup, bölgenin savunmasından sorumludur. Bkz. Yu Lunian, *Bürokrasi Sözlüğü*, 781.

⁷¹⁴ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 203.

nazaran az olmasıydı. “Yuan Yıllığı”na göre tarafımızdan oluşturulan Tablo 19’u incelediğimizde yerelde en üst kademe memur ile en alt kademe memura tahsis edilen arazi ölçüsünün 8 qing (0.5336 km²) ila 1 qing (0.0667 km²) arasında değişmekte olduğunu görüyoruz.

Tablo 19: “Yuan Yıllığı”na Göre Kubilay Han’ın Zhiyuan Devresinin 21. Yılı (1284) Güney Çin’de Taşra Memurlarına Taksim Edilen Arazi Miktarı:⁷¹⁵

Vilayet, Sancak, Kaza ve Nahiye Memurlarına Taksim Edilen Memuriyet Arazileri (qing):

Memuriyet İsimleri:	Memuriyetlerin Görev Yaptığı Bölgelere Göre Verilen Arazi Miktarı:								
	Âlâ Vilayet:	Edna Vilayet:	Sanca k:	Âlâ Kaza :	Evsat Kaza :	Edna Kaza :	Âlâ Nahiy e:	Evsat Nahiy e:	Edna Nahiy e:
Darugacı:	8	7	6	5	4	3	2	2	1.5
Baş idareci:	8	7							
Vali:			6	5	4	3	2	2	1.5
Muavin idareci:	4	3.5	3	2	2	2			
Vali yardımcısı:	3								
Yargıç:	2.5	2.5	2	2	1.5	1.5			
Yazı işleri müdürü:		2							
İdarî işler personeli:		1							
Arşiv şefi:		1	1	1					
Nahiye başnazırı:							1.5		

⁷¹⁵ Bu tablo “Yuan Yıllığı”na göre tarafımızdan oluşturulmuştur. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2466.

Sekreter:							1	1	1
Nahiye muhafızı:							1	1	1

Tablo 19’da gösterildiği üzere Güney Çin’deki taşrada görevli memurlara tahsis edilen araziler Kuzey Çin’de olduğu gibi vilayet, sancak, kaza ve nahiyedeki görevli belli başlı memurlara tahsis edilmiştir. Güney Çin’de arazi tahsis edilen memuriyet isimlerinin birçoğu Kuzey Çin’e benzerlik göstermektedir. Kuzey Çin’den farklı olarak Güney Çin’de arazi tahsis edilen memuriyetlerden idarî işler personeli ve arşiv şefi fazladır. Bu iki memuriyetin Kuzey Çin’de tayin edilmeyip Güney Çin’de tayin edilmesi muhtemelen Kuzey Çin’de merkezde bu işlerden sorumlu memurların ve arşiv düzeninin zaten olması nedeniyle ayrıca memurları tayin etmeyi gerek görmemiş olabilir. Güney Çin’de ise buranın Moğollar tarafından ele geçirilmesinin ardından burada Kuzey Çin’de olduğu gibi bir düzenin oluşturulması için bu memuriyetlerin tayin edilmesine lüzum görülmüş olmalıdır. Kuzey Çin’de olduğu gibi bu memuriyetler hem idarî hem de askeri memuriyetlerdir. Memurlara tahsis edilen arazi ölçüleri Kuzey Çin’de olduğu gibi memurların görev yaptığı yerin büyük küçüklüğüne ve sahip olduğu derecesine göre değişiklik gösteriyordu. Buna göre en üst kademe memur ile en alt kademe memura tahsis edilen arazi ölçüsü 8 ila 1 qing arasında değişiyordu. Güney Çin’deki taşra memurlarına tahsis edilen bu arazi ölçüsü Kuzey Çin’e nazaran tam yarı yarıya kadar az olduğu görüyoruz.

Devlet tarafından memurlara maaş karşılığı tahsis edilen bu araziler bir gider kalemi sayıldığından devlet bu arazilerin yönetimine önem vermiş ve çeşitli konularda düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemeler ile ilgili “Yuan Tüzüğü”nde bazı bilgilere rastlıyoruz. Bunlardan ilki memurlara araziler tahsis edilirken genelde devlete ait olan araziler, soyu tükenenlerin (Hujue 戶絕) arazileri ve zorla işgal edilen çorak araziler veriliyordu.⁷¹⁶ İkincisi, araziler tahsis edildikten sonra memurlar bu arazileri kendileri işletebiliyor veya kiraya verebiliyordu. Arazi sahibi arazileri kiraya verirken kira ücretini devlet tarafından belirlenen miktarda tahıl veya nakit para olarak isteyebiliyordu. Ancak arazi kirası toplanırken arazinin afetten etkilenip

⁷¹⁶ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 606.

etkilenmediğine bakılmaksızın halktan kira ücreti toplanıyordu. Bu durum halkın araziyi terk etmesine veya firar etmesine sebep olduğundan imparator Temür Olcaytu'nun Dade devresinin 6. yılı (1302) şubat ayında getirilen yeni düzenlemeler ile afetten etkilenen arazilerden kira ücreti toplanırken ücretten muaf tutulması gerektiği emredildi.⁷¹⁷ Çince kaynaklarda memuriyet arazilerinden devletin vergi aldığına ait herhangi bir kayda rastlamıyoruz. Kanaatimizce memuriyet arazileri devlet memurları için bir gelir telakki ettiğinden devlet bu arazilerden vergi almıyor olabilir. Üçüncüsü, bir memur sadece görev sürecinde iken memuriyet arazilerini işletme hakkına sahipti. Bir yeni memur bir önceki memurun görevini üstlendiğinde önceden tahsis edilen araziler yeni memurun işletimine veriliyordu. Eğer görevli memur görevinden azledildiğinde veya görev süreci bittiğinde kendisine tahsis edildiği memuriyet arazileri devlet tarafından tekrar geri alınıyor ve araziler verilmeden önceki ölçüde olup olmadığı denetleniyordu. Memuriyet arazisi tahsis edilirken detaylı kayıtların tutulması için iki tane defter⁷¹⁸ (Erben 二本) hazırlanıyordu.⁷¹⁹ Muhtemelen hazırlan bu iki defterden biri şahsın eline verilip yerelde tutuluyor, diğer biri de merkezde tutuluyordu. Böylece memurların sadece memuriyet arazilerini kullanma yetkisinin olduğunu, memuriyet arazilerinin sahiplik hakkının devlete ait olduğunu görüyoruz. Son olarak şunu söyleyebiliriz ki eğer bir memur suç işlediye maaşının verilmemesi yanı sıra kiraya verdiği arazinin kira ücretini toplama hakkı da elinden alınıyordu. Kiraya verilen arazinin ücreti ise devlete ait oluyordu.⁷²⁰

6.3. Yıllık Pîşkeşler⁷²¹ (Suici 歲賜)

⁷¹⁷ Guo Chengwei, *Kapsamlı Düzenlemeler*, 150. Pan Shaoping, a.g.t., 77.

⁷¹⁸ “Yuan Tüzüğü. Maliye Nazırlığı” 15. bölümünde memuriyet arazileri tahsis edilirken hazırlanan defterin (ben 本) iki tane olduğu kayıtlıken (Yuan Tüzüğü/s. 606), “Yuan Tüzüğü”nün “Yeni Koleksiyon. Maliye Nazırlığı” bölümünde ise defterin bir tane olduğu ve sadece merkezde olduğu kayıtlıdır (Yuan Tüzüğü/s. 1782). Biz ise defterin iki olduğu ve birinin şahsın eline verilip yerelde tutulduğu, diğerinin ise merkezde tutulduğu kanaatindeyiz.

⁷¹⁹ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 606.

⁷²⁰ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 606. Pan Shaoping, a.g.t., 78.

⁷²¹ Kökeni Farsça olan “pîşkeş” kelimesi “hediye, armağan” anlamına gelmektedir. Pîşkeşin Osmanlı Devleti’nde de uygulandığını görüyoruz. Pîşkeş, Osmanlı Devleti’nde padişah başta olmak üzere padişahın kadınlarına, şehzadelere, sadrazama, Enderun ağalarına, diğer devlet adamlarına ve hizmetlilerine de tahsis ediliyordu. Dolayısıyla pîşkeş tahsis edilen kişiler için kısmı de olsa bir gelir telakki ediyordu. Bkz. Filiz Karaca, “Pîşkeş,” *İslâm Ansiklopedisi*, c. 34 (İstanbul: 2007), s. 294. Bu

Yıllık pîşkeş, çeşitli vesilelerle veya törenlerle her sene Moğol han ve hanedan üyeleri olan hatunlara, prens ve prenseslere, damatlara, ayrıca başarı elde etmiş bürokrat ve komutanlara hiyerarşik konumuna bağlı olarak altın, gümüş, nakit para, ipek, desenli kumaş, hayvan vb. ürünleri düzenli olarak verdiği hediyeleri ifade etmektedir. Yıllık pîşkeşler, tahsis edilenler için bir nevi gelir telakki etmiş sayılıyordu. Ancak yıllık pîşkeşler devlet hazinesinden tahsis edildiğinden devlet için bir nevi gider kalemidir. Yıllık pîşkeşlerin verilmesi Moğol İmparatorluğu döneminde de vardı, fakat Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin ilk yılına (1260) gelindiğinde her sene verilmesi kararlaştırıldı.⁷²² Böylece Kubilay Han ile birlikte yıllık pîşkeşlerin verilmesi sistematik hale gelmiş oldu. “Yuan Yıllığı”nın 95. bölümü “Finansal Ekonomi 3” olan “Yıllık Pîşkeş” bölümünde yıllık pîşkeşlerin verildiği kişilerin ismi, unvanı, verildiği tarih ve miktarları detaylı bir şekilde kaydedilmiştir. “Yuan Yıllığı”nda yer alan bu bölüm Prof. Dr. İsenbike Togan tarafından hazırlanan “The Chapter on Annual Grants in the Yüan Shih” adlı doktora tezinde Çince'den İngilizce'ye tercüme edilmiş ve metin analizi yapılmıştır.⁷²³

Biz tezimizde İsenbike Togan'dan farklı olarak “Yuan Yıllığı”nda yer alan “Kubilay Han Monografisi” bölümlerini gözden geçirdik. “Kubilay Han Monografisi” bölümlerinin sonunda yer alan bilgilerden yıllık pîşkeşlerin her sene verildiğini tespit ediyoruz. Bazı bilgilerde her sene verilen yıllık pîşkeşlerin verildiği kişilerin ismi, unvanı, tarih, verilen yıllık pîşkeşlerin çeşitleri ve miktarı net olarak verilmişken, bazı bilgilerde ise: “*Her sene olduğu gibi bu sene de yıllık pîşkeşler verildi.*” bahsi geçmektedir. Tezimizde “Yuan Yıllığı”nda yer alan “Kubilay Han Monografisi” bölümlerinden yola çıkarak sadece Kubilay Han döneminde (1260-1294) spesifik verilen yıllık pîşkeşlerin verildiği tarih, türleri ve toplam miktarlarını vermeye çalıştık. Spesifik verilmeyen yıllık pîşkeşleri ise tabloya dahil etmedik. Ayrıca tezimizde malî yapıyı göstermek istediğimizden tarafımızdan oluşturduğumuz tabloda yıllık pîşkeşlerin verildiği han ve hanedan üyeleri, başarı elde eden bürokrat

uygulamanın Kubilay Hanlığı'ndaki ile benzer olduğu ve sistematik olduğunu görüyoruz. “Yıllık Pîşkeş” kelimesi Çince im olarak “Suici 歲賜” ile ifade edilmektedir. Kelime Türkçe bakımından “yıllık ihsan, yıllık ikramiye, yıllık bahşış, yıllık hibe, yıllık hediye” gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. İngilizce'ye ise kelime “annual grants” olarak çevrilmiştir. Biz tezimizde “pîşkeş” kelimesini kullanmayı tercih ettik.

⁷²² Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 69. Tu Ji, *Moğol Tarihi Kayıtları*, c. 3, 6.

⁷²³ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2411-2444. Detaylı bilgi için bkz. İsenbike Togan, “The Chapter on Annual Grants in the Yüan Shih,” (PhD Dissertation, Harvard University, 1973).

ve komutan memurların isimlerini zikretmedik. Bunlardan derlediğimiz bilgileri aşağıdaki tablo haline getirdik. (Bkz. Tablo 20).

Tablo 20: “Yuan Yıllığı”na Göre Kubilay Han (1260-1294) Döneminde Toplam Verilen Yıllık Pîşkeş Miktarı:⁷²⁴

Tarih:	Verilen Ürün Çeşitleri ve Miktarları:
Kubilay Han’ın Zhongtong devresinin ilk yılı (1260)	1271 ding gümüş, 141 ding para, 3050 top ipek kumaş, 5098 top inci ipek kumaş, 5148 top desenli ipek kumaş.
Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 14. yılı (1277)	8582 ding para, 100 liang altın, 15.100 liang gümüş, altın desenli ipek kumaş, samur ve leopar derisinden giyim.
22. yılı (1285)	175.532 ding para, 22.100 dan pirinç, 100 top ipek kumaş, 4000 top bez kumaş, 83.000 top ince ipek kumaş, 530 jin desenli ipek kumaş, 27.279 top pamuk kumaş, 179 giysi, 1000 zırh, 2000 yay, 20.000 ok, 8826 at, 16.634 koyun, 11 sığır.
23. yılı (1286)	208.062 ding 12 liang para, 7290 at, 36.269 koyun, 3288 top ipek kumaş ve pamuk kumaş, 14 samur derisinden giysi.
24. yılı (1287)	301.750 ding’den fazla para, 12.200 at, 22.600 koyun, 100’den fazla deve.
25. yılı (1288)	243.480 ding para, 1000 liang altın, 18.360 liang gümüş, 10.000 liang ipek, 83.200 liang desenli ipek kumaş, 1200 top atın desenli ipek kumaş, 5098 top ince ipek kumaş, 33.739 at, 113.067 koyun, 940 sığır, sekiz deve.
26. yılı (1289)	2000 liang altın, 252.630 liang gümüş, 110.290 ding para, 122.800 top ipek kumaş.
29. yılı (1292)	466.713 ding para.
30. yılı (1293)	489.910 ding para.

⁷²⁴ Bu tablo “Yuan Yıllığı”na göre tarafımızdan oluşturulmuştur.

Yukarıda yer alan tabloda biz sadece Kubilay Han döneminde spesifik olarak tahsis edilen yıllık pîşkeşlerin çeşitleri ve toplam miktarını vermekle yetindik. Ancak kaynaklardan tespit ettiğimiz üzere yıllık pîşkeşlerin verilmesi hanlığın son dönemlerine kadar devam etmiştir. Tabloda yer aldığı üzere yıllık pîşkeşlerin daha ziyade para, ipek ve çeşitli kumaşlardan oluştuğunu görüyoruz. “Yuan Yıllığı”nın 95. bölümü “Finansal Ekonomi 3” olan “Yıllık Pîşkeş” bölümünü incelediğimizde tahsis edilen bu para, ipek ve çeşitli kumaşların halktan ipek ve para olarak alınan tütün vergisinden verildiğini tespit ediyoruz. Anlaşıldığı üzere devlet gelirleri olan vergi kalemleri devlet giderlerini karşılamak için önemli bir araçtı. Bunun yanı sıra kaynakta yıllık pîşkeşler tahsis edilirken hangi idarî kurum tarafından tahsis edildiği hakkında bir bilgiye rastlamıyoruz. Fakat Maliye Nazırlığı hakkında bahsederken verdiğimiz bilgiye göre nazırlığın işleyişlerinden birinin devlete ait malların dağıtımından sorumlu olmasıydı. Dolayısıyla kanaatimize göre han ve hanedan üyelerine, başarı elde eden bürokrat ve komutan memurlara yıllık pîşkeş olarak verilen ürünlerin devletin maliye işlerinden sorumlu büro olan Maliye Nazırlığı tarafından veriliyordu. Özellikle de Maliye Nazırlığı’na bağlı olan altın, gümüş, kâğıt para, yeşim taşı, ipek, desenli kumaş vb. değerli eşyalardan sorumlu altı birimleri olarak devlet hazinesi idarelerinden alınıp tahsis edildiği kanaatindeyiz. Bunun yanı sıra tahsis edilen yıllık pîşkeşlerin devletin gelir kalemlerinden biri olan tütün vergisinden alınıp verilmesi ve bundan Maliye Nazırlığı’nın sorumlu olması bu kanaatimizi kuvvetlendirmektedir.

6.4. Posta ve Elçi Masrafları (Zhiying 祇應)

Kubilay Hanlığı’nda posta teşkilatının (Yizhan 驛站) diğer bir adı “yamçı” (Zhanchi 站赤) idi ve Harbiye Nazırlığı’nın denetimindeydi.⁷²⁵ “Yuan Yıllığı”, “Yeni Yuan Yıllığı” ve “Yuan Tüzüğü”nde posta istasyonu “Harbiye Nazırlığı” başlığı altında değerlendirilmiştir. Fakat çalışmamızın I. bölümünde Merkez Sekreterliğine bağlı altı bürolar kısmında bahsettiğimiz üzere altı farklı nazırlığın zaman zaman diğer nazırlıklar ile iş birliği içinde olduğundan bahsetmiştik. “Yuan Tüzüğü”nde yer alan belgeleri incelediğimizde posta teşkilatı gerçi Harbiye Nazırlığı’nın idaresinde

⁷²⁵ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2583.

olmasına rağmen elçi, bürokrat ve komutanlar posta istasyonlarından yararlanırken erzakların, hayvanların vb. temel ihtiyaç ürünlerinin ne miktarda temin edilmesi gerektiği gibi işin boyutu maliye ile ilişkili olduğunda alınan kararların Maliye Nazırlığı tarafından verildiğini tespit ediyoruz. Dolayısıyla posta istasyonları tarafından elçi, bürokrat ve komutanlara temin edilen ihtiyaç ürünleri ücretsiz sağlandığından bu masraflar “Yuan Tüzüğü”nün “Maliye Nazırlığı” bölümünde bir gider kalemi olarak değerlendirilmiştir. Böylece biz de tezimizde “Yuan Tüzüğü” ışığında posta ve elçi masraflarını bir gider kalemi olarak değerlendirdik.

Kubilay Hanlığı döneminde posta istasyonlarının giderlerinin ve ihtiyaçlarının karşılaması iki çeşitti. Bunlardan ilki genelde halktan oluşan posta haneleri tarafından temin ediliyordu. Bu durumda posta haneleri çeşitli vergi ve angaryalardan muaf tutuluyordu. İkincisi ise iklim değişikliği, doğal afetler, yolların tehlikeli olması, istasyonda bulunan atların kullanım sürecinde hasar görmesi vb. durumlarda posta haneleri üzerindeki yükü daha arttırmamak amacıyla zaman zaman posta istasyonları için gereken ihtiyaçlar devlet tarafından karşılanıyordu. Durum böyle olunca çeşitli vergi ve angaryadan muaf posta haneleri vergi ve angaryaya tabi tutuluyordu.⁷²⁶

Posta istasyonlarından yararlananlara temin edilen yiyecek, içecek, erzak, binek hayvan vb. şeylere “süsün” deniliyordu. “Süsün” kelimesi Moğolca “şigüsün, şügüsün” kelimesinden türemiş olup “yiyecek, içecek veya erzak sağlamak, devlet kuryeleri için sağlanan yol azığı” anlamına gelmektedir.⁷²⁷ “Süsün” kelimesinin Moğolca anlamı “çorba, meyve suyu” demektir.⁷²⁸ “Yuan Tüzüğü”nde “süsün” kelimesinin Çince seslendirilmesi “Shousi 首思”, Çince kelime anlamı ise “sağlamak/hizmet etmek” (Zhiying 祇應) olarak geçmektedir.⁷²⁹ “Süsün” kelimesi Altın Ordu’da da aynı anlamda kullanılmakta olup, “seyahat erzağı, özellikle devlet kuryelerine, devlet hizmetlerine verilen erzak” anlamındadır.⁷³⁰

⁷²⁶ Ye Xinmin 叶新民, “Yuan Hanedanı Döneminde Posta Teşkilatının Süsün Temini Sistemi-Yuandai Yizhan De Zhiying Zhidu 元代驿站的祇应制度,” *Menggushi Yanjiu 蒙古史研究* (Huhehaote 呼和浩特: Neimenggu Daxue Chubanshe 内蒙古大学出版社, 2007), s. 90-91.

⁷²⁷ A. Melek Özyetgin, *Vergi Terimleri*, 136.

⁷²⁸ Ye Xinmin, a.g.m., 86.

⁷²⁹ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 621.

⁷³⁰ A. Melek Özyetgin, *Vergi Terimleri*, 132.

Posta istasyonları tarafından temin edilen süsün miktarı devlet kuryelerinin unvanı, üstlendiği işin büyük küçüklüğü, çok azlığı vb. unsurlara göre değişiklik gösteriyordu. “Yuan Yıllığı” ve “Dünyayı Yönetmek İçin Büyük Kodeks”te yer alan kayıtlara göre süsünün temin edilmesi Moğol İmparatorluğu Ögeday Kaan döneminden itibaren başladığını görüyoruz. Kasım ayı 1229 tarihinde yayınlanan fermana göre kuzeyden gelen elçilere posta istasyonu tarafından her ay 1 jin (640 g) et, 1 jin un, 1 sheng (0.84 L) pirinç ve 1 şişe şarap temin ediliyordu.⁷³¹ 1237 yılı ağustos ayında devlet memurlarına posta istasyonu tarafından 1 sheng pirinç temin edilmesi, yanında nişanı olarak payza taşımayanlara ise süsünün temin edilmemesi gerektiği emredildi. Gereksiz harcamaları önlemek için süsün teminine sınırlandırmalar getirildi. Buna göre devlet işleri ile görevlendirilen elçilere yukarıda belirtildiği gibi süsün temin edildi. Fakat devlet görevi üstlenmeyen bireylere sadece bir günlük erzak temini sağlanacaktır. Bu emre uymayanlar yasa gereği kelepçelenip cezaya tabi tutulacaktır. Sefere giden askerler için bu uygulama geçersizdi. Kubilay Han’ın Zhongtong devresinin 2. yılı (1261) mayıs ayında Ögeday Kaan dönemindeki süsün temini aynı şekilde uygulandı.⁷³² 4. yılı (1263) nisan ayında buna yeni düzenlemeler getirildi ve posta istasyonlarında duraklayan elçiler için çorba ve şarap verildi. Posta istasyonlarında konaklayan elçilere ise 1 sheng pirinç, 1 jin un, 1 jin et, 1 sheng şarap, yağ, tuz ve 10 wen kâğıt para temin edildi. Kış mevsimlerinde yani ekim ayının ilk gününden yeni yılın 20 Ocak tarihine kadar her gün 5 jin (3.2 kg) odun sağlandı. Elçi ile birlikte gelenlere ise sadece 1 sheng pirinç ve 1 jin un sağlanıyordu. İmparatorun emriyle uzak mesafeli yerler gidecek olan elçiler posta istasyonlarında konaklanırken 1 jin un, 1 sheng pirinç, yağ, tuz, 10 wen para ve bunun yanı sıra ekim ayından başlayıp yeni yılın 30 Mart tarihine kadar kişi başına bir at, at için 12 jin (7.68 kg) ot ve 5 sheng (4.2 L) yem temin ediliyordu. Resmî mektupları göndermekle sorumlu olanlara posta istasyonlarında konakladığı zaman 1 sheng pirinç, 1 jin un ve 1 fen para temin ediliyordu. Posta istasyonlarında konaklamayıp sadece duraklayanlara ise bunun yarısı kadar veriliyordu.⁷³³ 17. yılı

⁷³¹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2584. Su Tianjue, *Yuan Edebi Türleri*, 600.

⁷³² Ye Xinmin, a.g.m., 86-87.

⁷³³ “Yuan Tüzüğü”nde posta istasyonlarında konaklanan elçiler için temin edilen 5 jin odun ekim ayının ilk gününden 20 Ocak’a kadar olduğu kayıtlıyken (Yuan Tüzüğü/s. 611), “Yuan Yıllığı”nda ve “Dünyayı Yönetmek için Büyük Kodeks”de ise ekim ayından 30 Ocak’a kadar olduğu kayıtlıdır. Bkz. (Yuan Yıllığı/s. 2584; Yuan Edebi Türleri/s. 600).

(1280) acil mektupları ulaştırmakla görevlendirilenler için posta istasyonlarında konaklıyorsa 1 sheng piriñ ve 1 jin un, konaklamadan sadece duraklayıp geçiyorsa bunun yarısı kadar temin edilmesi emredildi.⁷³⁴ 21. yılı (1284) bu uygulamaya tekrar yeni düzenlemeler getirildi ve elçiler posta istasyonunda konaklıyorsa 1 sheng piriñ, 1 jin un, 1 jin koyun eti, 1 sheng şarap, 1 deste odun, yağ, tuz ve 3 fen para veriliyordu. Konaklamadan sadece duraklıyorsa bunların yarısı kadar veriliyordu. Elçiler ile gelenlerin eğer posta istasyonunda konaklıyorsa her birine 1 sheng piriñ temin ediliyor, konaklamıyorsa bunun yarısı kadar veriliyordu.⁷³⁵ Enflasyondan dolayı 29. yılı (1292) ocak ayından itibaren posta istasyonlarında konaklayan elçilere için verilen kâğıt para miktarı 1 qian Zhongtong Parası'na yükseltildi.⁷³⁶

Elçiler haricinde bir bölgeden bir bölgeye atanan devlet memurları atandığı bölgeye ulaşana kadar yol boyunca posta istasyonlarından yararlanabiliyor ve devlet memuruna sahip olduğı derecesine göre posta istasyonları tarafından süsün temin ediliyordu. “Yuan Tüzüğü”nde yer alan belgeye göre, Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 6. yılı (1269) yapılan düzenlemede bir memur görevini yerine getirmek amaçlı başka bir bölgeye giderken posta istasyonu tarafından bu memurun idarî işler için ihtiyaç duyduğı kâğıtların temin edilmesi yanı sıra her gün 1 sheng piriñ, 1 jin un, bir deste odun ve 1 fen para verilmesi, memurun yardımcısına ise her gün 1 sheng piriñ, bir deste odun ve 1 fen para verilmesi emredildi. Elçi ve idarî memurların yanı sıra Moğol ordu komutanların da posta istasyonlarından yararlanabilmesi için onlara ayrıcalıklar tanındı. Moğol yüzbaşı, binbaşı ve tümenbaşı posta istasyonunda duraklarken veya konaklarken onlara ihtiyaç duydukları erzaklar temin ediliyordu. 1269 tarihinde yapılan düzenlemelerde ordu komutanlara ilişkin düzenlemeler de yer alıyordu. Buna göre 1269 tarihinde ordu komutanlarına henüz aylık maaş verilmediğinden (Kubilay Hanlığı döneminde komutanlara aylık maaşın verilmesi 1270 nisan ayında uygulanmaya başlamıştır. Bunu ilgili bölümde bahsettik.) onlar posta istasyonunda konaklarken yüzbaşına her

⁷³⁴ Ye Xinmin, a.g.m., 87.

⁷³⁵ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2587. Zhao Yunqi, *Çin Maliyesi*, 200. Xu Han, *Sosyoekonomi*, 24. Meng Siming, *Sosyal Sınıf Sistemi*, 168. Ye Xinmin, a.g.m., 88. Shen Ganfang 沈乾芳, “Yuan Hanedanı Yam Teşkilatı Üzerine Araştırma-Yuandai Zhanchi Yanjiu 元代站赤研究,” (Shuoshi Xuwei Lunwen 硕士学位论文, Yunnan Shifan Daxue 云南师范大学, 2005), s. 31-32.

⁷³⁶ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 624.

gün 10 sheng (8.4 L) şarap, 10 jin (6.4 kg) et ve un, 1 dou (8.4 L) pirinç, binbaşına 20 sheng (16.8 L) şarap, 20 jin (12.8 kg) koyun eti ve un, 2 dou (16.8 L) pirinç, tümenbaşına ise 30 sheng (25.2 L) şarap, 30 jin (19. 2 kg) koyun eti ve un, 3 dou (25.2 L) pirinç temin edilmesi emredildi. 17. yılı (1280) nisan ayında buna yeni düzenlemeler getirildi. Böylece bu tarihte komutanlara aylık maaş verildiğinden onlar posta istasyonunda duraklıyorsa veya konaklıyorsa artık et, un, pirinç temin edilmiyor, sadece şarap aynı miktarda temin ediliyordu.⁷³⁷ Buna göre yüzbaşına her gün 10 sheng (8.4 L) şarap, binbaşına 20 sheng (16.8 L) şarap, tümenbaşına ise 30 sheng (25.2 L) şarap temin ediliyordu.

Posta istasyonlarından yararlanırken elçiler, devlet memurları, komutanlar görevlerini suistimal ederek süsün haricinde fazladan para, et, at, şarap, fahişe vb. kendilerine temin edilmesi söyleyerek uygunsuz taleplerde bulunuyorlardı. “Yuan Tüzüğü”ne göre bu uygunsuz taleplerin içinde en çok tartışmalı olanının ise et olduğunu görüyoruz. Kuzey Çin’de tesis edilen posta istasyonlarının bazılarında koyun eti temin edilirken bazılarında ise domuz, sığır veya at eti temin ediliyordu. Fakat posta istasyonundan yararlananlar kendilerine koyun etinin temin edilmesi konusunda ısrarcıydılar. Güney Çin’de koyun az yetiştirildiğinden posta istasyonlarından yararlananlar için daha çok keçi, domuz, balık, ördek, kaz ve tavuk eti temin ediliyordu. Müslüman elçiler ise etin murdar veya ölü hayvanın eti olduğu dolayı diri koyunun temin edilmesini istiyorlardı. Bu duruma yönelik hükümet bazı kararları aldı. Buna göre posta istasyonlarından yararlananlar yeme içme konusunda posta istasyonlarını rahatsız etmemesi, belirlenen miktarda süsün temin edilmesi, kuzu eti veya diri koyun isteyip uygunsuz taleplerde bulunmaması, her bölge kendi durumuna göre domuz eti veya balık temin etmesi, ördek, kaz ve tavuk etinin temin edilmemesi gerektiğini kararlaştırıldı.⁷³⁸

Posta istasyonlarından yararlananlar için onların görevlerine göre kaç gün yararlanabilecekleri konusunda da kurallar yürürlüğe koyuldu. Çünkü elçiler, memurlar ve komutanlar görevlerini suistimal ederek posta istasyonlarından fazla yararlanıyor ve bu maliyete yol açıyordu. Böylece Kubilay Han’ın Zhongtong devresinin ilk yılı (1260) alınan kararda posta istasyonundan yararlanan elçilere eğer

⁷³⁷ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 617-625. Ye Xinmin, a.g.m., 88. Shen Ganfang, a.g.t., 32.

⁷³⁸ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 612-614.

yakın mesafeye gidiyorsa iki günlük, uzak mesafe olursa üç günlük süsün temin ediyordu.⁷³⁹ Hatta bazı elçiler daha rahat ve konfor olması için posta istasyonlarında değil, şehirlerdeki sıradan vatandaşların evinde konaklıyor ve halkı rahatsız ediyordu. Bu durumu engellemek için 2. yılı (1261) elçilerin sıradan vatandaşın evinde konaklamaları ve halkı rahatsız etmeleri yasaklandı. 3. yılı (1262) hanedan üyelerinin, ordu komutanların ve elçilerin köylü halktan erzak, yem, at istemeleri ve onlara zulüm yapmaları yasaklandı, eğer zulüm yaparsa olduğu yerden tutuklanıp imparatora rapor edilecekti.⁷⁴⁰ Bu yasak ve düzenlemelerin yürürlüğe koyulmasına rağmen posta istasyonları ile ilgili suistimaller devam etti. İmparator Temür Olcaytu'nun Dade devresinin 8. yılı (1304) temmuz ayında hanedan üyelerinin, güregenlerin ve elçilerin görevleri bitmesine rağmen geri dönmeyip posta istasyonunun kendilerine temin ettiği süsün ve atları kullanarak birkaç ay hatta bir yıl süre boyunca posta istasyonunda konakladıkları hakkında rapor sunuldu. Bu durumu önlemek için hanedan üyelerinin, memurların veya elçilerin posta istasyonlarından yararlanırken önemli askerî işler olduğunda en fazla 15 gün, büyük devlet işleri olduğunda sekiz gün, küçük devlet işleri olduğunda ise üç gün yararlanabilmesi emredildi.⁷⁴¹ Bu karar imparator Temür Olcaytu'nun Yanyou devresinin 2. yılında (1315) da aynı şekilde uygulandı.⁷⁴²

Sonuç itibarıyla “Yuan Yıllığı”na göre Kubilay Hanlığı’nda farklı eyaletlerde toplam 1400 tane posta istasyonu tesis edildiğini tespit ediyoruz.⁷⁴³ Dolayısıyla posta istasyonlarına hükümet tarafından temin edilen yiyecek, içecek, kâğıt para, binek hayvan ve yem vb. süsün miktarı hiçbir zaman az bir miktar değildi. Bu yüzden temin edilen süsün önemli bir gider kalemi sayılıyordu.

6.5. Satın Almalar (Hemai 和買) ve Kiralamalar (Hegu 和雇)

Satın alma uygulaması hükümetin gerekli olduğu eşyaları halktan para karşılığı satın alma uygulamasını göstermektedir. Bu uygulama ile hükümet için gereken tekstil

⁷³⁹ Shen Ganfang, a.g.t., 32.

⁷⁴⁰ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 1119-1121. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 70-87.

⁷⁴¹ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 615-616.

⁷⁴² Ye Xinmin, a.g.m., 89.

⁷⁴³ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2591-2594.

ürünleri, inşaat malzemeleri, hayvanlar (özellikle de at), ordu malzemeleri gibi çeşitli ürünler halktan satın alınabiliyordu. Devlet bu ürünleri satın alırken karşılığında satıcıya kâğıt para ödüyordu. Bu uygulamada genelde devlet için hububat satın (Hedi 和糴) alınıyordu. Hububat satın almak uygulamasında sadece hububat ve hayvanlar için gereken erzaklar devlet tarafından satın alınıyordu. Satın alınan hububat karşısında hükümet satıcıya kâğıt para veya tuz satış ruhsatı veriyordu. Hububat satın almak genelde kıtlık dönemlerinde devlet halka yardımda bulunmak ve uzak sınır bölgelerindeki askerlerin ihtiyaçlarını karşılamak için halktan hububatların satın alınmasını gösteriyordu. Hükümete ait olan hayvanlar için erzakların temin edilmesine gelince satın almak uygulaması yerine takas uygulaması yürürlüğe konulduğunu görüyoruz. Buna göre özellikle de devlete ait olan at başta olmak üzere diğer hayvanların da erzaklarının temin edilmesinde tuzu ota takas etmek (Yanzhecao 鹽折草) uygulaması kullanılmıştır. Bu uygulamada günümüz Çin'in Hebei eyaletinde bulunan Hejian bölgesindeki tuz madenleri her sene mayıs ayından itibaren başkent ve civarındaki halkın işletmesine açık tutuluyor ve sonbahar mevsimine gelindiğinde halkın ürettiği tuzun miktarına karşılık devlete ot veriliyordu. Verilecek olan otun miktarı onların elde ettikleri tuza göre belirleniyordu. Buna göre halk ürettiği her 2 jin (1.28 kg) tuz karşılığında 10 jin (6.4 kg) ağırlığındaki otu devlete veriyorlardı. Alınan bu otlar başkentte bulunan atlar için kullanılıyordu.⁷⁴⁴

Satın alma uygulaması Kubilay Hanlığı'nda tesis edilen özel bürolar veya yerel memurlar tarafından yürütülüyordu. Başlangıçta Kubilay Han'ın yazlık başkenti olarak bilinen Shangdu'da Satın Alma Bürosu (上都和糴所) tesis edildi. Daha sonra Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 13. yılı (1276) nisan ayında günümüz Çin'in İç Moğolistan Özerk Bölgesi'nde yer alan Yingchang'da⁷⁴⁵ 應昌 Hububat Satın Alma Bürosu (應昌和糴所)⁷⁴⁶ ve 15. yılı (1278) haziran ayında ise Çin'in kuzeybatısında bulunan Ganzhou'da Hububat Satın Alma İdaresi (甘州和糴提舉司) kuruldu.⁷⁴⁷ Ancak çoğu bölgelerde özel bürolar tesis edilmediğinden satın almak işlemlerinden

⁷⁴⁴ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2469-2470. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1624-1625. Su Tianjue, *Yuan Edebi Türleri*, 543. Chen Gaohua, Shi Weimin, *Yuan Hanedanı Ekonomisi*, vol. 2, 2185-2188.

⁷⁴⁵ Çin'in İç Moğolistan Özerk Bölgesi Xilinhaote 錫林浩特 şehrinin kuzey doğusunda yer almaktadır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1125.

⁷⁴⁶ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 311.

⁷⁴⁷ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 201.

sorumlu yerel memurlar göreve getirildi. İmparator Kayşan'ın Zhida devresinin 3. yılı (1310) devlet için gereken ürünleri satın almak işlerinden taşradaki vilayet, sancak, kaza ve nahiyede görevli üst düzey memurlardan bir Çinli ve bir Semu sınıfından olmak üzere iki memur göreve getirildi. Bu memurların devlet için gereken ürünleri pazar fiyatında satın alması emredildi.⁷⁴⁸

Ürünü satın almakla görevlendirilen memurların elinde ise resmî belge bulunuyordu. Memurlar satın aldığı ürünün miktarını ve satın aldığı fiyatı, kimin hangi ürünü hangi fiyata sattığını, kime ne kadar ücret ödendiğini detaylı kaydediyorlardı. Memurlar bu belge üzerine imzasını atıyor ve mührünü basıyorlardı. Memurlar tarafından satın alınan ürün hükümete ulaştığında tekrar memurlar tarafından denetleniyor.⁷⁴⁹ Eğer memurlar ürünü iyi denetlemeyip görevini ihmal ederse yarım aylık maaşının kesilmesi veya hükümet parasını israf ederse 27 sopa vurulması gibi cezalara tabi tutuluyordu.⁷⁵⁰ Satın almada ürün fiyatı daha önceden rapor edilen ürün fiyatı ile tutarlı ise ödeme yapılıyordu. Satın alınan ürünlerin ödenmesi bir çırpıda olabildiği gibi bir kısmının önden bir kısmının da ürün kontrol edildikten sonra ödenmesi gibi uygulamalar söz konusuydu. Örneğin, imparator Temür Olcaytu'nun Dade devresinin ilk yılı (1297) haziran ayında Güney Çin'de inşaat için gereken ürünler halktan satın alınırken önce ücretin 7/10'si ödenmiş, sonra ürün denetlendikten sonra geri kalan 3/10 ödenmiştir.⁷⁵¹

Devletin bir diğer gider kalemi ise kiralama uygulamasıdır. Bu uygulamada devlet ihtiyaç duyduğu ürün ve malzemelerin taşınmasında kişi, hayvan, araba veya gemileri kir alıyor ve karşılığında ücret devlet tarafından ödeniyordu. Ücretin ödenme şekli ise taşınan ürünün değerli olup olmamasına bakılmaksızın ürünün ağırlığı ve yol mesafesine göre değerlendiriliyordu.⁷⁵²

Devlet için kiralama uygulamasında karayolu ve su yolu nakliyeciliği ile ilgili düzenlemeler vardı. Buna göre taşınacak yükün ağırlığı ve mesafesine göre standartlaştırılmış ve bir ücret belirlenmiştir. Yani taşınan yükün ağırlığı 1000 jin

⁷⁴⁸ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 916-917.

⁷⁴⁹ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 915-919. Paul Heng-chao Ch'en, *Chinese Legal Tradition*, 162.

⁷⁵⁰ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 768.

⁷⁵¹ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 768.

⁷⁵² Guo Chengwei, *Kapsamlı Düzenlemeler*, 236.

(640 kg) ve yol mesafesi 100 li⁷⁵³ 里 (576 m) hesaplama birimi olarak esas alınmıştır. Örneğin, başlangıçta karayolu kiralamak ve nakliyesinde her 1000 jin ağırlığındaki ve her 100 li mesafe için 1 liang 3 qian ücret ödeniyordu. Ancak giderek artan enflasyondan dolayı karayolu kiralamak ücretine zam getirildi. Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 15. yılı (1278) kiralamak ücretine zam getirilerek 1 liang 3 qian'den 1 liang 9 qian 5 fen'e çıkarıldı. Bu fiyat düz karayolları için geçerli olup dağ yolları için bu fiyat biraz daha yüksekti.⁷⁵⁴ 25. yılı (1288) kiralamak ücreti hakkında yeni düzenlemeler getirildi. Buna göre karayolu kiralamasında düz yolda ağırlığı her 1000 jin ve her 100 li mesafe için 10 liang Zhongtong Parası, dağ yolları için ise 12 liang ücret ödenmesi emredildi. İmparator Temür Olcaytu'nun Dade devresinin 5. yılı (1301) bu ücrete tekrar zam geldiğini görüyoruz ve karayolu kiralamasında ağırlığı her 1000 jin ve her 100 li mesafe için yol düz ise 12 liang, dağlık yol ise 15 liang Zhongtong Parası ödendi.⁷⁵⁵

Ülke içinde su yolu kiralamak ücreti yani navlunun ödenme şekli de kara yolunda olduğu gibi yükün ağırlığı (1000 jin) ve mesafesine (100 li) göre belirleniyordu. Bununla birlikte karayolunda yolun düz veya dağlık olması nedeniyle ödenen ücrette farklılık gösterdiği gibi su yolu kiralamasında da su akışıyla aynı yön olması ve suyun akışına ters yönünde olması gibi yolun güçlülük durumuna göre nakliye ücretinde değişiklik gösteriyordu. “Yuan Tüzüğü”nde yer alan kayıtlardan yola çıkarak birkaç örnek gösterebiliriz. Buna göre Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 25. yılı (1288) su yolu nakliyesinde suyun akışına ters yön ise navlun ücreti 8 qian, suyun akışı ile aynı yönde ise 7 qian olarak belirlendi. İmparator Temür Olcaytu'nun Yuanzhen devresinin 2. yılı (1296) navlun ücretine düzenlemeler getirildi ve suyun akışına ters yönde ise 7 qian, suyun akışı ile aynı yönde ise 6 qian olarak belirlendi. İmparator Temür Olcaytu'nun Dade devresinin 5. yılına (1301) gelindiğinde enflasyondan dolayı farklı bölgelere göre farklı navlun ücretleri belirlendi. Başkent civarındaki Fuli eyaleti ve Güney Çin'deki su yollarında suyun akışına ters yönde ise navlun ücreti 8 qian, suyun akışı ile aynı yönde ise 7 qian olarak belirlendi. Huai Nehri, Gök Irmak ve Sarı Nehir su yolları için suyun akışına ters yönde ise 1 liang, suyun akışı ile aynı

⁷⁵³ “Li” mesafe ölçü birimidir. Kubilay Hanlığı döneminde 1 li = 576 m idi.

⁷⁵⁴ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 920.

⁷⁵⁵ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 922-923.

yönde ise 7 qian ödenmesi emredildi.⁷⁵⁶ Kiralama uygulaması, satın alma uygulamasında olduğu gibi navlun ücretinin bir kısmı yükün taşınmasından önce, diğer bir kısmı da taşıma işlemleri tamamlandıktan sonra ödenebiliyordu.⁷⁵⁷

Kiralama uygulamasında karayolu olsun veya su yolu olsun taşıma araçlarının sayısı, taşıma araçlarına yüklenen yüklerin ağırlığı, menzile hangi yoldan gideceği, yola çıkış ve menzile varış tarihleri, istenilen süre içinde menzile varıp varmadıkları net bir şekilde kaydediliyordu. Menzile ulaştıklarında ise bunların hepsi tekrar denetimden geçiriliyordu.⁷⁵⁸ Böylece suistimallerin önüne geçmiş oluyordu.

6.6. Olağanüstü Giderler (İçtimai Yardım/Zhenxu 賑恤)

Kubilay Hanlığı döneminde kıtlık, kuraklık, sel, fırtına, dolu, deprem, çekirge afeti, yağma, isyan, savaş vb. durumlarda devlet tarafından sivillere konaklama yeri, gıda, kâğıt para, kıyafet, odun, ilaç, tabut ve mezar yeri, vergi veya angarya muafiyeti gibi çeşitli konularda içtimai yardım sağlanıyordu. Böylece içtimai yardımların sağlanabilmesi ve sosyal yardımlaşma için bazı kuruluşların tesis edildiğini görüyoruz. Bu kuruluşlardan ilki tahıl yardımının sağlanabilmesi için tesis edilen tahıl ambarları idi.

Kubilay Han döneminde devlet sivillere tahıl yardımı sağlamak amaçlı iki çeşit tahıl ambarı tesis etmiştir. Bunlardan ilki Fiyat Belirleme Ambarı (Changpingcang 常平倉), bir diğeri ise Hayır Ambarı (Yicang 義倉) idi. Tahıl ambarlarından ilki olan Fiyat Belirleme Ambarı Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 6. yılı (1269) kuruldu.⁷⁵⁹ Bu ambar için devlet hasadın iyi olduğu yıllarda halkın elde ettiği tahılların fazlasını satın alıyor ve ambarlarda topluyordu. Kıtlık ve diğer sebeplerden dolayı ürün

⁷⁵⁶ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 923.

⁷⁵⁷ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 922.

⁷⁵⁸ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 920.

⁷⁵⁹ “Yuan Yıllığı. Finansal Ekonomi 4” bölümünde ve “Dünyayı Yönetmek İçin Büyük Kodeks”de yer alan kayıtlara göre Fiyat Belirleme Ambarı, Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 6. yılı (1269) kurulmuştur (Yuan Yıllığı/s. 2467); (Yuan Edebi Türleri/s. 542). Fakat “Yuan Yıllığı. Kubilay Han Monografisi 1” bölümünde ise Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin ilk yılı (1260) kasım ayında Jinan 濟南, Yidu 益都 ve Bindi 濱棣 bölgelerindeki aç kalan halka Fiyat Belirleme Ambarı'ndan tahıl yardımı sağlandığı hakkında kaydın olduğunu tespit ediyoruz (Yuan Yıllığı/s. 68). Kanaatimize göre Fiyat Belirleme Ambarı Kubilay Han'ın ilk yılı olan 1260 tarihinde tesis edilmiş olup, daha sonra yürürlükten kaldırılmış ve 1269 tarihinde tekrar tesis edilmiş olmalıdır.

fiyatların yükselmesi durumunda bu ambarlar açılıyor ve tahıllar devlet tarafından piyasa fiyatının 1/4 kadar düşük oranında halka satışa sunuluyordu.⁷⁶⁰ Böylece hem halka içtimai yardım sağlanmış oluyor hem de piyasadaki tahıl fiyatını sabit tutabiliyordu.

Hayır Ambarına geline bu ambar da Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 6. yılı (1269) kuruldu. Her bir Köy İdaresi'nde bir Hayır Ambarı tesis ediliyor ve idare başı ambardan sorumlu tutuluyordu. Genelde hasadın bol olduğu senelerde Köy İdaresi'ne bağlı olan hanelerdeki her bir yetişkin erkek 5 dou (42 L), her yetişkin köle ise 2 dou (16.8 L) tahılı Hayır Ambarına veriyordu. Tahılı olmayanlar başka ürünleri verebiliyordu. Kıtık dönemlerinde toplanan bu tahıllar Köy İdaresi'nde bulunan halkın kullanımı için dağıtılıyordu. İlgili büroların izinsiz ambarda toplanan tahılları kullanmaları veya ödünç vermeleri yasaktı. Asker orduları Hayır Ambarlarının bulunduğu yerlerden geçerken zorbalık yapıp ambardan tahıl istemeleri yasaktı.⁷⁶¹

Kubilay Hanlığı döneminde tahıl ambarları hariç sosyal yardımlaşma için tesis edilen diğer kuruluşlar da mevcuttu. Bu kuruluşlar daha ziyade toplumda yardıma ihtiyaç duyan yaşlı, sakat, dul ve öksüzlere yönelik tesis edilen kuruluşlar idi. Bunlardan ilki Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin 2. yılı (1261) ocak ayında yaşlı, sakat, dul ve öksüzlerin kalabilmesi için tesis edilen Yetimhane ve Huzurevi (Gulaoyuan 孤老院) idi.⁷⁶² Bundan sonraki dönemlerde de bu gibi kuruluşlar tesis edilmeye devam etti. Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin ilk yılı (1264) Halka Fayda Sağlayan İlaç Bürosu (Huimin Yaoju 惠民藥局) tesis edilerek hastalığı olan fakir siviller için ilaçlar büro tarafından temin edilmeye başlandı.⁷⁶³ 8. yılı (1271) tüm bölgelerde Yardım Evi

⁷⁶⁰ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2467. Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi*, 224. Marco Polo, *The Book of Ser Marco Polo*, vol. I, 443-444. Zhao Yunqi, *Çin Maliyesi*, 253.

⁷⁶¹ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 762. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2467.

⁷⁶² Guo Chengwei, *Kapsamlı Düzenlemeler*, 57. Li Juanjuan 李娟娟, “Yuan Hanedanı Dönemi Hayır Faaliyetleri Üzerine Araştırma-Yuandai Cishan Huodong Yanjiu 元代慈善活动研究,” (Shuoshi Xuewei Lunwen 硕士学位论文, Xinan Daxue 西南大学, 2013), s. 92. Xu Dan 徐丹, “Yuan Hanedanı'nın Yetim ve Yaşlılara Yardım Sistemi-Yuandai De Gulao Yangji Zhidu 元代的孤老养济制度”, *Lishi Changlang 历史长廊*, No. 7 (2014), s. 133-134.

⁷⁶³ “Yuan Yıllığı”, “Yeni Yuan Yıllığı” ve “Dünyayı Yönetmek İçin Büyük Kodeks”de yer alan kayıtlara göre Halka Fayda Sağlayan İlaç Bürosu, 1237 tarihinde Ögeday Kaan hakimiyetini döneminde Yanjing'den Nanjing'e 南京 kadar olan 10 yerde tesis edilmiştir. Kubilay Han dönemine geldiğinde bu büro Zhongtong devresinin 2. yılı (1261) Chengdu'da tesis edildi. 4. yılı (1263) Shangdu'da tesis edildi. Bu tarihten sonra başka yerlerde de bürolar tesis edilmiş olmalıdır ki Kubilay

(Jizhongyuan 濟衆院) tesis edilerek yaşlı, sakat, öksüzler için gıda ve odun yardımı sağlandı.⁷⁶⁴ 19. yılına (1282) gelindiğinde sadece yaşlı, sakat, dul ve öksüzlere bakmak için her bir bölgede bir tane Bakım Evi (Yangjiyuan 養濟院) tesis edildi. Bakım Evi'ne alınacak kimseler mutlaka denetimden geçiriliyor ve gerçek olduğu tespit edildikten sonra Bakım Evi'ne alınıyordu.⁷⁶⁵

Sosyal yardımlaşma kuruluşlarının tesis edilmesi ve yürütülebilmesi için devlet tarafından bütçe ayrıldığını görüyoruz. Aşağıda “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”na göre tarafımızdan oluşturulan tabloda Halka Fayda Sağlayan İlaç Bürosu için devlet tarafından ayrılan bütçe miktarı yer almaktadır. Ancak ayrılan bu bütçelerin hangi imparator dönemine ait olduğu hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlamıyoruz.

Tablo 21: “Yuan Yıllığı” ve “Yeni Yuan Yıllığı”na Göre Devlet Tarafından Halka Fayda Sağlayan İlaç Bürosu İçin Ayrılan Bütçe Miktarı:⁷⁶⁶

Eyalet Adı:	Ayrılan Bütçe Miktarı:
Fuli Eyaleti:	3780 ding
Henan Eyaleti:	270 ding
Huguang Eyaleti:	1150 ding
Liaoyang Eyaleti:	240 ding
Sichuan Eyaleti:	240 ding
Shanxi Eyaleti:	240 ding
Jiangxi Eyaleti:	300 ding
Jiangzhe Eyaleti:	2615 ding
Gansu Eyaleti:	100 ding
Yunnan Eyaleti:	11.500 suo beyaz sedef kabuğu

Han'ın Zhiyuan devresinin 25. yılına (1288) gelindiğinde bürolara hükümet tarafından sağlanan sermayelerin gereksiz harcanması ve kaybolmasından dolayı tüm tesis edilmiş bürolar yürürlükten kaldırıldı. Daha sonra imparator Temür Olcaytu'nun Dade devresinin 3. yılına (1299) gelindiğinde tekrar her bölgede bir tane Halka Fayda Sağlayan İlaç Bürosu tesis edilmesi emredildi. Bu büro için gereken masraflar hükümet tarafından karşılandı ve fakir halka tedavi ve ilaç yardım sağlandı. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2467-2474. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1736. Su Tianjue, *Yuan Edebi Türleri*, 543. Guo Chengwei, *Kapsamlı Düzenlemeler*, 57.

⁷⁶⁴ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2474.

⁷⁶⁵ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2474. Guo Chengwei, *Kapsamlı Düzenlemeler*, 58.

⁷⁶⁶ Bu tablonun oluşturulmasında şu kaynakları kullandık. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2468. Ke Shaomin, *Yeni Yuan Yıllığı*, 1736.

Aşağıda tarafımızdan oluşturulan tabloda ise “Yuan Yıllığı”nın 96. bölümü olan “Finansal Ekonomi 4”te yer alan “İçtimai Yardım (Zhenxu 賑恤)” başlığı altında verilen bilgilere göre Kubilay Hanlığı döneminde devlet tarafından yaşlı, sakat, dul ve öksüzlere sağlanan içtimai yardımlar hakkındaki bilgiler yer almaktadır. Fakat şunu da hatırlatmamızda fayda vardır ki “Yuan Yıllığı”nda yer alan “İmparatorlar Monografisi” bölümlerinde de yaşlı, sakat, dul ve öksüzlere sağlanan içtimai yardımlar hakkında pek çok önemli bilgiler mevcuttur. Biz tabloyu oluştururken sadece “Yuan Yıllığı”nın 96. bölümü olan “Finansal Ekonomi 4”e odaklandık. Dolayısıyla Kubilay Hanlığı boyunca yaşlı, sakat, dul ve öksüzlere sağlanan içtimai yardımlar Tablo 22’de gösterdiğimiz kadar değildir.

Tablo 22: “Yuan Yıllığı”na Göre Kubilay Hanlığı Döneminde Yaşlı, Sakat, Dul ve Öksüzlere Sağlanan İçtimai Yardımlar:⁷⁶⁷

Tarih:	Sağlanan İçtimai Yardımlar:
Kubilay Han Zhongtong devresinin ilk yılı (1260)	Gıda verildi.
Kubilay Han Zhiyuan devresinin ilk yılı (1264)	Hasta insanlara ilaç, fakir insanlara gıda verildi.
8. yılı (1271)	Yardım Evi tesis edildi. Gıda ve odun verildi.
10. yılı (1273)	Gıda ve odun verildi.
19. yılı (1282)	Bakım Evi tesis edildi.
20. yılı (1283)	Pekin’in güney şehrindeki yaşlılar için kıyafet, gıda ve konaklama yeri temin edildi.
28. yılı (1291)	Dul kadınlar için yazlık ve kışlık kıyafetler verildi.
29. yılı (1292)	Fakir çocuklar için her gün 5 jin (3.2 kg) odun verildi.
31. yılı (1294)	Darı ve ipek kumaş verildi.
İmparator Temür Olcaytu’nun Yuanzhen devresinin 2. yılı (1296)	Tüm bölgelerdeki her bir yaşlı için bir kişilik kumaş verildi.
İmparator Temür Olcaytu’nun Dade	Her bir kişi için 2 guan Zhongtong Parası

⁷⁶⁷ Bu tablo “Yuan Yıllığı”na göre tarafımızdan oluşturuldu. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2474.

devresinin 3. yılı (1299)	verildi.
6. yılı (1302)	Ölen insanlara tabut satın alınması için bütçe verildi.

Tablo 22’de gördüğümüz üzere Kubilay Hanlığı döneminde yaşlı, sakat, dul ve öksüzlere sağlanan içtimai yardımlar çok çeşitlilik göstermektedir. Yaşlı, sakat, dul ve öksüzlere konaklama yeri, gıda, kumaş, kıyafet, ilaç, odun, para vererek onların yaşamını hayattayken garantiye aldığını, ölümünden sonra da tabutları için bütçe ayrıldığını görüyoruz.

Yukarıda bahsettiğimiz üzere Kubilay Hanlığı’nda tahıl ambarları ve sosyal yardımlaşma kuruluşlarının tesis edilmesi yanı sıra doğal afetler yaşandığı zaman devlet vergi ve angarya muafiyeti uygulayarak halka içtimai yardım da sağlıyordu. Doğal afetler yaşandığı zaman hasar durumuna göre vergi muafiyetinin doğru uygulanabilmesi için bir dizi düzenlemeler getirilmiştir. Buna göre Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 9. yılı (1272) tahıl ürünlerinin biçildiği zaman elverişsiz hava, fırtına, dolu, çekirge ve başka doğal afetler yaşandıysa hemen ilgili kurumlara gidip bu durumu bildirmesi, ilgili büroların bizzat afet yaşanan bölgeyi denetlemesi ve ne kadar hasar olduğunu kaydetmesi, bilgilerin saptanması için Gözetim Bürosu⁷⁶⁸ (Anchasi 按察司) hasarı tekrar gözden geçirerek durumu onaylaması, daha sonra afet bölgeleri için vergiden muafiyet belgesinin verilmesi kararı alındı. Eğer afet yaşandıktan sonra hemen hasar durumunu ilgili kurumlara bildirmeyip aradan uzun zaman geçerse, afet yeri zamanında denetlenmezse veya afet durumları hakkında sahte bilgi verilirse ceza uygulanıyordu.⁷⁶⁹

Afet durumları ilgili bürolar tarafından tespit edildikten sonra hasar durumuna göre vergilerin belirli bir miktarı veya tamamı muaf tutuluyordu. Kubilay Han’ın Zhongtong devresinin ilk yılı (1260) mayıs ayında alınan kararla afetten dolayı ağır hasar gören arazilerin en fazla 4/10 oranının vergilerden muaf tutulması, az hasar gören arazilerin ise 2/10 veya 3/10 oranının vergiden muaf tutulması, araziden hasar gören haneler vergi olarak tahıl ödemekte zorlanıyorsa bunun yerine diğer ürünleri

⁷⁶⁸ Gözetim Bürosu, yargı işlerinden, hapishanelerden, denetim ve gözetim gibi işlerden sorumlu bir kurumdur. Bkz. Charles O. Hucker, *Official Titles*, 104.

⁷⁶⁹ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 884.

ödemelerine izin verilmesi, hasar görmeyen ancak fakir hane arazilerinin en fazla 1/10 oranının vergiden muaf tutulması emredildi.⁷⁷⁰ “Zhiyuan Yeni Nizamnamesi” adlı yasada Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 28. yılı (1291) vergi muafiyeti ile ilişkin yeni kararlar çıkarılmıştır. Buna göre arazinin 8/10 oranı afetten dolayı hasara uğramışsa tüm vergiden muaf tutuluyordu. Eğer hasar 7/10 oranının altında ise sadece zarar gören arazi vergiden muaf tutuluyordu. Eğer arazi 6/10 oranında hasar görmüşse normal bir şekilde vergi alınmaya devam ediliyor ve ilgili bürolara bildirmesine de gerek yoktu. Bunların yanı sıra afet yaşandıktan sonra ilgili bürolara bildiriminin de belirli bir süresi olduğunu görüyoruz. Örneğin, imparator Temür Olcaytu’nun Dade devresinin ilk yılı (1297) mayıs ayında alınan karara göre Kuzey Çin’de sel ve kuraklık nedeniyle araziler hasar gördüğü zaman eğer araziler yaz mevsiminde hasat alınan araziler ise nisan ayı, günde hasat alınan araziler ise ağustos ayı içerisinde ilgili bürolara hasar durumunu bildirmesi, eğer bu aylar dışındaki aylarda afet yaşandıysa bir ay içinde durumu bildirmesi gerekiyordu. Eğer belirlenen süre dışında arazinin hasar durumu ilgili bürolara bildirilmişse araziler denetlenmeyecek ve vergi muafiyeti uygulanmayacaktı. Güney Çin’in hava koşulları Kuzey Çin’den farklı olduğu için güz mevsiminde hasat alınan arazilerin hasar durumunu ilgili bürolara bildirilmesi eylül ayı olarak belirlenmişti.⁷⁷¹

Aşağıda tarafımızdan oluşturulan tabloda “Yuan Yıllığı”nın 96. bölümü olan “Finansal Ekonomi 4”te yer alan “İçtimai Yardım” başlığına göre Kubilay Hanlığı döneminde devlet tarafından uygulanan vergi ve angarya muafiyeti yanı sıra halka sağlanan çeşitli içtimai yardımlar hakkında da bilgiler yer almaktadır. Tabloda yer alan bilgiler Kubilay Hanlığı döneminde uygulanan tüm vergi ve angarya muafiyeti değildir. Çünkü “Yuan Yıllığı”nda yer alan “İmparatorlar Monografisi” bölümlerinde de hanlık boyunca çeşitli durumlarda uygulanan vergi ve angarya muafiyeti hakkında bilgiler mevcuttur. Biz tabloyu oluştururken sadece “Yuan Yıllığı”nın 96. bölümü olan “Finansal Ekonomi 4”e odaklandık.

⁷⁷⁰ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 909.

⁷⁷¹ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 885. Guo Chengwei, *Kapsamlı Düzenlemeler*, 219-223. Paul Heng-chao Ch’en, *Chinese Legal Tradition*, 162-163.

Tablo 23: “Yuan Yıllığı”na Göre Kubilay Hanlığı Döneminde Doğal Afetler Nedeniyle Halka Sağlanan İçtimai Yardımlar:⁷⁷²

Tarih:		Yer Adları:	Yardım Sağlama Nedenleri:	Sağlanan İçtimai Yardımlar:
Kubilay Han’ın Zhongtong saltanat döneminin ilk yılı (1260)		Muhtelif bölgeler	Doğal afetler	İpek ve gümüş ⁷⁷³ olarak alınan tütün vergisinin oranı azaltıldı.
		Pingyang	Kıtlık	İçtimai yardım sağlandı.
2. yılı (1261)		Pekin, Xijing, Yanjing		Angaryadan muaf tutuldu.
	Şubat	Zhending, Henan, Shanxi, Dongping, Yidu, Pingyang, Daming ⁷⁷⁴ 大名	Savaş yükünün ağır olması	Angarya yükü azaltıldı.
3. yılı (1262)		Pekin	Savaş yükünün ağır olması	Bu senelik ipek ve gümüş olarak alınan tütün vergisinden muaf tutuldu.
		Sanchagu ⁷⁷⁵ 三叉沽	Güney Çinlilerin yağmalaması	165 tuz hanesi bu senelik ipek ve gümüş olarak alınan tütün vergisinden muaf tutuldu.

⁷⁷² Bu tablo “Yuan Yıllığı”na göre tarafımızdan oluşturuldu. Bkz. Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 2470-2475.

⁷⁷³ Tezimizin “Tütün Vergisi” bölümünde bahsettiğimiz üzere Moğol İmparatorluğu döneminde tütün vergisi gümüş olarak da alınıyordu. Bu uygulama Kubilay Hanlığı’nın kâğıt para sistemine geçilmesiyle birlikte gümüş yerine kâğıt parayla alınmaya başlandı. Ancak kaynaklarda vergi adı Moğol İmparatorluğu’nda olduğu gibi “gümüş olarak alınan tütün vergisi” olarak adlandırılmaya devam etmiştir. Dolayısıyla tezimizde ana kaynağa sadık kalarak “gümüş olarak alınan tütün vergisi” terimini kullandık.

⁷⁷⁴ Çin’in Hebei eyaletinde yer alan Daming ilçesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 29.

⁷⁷⁵ Çin’in Tianjin şehrinde yer alan Jinning’in 津寧 civarlarıdır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 21.

		Jinan	Kıtlık	30.000 dan (2.520.000 L) tahıl verildi.
	Temmuz	Ganzhou ⁷⁷⁶ 甘州	Fakir halk için	150 ding gümüş verildi.
	Eylül	Jinan	Li Tan isyanı	Çeşitli angaryadan muaf tutuldu.
4. yılı (1263)		Daming	Kuraklık ve don afeti	Tahıl vergisi oranı azaltıldı.
		Dongping, Jihe ⁷⁷⁷ 濟河	Fakir halk için	Para ve gıda yardımı sağlandı.
			Moğol Hanlarından Cibi Temür'un? (Zhibi Temuer 只必 帖木兒) idaresindeki fakir halk için	4000 ding para verildi.
	Ağustos	Xiliang ⁷⁷⁸ 西涼	Hunduhai (渾都海) ve Alendar (Alandaier 阿藍 兒) isyanı	Üç sene boyunca vergi ve angaryadan muaf tutuldu.
Zhiyuan devresinin ilk yılı (1264)			Fakir ve hasta insanlar için	Gıda ve ilaç yardımı sağlandı.
	Nisan		Daha önce firar edip giden ve sonradan tekrar mesleğine dönenler için	Üç sene boyunca vergi ve angaryadan muaf tutuldu.

⁷⁷⁶ Çin'in Gansu eyaletinde bulunan Zhangye 張掖 şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 181.

⁷⁷⁷ Çin'in Shandong eyaleti Pingyin 平陰 ilçesinin kuzeydoğusundan geçen Sarı Nehri civarlarıdır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1127.

⁷⁷⁸ Çin'in Gansu eyaletinin Wuwei 武威 şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 257.

2. yılı (1265)			Gümüş olarak alınan tütün vergisi 3/10 oranında azaltıldı. Meslek sahibi olmayanlardan ise 7/10 oranında azaltıldı.
		Moğol hanlarından Kökçü'nün? (Kuokuochu 闊闊出) idaresindeki askeri haneler için	100 ding para verildi.
3. yılı (1266)	Zhongdu		Gümüş olarak alınan tütün vergisi 1/4 oranında azaltıldı.
	Dongping	İpek böceklerinin hasara maruz kalması	İpek olarak alınan tütün vergisi oranı azaltıldı.
5. yılı (1268)	Yidu	Fidelerin hasara maruz kalması	Gıda yardımı sağlandı. Vergi ve angaryadan muaf tutuldu.
6. yılı (1269)	Hejian, Dongping olmak üzere toplam 15 bölgede	Kıtlık ve ipek böceklerinin hasara maruz kalması	Tahıl yardımı sağlandı. İpek olarak alınan tütün vergisi oranı azaltıldı.
7. yılı (1270)	Nanjing, Henan	Kuraklık ve çekirge afeti	Angarya yükü 6/10 oranında azaltıldı.
8. yılı (1271)	Xijing	Posta istasyonundaki askerler için	Tahıl verildi.

12. yılı (1275)		Puzhou ⁷⁷⁹ 濮州	Kıtlık	5000 dan (420.000 L) tahıl ödünç verildi.
	Ağustos	Henan ve diğer bölgeler		Henan bölgesinden gümüş olarak alınan tütün vergisi 2/3 oranında azaltıldı. Diğer bölgelerde ise 5/10 oranında azaltıldı.
16. yılı (1279)				Güney Çin'den nakledilen fakat kaliteli olmayan pirinçler fakir halka verildi.
19. yılı (1282)		Hanbalık		Köylü hanelerden ipek ve gümüş olarak alınan tütün vergisinin yarısı muaf tutuldu.
		Zhending	Kıtlık	İki ay boyunca tahıl verildi.
		Muhtelif bölgeler		Köylü haneler gümüş olarak alınan ve memur maaşının ödenmesi için alınan tütün vergisinden muaf tutuldu. Daha önce firar eden haneler vergi ve angaryadan muaf tutuldu.

⁷⁷⁹ Çin'in Shandong eyaletinde bulunan Juancheng 鄆城 ilçesinin kuzeyinde yer almaktadır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1127.

20. yılı (1283)		Hanbalık ve Pingluan ⁷⁸⁰ 平瀾		Köylü haneler ipek olarak alınan ve memur maaşının ödenmesi için alınan tütün vergisinden muaf tutuldu.
		Güney Çin	Kuraklık ve sel	Tahıl vergisinden 2/10 oranında muaf tutuldu.
		Shuidada bölgesi	Fakir halk için	1000 top ipek kumaş ve 300 ding para verildi.
22. yılı (1285)		Hanbalık		Köylü ve askerî haneler arazi vergisinden muaf tutuldu.
				Halk gümüş olarak alınan ve memur maaşının ödenmesi için alınan tütün vergisinden muaf tutuldu.
23. yılı (1286)		Hanbalık ve civarları	Kıtlık	Üç ay boyunca tahıl verildi.
24. yılı (1287)		Dongjing ⁷⁸¹ 東京		Köylü ve askerî haneler ipek, gümüş olarak alınan ve memur maaşının ödenmesi için alınan tütün vergisinden muaf tutuldu.
		Pekin	Kıtlık	Aç kalan halk vergi ve angaryadan muaf

⁷⁸⁰ Çin'in Hebei eyaletinin Lulong 盧龍 ilçesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 203.

⁷⁸¹ Çin'in Liaoning eyaletinin Liaoyang şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 438.

				tutuldu.
		Woduan ⁷⁸² 斡端	Kıtlık	10.000 ding para verildi.
		Zhexi, Yangzhou ⁷⁸³ 揚州	Sel	Yangzhou bölgesi arazi vergisinden muaf tutuldu. Zhexi bölgesi ise 2/10 oranında muaf tutuldu.
	Temmuz		Moğol hanlarından Aljigi'nin? (Azhiji 阿只吉) idaresindeki fakir halk için	Büyük ağız/boğaz (Dakou 大口) için 2 dou (16.8 L), küçük ağız/boğaz (Xiaokou 小口) için ise 1 dou (8.4 L) tahıl verildi.
25. yılı (1288)		Liaoyang, Wuping ⁷⁸⁴ 武平		Angaryadan muaf tutuldu.
		Nanan ⁷⁸⁵ 南安	İsyan	Tahıl vergisinden muaf tutuldu.
26. yılı (1289)		Shaoxing ⁷⁸⁶ 紹興	Sel	Arazi vergisinden 3/10 oranında muaf tutuldu.
		Jingzhao	Kuraklık	30.000 dan (2.520.000 L) tahıl verildi.
	Haziran	Liaoyang	Hasadın bol olmaması	Vergi ve angaryadan muaf tutuldu.

⁷⁸² Hoten'dir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 974.

⁷⁸³ Çin'in Jiangsu eyaletinin Yangzhou şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 846.

⁷⁸⁴ Çin'in İç Moğolistan Özerk Bölgesi Ningcheng ilçesinin batısında yer alan Daming 大明 kasabasıdır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 421.

⁷⁸⁵ Çin'in Jiangxi eyaletinin Shangyou 上犹 ilçesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 568.

⁷⁸⁶ Çin'in Zhejiang eyaletinin Shaoxing şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 819.

27. yılı (1290)		Hejian, Pingluan, Baoding ⁷⁸⁷ 保定		İpek olarak alına tütün vergisinin yarısından muaf tutuldu.
		Hanbalık		İpek olarak alınan tütün vergisinden muaf tutuldu.
		Hanbalık, Liaoyang	Afet	Gümüş olarak ve memur maaşının ödenmesi için alınan tütün vergisinden muaf tutuldu.
		Hanbalık	Kıtlık	Düşük fiyatta 50.000 dan (4.200.000 L) tahıl satışı yapıldı.
	Haziran	Hejian	Şiddetli yağış	İpek olarak alınan tütün vergisinin yarısından muaf tutuldu.
	Ekim	Xingzhou ⁷⁸⁸ 興 州, Songzhou ⁷⁸⁹ 松州	Don	Arazi vergisinden muaf tutuldu.
28. yılı (1291)		Fuli eyaleti		Gümüş olarak ve memur maaşının ödenmesi için alınan tütün vergisinden muaf tutuldu.

⁷⁸⁷ Çin'in Hebei eyaletinin Baoding şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 600.

⁷⁸⁸ Çin'in Hebei eyaletinin Chengde şehrinin batısında yer alan Shuangluan 雙灤'dır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1088.

⁷⁸⁹ Çin'in İç Moğolistan Özerk Bölgesi Chifeng 赤峰 şehrinin güneybatısında yer almaktadır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 436.

		Hanbalık, Shangdu, Longxing, Pingluan, Datong, Taiyuan, Hejian, Baoding, Wuping, Liaoyang		İpek olarak alınan tütün vergisinden muaf tutuldu.
		Liaoyang	Afet	Tahıl vergisinin tamamından muaf tutuldu. Diğer vergilerden ise yarısı kadar muaf tutuldu.
		Huizhou, Liyang ⁷⁹⁰ 溧陽	Kıtlık	Üç ay boyunca tahıl yardımı sağlandı.
	Mayıs	Taiyuan	Hasadın bol olmaması	Şahıs, arazi ve tahıl vergilerinden muaf tutuldu.
		Hangzhou	Sel	Arazi vergisinden muaf tutuldu.
	29. yılı (1292)		Shangdu, Longxing, Pingluan, Baoding, Hejian	
Pekin			Deprem	Vergi oranları azaltıldı.
Hanbalık			Hasadın bol olmaması	Tahıl vergisi yanı sıra gümüş olarak ve memur maaşının ödenmesi için alınan tütün vergisinden

⁷⁹⁰ Çin'in Jiangsu eyaletinin Liyang şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 948.

				muaf tutuldu.
30. yılı (1293)		Hanbalık		Vergi ve angaryadan muaf tutuldu.
31. yılı (1294)		Muhtelif bölgeler	İmparator Temür Olcaytu'nun tahta oturması	Farklı oranlarda vergi ve angarya muafiyeti uygulandı.
	Haziran	Fuli eyaleti		Asker, posta, gemi, zanaatkâr, tuz ve demir eritme haneleri tahıl vergisinden muaf tutuldu.
	Haziran	Güney Çin		Tahıl vergisinin bir çeşidi olan yaz vergisinin yarısından muaf tutuldu.
İmparator Temür Olcaytu'nun Yuanzhen devresinin ilk yılı (1295)		Hanbalık		Tahıl vergisi yanı sıra gümüş ve ipek olarak alınan tütün vergisinden muaf tutuldu.
		Xianpingfu ⁷⁹¹ 咸平府	Sel	Vergi ve angaryadan muaf tutuldu.
			Moğol hanı Ananda'nın (Ananda 阿難答) idaresindeki fakir halk için	20.000 dan (1.680.000 L) tahıl verildi.
	Haziran	Longxingfu	Kıtlık	1300 dan (109.200 L) tahıl verildi.
	Temmuz	Liaoyang	Kıtlık	İki ay boyunca tahıl

⁷⁹¹ Çin'in Liaoning eyaleti Kaiyuan 開原 şehrinin kuzeydoğusudur. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 577.

				yardımı sağlandı.
İmparator Temür Olcaytu’nun Dade devresinin ilk yılı (1297)	Hanbalık, Shangdu, Longxing	Yeni saltanat adının kullanılmaya başlanması	Köylü haneler üç sene boyunca vergi ve angaryadan muaf tutuldu.	
	Liaoyang, Shuidada bölgesi	Kıtlık	Köylü hanelere 5000 dan (42.000 L) tahıl verildi.	
	Yangzhou, Linjiang ⁷⁹² 臨江	Kıtlık	Tahıl verildi.	
	Fuli eyaleti, Güney Çin	Afet	Üç ay boyunca tahıl verildi.	
2. yılı (1288)	Longxing, Linjiang		Tahıl verildi.	
3. yılı (1299)	Fuli eyaleti		Gümüş olarak alınan ve memur maaşının ödenmesi için alınan tütün vergisinden muaf tutuldu.	
	Güney Çin		Tahıl vergisinin bir çeşidi olan yaz vergisinden 3/10 oranında muaf tutuldu.	
	Yangzhou, Huaian ⁷⁹³ 淮安	Kuraklık ve çekirge afeti	Tahıl vergisinden muaf tutuldu.	
4. yılı (1300)	Ezhou ⁷⁹⁴ 鄂州	Kıtlık	Köylü hanelere 100.000 dan (8.400.000 L) tahıl verildi.	

⁷⁹² Çin'in Jiangxi eyaleti Zhangshu 樟樹 şehrinin güneybatısında yer alan Linjiang kasabasıdır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1117.

⁷⁹³ Çin'in Jiangsu eyaletinin Huaian şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 783.

⁷⁹⁴ Çin'in Hubei eyaletinin Wuhan 武漢 şehrinde yer alan Wuchang 武昌'dır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 851.

5. yılı (1301)	Hanbalık, Shangdu, Longxing		Tahıl vergisi yanı sıra gümüş ve ipek olarak alınan tütün vergisinden muaf tutuldu.
	Güney Çin		Arazi vergisinden 1/10 oranında muaf tutuldu.
6. yılı (1302)	Hanbalık, Pingluan		Vergi ve angaryadan muaf tutuldu.
7. yılı (1303)	Guide ⁷⁹⁵ 歸德	Kıtlık	10.000 ding para verildi.
	Jinghu ⁷⁹⁶ 荆湖, Chuanshu ⁷⁹⁷ 川蜀	Gıda yetersizliği	Farklı oranlarda vergi ve angaryadan muaf tutuldu.
8. yılı (1304)	Pingyang, Taiyuan	Deprem	Üç sene boyunca vergi ve angaryadan muaf tutuldu.
9. yılı (1305)	Liyang	Yangın	İki ay boyunca tahıl verildi.
	Hanbalık, Shangdu, Longxing, Fuli eyaleti ve Jianghuai bölgesi		İçtimai yardım sağlandı.
10. yılı (1306)			Önceden firar eden ve sonra tekrar mesleğine dönen haneler üç sene boyunca vergi ve angaryadan muaf

⁷⁹⁵ Çin'in Henan eyaletinin Shangqiu 商丘 şehrinde yer almaktadır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1147.

⁷⁹⁶ Çin'in Hunan eyaletidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 562.

⁷⁹⁷ Çin'in Sichuan eyaletinin orta ve doğu kısımlarını göstermektedir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 66.

			tutuldu.
11. yılı (1307)		İmparator Kayşan'ın tahta oturması	Farklı oranlarda vergi ve angarya muafiyeti uygulandı.
	Anzhou ⁷⁹⁸ 安州, Gaoyang ⁷⁹⁹ 高陽	Kıtlık	5000 dan (420.000 L) tahıl verildi.
	Huozhou ⁸⁰⁰ 鄆州	Kıtlık	10.000 dan (840.000 L) tahıl verildi.
	Fengfu ⁸⁰¹ 奉符	Kıtlık	2000 ding para verildi.
	İki Zhe bölgesi, Jiangdong	Kıtlık	30.000 ding'den fazla para ve 200.000 dan'dan (16.800.000 L) fazla tahıl verildi.
	Shaoxing, Qingyuan, Taizhou ⁸⁰² 台州	Kıtlık	147.000 ding'den fazla para, 5000 tane tuz ruhsatı ve 300.000 dan (25.200.000 L) tahıl verildi.
İmparator Kayşan'ın Zhida devresinin ilk yılı (1308)	Kuzey Çin ve Güney Çin	Kuraklık ve sel	Gümüş ve ipek olarak alınan tütün vergisi yanı sıra tahıl vergisinin bir çeşidi olan yaz vergisinden muaf

⁷⁹⁸ Çin'in Hebei eyaleti Baoding şehrinin Anxin 安新 ilçesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 322.

⁷⁹⁹ Çin'in Hebei eyaleti Baoding şehrinin Gaoyang ilçesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 683.

⁸⁰⁰ Çin'in Pekin şehri Tongzhou bölgesinin güneydoğusunda yer alan Huoxian 鄆縣 kasabasıdır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1009.

⁸⁰¹ Çin'in Shandong eyaleti Taian şehrinin güneydoğusudur. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 419.

⁸⁰² Çin'in Zhejiang eyaletinin Linhai şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 248.

			tutuldu.
2. yılı (1309)	Fuli eyaleti, Jianghuai bölgeleri		Vergi ve angaryadan muaf tutuldu.
3. yılı (1310)	Hanbalık, Shangdu, Zhongdu		Tahıl vergisinin bir çeşidi olan güz vergisinden muaf tutuldu.
4. yılı (1311)		Fuli Eyaleti	Gümüş olarak alınan tütün vergisinden muaf tutuldu.
		Güney Çin	Tahıl vergisinin bir çeşidi olan yaz vergisinden 3/10 oranında muaf tutuldu.
	Nisan	Hanbalık, Shangdu, Zhongdu	Üç sene boyunca vergi ve angaryadan muaf tutuldu.
İmparator Ayurbarwada'nın Huangqing devresinin ilk yılı (1312)	Ningguo ⁸⁰³ 寧國	Kıtlık	İki ay boyunca tahıl verildi.
2. yılı (1313)	Yidu		Aç kalan halka geri ödemeli olarak ödünç aldığı gıdaları geri ödememesi muafiyeti tanındı.
İmparator Ayurbarwada'nın Yanyou devresinin ilk yılı (1314)	Hanbalık, Shangdu ve diğer bölgeler	Yeni saltanat adının kullanılması	Hanbalık ve Shangdu'da iki sene boyunca vergi ve angarya muafiyeti uygulandı. Geri

⁸⁰³ Çin'in Anhui eyaletinin Ningguo şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1014.

			kalan bölgelerde ise doğal afetler yüzünden içtimai yardıma muhtaç insanlar bir sene boyunca vergi ve angaryadan muaf tutuldu. Önceden firar edip tekrar mesleğine geri dönenler ise üç sene boyunca vergi ve angaryadan muaf tutuldu.
2. yılı (1315)	Muhtelif bölgeler		Angarya ve ipek olarak alınan tütün vergisinden muaf tutuldu.
	Henan, Guide, Xiangyang, Nanyang ⁸⁰⁴ 南陽, Xuzhou ⁸⁰⁵ 徐州, Pizhou ⁸⁰⁶ 邳州, Chenzhou ⁸⁰⁷ 陳州, Caizhou ⁸⁰⁸ 蔡州, Xuzhou ⁸⁰⁹ 許州, Jingmen ⁸¹⁰ 荊門	Sel	Tahıl vergisinden muaf tutuldu.

⁸⁰⁴ Çin'in Henan eyaletinin Nanyang şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 568.

⁸⁰⁵ Çin'in Jiangsu eyaletinin Xuzhou şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 677.

⁸⁰⁶ Çin'in Jiangsu eyaletinin Pizhou şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 446.

⁸⁰⁷ Çin'in Henan eyaletinin Huaiyang 淮陽 bölgesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 810.

⁸⁰⁸ Çin'in Henan eyaletinin Runan 汝南 ilçesidir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 972.

⁸⁰⁹ Çin'in Henan eyaletinin Xuchang 許昌 şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 768.

⁸¹⁰ Çin'in Hubei eyaletinin Jingmen şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 562.

3. yılı (1316)	Suzhou ⁸¹¹ 肅州	Afet	Tahıl vergisinden muaf tutuldu.
7. yılı (1320)	Fuli eyaleti		İpek olarak alınan tütün vergisinden 5/10 oranında muaf tutuldu.
	Başkent haricindeki bölgeler		İpek olarak alınan tütün vergisinden 3/10 oranında muaf tutuldu.
İmparator Cudibala'nın Zhizhi devresinin 2. yılı (1322)			Köylü, asker ve posta haneler için içtimai yardım sağlandı.
3. yılı (1323)	Linqing		Köylü, asker ve gemi haneleri üç sene boyunca vergi ve angaryadan muaf tutuldu.
	Fujian		Balıkçı haneler bir sene boyunca vergi ve angaryadan muaf tutuldu.
İmparator Yesun Temür'ün Taiding devresinin 3. yılı (1326)	Jianghuai ve onun güneyindeki bölgeler		Gümüş olarak alınan tütün vergisinden muaf tutuldu.
İmparator Tok Temür'ün Tianli devresinin ilk yılı	Haibei ⁸¹² 海北		Üç sene boyunca tuz vergisinden muaf tutuldu.
	Shanxi	Kuraklık ve don	Bir sene boyunca ipek ve gümüş olarak alınan tütün

⁸¹¹ Çin'in Gansu eyaletinin Jiuquan 酒泉 şehridir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 953.

⁸¹² Çin'in Guangdong eyaletinin güneybatısını ve Guangxi Zhuangzu Özerk Bölgesi'nin güneyini göstermektedir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 696.

(1328)				vergisinden muaf tutuldu.
		Yanguanzhou ⁸¹³ 鹽官州	Gelgit afeti	Tahıl vergisinden muaf tutuldu.
	Aralık	Eşkıyalar tarafından yağmalanan bölgeler	Yağma	Bir sene boyunca vergi ve angaryadan muaf tutuldu.
2. yılı (1329)	Ekim	Fengyuan		Alım satım vergisinden muaf tutuldu.
		Guanshan ⁸¹⁴ 關陝	Kuraklık	Üç sene boyunca vergi ve angaryadan muaf tutuldu.
İmparator Tok Temür'ün Zhishun devresinin ilk yılı (1330)		Henan, Huaiqing, Haibei, Hongchenger ⁸¹⁵ 紅城兒	Yeni saltanat adının kullanılması	Henan ve Huangqing bölgesi çeşitli vergilerden muaf tutuldu. Haibei bölgesi tuz vergisinden muaf tutuldu. Hongchenger'deki askeri tarım çiftliklerinde görevli askerlere üç sene boyunca içtimai yardım sağlandı.

Tablo 23'te gördüğümüz üzere çeşitli doğal afetler yanı sıra yaşanan isyan, yağma, savaş, yeni bir imparatorun tahta geçmesi ve yeni saltanat adının kullanılması gibi

⁸¹³ Çin'in Zhejiang eyaleti Haining 海寧 şehrinin güneybatısında yer alan Yanguan 鹽官 kasabasıdır. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 1196.

⁸¹⁴ Çin'in Shanxi bölgesini ifade etmektedir.

⁸¹⁵ Çin'in İç Moğolistan Özerk Bölgesi Hellingeer 和林格爾 ilçesinin güneybatısında yer alan Dahongcheng 大紅城'dir. Bkz. Qiu Shusen, *Yuan Yıllığı Sözlüğü*, 636.

olağanüstü durumlarda da halka içtimai yardımın sağlandığını görüyoruz. Devlet tarafından sağlanan içtimai yardım sadece sivillere değil, aynı zamanda askeri hanelere, posta hanelerine, tuz hanelerine, demir eritme hanelerine, zanaatkâr hanelerine, gemi hanelerine vb. de sağlanmıştır. Sağlanan içtimai yardım türlerinin başında tahıl yardımı gelmektedir. Devlet tarafından sivillere sağlanan tahıllar zaman zaman karşılıksız, zaman zaman da devletin temin ettiği kadarının geri ödenmesi şartıyla veya tahılların pazar fiyatından düşük bir fiyatla devlet tarafından halka satmasıyla gerçekleştiğini görüyoruz. Tahıl yardımı yanı sıra ipek kumaş, kâğıt para ve tuz ruhsat belgesi yardımı gibi çeşitli içtimai yardımlar da sağlanmıştır. Bu yardımların yanı sıra diğer sık rastladığımız içtimai yardım ise vergi ve angarya muafiyetinin sağlanmasıdır. Çeşitli durumların değerlendirilmesinin ardından duruma göre halk tahıl vergisi, tütün vergisi, şahıs vergisi, arazi vergisi, alım satım vergisi ve angaryadan muaf tutulmuştur. Duruma göre halk bazen vergi ve angaryanın tamamından muaf tutulurken, bazen ise belli bir oranından muaf tutulmuştur.

Kubilay Hanlığı döneminde içtimai yardımın sağlanması konusunda bir sistemin olduğu kanaatindeyiz. İçtimai yardım sağlanırken öncelikle gerçek ihtiyaç sahiplerinin tespit edildiğini, içtimai yardım sağlanması için nedenin ne olduğunun araştırıldığını, durumun ilgili bürolar tarafından denetimden geçirildiğini görüyoruz. Olağanüstü durumlarda tahıl, para, ipek, kumaş vb. yanı sıra vergi ve angarya muafiyeti gibi uygulamaların olması ve duruma göre düzenlemelerin yapılması düzende esnek bir yapının olduğunu gösteriyor. Olağanüstü giderler olarak içtimai yardımlar devletin önemli gider kalemidir. Çünkü devlet bütçesinde azalma olduğunu görüyoruz. Biz çalışmamızda sadece “Yuan Yıllığı”nda yer alan 96. bölümün başlıklarından biri olan “İçtimai Yardım” başlığından yola çıkarak ilgili bilgileri derledik. Eğer “İmparatorlar Monografisi” bölümlerinde yer alan içtimai yardımlarla ilgili bilgileri de buna ilave edersek devlet tarafından içtimai yardımın sağlanması için ayrılan bütçenin bizim tespitimizden daha fazla olduğunun kanaatindeyiz. Bunların yanı sıra olağanüstü durumlarda devletin halka içtimai yardım sağlaması aynı zamanda toplum düzenini korumak, insancıl ve güzel ahlakı ifade etmek açısından önemlidir. Bu ayrıca devletin sosyal bir devlet olduğunun da bir göstergesidir. “Yuan Yıllığı”nda bununla ilgili olarak: “*İçtimai yardımın*

sağlanması için oluşturulan yasa ve düzenlemeler birbirinden farklıdır. Kaydedilen bilgiler Kubilay Hanlığı'nın hayırseverliğini ve insana değer verdiğini gösteriyor.” bahsi geçmektedir.⁸¹⁶

6.7. Diğer Masraflar

Yukarıda sıraladıklarımız devletin önemli gider kalemleri hariç devletin başka gider kalemlerinin de olduğunu tespit ediyoruz. Bu gider kalemlerini zanaatkârlar, ordu ve askerler, çeşitli törenler vs. için harcanan masraflar oluşuyordu. Bu masraflar üzerinde kısaca bilgi vereceğiz.

6.7.1. Zanaatkârlar İçin Harcamalar

Kubilay Hanlığı döneminde zanaatkârlara her zaman önem verilmiştir. Kubilay Hanlığı'nda devlet iş yerlerinde çalışan zanaatkâr hane sayısının 200.000'den fazla olduğu tahmin edilmektedir. Ancak bunun haricinde Moğol prens ve aristokratlar için çalışan zanaatkâr haneleri de vardır. Bu haneler saraya bağlı olarak sarayın özel kullanımı için kumaş, giysi ve mücevherler ürettiyordu. Bazı bayındırlık işlerinde de yetenekli ustalara gerek duyulduğu için Kubilay Han zanaatkârların bağlılığını kazanmak için elverişli düzenlemeler uyguladı. Devlet esnafa iyi maaş vermekle birlikte onlara yiyecek, giysi ve tuz tahsis ediyor. Bunun yanı sıra angaryadan da muaf tutuluyordu. Hatta onların bazı ürünleri açık pazarlarda satmalarına dahi izin veriliyordu.⁸¹⁷ Dolayısıyla bizim ele alacağımız zanaatkâr haneleri normal zanaatkâr hanelerden farklılık göstermekte olup üzerinde duracağımız bu zanaatkâr haneleri devletin resmî kurumlarında çalışan, sarayda çalışan, Moğol hanedan üyeleri için çalışan zanaatkâr zümresidir.

Zanaatkâra erzak tahsis edilmesi Moğol İmparatorluğu döneminden itibaren başladığını görüyoruz. Moğol İmparatorluğu Ögeday Kaan döneminde zanaatkârlara her gün 3 sheng (2.52 L) olmak üzere her ayda 3 dou (25.2 L) pirinç veriliyordu. Kubilay Han'ın Zhongtong devresinin ilk dönemlerinde zanaatkârların bazılarına her ayda 4 dou (33.6 L) pirinç, yarım jin (320 g) tuz verilirken, bazılarına

⁸¹⁶ Song Lian, *Yuan Yılığ*, 2470.

⁸¹⁷ Xu Han, *Sosyoekonomi*, 47. Morris Rossabi, *Kubilay Han*, 119. Morris Rossabi, “The Reign of Khubilai Khan”, 448-449.

ise tahıldan 2 dou 5 sheng (21 L) veriliyordu. Kubilay Han'ın Zhiyuan devresinin 25. yılı (1288) mart ayında zanaatkârlara tahsis edilecek erzaklar standartlaştırıldı. Buna göre erkek ve kadın 15 yaş üzeri olanlar yani yetişkinler büyük ağız/boğaz, beş yaştan 14 yaş arası olanlar ise küçük ağız/boğaz olarak nitelendirildi ve zanaatkâr hanelerinden küçük ağız olanlara dahi devlet tarafından erzak temini sağlandı. Ancak beş yaştan küçük olanlara ise erzak temini sağlanmıyordu. Buna göre her zanaatkâr hanelerinden en fazla dört kişi olmak üzere erzak temini sağlanıyordu. Zanaatkârın kendisine her ayda 3 dou pirinç, yarım jin tuz tahsis edilirken, aile üyelerinden büyük ağız olanlara her ayda kişi başına göre 2 dou 5 sheng pirinç, küçük ağız olanlara ve aileye bağlı olan kölelerden büyük ağız olanlara her ayda kişi başına 1 dou 5 sheng (12.6 L) pirinç, aileye bağlı olan kölelerden küçük ağız olanlara her ayda kişi başına ise 7 sheng 5 ge (6.3 L) pirinç tahsis ediliyordu.⁸¹⁸ Buna göre başlangıçta sadece zanaatkârlara tahsis edilen erzaklar giderek zanaatkârlar aile üyelerine ve hatta zanaatkâr ailesine bağlı olan kölelere dahi tahsis edildiğini görüyoruz. Dolayısıyla zanaatkâr hanelerinin sayısının 200.000 olduğu düşünüldüğünde devlet tarafından temin edilen erzakların önemli bir gider kalemi olduğunu düşünebiliriz.

6.7.2. Ordu ve Asker İçin Harcamalar

Kubilay Hanlığı döneminde ordu ve asker için harcamalar devletin önemli bir gider kalemi sayılıyordu. Bir bölgenin veya sınır bölgesinin güvenliğinin korunması için gönderilen ordu birlikleri, özellikle de savaşa gönderilen ordu birlikleri için gereken savaş aletleri ve erzakların temini hükümet tarafından karşılanıyor ve bu büyük bir masrafa yol açıyordu. Marco Polo, Büyük Kağan'ın haznesine giren gelirlerin büyük bir bölümünün bölgeyi korumak için gönderilen birlikler için ayrıldığını ifade etmektedir.⁸¹⁹ Marco Polo'nun bu ifadesi bu görüşü desteklenmektedir.

“Yuan Yıllığı”nda Han'ın özel korumaları, bölge veya sınır savunma birlikleri, askeri sefere gönderilen ordu birlikleri için devlet tarafından ne gibi ve ne kadar bütçeler ayrıldığı hakkında pek çok bilgiye rastlıyoruz. Bunlardan birkaç örnek

⁸¹⁸ Guo Chengwei, *Kapsamlı Düzenlemeler*, 153-155. Zhao Yunqi, *Çin Maliyesi*, 192. Shouyi, *Yuan Hanedanı Dönemi (1)*, 510.

⁸¹⁹ Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi*, 301.

verecek olursak “Yuan Yıllığı”nda yer alan kayıtlara göre, Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 22. yılı (1285) Burma ve Çampa seferine çıkan ordu için 53.541 ding para, 8197 at, 16.634 koyun, 11 sığır, 22.100 dan (1.856.000 L) pirinç, 81.000 top ince ipek, 530 jin (339.2 kg) desenli ipek, 27.279 top pamuk kumaş, 1000 zırh, 1000 yay, 179 kıyafet verilmiştir.⁸²⁰ Savaş haricinde sınır bölgelerinin savunması için de devlet tarafından bütçeler ayrılıyordu. Bu bütçelerin daha ziyade kuzey sınır bölgesini savunmak için sarf edildiğini görüyoruz. İmparator Temür Olcaytu’nun Dade devresinin ilk yılı (1297) haziran ayında Karakurum’daki ordunun ihtiyacı için 100.000 ding para verilmiştir. 3. yılı (1299) nisan ayında Karakurum’daki ordu için 500.000 ding para, 400.000 top ipek kumaş ve 200.000 dan (16.800.000 L) tahıl verilmiştir.⁸²¹ İmparator Cudibala’nın Zhizhi devresinin 2. yılı (1322) mayıs ayında Kuzey’deki ordu için 32.500.000 guan para ve 500.000 top ipek verilmiştir.⁸²² Kubilay Hanlığı döneminde diğer sınır bölgelerinin savunması için de ordu ve askerlere hükümet tarafından çeşitli yardımlar sağlanmış, ancak Kuzey’de olduğu kadar büyük masrafa yol açmamıştır. Dolayısıyla sınır bölgelerinin savunması için devlet hazinesinden ayrılan bütçenin az bir miktar masraf olmadığı muhakkaktır.

Ordu ve asker için harcamalar hakkında yukarıda bahsettiğimiz örneklerle benzer olan örneklerin sayısını arttırmak mümkündür. Ancak çalışmamızın temel konusu malî yapı olduğundan ordu ve asker için harcamaların bütçesi, iaşesi vs. askeri teşkilat ile ilgili konular olduğu için biz bu konular üzerinde durmuyoruz. Fakat devletin genel bütçesinin önemli bir kısmının ordu ve askeriye için harcandığını da söyleyebiliriz.

6.7.3. Tören Masrafları

Kubilay Hanlığı’nda düzenlenen törenler, bayramlar, etkinlikler, ilahlara sunulan adaklar için hükümet hazinesinden bütçe ayrılıyor ve bu büyük bir masrafa neden oluyordu. Devlet bunun farkında olduğundan bu gibi masrafları kısıtlamak için bazı düzenlemeler yürürlüğe koyuldu. Kubilay Han’ın Zhiyuan devresinin 5. yılı (1268)

⁸²⁰ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 282-283.

⁸²¹ Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 412-427.

⁸²² Song Lian, *Yuan Yıllığı*, 623.

nisan ayında ülkenin farklı bölgelerinde tören masrafları için devlet hazinesinden ayrılan bütçe miktarı net olarak belirlendi. Buna göre imparatorun doğum günü için harcanan masrafların 2 liang'ı geçmemesi, imparatorun 12 hayvanlı takvime göre doğum yılı⁸²³ kutlaması için harcanan masrafın 6 liang olması, Konfüçyüs'e adak⁸²⁴ (Jiding 祭丁) için bir sene içindeki harcamaların 20 liang'ı geçmemesi, toprak ve tarım tanrısına (Shejishen 社稷神) adak⁸²⁵ için bir sene içindeki harcamaların 20 liang'ı geçmemesi, ilkbahar festivali için harcamaların 25 liang'ı geçmemesi, fırtına, yağmur ve yıldırım tanrılarına (Fengyüleishen 風雨雷神) adak⁸²⁶ için bir sene içindeki harcamaların 10 liang'ı geçmemesi, ejderha teknesi festivali⁸²⁷ (Chongwujie 重午節) ve çifte dokuzlar festivali⁸²⁸ (Chongjiujie 重九節) için harcamaların 10 liang'ı geçmemesi kararlaştırıldı. Eğer yukarıda bahsedilen festivaller ve adaklar hariç diğer festivalleri kutlamak ve adak sunmak isteyen bölgeler bütçe talebinde bulunursa müzakere edilmeli ve kabul görülürse bütçe ayrılması kararlaştırıldı.⁸²⁹

⁸²³ Kubilay Han 1215 tarihinde doğdu ve bu 12 hayvanlı takvime göre “Yihai 乙亥” yani domuz yılına denk geliyordu. Bu doğum yılı 12 senede bir kez kutlanıyordu.

⁸²⁴ Konfüçyüs'e adak için şubat ve ağustos ayları olmak üzere ilkbahar ve sonbaharda senede iki kez adak töreni düzenleniyordu.

⁸²⁵ Çin'de eskiden imparatorlar ülkede huzur, barış, tarımın bereketli ve mahsullü olması için kırsal yerlere giderek toprak tanrısı ve tarım tanrısı için adak töreni düzenlenerek dualarda bulunuyorlardı.

⁸²⁶ Geçmişte insanlar doğal afetlerin az, fırtına ve yağmurun bereketli olması için fırtına, yağmur ve yıldırım tanrıları için adak töreni düzenliyorlardı.

⁸²⁷ Çin takvimine göre 5 Şubat gününde kutlanmaktadır.

⁸²⁸ Çin takvimine göre her sene 9 Eylül gününde kutlanmaktadır.

⁸²⁹ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 769-770.

SONUÇ

Cengiz Han'ın torunu Kubilay Han 1260 tarihinde han ilan edildikten sonra Kuzey Çin'de kendi hakimiyeti olan Kubilay Hanlığı'nı kurdu. Kardeşi Arık Böke arasındaki çatışma sonrası galip gelen Kubilay Han 1264 tarihinde kardeşinin kendisine tabiyetini bildirmesinin ardından Moğolistan sahasına da hâkim oldu. 1279 tarihinde Moğollar, Güney Song Hanedanı'na son vererek Güney Çin'i idaresi altına aldı. Böylece Çin tarihinde ilk defa göçebe olan bir yabancı kavim hem Kuzey Çin'e hem de Güney Çin'e hâkim olmayı başardı. Dolayısıyla Kubilay Hanlığı'nın doğrudan yönetimi altında olan sahalar Moğolistan, Kuzey Çin ve Güney Çin bölgeleri oldu. Çalışmamızın ana konusu olan malî yapı incelenirken kaynaklardan tespit ettiğimiz kadarıyla bu üç bölgeye ağırlık verildiğini görüyoruz. Bu üç bölge Kubilay Hanlığı döneminde taşrada tesis edilen en üst idarî birim olan eyaletler vasıtasıyla idare ediliyordu. Kubilay Hanlığı döneminde toplam 12 eyalet tesis edilmiş olup, eyaletlerin alt birimleri de mevcuttu. Bunun yanı sıra Uygur, Tibet ve Güneydoğu Asya bölgeleri de Kubilay Hanlığı'na tabiyetini bildiren bölgeler arasındaydı.

Moğol İmparatorluğu döneminde malî yapı henüz sistematik değildi. Ögeday Kaan döneminde maliye ile ilgili kurumlar tesis edilerek ilk adımlar atılmaya başlamıştır. Kubilay Han döneminde gelindiğinde ise malî yapının sistematik işlediğini görüyoruz. Kubilay Han Çin gibi tarım ekonomisine dayalı geniş bir coğrafyaya hâkim olabilmek için salt Moğol bozkır ekonomisini Çin'de zorla uygulamadı. Çin'in mevcut yapılara müdahale etmeyip bozkır kültürü ile tarım kültürünün birbirini tamamlamasına özen gösterdi. Bu göçebe Moğolların Çin'de yaklaşık 100 yıllık hakimiyetini ayakta tutabilmesinin önemli faktörlerinden biri sayılıyordu. Dolayısıyla malî yapı devlet idaresinde önemli bir yere sahipti. Kubilay Han döneminde devletin en üst düzey büroları olan Merkez Sekreterlik, Teftiş Bürosu ve Askerî İşler Dairesi peş peşe kuruldu. Çalışmamızın ana hedefi malî yapı olduğundan biz Merkez Sekreterliği, özellikle de Merkez Sekreterliğin idaresinde bulunan toplam altı tane nazırlıktan devletin maliye işlerinden sorumlu bürosu olan Maliye Nazırlığı'na odaklandık.

Kubilay Hanlığı malî yapı incelenirken sosyal tarih ve ekonomik hayat değil, tamamen malî yapının kurumsal yapısını ana hatlarıyla inceledik. Dolayısıyla Merkez Sekreterliğine bağlı altı nazırlıktan biri olan Maliye Nazırlığı Kubilay Hanlığı dönemi malî yapıyı araştırmamız açısından önem arz etmektedir. Bu noktada “Yuan Yıllığı” 85. bölüm “Muhtelif Memuriyetler 1” bölümünde Maliye Nazırlığı ile ilgili önemli kayıtlar yer almaktadır. Maliye Nazırlığı’nın yer aldığı bölümü incelediğimizde Maliye Nazırlığı’nın işleyişi, malî yapıdaki hiyerarşik yapı, maliye ile ilgili idarî birimler, iş akışı ve memurların işleyişi hakkında bilgilere ulaşabiliyoruz. Maliye Nazırlığı, nüfus sayımı yapmak, ayni ve nakdi vergi işlerini düzenlemek, tarım ve toprak işlerini düzenlemek, haraç ve vergileri toplanmak ve harcamak, para akışını düzenlemek, hükümete gelen malları toplanmak, bu malların değerini biçmek, dağıtmak ve nakletmek merkezde bulunan bu büronun görevleri arasındaydı. Tezimizde tespit edebildiğimiz kadarıyla Maliye Nazırlığı’nın merkezinde toplam 154 memur görev alıyordu. Bu 154 memur sadece Maliye Nazırlığı’nın merkezdeki işlerinden sorumlu olup Maliye Nazırlığı’na bağlı taşradaki alt bürolardaki memurlardan farklıdır. Maliye Nazırlığı’na bağlı toplam 21 alt birimin olduğunu görüyoruz. Bu alt birimler altın, gümüş, yeşim taşı gibi kıymetli eşyalardan, kâğıt paraların basımından, dağıtımından ve imhasından, vergilerin toplanmasından, naklinden, devlet tekelinden olan ürünlerden (çay, tuz, şarap, sirke, maden) ve düzenlenmesinden, devlet harcamalarından sorumlu birimlerdi. Her bir birimin en başında bir üst derece memurun olduğunu, onun mahiyetinde alt derece görevlilerin olduğunu ve tüm memurların memuriyet derecelerine göre olduğunu ayrıntılı olarak tezimizin ikinci bölümünde anlattığımız üzere görüyoruz. Maliye Nazırlığı’na bağlı her bir alt birimin bünyesinde tanımlanan amir, memur ve bu gibi pozisyonları topladığımızda toplam 978 sayısına ulaşıyoruz. Yani Maliye Nazırlığına bağlı olan 21 alt birimde görev alan 978 memur mevcuttur. Böylece Maliye Nazırlığı merkezinde görev alan 154 memura Maliye Nazırlığı çatısı altında bulunan 21 alt birimde yer alan 978 memuru ilave edersek toplam 1132 memuriyet tanımı olduğunu söyleyebiliriz. Temizin ana konusu malî yapı olduğundan biz Maliye Nazırlığı hariç Merkez Sekreterliğine bağlı diğer nazırlıklar olan Adalet Nazırlığı, Tören Nazırlığı, İşgücü Nazırlığı, Harbiye Nazırlığı ve Kamu İşleri Nazırlıkları hakkında onların sistem içindeki yerini göstermek amacıyla kısaca bilgi verdik. Tezimizde tespit

ettiğimiz kadarıyla ana kaynaklarımızdan biri olan “Yuan Tüzüğü”nü incelediğimizde bu altı nazırlığın zaman zaman iş birliği içerisinde olduğunu görüyoruz. Örneğin posta istasyonları Harbiye Nazırlığı’nın idaresinde olmasına rağmen posta istasyonları tarafından temin edilecek olan süsün miktarının belirlenmesi Maliye Nazırlığı’nın kararına bağlıydı. Dolayısıyla devletin en üst idarî bürolarından biri olarak Merkez Sekreterliğinin işleyişini tam manasıyla anlayabilmek için ona bağlı olan diğer nazırlıkların da ayrıca çalışılması gerekmektedir. Biz bunlardan Maliye Nazırlığı’nı ayrıntılı olarak ortaya koyduk.

Kubilay Hanlığı dönemi malî yapı incelenirken malî yapıdaki en önemli aracın kâğıt para olduğunu görüyoruz. 1260 tarihinde Kubilay Han’ın tahta geçmesinden kısa bir süre sonra kendi hakimiyet alanlarında kâğıt para uygulamasını yürürlüğe koydu. 1279 tarihinde Güney Çin’in Moğollar tarafından tamamen ele geçirilmesinin ardından burada önceden kullanılan Song Hanedanı kâğıt paraları yerine Kubilay Han’ın kâğıt parası geçerli kılındı. Böylece Moğol İmparatorluğu döneminde bölgesel ve sınırlı sayıda tedavüle koyulan kâğıt paralar Kubilay Han dönemine gelindiğinde tek bir çeşit para olarak Kuzey Çin ve Güney Çin başta olmak üzere Uygur, Tibet ve Güneydoğu Asya ülkelerinde de kullanıldı. Bu bölgeler haricinde kâğıt para uygulaması 1294 tarihinde İlhanlı Devleti hükümdarı Geyhatu Han döneminde de yürürlüğe konuldu. Kubilay Hanlığı döneminde kâğıt paraların malî yapıdaki önemi devletin gelir ve giderlerinin kâğıt para aracılığıyla işlemesinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple tezimizde Moğol İmparatorluğu döneminden Kubilay Hanlığı döneminin sonuna kadar tedavüle koyulan kâğıt paralar üzerinde bilgi vererek paranın bu süreçteki değişimi ve gelişimi ortaya koymaya çalıştık. Tedavüle giren kâğıt paralar, eski paralarla bunların değiştirilmesi ve denklikleri, yıpranan paraların değiştirilme işlemleri gibi konuları ayrıntılı olarak inceledik. Yine ayrıntılı olarak örneklerini verdiğimiz üzere kâğıt para sahtekarlığı ve buna verilen cezalar arasında ölüm, sürgün, dayak gibi cezaları tespit ediyoruz.

Kubilay Hanlığı dönemi malî yapı incelenirken bunun içinde devletin gelirleri ve giderleri kavramları üzerinde durduk ve neler olduğunu tespit etmeye çalıştık. Kubilay Hanlığı döneminde devletin önemli gelir kalemlerinin çeşitli vergiler, angaryalar ve devlet tekelinde olan ürünlerin oluşturduğunu görüyoruz. Devletin gelir kalemlerinden biri olarak vergilerin konulmasında öncelikle vergi

mükelleflerinin belirlenmesi amacıyla nüfus sayımı yapıldığını tespit ettik. Moğol İmparatorluğu döneminde itibaren başlayan nüfus sayımı Kubilay Hanlığı döneminde de devam etti. Gerçi nüfus sayımı düzenli aralıklarla yapılmamışsa da sıklıkla denetimlerin yapıldığını ve hanenin nüfus sayısını gizleyenler veya gizlemeye çalışanlara cezaların verildiğini görüyoruz. Nüfus sayımı yapılırken bununla birlikte hanelerin mesleklerinin, sahip oldukları mal varlıklarının da tespit edildiğini ve buna göre hanelerin çeşitli derecelere ayrıldığını görüyoruz. Hanelerin sahip oldukları nüfus ve mal varlıklarına göre derecelendirilmesi onların üstlenmesi gereken vergi ve angarya miktarının belirlenmesine yarıyordu.

Devletin en önemli gelir kaynaklarından biri olarak vergiler, varlığını devam ettirmek ve hâkim olduğu tebaa üzerindeki nüfusunu denetlemek noktasında önemli role sahiptir. Devletlerin tarih boyunca sürekliliğini sağlayan en önemli etkenlerden biri vergi sisteminin mükemmel işlediği sağlam bir malî yapıya sahip olmasıydı. Kubilay Hanlığı döneminde vergi sisteminin sistematik işlediğini görüyoruz. Öncelikle Kubilay Hanlığı döneminde çeşitli vergi türlerinin kategorileştirildiğini görüyoruz. Buna göre çalışmamızda Kubilay Hanlığı döneminde şahıs vergisi, tahıl vergisi, tütün vergisi, alım satım vergisi, deniz ticareti vergisi, hayvan vergisi ve bu vergiler haricinde yine toplam 32 tane diğer vergi çeşidinin olduğunu tespit ettik. Bu çeşitli vergilerden alınacak olan vergi oranları belirlenmiştir. Ancak bu vergi türlerinin hepsini herkes ödemekle yükümlü değildi. Vergi mükellefinin bulunduğu yer, yaptığı iş, elde ettiği kazanç, ekip biçtiği arazi, angarya ile mükellef olup olmadığı gibi durumlara göre konumuna uygun vergi türüne tabi tutuluyordu. Bu durum Kubilay Hanlığı dönemi vergilendirme sisteminin adaletli olduğunun bir göstergesi olarak da yorumlanabilir. Vergiler toplanırken hem aynî hem de nakdî olarak toplanabilmekteydi. Nakdî olarak vergi ödeyemeyen haneler vergileri aynî olarak da ödeyebiliyorlardı. Vergiler toplanırken bir sene içinde belirlenen mevsim ve tarihlerde toplanıyordu. Vergiler ilgili bürolar tarafından toplanırken taşradaki en küçük yerlerden toplanıp taşradaki üst idarî birim olan eyaletlere getiriliyordu. Çeşitli eyaletlerde toplanan vergiler daha sonra hanlığın merkezine naklediliyordu. Tezimizde tespit ettiğimiz kadarıyla Kubilay Hanlığı'nda çeşitli vergiler toplanırken tesis edilen 12 eyalet bünyesinde toplandığını görüyoruz. Böylece vergiler taşrada en küçük bölgelerden alınıp eyaletlere, eyaletlerden daha sonra merkeze ulaştırıldığını

yani vergilerin en küçük birimden merkeze doğru nakledildiğini görüyoruz. Ancak dikkat çeken bir nokta vergilerin tamamının başkente toplanmadığı, özellikle memur maaşlarının tahıl ve para olarak ödendiği durumlarda eyaletlerde bunların sarf edildiğini tespit ediyoruz.

Kubilay Hanlığı döneminde devletin bir diğer önemli gelir kalemi angaryalar idi. Angaryalar iş veya hizmet olarak devlet için yapılan faaliyetler olup, yapılan iş ve hizmet karşılığı devlet tarafından ücret ödenmediğinden ve dolayısıyla herhangi bir masrafa yol açmadığından bir nevi devlet geliri sayılabilir. Kubilay Hanlığı'nda angaryalar fiziki angarya ve hizmet angaryası olarak ikiye ayrılıyordu. Fiziki angaryalar bildiğimiz üzere devletin inşaat, yol, nehir vb. yapım ve onarımlarında karşılığında maaş almaksızın yapılan iş ve hizmettir. Çalışmamızda dikkatimizi çeken diğer bir çeşit angarya ise hizmet angaryasıdır. Hizmet angaryası daha ziyade yerel bölgelerde alt düzey devlet idarelerine halk arasından seçilen bireylerin göreve getirilmesi ve yaptığı idarî hizmet karşılığı maaş ödenmemesidir. Tezimizde hizmet angaryasının nasıl işlediği ve hizmet angaryasıyla görevlendirilen birinin ne gibi sorumluluklarının olduğunu göstermek amacıyla köy idaresi ve köy idarecisi hakkında bilgiler verdik. Vergilerde olduğu gibi angaryalarda da bir çeşit angaryaya tabi tutulan birey diğer çeşit angaryaya tabi tutulmuyordu. Dolayısıyla köy idarecisi hizmet angaryasına tabi tutulduğu için diğer fiziki angaryaya tabi tutulmadığını görüyoruz.

Kubilay Hanlığı döneminde devletin bir diğer gelir kalemleri ise devlet tekelinde olan ürünler idi. Kubilay Hanlığı döneminde tuz, çay, şarap, sirke ve madenler devlet tekelinde olan ürünler idi. Bu ürünler içinde tuz, çay ve madenlerin devlet tekelinde tutulması sıkı bir şekilde uygulanmışken şarap ve sirke tekelinde esneklik olduğunu görüyoruz. Şarap ve sirke zaman zaman devlet tekelinde tutulurken, zaman zaman ise halkın vergi ödeme karşılığında serbest üretmesine izin verilmiştir. Devlet tekelinde olan ürünlerin satışı iki türlü gerçekleşiyordu. Biri devlet tarafından doğrudan satış, bir diğeri ise tüccar vasıtasıyla satış idi. Devlet tekelinde olan ürünler tüccar vasıtasıyla satışa çıkarılırken öncelikle tüccarların vergi idarelerine gidip satın alacağı ürünün miktarına bağlı olarak belirli bir para ödemesi gerekiyordu. Vergi öndendikten sonra vergi idaresi tarafından tüccara devlet tekelinde olan ürünleri satabilmesi için bir satış ruhsatı belgesi veriliyordu. Devlet tekelinde olan ürünlerin

türüne göre satış ruhsatlarının fiyatları değişiklik gösteriyordu. Tüccar kendisine verilen bu satış ruhsatı ile belirlenen miktarda devlet tekelinde olan ürünleri devletten satın alabiliyor ve belirlenen noktada ürünlerin halka satışını yapabiliyordu. Satış ruhsatı ile tüccarlar tek sefer satış yapabiliyorlardı. Satış tamamlandıktan sonra belirlenen birkaç gün içinde tüccar kendisine verilen bu satış ruhsatını aldığı vergi idaresine geri teslim etmesi gerekiyordu. Aksi takdirde cezaya tabi tutuluyordu. Elinde satış ruhsatı bulunmuyorsa vergi kaçakçılığı yapmış sayılıyordu. Böylece devlet tekelinde olan ürünlerin alımı, satımı ve vergilendirmesinin hep aynı usulle yapıldığını görüyoruz. Hatta cezalandırılma usulleri de benziyordu.

Devletin gelirleri olduğu gibi doğal olarak giderlerinin olduğunu görüyoruz. Çalışmamızda tespit ettiğimiz kadarıyla devletin başlıca gider kalemleri komutan ve bürokrat maaşları, maaş karşılığı tahsis edilen araziler, yıllık verilen pîşkeşler, posta ve elçi masrafları, içtimai yardımlar, devletin ihtiyaç duyduğu ürünleri sivilden satın alması ve kiralaması, zanaatkârlar, ordu ve tören için harcanan masrafları idi. Komutan ve bürokrat maaşları ilgili bölümde ayrıntılı durduğumuz üzere memurların merkezde veya taşrada görev yapmasına ve sahip olduğu derecelere göre değişiklik gösterdiğini görüyoruz. Memur maaşları Kubilay Hanlığı döneminde kâğıt para yanı sıra pirinç başta olmak üzere tahıl ile de ödenmiştir. Merkezde görevli memurlardan farklı olarak taşrada görevli memurlara maaş karşılığında memuriyet arazileri tahsis edilebiliyordu. Fakat her memura değil belli başlı memurlara derecelerine göre belirli ölçüde araziler tahsis ediliyordu. Böylece hem memur maaşları sağlanabiliyor hem de bölgenin idaresi sağlanabiliyordu.

Hanlığın bir diğer gider kalemi olarak yıllık pîşkeşler yani han ve hanedan üyelerine, damatlarına, başarı elde eden komutan ve bürokratlara verilen hediyelerdi. Moğol İmparatorluğu döneminden itibaren yıllık pîşkeşler verilmeye başlamıştır. Kubilay Han dönemine gelindiğinde ise yıllık pîşkeşlerin her sene düzenli olarak verilmesi kararlaştırılmıştır. Yıllık pîşkeş olarak altın, gümüş, değerli eşyalar, kâğıt para, ipek, saten kumaşlar, hayvan vb. ürünler verilmiştir. Her sene verilen yıllık pîşkeşler devlet bütçesinin azalmasına neden olduğundan bir gider kalemi olarak sayabiliriz. Devletin diğer bir gider kalemi olarak posta ve elçi masrafları da devlet için önemli bir gider sayılıyordu. Posta istasyonlarından yararlanan devlet memurları, elçiler vb. için temin edilmesi gereken süsün miktarları Maliye Nazırlığı tarafından

belirleniyordu. Posta istasyonlarından yararlananlara süsünler ücretsiz bir şekilde temin edildiğinden bu hizmet bir gider kalemi sayılabilir.

Devletin ihtiyaç duyduğu ürünleri siviliden satın alması ve kiralaması da devletin bir diğer gider kalemi sayılıyordu. Devlet ihtiyaç duyduğu ürünleri sivillerden satın alırken umumiyetle ürünün piyasa fiyatında olduğu gibi satın alıyordu. Ancak tahıllar satın alınırken bazen de piyasa fiyatından düşük fiyatta satın aldığı durumların da olduğunu tespit ediyoruz. Devlet ihtiyaç duyduğu ürünlerin taşınması için araç kiraladığında ise ürünün ağırlığı ve yolun mesafesine göre ücret ödüyordu. Enflasyonunun giderek artmasıyla kiralama ücretine de sürekli zam getirildiğini görüyoruz. Dolayısıyla devlet ihtiyaç duyduğu ürünleri satın alırken veya kiralarken masrafa yol açtığını görüyoruz.

Hanlığın bir diğer gider kalemi olarak içtimai yardımlar konusunda devlet ihtiyacı olan sivile iyi bir şekilde hizmet etme çabası içinde olduğunu görüyoruz. Fiyat belirleme ambarının tesis edilerek tahılların piyasadaki fiyatlarını dizginleyerek herkesin tahıl alabilmesini sağladığını ve kıtlık döneminde hayır ambarından halka tahıl yardımı sağladığını görüyoruz. Kubilay Hanlığı döneminde tahıl ambarları hariç sosyal yardımlaşma konusunda toplumda yardıma en çok ihtiyaç duyan yaşlı, sakat, dul ve öksüzlere yönelik Yetimhane ve Huzurevi, Yardım Evi, Bakım Evi ve İlaç Bürosu tesis edilerek onlara karşılıksız yardım sağlanmıştır. Bunun için devlet tarafından bütçe ayrılmıştır. Sosyal yardımlaşma kuruluşları hariç özellikle de doğal afetler yaşandığı zaman devletin uyguladığı genel bir yöntem olarak vergi ve angarya muafiyeti tanınmıştır. Vergi ve angarya muafiyetinin uygulanması ve duruma göre düzenlemelerin yapılması esnek bir yapısının olduğu göstermektedir. Ayrıca devlet tarafından çeşitli durumlarda halka içtimai yardımların sağlanması devletin sosyal bir devlet olduğunu da göstergesidir. Yukarıda bahsettiğimiz giderler yanı sıra zanaatkârlar, ordu ve çeşitli törenler için harcanan masrafların da devletin önemli gider kalemleri arasında yer aldığını görüyoruz.

Kubilay Hanlığı malî yapının kompleks ve sistematik bir yapı olduğunu, üzerinde çok ayrıntılı düşünüldüğünü söyleyebiliriz. Halkın sahip olduğu mal varlığına göre tabi tutulacağı vergi miktarının belirlenmesi, vergi oranlarının netliği, çeşitli durumlarda ve vergi ve angarya muafiyetlerinin uygulamalarla belirli bir adalet

duygusunun olduğunu, öte yandan bu kadar müdahaleci bir yapının halkı zorladığı düşünölebilir. Bunun yanı sıra bütün bu sistematik yapıya rağmen “Yuan Tüzüğü”nde tespit ettiğimiz kadarıyla sürekli revizyonlar, cezalandırmalar ve bununla ilgili bilgilerin de peş peşe gelmesiyle işlerin her zaman yolunda gitmediği, teorik ve uygulama arasında sorunların çıktığını göröyoruz. Bütün bunlardan da Kubilay Hanlığı malî yapının dinamik ve sistematik yapı olduğunu söyleyebiliriz.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmetbeyoğlu, Ali. “Moğollar ve Komşuları.” *Türk Moğol Tarihi*. Ed. Kürşat Yıldırım. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2018.
- Allsen, Thomas. “The Rise of the Mongolian Empire and Mongolian Rule in North China.” *The Cambridge History of China*. vol. 6. New York: Cambridge University Press, 1994.
- Anonim. *Büyük Yuan’ın At Yönetim İdaresi Kayıtları-Dayuan Mazheng Ji* 大元馬政記. Beiping 北平: Wendiang Shuzhuang 文殿閣書莊, 1937.
- Anonim. *Moğolların Gizli Tarihi*. Çev. Ahmet Temir. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986.
- Anonim. *Moğolların Gizli Tarihi-Menggu Mishi* 蒙古秘史. Haz. Yu Dajun 余大钧. Shijiazhuang 石家庄: Hebei Renmin Chubanshe 河北人民出版社, 2001.
- Anonim. *Yuan Tüzüğü-Yuan Dianzhang* 元典章. Haz. Hong Jinfu 洪金富. Taiwan Taipei 臺灣台北: Zhongyang Yanjiuyuan Lishi Yuyan Yanjiusuo 中央研究院歷史語言研究所, 2016.
- Arıcanlı, İsenbike Togan. “Cengiz Han Devleti’nin Kuruluş Safhaları ve Devlet Geleneği.” *Tarihte Türk Devletleri II*. Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1987.
- Arıcanlı, İsenbike Togan. “Moğollar Devrinde Çin’de Ticaret ve ‘Ortak’ Tüccarları.” *Toplum ve Bilim*, S. 25/26 (1984).
- Aziz, Şirinay. “Moğol İmparatorluğu’nda Ortak Tüccar Uygulaması ve Ortak Tüccar Uygulamasının Ming Hanedanı Döneminde Sona Erişi.” *Medeniyet Kültürel Araştırmaları Belleteni*, c. II. S. 3 (İstanbul, 2022).
- Barthold, V. V. *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*. Haz. Hakkı Dursun Yıldız. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990.
- Bangzhan, Chen 陈邦瞻. *Yuan Tarihi Olaylarının Kayıtları-Yuanshi Jishi Benmo* 元史纪事本末 (*Lidai Jishi Benmo* 历代纪事本末). Beijing 北京: Zhonghua Shuju 中华书局, 2015.

Bin, Su 粟斌. “Yuan Hanedanı’nda Sahte Paranın Yaygınlaşmasında Teknik Nedenlerinin Analizi-Yuandai Weichao Fanlan De Gongyi Yuanyin Fenxi 元代伪钞泛滥的工艺原因分析.” *Zhongguo Qianbi 中国钱币*, No. 87 (2004).

Biran, Michal. *Chinggis Khan*. England: Oneworld Publications, 2007.

Biran, Michal. *Qaidu and the Rise of the Independent Mongol State in Central Asia*. Richmond: Curzon Press, 1997.

Birge, Bettine. *Marriage and the Law in the Age of Khubilai Khan: Cases from the Yuan Dianzhang*. Cambridge: Harvard University Press, 2017.

Carpini, Johann de Plano. *Moğol Tarihi ve Seyahatnâme*. Çev. Ergin Ayan. Trabzon: Derya Kitapevi, 2001.

Chengwei, Guo 郭成偉. *Çin’in Nesillere Miras Tüzüğü: Büyük Yuan Hanedanı’nın Kapsamlı Düzenlemeleri-Zhonghua Chuanshi Fadian: Dayuan Tongzhi Tiaoge 中華傳世法典: 大元通制條格*. Beijing 北京: Falü Chubanshe 法律出版社, 1999.

Chengze, Sun 孫承澤. *Yuan Hanedanı Şahıslarının Biyografileri-Yuanchao Renwu Lue 元朝人物略*. Taipei 臺北: Wenhai Chubanshe 文海出版社, 1974.

Ch’i-Ch’ing, Hsiao. “Mid-Yüan Politics.” *Cambridge History of China*. vol. 6. New York: Cambridge University Press, 1994.

Chongyue, Ren 任崇岳. *Çin Toplumunun Umumi Tarihi: Song ve Yuan Hanedanı-Zhongguo Shehui Tongshi: Song Yuan 中国社会通史: 宋元*. vol. 4. Taiyuan 太原: Shanxi Jiaoyu Chubanshe 山西教育出版社, 1996.

Clements, Jonathan. *A Brief History of Khubilai Khan*. London: Running Press, 2010.

Cüveynî, Alaaddin Ata Melik. *Tarih-i Cihan Güşa*. Çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.

Çandarlıoğlu, Gülçin. “Kubilay Kaan ve Olcaytu Timur Kaan’ın Şahsiyetleri ve Devirleri Medeniyeti.” *Bozkurt’un Ejderha ile Dansı: Türk-Çin İlişkilerinin Kısa Tarihi*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2018.

Çandarlıoğlu, Gülçin. “Kubilay (1259-1294) ve Ulcay Timur Kaan (1294-1307) Zamanları.” *Bozkurt’un Ejderha ile Dansı: Türk-Çin İlişkilerinin Kısa Tarihi*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2018.

Dan, Xu 徐丹. “Yuan Hanedanı’nın Yetim ve Yaşlılara Yardım Sistemi-Yuandai De Gulao Yangji Zhidu 元代的孤老养济制度.” *Lishi Changlang 历史长廊*, No. 7 (2014).

Dardess, John. “Shun-ti and the End of Yüan Rule in China.” *The Cambridge History of China*. vol. 6. New York: Cambridge University Press, 1994.

Daxin, Qian 錢大昕. *Yuan Yıllığı Klan Tablosu-Yuanshi Shizu Biao 元史氏族表*. vol. 1. Guangzhou 廣州: Guangya Shuju 廣雅書局, 1920.

Daya, Peng ve Xu Ting. *Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarih Kayıtları: Meng Ta Pei Lu ve Hei Ta Shi Lu*. Çev. Ankhayar Danuu. İstanbul: Ötüken Neşriyatı, 2012.

Doefer, Gerhard. *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*. vol. 4. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH, 1975.

d’Ohsson, A. Konstantin. *Moğol Tarihi*. Çev. Bahadır Apaydın. İstanbul: Nesnel Yayınlar, 2008.

Eberhard, Wolfram. *Çin Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.

Fan, Zhang 张帆. “‘Yuan Tüzüğü’ Hakkında Derlemelerin Gözden Geçirilmesi ve Geleceğine İlişkin Tahminler-‘Yuan Dianzhang’ Zhengli De Huigu Yu Zhanwang 《元典章》整理的回顾与展望.” *Wang Kuancheng Jiaoyu Jijinhui Xueshu Jiangzuo Huibian 王宽诚教育基金会学术讲座汇编*. Shanghai 上海: Shanghai Daxue Chubanshe 上海大学出版社, 2008.

Fengying, Li 李凤英. “Yuan Hanedanı’nda Nayan İsyanı ile İlgili Önemli Noktalar-Yuandai Naiyan Panluan De Youguan Wenti 元代乃颜叛乱的有关问题.” *Heilongjiang Shizhi 黑龙江史志*, No. 15 (2009).

Franke, Herbert. *Geld und Wirtschaft in China unter der Mongolen-Herrschaft. Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte der Yüan-Zeit*. Leipzig: Otto Harrassowitz, 1949.

Ganfang, Shen 沈乾芳. “Yuan Hanedanı Yam Teşkilatı Üzerine Araştırma-Yuandai Zhanchi Yanjiu 元代站赤研究.” *Shuoshi Xuewei Lunwen 硕士学位论文*. Yunnan Shifan Daxue 云南师范大学, 2005.

Gaohua, Chen 陈高华. “Yuan Hanedanı’nın Alım Satım Vergisi Üzerine Bir Ön Araştırma-Yuandai Shangshui Chutan 元代商税初探.” *Zhongguo Shehui Kexueyuan Yanjiushengyuan Xuebao* 中国社会科学院研究生院学报, vol. 1 (1997).

Gaohua, Chen 陳高華. “ ‘Yuan Tüzüğü Maliye Nazırlığı’ Üzerine Kısa Bir Tartışma-‘Yuan Dianzhang. Hubu’ Jianlun 《元典章. 户部》簡論.” *Zhongcong Wenshi Luncong* 中叢文史論叢, No. 2 (2008).

Gaohua, Chen 陈高华 ve Shi Weimin 史卫民. *Çin Ekonomisinin Umumi Tarihi: Yuan Hanedanı Ekonomisi-Zhongguo Jingji Tongshi: Yuandai Jingji* 中国经济通史: 元代经济. vol. 1. Beijing 北京: Zhongguo Shehui Kexue Chubanshe 中国社会科学出版社, 2007.

Guanzhuo, Wang 王冠倬. “Yuan Hanedanı Deniz Ticareti Sistemi Hakkında Kısaca Özet-Yuandai Shibo Zhidu Jianshu 元代市舶制度简述.” *Zhongguo Lishi Bowuguan Guankan* 中国历史博物馆馆刊, No. 1 (1979).

Han, Xu 徐寒. *Çin Tarihi Ansiklopedisi: Sosyoekonomi- Zhongguo Lishi Baike Quanshu: Shehui Jingji* 中国历史百科全书: 社会经济. vol. 5. Jilin 吉林: Jilin Daxue Chubanshe 吉林大学出版社, 2004.

Han, Xu 徐寒. *Çin Tarihi Ansiklopedisi: Tarım ve Teknoloji-Zhongguo Lishi Baike Quanshu: Nongye Yu Keji* 中国历史百科全书: 农业与科技. vol. 4. Jilin 吉林: Jilin Daxue Chubanshe 吉林大学出版社, 2004.

Han, Xu 徐寒. *Çin Tarihi Ansiklopedisi: Tüzük ve Yönetmelikler-Zhongguo Lishi Baike Quanshu: Dianzhang Zhidu* 中国历史百科全书: 典章制度. vol. 8. Jilin 吉林: Jilin Daxue Chubanshe 吉林大学出版社, 2004.

Hemedânî, Reşîdüddin Fazlullah. *Câmiu’t-Tevârih*. Haz. Muhammed Ruşen, Mustafa Musevî. c. 2. Tahran: Neşr-i Elburz, 1373 [1994].

Heng-chao Ch’en, Paul. *Chinese Legal Tradition Under the Mongols: The Code of 1291 as Reconstructed*. Princeton: Princeton University Press, 2015.

H. Howorth, Henry. *History of the Mongols: From the 9th to the 19th Century*. vol.1. London: Longmans, Green, and Co., 1876.

Hui, Wu 吴慧. *Çin Ticaretinin Umumi Tarihi-Zhongguo Shangye Tongshi 中国商业通史*. vol. 3. Beijing 北京: Beijing Caizheng Jingji Chubanshe 中国财政经济出版社, 2005.

İbn Battûta Tancî, Ebû Abdullah Muhammed. *İbn Battûta Seyahatnâmesi*. Çev. A. Sait Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.

Jiabben, Shen 沈家本, Geçmiş Hanedanlıkların Ceza Hukuku Hakkında Araştırma-*Lidai Xingfa Kao 历代刑法考*. vol. 1. Beijing 北京: Shangwu Yinshuguan 商务印书馆, 2011.

Juanjuan, Li 李娟娟. “Yuan Hanedanı Dönemi Hayır Faaliyetleri Üzerine Araştırma-Yuandai Cishan Huodong Yanjiu 元代慈善活动研究.” *Shuoshi Xuewei Lunwen* 硕士学位论文. Xinan Daxue 西南大学, 2013.

Karaca, Filiz. “Pişkeş.” *İslâm Ansiklopedisi*. c. 34. İstanbul: 2007.

Kemaloğlu, İlyas. “Büyük Moğol İmparatorluğu.” *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizogulları*. Haz. Hayrunnisa Alan ve İlyas Kemaloğlu. İstanbul: Ötüken Neşriyat A. Ş., 2016.

Lian, Song 宋濂. *Yuan Yıllığı-Yuanshi 元史*. Beijing 北京: Zhonghua Shuju 中華書局, 1976.

Lizhu, Hong 洪麗珠. “Kullanımda Kontrollü Dengelemenin Rolü: Yuan Hanedanı Yerel Memurlarının Etnik Grup Yapısı Hakkında Analiz-Yuzhi Hengyu Canying: Yuandai Jiceng Zhouxian Guanyuan De Zuqun Jiegou Fenxi 寓制衡於參用: 元代基層州縣官員的族群結構分析.” *Zhongguo Wenhua Yanjiusuo Xuebao 中國文化研究所學報*, No. 62 (2016).

Lunian, Yu 俞鹿年. *Çin Bürokrasisi Büyük Sözlüğü-Zhongguo Guanzhi Dacidian 中国官制大辞典*. Haerbin 哈尔滨: Heilongjiang Renmin Chubanshe 黑龙江人民出版社, 1992.

Yavuczan, Gaye. *Kubilay Han*. İstanbul: Selenga Yayınları, 2021.

Marshall, Robert. *Storm from The East: From Genghis Khan to Khubilai Khan*. London: BBC Books, 1993.

Matsui, Dai. "Mongol Globalism Attested by the Uigur and Mongol Documents from East Turkestan." *Studies in the Humanities Cultural Sciences*, No. 22 (2009).

Mu, Qian 錢穆. *Ulusal Tarihin Genel Hatları-Guoshi Dagang 國史大綱*. Beijing 北京: Shangwu Yinshuguan 商務印書館, 1994.

O. Hucker, Charles. *A Dictionary of Official Titles in Imperial China*. Taipei: Southern Materials Center, INC., 1985.

Ögel, Bahaeddin. *Sino-Turcica Çingiz Han ve Çin'deki Hanedanının Türk Müşavirleri*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002.

Özyetgin, A. Melek. "Eski Türklerde Ödeme Araçları: kâğıt Para Çav'ın Kullanımı." *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, c. 1, S. 1 (2004).

Özyetgin, A. Melek. *Eski Türk Vergi Terimleri*. Ankara: Köksav, 2004.

Polo, Marco. *Dünyanın Hikâye Edilişi*. Çev. Işık Ergüden, Z. Zühre İlkelen. İstanbul: Ötüken Neşriyatı A.Ş., 2019.

Polo, Marco. *Kubilay Han Üzerine Notlar*. Çev. Aslı Ümmüs Bahadırılı. İstanbul: Fabula Kitap, 2016.

Polo, Marco. *Marco Polo'nun Geziler Kitabı*. Çev. Ömer Güngören. İstanbul: Yol Yayınları, 1985.

Polo, Marco. *The Book of Ser Marco Polo: The Venetian Concerning The Kingdoms and Marvels of the East*. Ed. Henry Yule. vol. I. London: John Murray, 1903.

Rachewiltz, Igor de. *In the Service of the Khan: Eminent Personalities of the Early Mongol-Yüan Period*. Ed. Igor de Rachewiltz, Hok-lam Chan, Hsiao Ch'i-ch'ing, Peter W. Geier, May Wang. Weesbaden: Harrassowitz Verlag, 1993.

Rashīd Al-Dīn. *The Successors of Genghis Khan*. Çev. John Andrew Boyle. New York and London: Columbia University Press, 1971.

Reşîdüddin/Lashite 拉施特. *Câmiu't-Tevârih-Shiji 史集*. Çev. Yu Dajun 余大钧, Zhou Jianqi 周建奇. vol. 1. Beijing 北京: Shangwu Yinshuguan Chubanshan 商務印書館出版, 1985.

Rossabi, Morris. *Kubilay Han*. Çev. Özgür Özol. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

- Rossabi, Morris. "The Reign of Khubilai Khan." *The Cambridge History of China*. vol. 6. New York: Cambridge University Press, 1994.
- Prazniak, Roxann ve Osman Gazi Özgüdenli. "Kubilay Kağan." *İslâm Ansiklopedisi*. c. Ek-2. S. 88-89. Ankara: 2019.
- Rubruck, Wilhelm von. *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*. Çev. Ergin Ayan. İstanbul: Ayıışı Kitapları, 2012.
- Rulin, Han 韩儒林. *Yuan Hanedanı Tarihi-Yuanchao Shi 元朝史*. vol. 1. Beijing 北京: Renmin Chubanshe 人民出版社, 1986.
- Shaomin, Ke 柯劭忒. *Yeni Yuan Yıllığı-Xin Yuanshi 新元史*. Changchun 长春: Jilin Renmin Chubanshe 吉林人民出版社, 1995.
- Shaoping, Pan 潘少平. "Yuan Hanedanı'nın Maaş Sistemi Üzerine Araştırma-Yuanchao Fenglu Zhidu Yanjiu 元朝俸禄制度研究." Boshi Xuewei Lunwen 博士学位论文. Zhongguo Shehui Kexueyuan Yanjiushengyuan 中国社会科学院研究生院, 2003.
- Shifu, Tang 唐石父, *Eski Çin Paraları-Zhongguo Gu Qianbi 中国古钱币*. Shanghai 上海: Shanghai Guji Chubanshe 上海古籍出版社, 2001.
- Shouyi, Bai 白寿彝. *Çin Umumi Tarihi: Orta Çağ Yuan Hanedanı Dönemi-Zhongguo Tongshi: Zhonggu Shidai. Yuan Shiqi 中国通史: 中古时代. 元时期*. vol. 8. Shanghai 上海: Shanghai Renmin Chubanshe 上海人民出版社, 2012.
- Shusen, Qiu 邱树森. *Yuan Yıllığı Sözlüğü-Yuanshi Cidian 元史辞典*. Shandong 山东: Shandong Jiaoyu Chubanshe 山东教育出版社, 2002.
- Schurmann, Herbert Franz. *Economic Structure of the Yuan Dynasty: Translation of Chapters 93 and 94 of the Yuan Shih*. Cambridge, Mass.: Harvest University Press, 1956.
- Sichun, Li 李思純. *Yuan Yıllığı Hakkında Bilgi-Yuanshi Xue 元史學*. Shanghai 上海: Zhonghua Shuju 中華書局, 1926.
- Siming, Meng 蒙思明. *Yuan Hanedanı'nın Sosyal Sınıf Sistemi-Yuandai Shehui Jieji Zhidu 元代社會階級制度*. Beijing 北京: Zhonghua Shuju 中華書局, 1980.

- Songdi, Wu 吳松弟. *Çin'in Nüfus Tarihi: Liao, Song, Jin ve Yuan Hanedanı Dönemi-Zhongguo Renkou Shi: Liao, Song, Jin, Yuan Shiqi 中国人口史: 辽宋金元时期*. vol. 3. Shanghai 上海: Fudan Daxue Chubanshe 复旦大学出版社, 2000.
- Spuler, Bertold. *İran Moğolları*. Çev. Cemal Köprülü. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1957.
- T. Allsen, Thomas. *Mongol Imperialism: The Policies of the Grand Qan Möngke, in China, Russia, and the Islamic Lands, 1251-1259*. London: University of California Press, 1987.
- T'ang, Ch'i. "Moğol Sülâlesi Devrinde Türk ve İslâm Dünyası ile Temasta Bulunan Şahsiyetler." Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Umumî Türk Tarihi Kürüsü, 1970.
- Taşagıl, Ahmet. "Hanbalık." *İslâm Ansiklopedisi*. c. 15. İstanbul: 1997.
- Temir, Ahmet. *Türk-Moğol İmparatorluğu ve Devamı*. Ankara: Türk Dünyası El Kitabı, 1975.
- Tianjue, Su 蘇天爵. *Yuan Edebi Türleri-Yuan Wenlei 元文類*. Shanghai 上海: Shangwu Yinshuguan 商務印書館, 1938.
- Tianjue, Su 蘇天爵. *Yuan Hanedanı İdarecilerinin Biyografileri-Yuanchao Mingchen Shilüe 元朝名臣事略*. vol. 2. Shanghai 上海: Shangwu Yinshuguan 商務印書館, 1936.
- Togan, A. Zeki Velidi. *Asya Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Togan, İsenbike. "Onikinci Yüzyılda Hakimiyet Mücadelesi: Çin, Orta Asya ve Yakın Doğu'da." *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*. Haz. Metin Özarslan ve Özkul Çobanoğlu. Ankara: TDV, 1998.
- Togan, İsenbike. "Orta Asya'da Bir Geçiş Dönemi: 14-15. Yüzyıllar." *İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına. Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu'na Armağan*. Ed. Hayrunnisa Alan, Abdolvahap Kara, Osman Yorulmaz. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2008.
- Togan, İsenbike. "The Chapter on Annual Grants in the Yüan Shih." PhD Dissertation. Harvard University, 1973.

- Togan, A. Zeki Velidî. *Umumî Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1981.
- Tuo, Tuo 脱脱. *Jin Yılığ- Jinshi 金史*. Beijing 北京: Zhonghua Shuju 中華書局, 1975.
- Tuo, Tuo 脱脱. *Liao Yılığ-Liaoshi 遼史*. Beijing 北京: Zhonghua Shuju 中華書局, 2016.
- Turan, Osman. “Çingiz Adı Hakkında.” *Bellekten*, c. 5, S. 19 (Ankara 1941).
- Vogel, Hans Ulrich. *Marco Polo Was in China: New Evidence from Currencies, Salts and Revenues*. Leiden and Boston: Brill, 2013.
- W. Mote, Frederick. “Chinese Society Under Mongol Rule.” *The Cambridge History of China*. vol. 6. New York: Cambridge University Press, 1994.
- Xinmin, Ye 叶新民. “Yuan Hanedanı Döneminde Posta Teşkilatının Süsün Temini Sistemi-Yuandai Yizhan De Zhiying Zhidu 元代驿站的祇应制度.” *Menggushi Yanjiu 蒙古史研究*. Huhehaote 呼和浩特: Neimenggu Daxue Chubanshe 内蒙古大学出版社, 2007.
- Yanbin, Shang. *Yuan Sülalesi Döneminde Uygurlar Hakkında Tetkikat*. Çev. Ablet Nurdun, Ebey İmin, Muhammedcan Hoşur. Pekin: Milletler Neşriyatı, 2012.
- Yavuzcan, Gaye. *Kubilay Han: Nesillerin Atası*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2021.
- Yongwei, Zhang 张永伟. “Yuan Hanedanı Kâğıt Parası Üzerine Araştırma-Lun Yuandai Zhibi 论元代纸币.” *Shuoshi Xuewen Yanjiu 硕士学位论文*. Neimenggu Daxue 内蒙古大学, 2013.
- Yulin, Han 韩玉林. *Çin Hukuk Sisteminin Umumi Tarihi: Yuan Hanedanı-Zhongguo Fazhi Tongshi: Yuan Hanedanı 中国法制通史: 元*. vol. 6. Beijing 北京: Falü Chubanshe 法律出版社, 1999.
- Yunqi, Zhao 赵云旗. *Çin Maliyesinin Umumi Tarihi: Liao, Jin ve Yuan Hanedanı-Zhongguo Caizheng Tongshi: Liao, Jin, Yuan 中国财政通史: 辽, 金, 元*. vol. 6. Beijing 北京: Zhongguo Caizheng Jingji Chubanshe 中国财政经济出版社, 2006.

Yuvalı, Abdülkadir. “Daruga.” *İslâm Ansiklopedisi*, c. 8. İstanbul: 1993.

Ziqiang, Shen 沈自强. “Yuan Hanedanı Yurtdışı Ticaret Sistemi Üzerine Araştırma-Yuandai Haiwai Maoyi Tizhi Yanjiu 元代海外贸易体制研究.” *Shuoshi Xuewei Lunwen* 硕士学位论文. Shandong Shifan Daxue 山东师范大学, 2009.

Zongyi, Tao 陶宗仪. *Nancun'un Tarım Kayıtları-Nancun Chuogenglu* 南村辍耕錄. Beijing 北京: Zhonghua Shuju 中華書局, 2004.